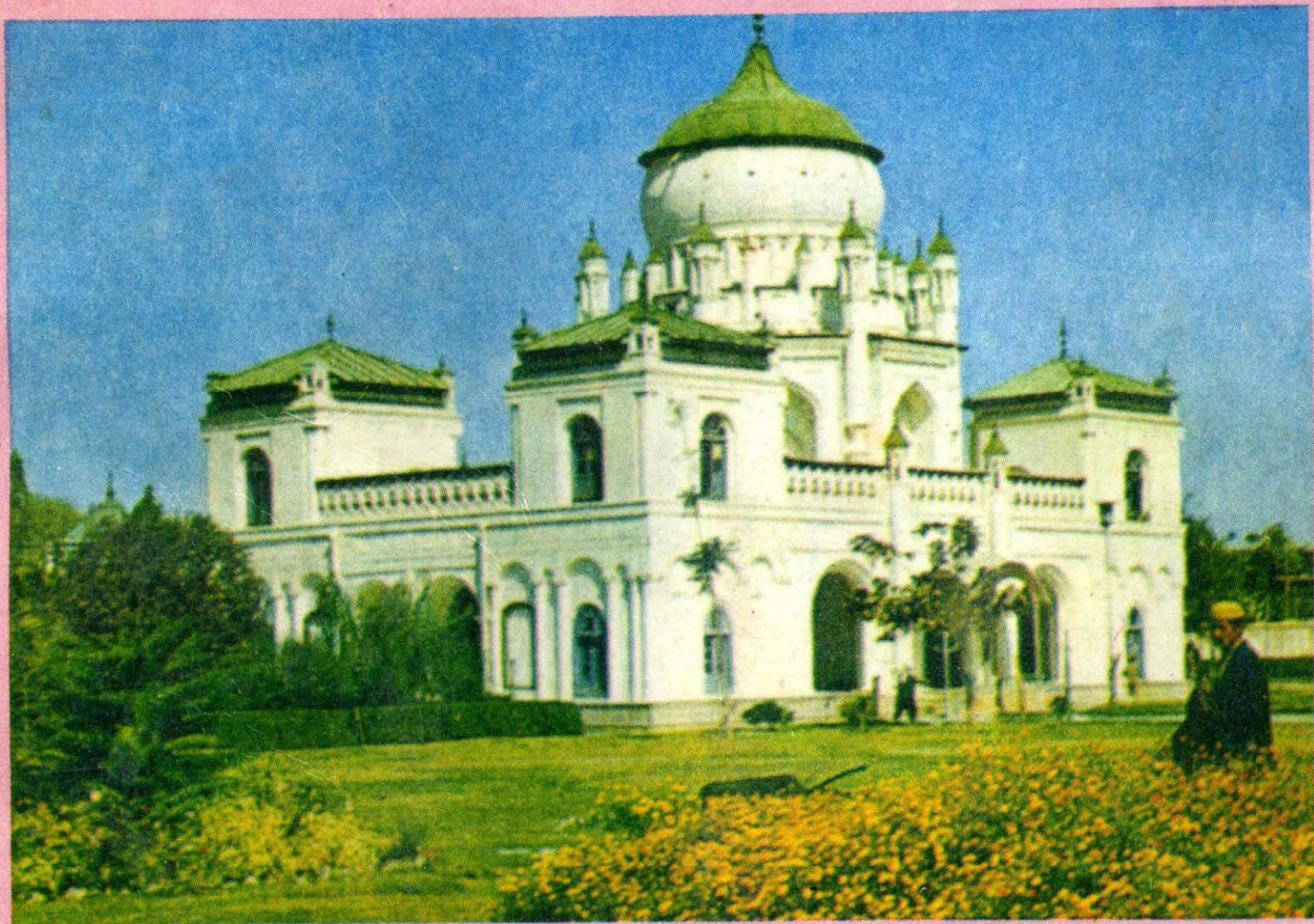

ر کند هاراو کابل

تاریخی مسجودنه

مسجد شاه دurrانی کابل

مکتوبی: محمدي ټولې

۱۳۷۶ هـ

۱۹۹۷ ع

دکندهار اؤرکابل

تاریخی مسجودہ

محمدولی خلی

تولف

Farhad Anwari Book Agency

Malik Nawaroz Market

Arbab Road - Peshawar

۱۳۷۶

۱۹۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ط

د کتاب نوم : د کندهار او کابل تاریخي مسجدونه
مؤلف : محمد ولی (خلمی)
مهمم : انجنیر عبداللطیف (امیری)
خط د : سید سراج الدین افغان
ناشر : مولوی شیر محمد عمرزی
چاپونکی : د صحاف نشراتی موسسه
شمیر : ۱۰۰۰ تهوکه
د چاپ ځای : کوټه پښتونخوا
نیټه : ۱۳۷۵ هـ ش ۱۹۹۶ م

فهرست اول

شماره	عنوان	صفحه
۱	تقریظ	۱
۲	۲
۳	مقدمه	۳
	لومړی فصل	
۴	د اسلام راتګ افغانستان ته	۴
۵	د اسلام راتګ کندهار ته	۵
۶	د سلیمان د غره اوسیدونکو افغانانو لپاره د اسلام دعوت	۶
۷	د سلیمان غره افغانان	۷
۸	دلمانځه فلسفه او ضرورت	۸
۹	په جماعت سره دلمانځه ادا کولو ښیګڼی	۹
۱۰	د مسجد ونو جوړولو اهمیت او ضرورت	۱۰
۱۱	د اسلام د لومړنیو مسجد ونو جوړولو طرز	۱۱
۱۲	د مسلمانانو تاریخي مسجدونه	۱۲
۱۳	نبوی مسجد	۱۳
۱۴	مسجد الحرام	۱۴
۱۵	د بصری مسجد جامع	۱۵
۱۶	د کوفی مسجد	۱۶
۱۷	د قسطنطین مسجد	۱۷
۱۸	مسجد الاقصی	۱۸

شماره	عنوان	صفحہ
۱۹	ددمشق اموی مسجد	۴۲
۲۰	دیتولس زیتونیہ مسجد	۴۳
۲۱	دقیروان مسجد	۴۳
۲۲	دبغداد منصور مسجد جامع	۴۴
۲۳	دقرطبی لویہ مسجد جامع	۴۴
۲۴	دقرویین مسجد جامع	۴۴
۲۵	مدرسی	۴۶
۲۶	پہ اسلامی دمدربی تکاملی سیر	۴۷
۲۷	شہادتنامی اوعلی لقبونہ	۴۹
۲۸	جامعہ، دارالعلوم، پوهنتون	۵۱
۲۹	اسلامی لومرینی پوهنتون	۵۲
۳۰	عمومی پوهنتون	۵۲
۳۱	اکادمی	۵۲
	دوہم فصل	
۳۲	دفتی حینی مہر اصطلاحات	۵۴
۳۳	اسلام	۵۴
۳۴	حنیف او مسلم	۵۵
۳۵	مسلم	۵۵
۳۶	قرآن	۵۵
۳۷	دعا	۵۸
۳۸	ملت	۵۸

ماره	عنوان	خ
۳۵	حزب	۶۱
۴۰	اهمیت	۶۱
۴۰	جماعت	۶۲
۴۰	شریعت	۶۲
۴۰	حلال، حرام، مکروه	۶۲
۴۲	په اسلام کی د حلال، حرام اصول او قوانین	۶۲
۴۵	خدای تعالی د غه شیان حرام کړي دی	۶۳
۴۰	د شرابو او قمارو حرمت	۶۴
۴۱	د بیری پر لښودل	۶۵
۴۸	فرض، واجب، سنت، مستحب، مکروه	۶۶
۴۹	سود (ربا)	۶۶
۵۰	خرافات، اوهام، سحر، جادو	۶۸
۵۱	قتل، زنا	۶۸
۵۲	لواطت	۶۹
۵۳	خلو پاران (راشه خلفا)	۷۰
۵۴	ابوبکر صدیق رض	۷۰
۵۵	د حضرت صدیق ناروغی	۷۱
۵۶	حضرت عمر فاروق	۷۱
۵۷	د حضرت عمر شهادت	۷۵
۵۸	حضرت عثمان ذی النورین	۷۷
۵۹	حضرت علی بن ابی طالب	۷۴

شماره	عنوان
۶۰	د حضرت علی رض خلافت
۶۱	اهل سنت و جماعت
۶۲	د اهل سنت و جماعت لوی امامان
۶۳	امام اعظم ، نعمان بن ثابت
۶۴	امام مالک
۶۵	امام شافعی
۶۶	امام حنبل
	دریہ فصل
۶۷	د کندهار مشهور مسجد و نه او جامع گانی
۶۸	زیر جامع
۶۹	د شاه مسجد جامع
۷۰	د میر هزار مسجد جامع
۷۱	د مدد خان مسجد جامع
۷۲	د کھندل خان مسجد جامع
۷۳	د ملا فرح الدین اخند مسجد
۷۴	د خرقی شریفی مسجد
۷۵	د عید گاه مسجد جامع
۷۶	د عثمان آباد مسجد جامع
۷۷	د دینار خیل و د کوئی مسجد جامع
۷۸	د صوفی صاحب مسجد
۷۹	د کابل دروازی د چینو مسجد

مخ	عنوان	مان
۱۹	د خیر و اخند زاده مسجد جامع	۸
۲۰	د مولوی احمد صاحب مسجد جامع	۸
۲۰	د سپین کوچی بابا مسجد	۸
۲۱	د ملا کتبه اخند مسجد	۸
۲۲	د ملا سلطان محمد اخند مسجد	۸
۲۲	د ملا عبد الحق اخند مسجد	۸
۲۳	د سید انود کوچی مسجد	۸
۲۸	د ملا عبد الغفور خروقی مسجد	۸
۲۸	د ملا شرف الدین اخند مسجد	۸
۲۸	د خطیب اخند زاده مسجد	۸
۲۸	د خدا ای مسجد جامع	۹
۳۱	د قاضی غلام محمد مسجد	۹
۳۲	د دریمی ناحیې د سه دکان مسجد	۹
۳۳	د یحیی خان د کوچی مسجد	۹
۳۴	د عمر جان صاحب زاده مسجد	۹
۳۶	د میر غلام علی شاه مسجد	۹
۳۶	د سید میر احمد موسوی خانقاه	۹
۳۷	د حاجی اختر محمد مسجد	۹
۳۸	د شیخ محمد طاهر داماد باری مسجد	۹
۳۹	د حاجی عطا جان مسجد	۹
۴۲	د سره جامع	۱۰

شماره	عنوان	م
۱.۱	د بابر و د کوټي مسجد جامع	۲۳
۱.۲	د ببرکيانو مسجد	۳
۱.۳	د طالبانو مسجد	۴۵
۱.۴	د موسی خان مسجد جامع	۴۹
۱.۵	د مولوی ناصر صاحب مسجد جامع	۵۶
۱.۶	د کاروان مسجد	۱۰
۱.۷	د کاکړانو مسجد	۶۳
۱.۸	د عمری مسجد جامع او مدرسه	۶۶
۱.۹	د محمدیه مدرسه، محمدیه مدرسه	۷۲
۱۱۰	د طالبانو د دورې د مدرسو تکثر	۷۳
۱۱۱	د اسلام راتګ کابل ته	۷۴
۱۱۲	د کابل تاریخي اوزارو مسجدونه	۷۶
۱۱۳	د پیل خشتی مسجد	۷۶
۱۱۴	د شاه دوشمشیره مسجد	۷۹
۱۱۵	د بابر شاه برین مسجد	۸۰
۱۱۶	د چوب فروشی مسجد	۸۱
۱۱۷	د شاه بیوجانی مسجد	۸۱
۱۱۸	د مسجد مبارک علیا	۸۲
۱۱۹	د باغ علی مردان مسجد	۸۳
۱۲۰	د دیوان بیګی مسجد	۸۴
۱۲۱	په شور بازار کې د ملا محمود مسجد	۸۴

ماره	عنوان	مخ
۱۲۱	د عاشقان و اوعار فافانو مسجد	۸۵
۱۲۲	د شاه شهید ح مسجد	۸۵
۱۲۳	د مجنون شاه ح مسجد	۸۶
۱۲۵	د علیا رتب مسجد	۸۸
۱۲۶	د عید گا مسجد جامع	۸۸
۱۲۷	د قاضی فیض الله دولت شاهي مسجد	۸۹
۱۲۸	د علی رضا خان مسجد	۸۹
۱۲۹	د تمیر انصار مسجد	۸۹
۱۳۰	د وزیر د کوڅی مسجد	۹۱
۱۳۱	د غازیانو مسجد	۹۱
۱۳۲	د پای منار د حاجی صاحب مسجد جامع	۹۲
۱۳۳	د حضرت عمر فاروق مسجد	۹۳
۱۳۴	د شور بازار د حضرتانو مسجد	۹۴
۱۳۵	د شاه لقا مسجد	۹۴
۱۳۶	د قصاب د کوڅی مسجد	۹۵
۱۳۷	د سید مهدی ایش نفس مسجد	۹۵
۱۳۸	د ازبکانو مسجد	۹۷
۱۳۹	د صوفی مسجد	۹۸
۱۴۰	د خواجه صفا مسجد	۹۹
۱۴۱	د امیر عبد الرحمن د مقبری مسجد	۱۰۰
۱۴۲	د حاجی یعقوب مسجد	۱۰۰

شماره	عنوان
۱۴۳	د حضرت علی کرم الله وجهه مسجد جامع
۱۴۴	د عمر جان صاحبزاده مسجد
۱۴۵	د اریانامینی مسجد جامع
۱۴۶	د قاضی شهاب مسجد
۱۴۷	د درخت شنگ مسجد
۱۴۸	د دهمزننگ کلا لی مسجد
۱۴۹	د خواجه اسحق مسجد
۱۵۰	د باغبان باشی مسجد
۱۵۱	د مکروریانو مسجد
	خلوړه فصل
۱۵۲	د تصوف او عرفان ځینی مهمی طریقې او اصطلاحات
۱۵۳	تصوف
۱۵۴	طریقه
۱۵۵	نقشبندیه طریقه
۱۵۶	حضرت صیفت الله مجددی
۱۵۷	قادریه طریقه
۱۵۸	پیر سید احمد گیلانی
۱۵۹	خلیفه غلام فاروق قادری
۱۶۰	د سهروردیه طریقه
۱۶۱	د چشتیه طریقه
۱۶۲	خانقاه

شماره	عنوان	مخ
۱۶۳	د دوست محمد حاجی کندهاری خانقاه	۲۲۰
۱۶۴	خلوت	۲۲۶
۱۶۵	خلوینتی (چمله کشی)	۲۶
۱۶۶	حال، حق	۲۷
۱۶۷	حلقه، وجد	۲۸
۱۶۸	تجرد اوتاهل	۲۹
۱۶۹	ابلیس	۲۹
۱۷۰	شیطان	۳۰
۱۷۱	پیشوا، تقدیر، ازل و ابد	۳۱
۱۷۲	معجزه، کرامت، استدراج	۳۱
۱۷۳	اسماء عظمی، الحاد، پیرمغان	۳۲
۱۷۴	تفکر، تقوی، توبه	۳۳
۱۷۵	حضور، خطوه، خلیفه	۴۴
۱۷۶	لیونی (دیوانه)	۲۴۴
۱۷۷	ذکر، رضا	۲۳۵
۱۷۸	رمز، صفا، عارف، عاشق	۲۳۵
۱۷۹	فتا، فیض، قوالی، کامل	۲۳۶
۱۸۰	نفس، وفا، هاتف	۲۳۷
۱۸۱	اوه مرونه، ولی	۲۳۸
۱۸۲	دنیا، پیر، پیغمبر	۲۳۹
۱۸۳	پیر خرابات، کوی خرابات، کمال، کشف	۲۴۰

رقم	عنوان	شماره
۴۱	خواجه	۱۸۲
۴۲	سید	۱۸۵
۴۳	میر	۱۸۸
۴۴	امیرالمؤمنین	۱۸۹
۴۵	ملا	۱۹۰
۴۶	پروفیسور برهان الدین ربانی	۱۹۱
۵۱	انجنیر گلبدین حکمتیار	۱۹۲
۵۴	ملا محمد عمر مجاہد، امیرالمؤمنین	۱۹۳
۵۶	میا	۱۹۴
۵۷	شیخ	۱۹۵
۵۸	میرا، مولوی، اخند	۱۹۶
۵۹	صاحبزادہ	۱۹۷
۶۰	استخارہ، استغفار، فقیر	۱۹۸

التقريظ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا
 مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ وَسَيِّدِ خَلْقِ الْجَمْعَيْنِ وَعَلَى
 آلِهِ وَصَحْبِهِ وَالتَّابِعِينَ مَنْ تَبِعَهُمْ بِأَحْسَنِ الْيَوْمِ .
 ما بعد :- هذا اثر (داسلام) كندهار او كابل دتاريخي مسجدا
 و نولند: تاريخچه او حيني فقي او تصوفي اصطلاحات (فتا
 قرأته و وجدت فيها معلومات و تحقیقات كافیه عن وطنی و وطن
 تباي افغانستان، ولا يمتا من جانب ثقافة ها الاسلاميه، و عمر
 شعایرها الاسلاميه، وعن علمائها و خدماتهم الديني
 وجهودهم الثقافيه، وعن تقاميرها التاريخيه مثل المساجد
 المشهورة و مقابر العلماء و الصلحاء و المراكز التعليمية كمدارس
 اسلامية و الجامعات، فها أنا افرح بحمد المصنف مؤرخ الفاضل
 محمد ولي (خلمي) و بصدق معلوماته في هذا الجانب لأني
 لاحظت نفسي في افغانستان و وجدت فيها حقايق
 التاريخيه الصحيحه و لأجله سافر من هنا الى
 هناك و صرف وقته و ماله في هذا المجال .
 ولذا أردت أن أترجم هذا الكتاب النافع من اللغة
 البشتو الى العربية كي يصير النفع و أيضاً اشترك
 في هذا العمل النافع الطيب .
 وأخيراً ادعوا علماء و محققى افغانستان أن
 يفكروا في هذا الجانب لأننا خدمتهم
 و وطنيه و اننا ارى فراغ واسع في هذا الجانب

دولسر

بدمت المصنف شئ من هذا الفراغ للجامعة .
لله الحمد والمنة وجزه الله خيراً كثيراً .

الشيخ الحديث محمد عبد الرحمن الكد
رئيس المدرسة الإسلامية
بلدة لايبور .

جمادى الثاني ١٤١٦ هـ ، سبتمبر ١٩٩٦

۱
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مقدمه

له دی سرچی د ثقافتی، فرهنګی، کلتوری په زیاتره بیا د مذهبی او عرفانی کتابونو او رسالو تهیه کول او بشپړول نه زما د واکه پوره وظیفه او نه می د مطالعې ساحه جوړوی، خو داچې یو شمیر متدینو او پرملي ثقافت مینو علمیانو د وطنوالو د اذهانو روښانولو او ملي ثقافت دیوی مهمې ګوښې درونولو او پیاوړې کولو په هیله زما څخه په ټینګه وغوښته چې په دی حساسه اوتاریخې مرحله کې چې د (۱۳۵۷ هـ ش) کال څخه شروع او تر (۱۳۷۵) کال پورې دوام مومي او زموږ د ټولنې ټولې ثقافتی، اجتماعي او سیاسي چارې یې تر خپلې اغیزې لاندې نیولې دي څه ولیکو. ما دوی د اناز پر مخکې ولاړ چاوه او دادی په دی وسیله د (په اسلام کې د مسجدونو د لاندې تاریخي او د ګند هارا او کابل د تاریخي مسجدونو او د فني، تصوف او عرفان د ځینو مهمو اصطلاحاتو) په نامه (اشرې څه محتویات یې زموږ د ژوندانه او تفکر د طرز او عقیدې یو ثقافتی او کلتوري مهسېرنه جوړوی د ښاغلو لوستونکو په حضور کې وړاندې کوم او د ضرورت له مخې تر هر څه د مخه د ثقافت، فرهنګ او کلتور د کلمو په تفسیرولو ګیا کېږم.

ثقافت :- یو عربي کلمه ده چې د لاسرې مصدر اسم صیغه ګڼل کېږي او د زیرک، سپک روح، چست او چالاک کیدلو، او هو د استاد کیدلو سخت او محکم کیدلو، نوی او تمدن په معنی اخستل کېږي همدارنګه د مهارت، روشن فکري، فرهنګ، د ښوونې او روزنې، د ټولو فکري قواؤ د روزنې او تر آخرې مرحلې پورې د انساني شخصیت د روزنې په معنی هم اخستل کېږي.

فرهنگ :- د (فر) د مخنی لا حقه ده (اورهنگ) د تنګ د اوسپنې ژبې درېنې څخه دی چې د لوی او پوه معنی ورکوي. دغه د لره توري بیا ده (Educa, Education, Edure) ادوکا، ایجوکیشن او اید یو د لاتني ژبې

شخړه اخستل سوی دی چې دنومیالی، ښوونې او روزنې په معنی دی لکه چې ویی :-
 توجا وگنج، ز فرهنگ واز قلعت جوی
 * چه جا وگنج فزون از قناعت فرهنگ * (عصر)

ددغی کلمی شخړه په فارسی دغه اشتقاقونه سوی دی :- فرهنگ آموز، فرهنگ جوی
 فرهنگ جوی، فرهنگ دار، فرهنگ دان، فرهنگ دوست، فرهنگ سا، فرهنگ ساز
 فرهنگستان، فرهنگ نامه، فرهنگور، فرهنگی فرهنگ یاب او نور .
کلتور Culture :- یوه فرانسوی کلمه ده چې (اسمی حیثیت لری د
 کرمی، کښتګری په لایبرارتواری دملګروپ کرلو، فرهنگ، روزنې، تمدن
 تهذیب، دښوونې او روزنې په واسطه دجسم او فکر روزل او داسی نور
 ثقافتی او خصوصي معنی و استعمالیږی .

په عام مفهوم سره د کلتور کلمه دیر پراخه او ډول، ډول تعبیرونه لری
 چه د بشري ژوند او فعالیت د راز، راز خوا و او اړخونو د څرګندولو له
 پاره استعمالیږی همدا وجه ده چې کله کله ځینی کسان د همدی کلتور روحی او
 معنوی کلتور، د کار کلتور، د ژوند کلتور اصطلاحات هم استعمالوی
 د کلتور کلمه د مادی تولید او د هنی د سطحی له پاره هم راوپل کیږی چې بشر
 د طبیعت شخړه لاس ته راوپری وی، همدا رنگه دا کلمه په ټولنه او کورنی کی د
 انسانانو په کبر و وړ او د دوی د ژوندانه پر شرایطو او د دوی پر علمی
 پیاوړتیا، هنری استعدادونو او مهارتو بنو باندی هم اطلاق کیږی . نو دا کلمه
 د هر هغه شخړه له پاره راوپل کیږی چه بشر خلق کړی وی او یایی خلقوی هر
 برت سپینس په خپل کتاب ټولنیو هنر کی کلتور او ثقافت تر جسم د لور
 ماحول په عنوان تعریفوی او ویی چې تر جسم لور ماحول یوازنی انسانی
 ماحول دی حال دا چه په دوو نوزو ماحول کی له حیواناتو او نباتاتو سره شریک دی

1, Oxford Advanced, learners dictionary encyclopedic
 Edition P. 220

2, English persian collegiat dictionary. By Abbas Aryanpor

بریتانوی بشرپېژندونکی ئی. بی. تایلر (E.B. Tyler) کلتور او ثقافت له
هغو معلوماتو، عقایدو، مستظرفه صنایعو، اخلاقو، قوانینو دود او دستور
سمو او نورو قابلیتونو څخه گڼي چه انسان یی د اجتماع دیو غړی په توگه
کسبوی. کلتور او ثقافت د ټولنې د راتک او بډایت سره یوځای پیداسوی
او عام شکل لري او د ټولنې د افرادو په منځ کی شریک، کلتور زیاتره د ژبې په
واسطه انتقالېږي، کلتور نسبي خصوصیت لري د هغې ټولنې کلتور د هغې ټولنې
یا ملت د ژوندانه د شرایطو، ایجاباتو او نورو محصول دی او په عمومي توگه د ښه
کلتور او بد کلتور د پېژندلو له پاره معیار نسته، هر کلتور د هماغه مظلکو لپاره
چی ورسره سروکار لري ښه دی د ملتونو او ټولنو په افرادو کی کلتوري مشابهتونه
سته د مثال په توگه هغه خلک چه د ژوندانه په وروسته پاته شرایطو کی ژوند
کوي، غیر مصنون ژوند لري د دوی ټولنیز نظام ډیر کمزوری وی چی د
کورنی څخه تجاوز نکوي او اجتماعی تمامیت په داسی کلتورونو کی لږ لیدل
کېږي، هغه وخت چه موږ د ملی کلتور بحث کوو زموږ مطلب دیو لږ هغو
نرده کړه شوو لارو چارو، عقایدو، ارزښتنو، ژبې، عاداتو دود او
دستور څخه دی چی دیوی ټولنې افراد یی په گډه سره مني، څرنگه چی د عصري
ټولنې د حال او اړونده زمانې اجتماعی روابطو اساس د هغې ټولنې د تیری
زمانې د مادی او معنوي ژوندانه د شرایطو د بنسټونو څخه سرچینه اخلي نو
ددی لپاره که څو لږ غواړی د خپلې ټولنې د هویت او اصالت په هکله مستند
او معتبر معلومات په لاس راوړی باید پر تیره زمانه کی یی دخوږو او ترخو مرحلو
را تلو عوامل او علل ځان ته معلوم کړی وی او هغه چی په اوسنی ژوندانه
کی په کار ورځي په هغو د تائید، مهر و لگوي او کوم چی د وخت څخه تیری او په کار نه وی
په ډیر احتیاط او مال اندیشی څرنگه چی پی علمی موازین او مقررات تقاضا کوي
د پریښودلو د صورتونو وړی پرمخ وپرايږي کلتوري او ثقافتی اصالتونه
بیولای په متقی او رسیدلو ټولنو کی د اعتبار وړ ښی بلکه په بسیطو ټولنو او
حتی کورنی مناسباتو کی همدارمیت وړ دی د مثال په توگه لکه چی وایی فالنې

کورنی دلور، کلتور، او تهذيب خاوند، ده پلرونو او نيکه گانو يي په ښه نامه
اولور حيثيت ژوند تير کړی دی. نو اوس داد پوهو او پرملي ثقافت مينو
اشخاصو ملي او بشري وظيفه ده چي دخپلو ملي او مثبتو اصالتونو ښوولو
او سپرلو په لار کي زيار وباسي او هغه چي دبشري عالي او مترقي ټولني جو
ړولو په لار کي گټور ثابتيږي هغه په زغرده او عمومي بشردوستي په احساس
معرفي کړي شوپه دي. د ول خپله ملي او ايماني وظيفه پر خاي کړو لکه چي
فرمائي:

ترجمه :- (نوزيري وکړه زما پر بندگانو هغوي چي خبري اروي او د
هغو څخه چي د ښو پيروي کوي، دا هغه خلک دي چي خداي تعالي هغوی ته هدايت
کړی دی را)

ايت شريف يي په لاسندي د ول دي:
فبشر عباد الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه ط اولئك الذين هداهم
الله واولئك هم اولوا الالباب

لومړۍ فصل

د اسلام راتلې افغانستان ته

حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم په پنځه سوه (۵۷۰) میلاد کې په مکه مکرمه کې زیږیدلی او په شپږ سوه لس (۶۱۰) کې یې د اسلام راتګ دین او خپل رسالت په تبلیغولو او خپرولو شروع وکړ. تر شپږه دودیرش (۶۳۲) میلادې پورې چې شل کاله کېږي دیلو تبلیغونو هادونو او غزاګانو په واسطه چې د هغو څخه د بدر، احد، خیبر، ښک، الجندول، غزاګانې او د حدیبیه او د تبوک صلحې زیاتې مشهورې دي، د عربستان یوه مهمه برخه ونیوله او د شاه په خوا کې لښکر مګر.

حضرت محمد (ص) د شرقی روم، ایران، حبشې، یمامه، بحرین او سائی پاچاهانو او حکمرانانو ته د اسلام په مشرفیدلو دعوت وکړ.

حضرت پیغمبر (ص) د حیه بن خلیفه کلنی د خپل یولیک سره د روم دربار لپړې چې د لیک متن یې دادی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد عبد الله د زوی د خدای د رسول له خوا
وهر لوی هر قل ته:

لامردی پر هغه چاوی چې د هدایت پیر وی وکړي، وروسته زه تاد دعوت نامه اسلام ته رابولم، اسلام راوړه چې پر امان سی او خدای تاته دوه محلض درکړي، او که دی شاوګرځوله د ایسین ګنا به پرتاوی، ای اهو تابو، د هغې مشترکې عقیدې چې زموږ اوستاسو په منځ کې موجوده ده، را

ی بیلہ خدایہ دبل چا عبادت ونکرو او هیخ شی دهنه سره شریک نکر و
بوه دله، بیه دله دخدای په مقابل کی بوله بیه پخدای و نه لیسوا و که
شاوگر خوله و وایچی تاسو شاهدان و اوسی چه مون مسلمانان یو
حضرت پیغمبر ص، شجاع بن وهب دخپل یولیک سره د فارس (کس)
ولیری چی متنی دادی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د محمد عبدالله د زوی دخدای در رسول له خوا .
د فارس لوی کس راته :

سلام دی پر هغه چاوی چی د هدایت پیر وی وکړی، پر خدای اوده
پر رسول ایمان راوړی او شاهدی ادا کړی چی بیه الله خنبل خ
نسته، او هغه واحد، بی سیاله او بی نیاز دی، او محمد هم د هغه بند
رسول دی، نه تاد دخدای دعوت ته را بولم، چی نه دخدای رسول اوده
له خوا د ټولو خلکو له پاره را لیرل سوی یم، هر څوک چی ژوندی وی ه
و پوهو، خود خدای امر د کافرانو په هکله محقق سی که اسلام راوړی
مان کی بی، او که له هغه څخه منکر سی د مجوسی گناه پیرتاوی .
حضرت پیغمبر د حبشی یا ابی سینا پلچا (اصحاحه) ته لیک ولی چی متنی د

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دخدای در رسول محمد له خوا .
ونجاشی د حبشی پلچاته :

ستا په مقابل کی دخدای ستاینه کوو، هغه خدای چی بیه هغه بل نسته

نه پاك، سلام، مؤمن او مه يمن دي او شهادي ادا كور چه عيسي بر
 یم الهی روح او دهنه كلمه ده چی هغه یی پاك لمنی مریمی ته الق
 ی دی او هغه په عیسی حملداره سوی او خدای هغه دخپل روح او
 ی نفخی څخه پیدا کړ په هغه ډول چی ادمی په خپل قدرت پیدا کړی و
 تا واحد خدای چی شریک نه لری، او دهنه په طاعت باندی د ټینگه
 سودی ته رابولم چی زما پیروی وکړی او پر هغه چی پر ما وی رسیدلی ایم
 وړی چی زه د خدای رسول یم، زه تا او ستا لښکر د خدای تعالی لوری
 ولرم په دی واسطه ابلاغ درته کوم او پوهوم دی نور ما دغه نصیحه
 نه، درود دی پر هغه چاوی چی هدایت پیروی وکړی لا
 نرت پیغمبر یولیک د حاطب بن ابی بلتعنه د قبایانو لوی مقوقش ت
 در و تر سلطی لاندی و او پر هغه باندی در و میانوله خواش
 او اجتماعی مظالم کیدل پدی متن واستوی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سلاي در رسول محمد له خوا .

بطل لوی مقوقش ته :

لامردی وی پر هر چا چی هدایت پیروی وکړی، له دی واری تاته پر اسلام
 وت در کوم، اسلام را وره چی په امان سی او اسلام را وره چی خدای تان
 وره عوضونه در کړی که یی ونه منی، د قبط د خلکو گناه به ستا په غاړه وی، ای
 تاب خاوندانو هغی گدی عقیدی ته چی زموږ په مابین کی موجود ده راسی
 بیده الله د چا عبادت ونکړو او هیڅوک د هغه شریک ونه گڼو، یوډله
 ډله د خدای په مقابل کی خدای ونه نیسو او که یی شاوگر زوله وواي
 مدان و او سی چی موږ مسلمانان یو

حضرت پیغمبر یولیک منذر بن ساوی ته د علاء حضرت می په لاس لین
سوی وچی واقدی په خپل اثر المغازی کی د عبد الله بن عباس د مری عا
خولی خنجر وایت کړی دی چی د حضرت عباس د وفات وروسته د هغه
تابونو کی د یو مکتوب ځواب د منذر بن ساو له خوا خنجر د حضرت رس
حضور ته په دی متن را رسیدلی و .

خدای در رسول (ص) حضور ته ؛
ی د خدای رسول له یو ځل می ستالیک د بحرینو خلکو ته ولوست په ځ
ی ی ځینو اسلام و منی ، او ځینو خو بنننکر ، زموږ په وطن کی یهود
مجوسیسان هرسته خپل هدایت په دی باره کی راته وکړی .
خدای رسول د دی لیک په ځواب کی داسی ورته ولیکل ؛
محمد د خدای در رسول له خوا .

منذر بن ساوی ته ؛
سلام دی پر تاوی ، زه ستا په مقابل کی دهغه خدای ستاینه کوم چی
غه بل خدای لسته او شاهدی ادا کوم چی د الله پرته بل خدای نشته
محمد دهغه بنده او پیغمبر دی . یو ځل بیا تاته خدای یاد وړ که هر څو
خدای په یاد خیر وغواړی د خپل ځان له پاره یی خیر غوښتی دی او هر څو
زما د قاصدانو فرمان وړی او دهغوی د لارښوونو پیروی وکړی ، داسی د
که چی زما فرمان یی وړی وی ، او هر څوک که د دی خیر غوښتونکی وی ، ز
ی بری هم غوښتی وی .

ما قاصد ستا ستاینه او صفت کړیدی ، نو ځکه تا د خپل قوم شفیع گرځ
غه چا سر چی مسلمانانو صالح کړی وی هغه پر خپل حال پریږده ، او بگ
نو ځخی تیر شه او په دی پوه سه تر څو ته صالح او رشتیا ویونکی یی ل
و بلیری دنی او هغه څوک چی ستا په هیواد کی پر یهودیتوب او مجوسیتو
او وغواړی باید جزیه ځنی واخلي .

حضرت پيغمبر ليک عمان ته او دهنه خای د دووا میرانو جیفر او عبد
ملندی زامنوته د عمرو بن عباس په لاس په دی متن استولی سوی دی؛

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خدای در رسول محمد له خوا.

جیفر او عبد د جلندی زامنوته؛

سلام دی پر هر چاوی چی د هدایت پیروی وکړی. په دی واسطه تاسی اس
را دعوتوم اسلام را وره چی په امان سی. زه د خدای رسول ټول
ملکوت چی ژوندی دی اطلاع ورکوم او پوهوم چی خود خدای فرمان
فرانو محقق سی، که اسلام را وره تاسی ته به فرمان فرمایي در کړم او
اسلام د منلو څخه سر وغړوی ستاسلطنت به پټک سی او زما لښکر
ستاسو پر وطن بری وموی او زما نبوت به ستاسی پر پاچاهی غلبه ومو
غله لیک ای ابن کعب ولیکی او مهربی باندی ولکوم
حضرت محمد لیک د یمامه حاکم هوزة بن علی په نامه چی سلیط بن
امری په لاس وړل سوی و متن یی دادی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خدای در رسول محمد له خوا

هوزة بن علی ته؛

سلام پر هر چا چی د هدایت پیروی وکړی. پوه سه چی زما دین به تر هغه
بیمو چی هلته اسان او اوښان پو ول کړی وړاندی ولاړ سی اسلام را و
په امان سی، او هغه څه چی تر خپلی سلطی لاندی لری در پری بری بن
خدای رسول حضرت محمد د حدیبیه د صلح وروسته اسلام ته
عوت پر هکله بیل لیکونه واستول چی په دغه لړکی یی د غسان امیر ته
لیک ولیږی چی البته د سیره په کتابو کی نه دی راغلی چی د غسان حکم

هنه عمل وکری او که بیا .

حضرت محمد (ص) د دغه دعوت لیکنوله اثره څخه څرگندی پری چي
ی څخه ځینو مثبت او ځینو رد او ځینو د کفر او سرکښی ځوابونه ورکړي
حضرت رسول په مقابل کی په ازار مرسلو پیل وکړ .

ه مبارک په شپږ سوه یو دیرش (۶۲۱) کی مکه ونيوله او خپل اسلامي مرکز
وگرځاوه او په شپږ سوه دو دیرش (۶۳۲) میلاده کال کی وفات سو .
ه خلفاء او پیر ځای ناست ملګرو یعنی راشدینو خلفاء و لکه حضرت ابوبکر
صدیق (رض) حضرت عمر فاروق (رض) حضرت عثمان ذی النورین
حضرت علی بن ابی طالب د خلافت په دوړو کی یعنی دو دیرش کالو په م
د بیزانس د امپراتوری اسیای بړنځی تر دمشق شاه، مصر، شمالی افریقا
و طبری تر دروازی، عراق، ایران، افغانستان تر شاوخوا پوری فتح
ویه اسلامي دنیای جوړه کړه .

د اسلام راتلې کندهار ته

د کندهار چي در تبیل شاهانو تر سلطی لاندی ؤ اسلامي مجاهدینو
ل مشهور قوماندان احنف بن قیس په قیادت د جنوبی پلوه د سیستان
ری پر کندهار او کابل باندی دیرغل کولو په اشناکی په (۴۴) ه کی ونيوه
بعو البلدان د مسلمانانو عربوله خوا څخه د کندهار د نیولو په هکله داسی لیکي
د کندهار : بصر القاف، وسكون النون وضمد الدال ایضاً مدنیة فی
قلیة الثالث، طولها مائة درجة وعشر درج، وعرضها ثلاثون درجاً
من بلاد الهند مشهور فی الفتوح قیل غزاعباد ابن زیاد مشغول
ند و سجستان فاتى سنار و دثرو اخذ علی جوی کهن ا لى الدوزبار من
ن سجستان الى الهند سند و نزل کس و قطع المغازة حتى اتى قندهار فقاتل
لها فجزى مبر و قتلهم و فتحها بعد ان اصيب رجال من المسلمين، قرا
ن اهلها طولا فعمل عليها فسميت العبادیه .

قال یزید بن مفرع :

كرب الجروم وارض الهند من قدم

ومن اسرائيل قتلى لیتهم قسروا

بقندهار یرجمه دونه الخبر (۱)

سترنج پخیل مشهور اثر (د شرقی خلافت د حکومتاریخی جغرافیه) دکنده
مکله لیکي :

د قندهار د ښار نوم (القندهار) د مسلمانانو د لومړنیو فتوحاتو په وخت کې
د هند د ورځمره او نژدې ځایونو په لړ کې یاد سوی. بلا ذری وایي :
مسلمانان د سیستان د دینتو څخه د تیریدو وروسته قندهار ته ورسیدل
او په کښتیا نوکی سپاره او د سیند دلاری پر هغه ځای حمله وکړه او ویی نیوی
هغه ځای لوی بتی پی پی بيله شکره هغه د بودا مجسمه وه ماته کړه، د دغه و
یاد قندهار نوم چا ندی (خستی خو کله کله د مقدسی په کتابونو، ابن رشتا
عقوبی کی یی هم نوم راغلی دی چه وایي :

دغه ښار په هند او یاد هند په شاوخوا کی واقع دی، متأسفانه مؤرخین او د مس
کتابونه د قندهار په باره کی پوره معلومات نه ورکوی، همدا شانې اصطخری ابن ح
دغه زار په تاریخی ښار پته سمه نه را کوی، د اهرامکان لری چی د پنځمی پیر
لومړنیو وختونو کی دی د پنجوا یی نوم د قندهار پر ځای اخستل کیدی، دا
کی یا قوت د هغه ستاینه نه ده کړی خو وروسته بیا د اوی پیری په نیما یی کی
میر تیمور کورگانی پلار بیا خراب سو (۲)

معجم البلدان - المجلد الرابع صفحه ۴۰۲ چاپ ۱۹۵۷ میلادیه

ایرة المعارف القرون العشر - محمد فرید وجدی صفحه ۴۱۵ بیرون

اکوزیا - میر غلام محمد غبار - چاپ ۱۳۱۰ هـ ش کابل

جغرافیای تاریخی سرزمین های خلافت شرقی تألیف لسترنج

ترجمه محمود عرفان صفحه ۳۷۱ چاپ سوم ۱۳۶۷ هـ ش

د سليمان غره داوسيدونكو افغانانو له پاره د اسلام دعوت

سليمان د غر ولړۍ چې د افغانستان په جنوب لويديځ کې پروت دی لوی
چنی خانګی لري. دغه غر د پيوار د کوتل د جنوبی برخې څخه چې د کور
سیند د هني څخه تیريږي د سپین غره څخه بیليري لومړي د جنوب لويديځ
د ځمکنيو، ځدرانو او ارګون د ځګلي لورې برخې د لويديځ له خوا نيسي
په دغه سيمه کې د لويديځ سليمان داغ په نامه ياديري بلسه برخه
د افغانستان او منځني اېستو نستان سرحدی ليکه تقیوبی، لومړي ځو
نوبی خواته او وروسته د جنوب لويديځ خواته او بزديري، په دغه
سيمه کې دغه غر د ختيځ سليمان داغ په نامه ياديري، د دغو د ولسلس
و اوسط لور والی تر (۳۲۰۰) متره زیات دی.

يځ سليمان داغ د جنوب لويديځ په پای کې د توچي سيند په واسطه قطع کيږي
د کور د سيند په شانی سپين غر د دغو دوو غرونو د سلسلو څخه بيلوي
دغه غر د افغانستان او اېستو نستان د سرحد ختيځی سيمي نيسي او د وزيرستان
رونولړي جوړوي، په دغه برخه کې د دغه غره لور والی تقريباً (۳۵۰۰) متر
سپيري، دغه غر د گومل د سيند په واسطه د شينګي د غرونو او هغونو
ونو څخه چې ختيځی خواته پراته دی بيليري.

سليمان د غره لور او پراخه برخه د گومل د سيند د جنوب څخه شري
زی، د بروب سيند چې د گومل د سيند د لويو مرستيا لاندو څخه ګڼل کيږي دغه
پرو د وولويو بڼا خونو ویشي، يو بڼاخي د دغه سيند لويديځه سيمه تقیبه
د پنين شمال تر سپري، په دغه برخه کې دغه غر د ګاکرو د توچي
په ياديري، د دغه غره لور، څوکه د ساګر، ساغر په نامه مشهوره ده چې
۳ متره هسکه ده.

د سلیمان د غره بل سناخ د زوېب د سیند ختیځه برخه تقیېوې ترک
رسیږي د سلیمان د غره لوړه څوکه په دغه برخه کې موجوده ده چې د
سلیمان یا کیسې څوکی په نامه یادېږي، کیسې په پښتو ژبه کې د سترگ
یار وینایي ته وایي د دغه غره لوړه څوکه (۳۳۸۳) متر و ته رسیږي.
او پښین په برخه کې دغه غرنځیل پسر کموی او د غوټی په شکل څرگند یر
دغه وروسته دغه غرنجیوې او جنوب لوییديځ سیمو ته غځیږي او خپل
زیاتوی څو د عربو په بحیره کې پای ته رسیږي، د دغه غره عموی
لی تقریباً (۶۰۰) کیلو متر و ته رسیږي.

د سلیمان غره د افغانستان او پښتونستان د نور و غرونو په نسبت مرطو
باراني آب وهوالري، د اټکال عمل په دغه سیمه کې نوی او ابادي، د
شادابی نلوی جوړې کړي او په زیاتو سیمو کې گڼ شمیر ځنگلونه او
څرله پاره وړ مخکې لري.

د سلیمان غره د لمنی او سیدونکی په عموی توگه د افغانانو دغه قبیلې دی
و څیر، مسود، غلجی کوچیان، شیراني، کاکړ، ترینان او نور.
د سلیمان غره په لمنه کې د اوسیدلو له کبله دی چې کله، کله عربان افغان
ته د سلیمانیان هدوایي. (۱)

د دغو قبیلو نسبې او اتلونیجیکي حالات :- د افغانی روایاتو،
اجتماعي او اقتصادي خصوصیاتو له مخې دا څرگندېږي چې د افغانان
سلاله د سلیمان غره په لمنی کې دیو اتنیکي واحد په څیر، د دیرو سرو
تودو حالاتو او فشارونو لیدلو وروسته د شپیتوب او مال خرېد
ژوندانه په مرحله کې د غی سیمې ته په اوسیدلو او ژوند تیرولو لار
و د ضرورت له مخې یې کله د گاونډیو قومونو سره د نسبې، کلتوري، اقتصادي
علاقیو پاللوله مخې د صلح او ارامۍ گټه ویند ته دواړو وړکړی دی.

دغه واقعیت نه یوازې د افغانانو د نسب، تاریخ، ثقافت، اقتصاد او ژوندانه

١١
١٤
بیلو هر جلود خیر لو په مجرا کی تحقق موی بلکه د نړی دیو شمیر انسه
پيژندونکو او اتنولو جستانو همد ا په زغرده ویلی چی په نړی کی د
خانت بیل نژاد او یا ملت لسته چی قسه یا خالصه وجه ولری اود ژوند
په تکاملی سیر کی دی دنور و اقوامو او ملتونو سره د گډ ژوند د ضرورت
د رفع کولو له پاره د اتنیکی او یا کلتوری اختلاط د جبر خخه په امان اوی نیا
پاته سوی وی یو مستشرق افغان پیژندونکی په دی هکله داسی وایي: افغان
د پیری پخوا زمانو خخه دخپل تاریخی ژوندانه د پراونو وهلو وروسته
خپلو گاونډیانو هندی، ایرانی، ترکی او نورو قومونو سره د گډو
په جریان کی دیو اتنیکی واحد په خیر خپل موجودیت په اثبات رسولی دی
چینی سیاح (هیوان تسانگ) په اوومه میلادی پیری کی په خپل سفر نامه
د سلیمان د غره افغانان د (اپو کین) په نامه یادوی چی د غزنی په جنوب ختیځ
دودنو په شمال لویديځ کی په شپنی او مالدارۍ لگیادی، حدود العالم او نور
تاریخی اثار همدغه سیمه د افغانانو تاریخی تائیدوی بولی.

د سلیمان غره افغانانو ته د اسلام دعوت

تر کومه ځایه چی د افغانانو د روایاتو او قومی تعاملاتو خخه څرگندیر
افغانانو یوی لوی پښی دیر پخوا یعنی هغه وخت چی دوی د سلیمان غره
کیسی په لمنه کی د مالدارۍ او کوچیتوب په تاریخی مرحله کی ژوند کاؤ،
د اسلام د مقدس دین حقانیت یی منلی ؤ او د دوی یو نزیات شمیر اوس په
ی متیقین دی چی دوی د بابا ادمه تر دی دمه خدای تعالی موحدین گرزولی
د تاریخی او اجتماعی سیر په مجرا کی پردی ثقافتونه او تهذیبونه نه دی ورسره
د سوی په ملی ژوندانه کی پی اسلام اصلی او مهم عنصر گڼل کیږی او
همدغه کبله دنور و په نسبت دوی خانت په نسبی اشرافیت او قومی علو
بیل دی.

د غور وایاتو او ملی اصالتونو په بناملا نعمت الله هروی په خپل اش

مخزن افغانی کی (۲۰۰ھ) کال په دی هکله لیکي قیس یا کيس نيکه د حضرت
خالد بن ولید په دعوت له خپلو خوځو تنو خپل سوانو او عزیزانو سر
په مکې شریفې کې د حضرت محمد (ص) په حضور مشرفه سو او اسلام
پي راوړ هغه د خه وخت تیرولو وروسته حضرت محمد پیر تر رخصت
کې او په وطن کې پي د اسلام په تبلیغولو مامور کړ.

دغه روایت په بیلو عبارتونو د سیمې په یو شمیر تاریخونو کې هم راغلي او
ځینو لا تر تنقیح او تبصرې لاندې نیولی دي چې ضعیف دي او احادیثو
په معتبرو کتابونو کې نه دي راغلي. یو شمیر محققین استدلال کوي حتی
دي چې در رسول الله (ص) فرمایشات دي د غومره محدودوي چې په دغو
کتابونو کې دي راټول سوي وي.

پوهاند عبد الشکور رشاد د حیات افغانی په حواله لیکي: قیس نيکه له
مهاجرینو او انصارو څخه نه ؤ چې نوم يي د مهاجر و یا انصار و په
دلو کې راغلي وای، بلکه د لیري قومونو د جرگې غړي ؤ، بل د سیر و مولفینو د
صحابه و و شمیر یو لک و پنځه و لشت زره بنودلی دي د اټول په صحاحو او
سیرو کې نه دي راغلي، که د صحابیتوب له پاره په صحاحو او سیرو کې
د نامه ثبت شرط و منل سي نو هغه صحابه چې نومونه يي په دغو کتابونو کې نه
دي راغلي خدای دي نه کوي د صحابیتوب د شرفه بهر و میړي. (۱)

که څوک د اسلامي تصوف او عرفان د اسرارو، اثارو ته مراجعه وکړي
ځیني لوی صوفیان او خدای دوستان د حضرت رسول الله داسې احادیثو ته
مراجعه کوي چې د احادیثو په معتبرو کتابونو کې يي ذکر نه دي راغلي او په افغان
جامعه کې عمل په کېږي، لکه د حضرت رسول الله د خرقې سپارل و یس قرني
رحمة الله علیه ته.

دي له پاره چې دا روایت ضعیف و نه گڼل سي او په اعتبار کې يي شک رانه سي

مرحوم استاد محمد گل کامل مومند دتاریخ مرصع دتعلیقاتو په (۱۱۹) کی دوه داسې حدیثونه ذکر کړي دي چي د حضرت محمد (ص) په حضور کی قیس یا کیس نیکه مسلمانیدل په ښه وجه ځنی ثابتیدلای سی چي دغه روا زمانه تر محزن افغانی څلور سوه کاله دمخه بیایي .

قیس بن یزید :- ذکره ابو اسحاق المستملی فی طبقات اهل بلخ واهل من طریق العباس ابن زیناع ، عن ابيه عن الضحاك عن ابيه عن جده فاته بن قيس عن ابيه قيس بن يزيد قال : وفدت على النبي (ص) في وادي الس فاسلمت وبايعت وكتب لي كتاباً واعطاني غصافجاء الى قومه فدعاهم الى الاسلام فاجتمعوا اليه على جبل يقال له سليمان (الصوابه في تمييز الصحابه ۵/ ۲۶۸ مخ) .

ترجمه : قيس بن يزيد : دده ذکره ابو اسحاق مستملی دبلخ دتپوپه خلک کی کړي دي . په ذریعه د عباس ابن زیناع او هغه له خپله پلاره ، هغه له خپله نیکه فاتک او هغه له خپله پلار قیس بن یزید چي ویلي و : زه دښی (ص) بد خدمت کی په وادی سبع کی حاضر او مسلمان سوم ، او بیعت می وکړ ، ماته یی فرمان ولیکه او یوه لکړه (امسا) یی راوځښله . او نو خپل قومه ته راوچاروت و د اسلام بلښی وکړله ، قوم یی یو یوه غره باندی چي سلیمان بلل کیږی (انقول سو . ۱۱) .

که د مرحوم استاد کامل مومند د ابو اسحاق مستملی روایت تر نظر هر سوی وای ممکن د قیس د مسلمانیدو روایت به یی تر دریی هجری پوری مخی ته بیولی وای .

دلما نځه فلسفه او ضرورت

لمونځ د هغو هسکور روحاني وختونو او حالاتو څخه دی چه په هغه کله
 انسان د دنيایي مشغلو، سرگرمیو او مصروفیاتو څخه فراغت مومي
 بڼده دخپل متعال خدای په حضور په پاکي او ادب درین ی او هغه ته
 صفت پی د الله تعالی د شان سره ښائیږي په ژبه راوړي، په عذر او نه
 په عشق او علاقمندی ځان پاک خدای ته سپاري او د خدای تعالی
 په دغه پیوند خپل روح او ایمان قوي ساتي او د انسان په وجود کی د ا
 قدرت او عزو پیاوړي کوي او د هغه روح ته اطمینان بخښي، د همدغه
 کبله دی چی لمونځ د ژوندانه په مجادله او سختیو کی د تیز سپر په ش
 حیثیت لري چی درنځونو، دردونو او محرومیتونو په مقابل کی دفاع
 لکه چی الله پاک فرمایي:

(يا ايها الذين آمنوا استعينوا بالصبر والصلاة ان الله مع الصابرين)
 ترجمه: ای هغه کسانو چی ایمان مو راوړی دی د صبر او صلاه
 څخه مرسته وغواړی خدای تعالی د صابرانو ملگری دی (۱)
 مسلمان ته دلما نځه او استغفار او د الله تعالی په حضور د عجز او نیاز ښک
 کولو او عبادت کولو پواسطه روحی اطمینان حاصلیږي د بدیو او گن
 راگزړی او د خدای پاک د قرب او موهبت هسک مقام ته رسیږي لکه
 حضرت محمد (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمایي:

(الصلاة معراج المؤمن) . ترجمه: لمونځ د مؤمن معراج
 د خدای (جل و علی شانه) دربار ته دعا او زاری کول د انسان د فط
 خو یونو څخه دی او هغه کسان چه د دغه شریف عبادت، ثنا او
 سره عادت وکړي، درنځ او مشقت په وخت کی چی د بد بختی په جال
 لوینی، بيله ارادي پی روح ویوی مبدی ته متوجه کیږي لکه چی فرمایي

۱۷۸
اذا مس الانسان ضر دعاربه منيبا اليه)

جمه : هغه وخت چي انسان ته بد مرغي ورسپيږي خپل خدای ته رجو
ي او هغه ته پناه وړي ، زاري او جگي ورته کوي او خدای تعالی همدې هغه
عمر او شفقت کوي . لکه چي فرمایي :

اذا سئلك عبادي فاقى قريب اجيب دعوة السداع اذا دعان فليستجب
يؤمنوا بي لعلمهم بربشدهون . ترجمه :- کله چي وپوښتي ستا څخه
دگان زما د معاملي څخه د دعو او پوښتنو ، نو ووايه و هغه ته نژدې
او قبلومه د هر محتاج خواست کله چي ما و غواړي ، نو مېرسته و غواړي
لڅخه او د قبلولو هيله وکړي ، بايد ماته پر خپل ايمان ثابت وي شايد هر
اسلام د لوی خدای څخه پرته د بل چا عبادت کول منع کړي دي ،
که چي هغه وخت سړي بېچاره سي ، د قواؤ د تمرکز او حواسو د توليد وپه
کله يا حق عقل د نفس له خوا څخه د انسان په مقابل کي د يو خيالي محبوب په
گنديزي او هغه ته لارښوونه کوي او انسان گمان کوي هغه باطني محبوب
حاجت تر سره کړي دي ، خود دي څخه غافل دي چي قاضي الحاجات ، حاج
کونکي دي ، نو ځکه د اسلام پيغمبر د خدای تعالی پرته بل چاته سجده
او ت کول منع کړي دي .

فتح او دعا د دېرو پخوانيو زمانو راهيسي سابقه لري ، هر دين دخپل
بښنه له مخي د هغه ارشاد او سپارښتنه کوي .

حضرت عيسي (عليه السلام) د دين انجيل د کتاب په انتر فصل کي راغلي

هر څوک کولای سي د مسيح پواسطه په دېر عجز او نياز خپل خدای

دې سي ، د خپل زړه شرعي اړتيا وي وروړاندې کړي ...)

لکه چي د يوحنا د انجيل په (۱۶) باب (۲۴) آيت کي راغلي دي .

رسول چي زما د پلاره څخه و غواړي تاسي ته به يي درکړي ...)

چي دعا کونکي بايد دخپل دعا قبوليدل يوازي د عيسي مسيح په نامه و غواړي

۱۱
هنر لیری والی پی د خدای او انسان په منځ کی دادم د گناه له کبله پید
ی ده د مسیح د دین پواسطه اصلاح اورفع سی . د ائحه چی یوازی پید
ه وسیله سره کید ای سی پی بنده د خدای تعالی حضور ته ورسیری
وی مشهوره دعا د ربانی دعا په نامه داده . (متی انجیل شپږم باب
ی زما پلاره ، چی په اسمان کی یی ، ستانوردی مقدس وی ستا ملکوت
، راسی ، ستا اراده لکه چی په اسمان کی ده پر مخکد دی هر وی زموږ کفاف
و دی را کړه ، قرضونه مو ونبځنی د اشرافی لکه چی موږ خپل پور وره
ښو موږ مه ازمویه د شریڅخه مو په امان لره د ائحه چی ملکوت قدر
جلال تر ابد یوازی ستادی) .

لامر برعکس خدای تعالی د بندگانو څخه لیری نه گنی واسطه اوشن
خدای او بنده په منځ کی نه منی او وایي :

خوځ کولای سی په خپله د خدای تعالی سره راز او نیاز وکړی او حاج
ی و غواړی ، همد اشرافی په عباداتو کی ریا او ځان ښکاره کول ښه نه گن
ریا کار نه خوښوی . د متی انجیل په (۲۱) باب (۲۶) آیت کی راغلی دی :

څخه چی په ایمان سره په دعا او زاری طلب کړی و بی موی .
سنت محمد (صلى الله عليه وسلم) فرمایي :

جمه : (خدای تعالی د زاری کوونکی په دعا خوشحالیری) . نو هغه
کسان چی په راحت کی وی او کولای سی دخپل وخت څخه گری د خدای پ
یادت تیر کړی ښکمرغه دی . لمونځ وحق ته د باطن توجه ، او حضور ته
لازمه ، و حق ته مخ گرځول اود نورو شیانو څخه تیری دل ، د حق سره د ملا
ام ، اود راز او نیاز مقام دی . د واجب او مستحب لمونځونو څخه علا
عصوص د شپي لمونځ چی دیر فضیلت لری اود پخوانیو امتونو د رهبانی
ای ښی ، د هغه مقررات او تعقیبات دی هر پرځای کړی اود غه عمل
جده کی دیر ښه ایسی چی د خدای تعالی سره دخپلو ریښتینو بندگانو اړیک
نسبوتوی ، اود دیر عالی مطالب لری بنده په هغه کی دخپلو گناهونو د غوښتل

کوی او توبه گاری، او په دیر ادب او احترام خپل د عبودیت مراتب وړاندې کوي
لکه چې الله پاک فرمایي:

(ادعور بکم تضرعاً وخیفه) . ترجمه: خپل خدای په عجز او ویر
وغواری. همداشانی الله پاک فرمایي:

(واستعينوا بالصبر والصلاة وانها الكبيرة الاعلى الخاشعين البذير
يظنون ملاقور بهر وانهم اليه راجعون) . ترجمه: په صبر اولمانه

مرسته وغواری او هغه سخت دی خود خاشعانو له پاره چې پوهیږي
خپل خدای سره ويني او هغه ته بیرته ورگرځي. په بل ځای کې فرمایي:

(ليس البر ان تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ولكن البر من آمن بالله
واليوم والآخر والملئكة والكتاب والنبين وآتى المال على حبه ذوى القربى و

ليتمى والمساكين وابن السبيل وفى الرقاب واقام للصلاة وآتى الزكاة والموفون
بعهدهم اذا عاهدوا الصابرون فى الباس والضرا وحين الباس اولئك

الذين صدقوا واولئك هم المتقون) . ترجمه: ۱- نيکي هغه منده چې
خپل مخ د ختيځ او لويديځ لورې ته وگرزوي خو نيکي دهغه چاله پاره به چې پر

خدای د قيامت پر ورځ، ملائکو، اسماني کتابونو او پيغمبرانو باندې ايمان
لري، او د دې سره چې خپل مال دوست ولري خو هغه خپلوانو، مسکينانو، مس

رانو، محتاجانو او د مريانو په ازادولو کې مصرف کړي، لمونځ وکړي، ذکوت وکړي
هغه څه چې عهد وکړي پر خپل عهد او قول ودرېږي، او هغه چې د بېچارو

منځ او سختي په وخت کې صبر وکړي، هغه کسان دي چې رشتياو اي او پرهيز کوونکي
ي) .

رنګه چې د هيواد او وطن (بادي او ترقي په ثروت او سياسي چارو په سامبالولو
له او کمال په زده کولو اړه لري، نو اسلام څکه وسط او معتدله لاره د دنيا او

فرت په چارو کې غوره کړي او د پي د يوې مني څخه د ژوندانه دکارو نوڅخه لاس
ول او د خدای په عبادت لگيا کيدل ناروا او د طبيعت د ناموس څخه ماسيوا

کار دی او رهبانيت په اسلام کې نسته نو اسلام څکه د عبادت اولمانځه

ت تا کید کوی او هغه کسان چی دخپل عیال او فامیل د رنځ او روزی
ندلوله پاره فعالیت کوی او حال له روزی پیداکوی دغه عمل یی هر یو
ت کی ور مجرا کوی . دلمانځه ادا کول د ویره وخت نه نیسی او کوم مشکل کار
دی ، ځکه هر لمونځ تر د روځلو ورو د قیقو نه او بز دیری او هر څوک
زی سی چه هغه ادا کړی ، دابه زیاتر بی همتی وی چی پریو شپه او ورځ
ساعت پریو څلورمه کی سړی د خدای تعالی عبادت ونکړی اسلام
بیحیت مخالف چی د نفس په پایمالولو کی افراط کوی د تن او نفس په هکله
را او مسامحه او سهولت کوی او هغه څوک چی د مشروع لذتونو څخه
ستفید کړی خدای ته د بیر بڼه رسیږی لکه چی محمد (ص) فرمایي :
وحو انفسکم . روایت دی چی عثمان بن مظعون او ځینو نورو صحابه و
عبادت او پرهیزگاری کی غلو (دیر والی) کاوه . او غلوی تر دی حد ورسید
حضرت محمد (ص) پر منبر وختی اوهغوی یی دخپل نفس د غلو او فشار
نوڅخه منع کړل ، د دینلخیراتی د الهی محبت ثوبتانه نه گنل خوا متیانو تیری ویل
جمه : پرتاسو باندی دهیڅ شی څخه د ژوندانه د خیرات څخه چی چټک
یږی ، نه ویر یږی . (وما عند الله خیر و ابقی) . ترجمه : هغه څه
د خدای په نزد دی د بیر بڼه او باقی دی . همداشانی یی وفرمایل :
بالمخیرات که د حال لی لاری څخه ونه رسیږی او د خیر په لار کی څرڅ
ی خیرات بندی ، بلکه د شر و سیله ده . په دی جهان کی ستاسو د بیر
نیازه په اخرت کی ستاسو د بیر و نیاز مندانو څخه دی او که خپله شتمن
د خدای په لار کی نوی مصرف کړ ستاسو د بیر و نیاز منو څخه به وی
حضرت رسول الله فرمائی دی : ترجمه : که سهار د علو د زرد
وړی له پاره ولاړ سی تر دی بڼه دی چی سل رکعت له مونځ وکړی)
سلام کی په حقه سره دخدای تعالی عبادت کول هغه دی چی د عقل او پوه
بنا کی وی ، لمونځ کونکی په ورځ کی شو ځله خپل منع و خدای تعالی ت
گرځوی او پدی پوهیږی چی خدای یی وینا او کړه وړه وینی که شهور

هوا او هوس پرده غلبه وکړې او نفس یې سرکښی وکړې، دی خپل ځان ادا کوي، او په لمانځه ځان تصفيه کوي، نوڅکه حضرت پيغمبر فرمايې: ترجمه: که څوک په يوه شپه او ورځ کې پنځه ځله اودس وکړې او لمونځ دخپلو شرطونو سره ادا کړې، په نفس کې يې هيڅ گناه پاتې نه شي، ودا داسې دی لکه چې سړي په يوه ورځ پنځه ځله خپل ځان و مينځي نوڅکه هيڅ چټلي يې په بدن کې نه پاتې کېږي همدا رنگه رسول الله (ص) فرمايې:

پنځه وخته لمونځ کوچني گناهونه رفع کوي. نوڅکه ويلاي سوځوڅ چې په کامل او پوره شرطونو خپل لمونځ ادا کړې هيڅکله د گناهونو پر اړتکا ب قدرت نه مومي. په ورځ کې پنځه ځله د سهار څخه بيا تر ماښامه د دين اولمانځ تر تاثير لاندې راتلل انسان د شر او بدې څخه ژغوري، لمونځ کونکي چې کله خدای تعالی ته پر لمانځه ودرېږي دخپلو بدو اعمالو د ارتکاب څخه پشيمان کېږي او توبه کارې، نوڅکه توبه خدای قبلوي.

پورتنی ليکنی څخه دا څرگندېږي چه دلمانځه د ادا کولو مقصد د عقل قوی بشپړيدل او د نفس تزکيه ده، دا څومعلومه ده چې نفس نه تصفيه کېږي مگر په الهي علم، او په الهي علم څوک نه سي پوهيدلای پرته د عبادت د لارې لکه چې الله پاک فرمايې:

وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون). ترجمه: - زه دی پيدا کړاى انسانان وپيريانان مگر د عبادت لپاره.

فينو مفسرينو ليعبدون په ليعرفون تفسير کړې دی يعنى مگر هغه چې زه ذات او صفات سره اشنايې موندلی ده.

قران کریم په زياتو تفاسيرو کې ويل سوې دی: - دبند گانو د پيداېښت څخه اصلي غرض هغوی ته ثواب رسول دی. نه عبادت او پيژندنه نوڅرنگه چې اجس او ثواب د عبادت د لارې پرته نشي راتلاي نو عبادت خلقت غايه ده، خدای تعالی عقل ته د انسان پر بدن کې دهغه د بندگي او معرفت لپاره ځای ورکړې دی.

هر حال دا واجبه ده، چي دخداي تعالى عبادت وکړو چي دهغه پواسطه
 داي محبت ته چي د بنو لږتو نوڅخه شميرل کيږي ورسپړو. دانسان
 چ تل په تلابن کي وي چي خپل ورک سوي شي چي نيکمرغي ده و مومي او
 بيا تر هغه د پيسو په موندلو کي ويني. خو کله چي يي پيدا کړي، په هغه
 زړه نه ډاډه کيږي، اضطراب او روحي ناروغي يي تر پخوا زياتيږي
 ورک سوي شي د زړه په اطمینان او دخداي پښکر او عبادت کي ورو
 چي فرمايي:

ذِکْرُ اللَّهِ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ. ترجمه: - دخداي تعالى په ذکر
 د گانو زړونه آرامي مومي.

مانځه دا د اکولو مقصد يوازي د حروفو په تلفظ نه دی، بلکه په نيت
 پر څخه د علاقې قطع کول او د هر چا عمل دهغه په نيت پورې اړه لري
 ک چي نه غواړي د درواغو او بدو اعمالو څخه ځان و ژغوري او خپل
 چ پاک نکړي، خداي تعالى دهغه د لمانځه او روڼي ته اړېندی.
 چي الله پاک فرمايي:

الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنکر. ترجمه: - لمونځ انسان د بدو
 ونو (فحشاء او منکر) څخه راگرځوي.

په جماعت سره د لمانځه ادا کولو ښيگڼي

نرت ابي در دا در رسول الله (ص) څخه روايت کوي:

سمعت رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يقول ما من ثلاثة في
 صياحة ولا بد ولا تقاصر فيهم الصلاة الا استحوذ عليهم الشيطان
 ليكروا بالجماعة فايتمايا كل الذنب من الغنم القاصية.

جمه: - په کومه صحرا کي چي دري تنه وي او هلته د جمع لمونځ نه کيږي
 پر هغو شيطان مسلط کيږي، ځکه جمع ضروري وگڼي شرمېن يا ليو
 لي او څاروي خوري او د انسان شرمېن شيطان دی. (۱)

د اسلام تاریخ د جماعت د لمانځه داد ا کولو په هکله لیکي : (۲)
 په لومړۍ سر کې مسلمانان بيله هغه څخه چې څوک یې خبر کړی د لمانځه د
 کولو لپاره به مسجد ته حاضریدل . یوه ورځ یې په دې هکله په خپلومنه
 یې خبرې اتری وکړې د دوی څخه یوه وویل د لمانځه دا علامه ولوله
 باید یو تر ورو د مسیحیانو د ترو ورو په شانی جوړ کړو . حضرت ع
 فاروق وویل چې دا به بڼه وی چې یو څوک وټاکو چې د لمانځه پر وخت
 به لوړه او از خبر کړي . نو حضرت رسول الله (ص) و حضرت بلال ته وفر
 یې ولاړه او خلك د لمانځه له پاره راوبوله . د دغه وخته وروسته کله
 د لمانځه وخت راوړسیدی بلال به په لوړه او از بزغ کاو چې د جماعت د
 وخت دی .

عبد الله بن زید بن متعلمه انصاری یوه شپه خوب ولید چې یو مسلمان وده
 اذان بنسونه کوي ، هغه وخت چې ده دغه خوب د حضرت پیغمبر په حضور کې
 تر نو پیغمبر (ص) ورته و فرمایل چې دار شتیا خوب دی ، اذان بلال ته و
 نسیه لکه دهغه او از خوېز او اثر ناک دی . هغه وخت چې بلال اذان و
 حضرت عمر فاروق په ډیره چټکۍ راغی او ویې ویل چې ما همداشانی
 لیدی او د خوب په حال کې ماته اذان تلقین سو .

هغه وخت چې پیغمبر (ص) د مسجد جوړولو څخه فارغه سو ، داسه
 مبادیو په خپر ولوي شروع وکړه ، خپل دوستان او پیروان یې د خد

رواه احمد و ابوداؤد والنسای و ابن خزیمه و ابن جبان فی صحیح
 الحاكم و نزداد ابن فی جامعده ، و ابن ذئب الا لسان الشیطن اذا خلا
 کله ، کذا فی الترغیب و رقم فی الجامع الصغیر بالصحة و صحیحه الاح
 اقره علیه الذهبي .

جهان مذهبی ادیان در جوامع امروز - نوشته هفت عالم بزرگ

د عبادت او اطاعت او الهی ارادی ته د تسلیم و لوله پاره راوبلل د
 (ص) دین اسلام بلل کېږي ځکه د دغه دین اساس د خدای ارادی
 پر تسلیمیدلو باندی، پیروان یی مسلم بلل کېږي ځکه دوی د خدای او
 ول فرمان ته تسلیم سوی دی.

میر خپلو پیر و انوته لا رښوونکې ده چی خدای واحد دی په ورځ کی
 وخت لمونځ وکړي، په کال کی یوه میاشت روژه ونیسي زکوٰۃ ورکړي او
 د اکړي پردی مالونه مخورې او تجاوز مه باندی کوي (۱)

یحییٰ بنوکی راغلی دی: حضرت محمد (ص) دخپل وفات په سخته ناروغی
 د هغه په سبب په کله، کله بی هوښه کیدی خو کله چی به پرسد راتلی د
 سه او بده بې غوښتی، اخیریو واری اودس تازه کړ، د حضرت عباس
 وبل صحابی په تکیه چی لا سونه یی دهغو پیر او بز و اچولی وو، جماعت
 شریف یوه، په دغه وخت کی هغه مبارک د داسی ضعف په حالت اخته
 یی پښی یی لا پر مخکه سمی لگولای نه سوی، حضرت صدیق د ده
 صنیه د لمانځه امامت وکړ او حضرت رسول الله په هغه لمانځه کی ورسره
 یکه سو (۱)

عمر خغه روایت دی: قال صلاة الجماعة افضل من صلاة الفذة
 مع وعشرين درجة. رواه المالك والبخاري ومسلم والترمذي والنسائي
 في الترغيب (۲)

راه المسلم و ابو داود وابن ماجه والترمذي كذا في الترغيب .
 ملاحظات چهار گانه در قرآن - استعمال كلمه عبادت در قرآن صنفه ۱۳۶۹
 بخاری: - محمد بن اسماعیل البخاری لوی محدث دی چی د بخارا په ینار
 کال (۱۹۴ هـ) کی زیږیدلی او په (۲۵۶ هـ) کال کی سمرقند ته نژدی د خرسنگ
 کی وفات سوی دی. دده شپږ لکه احادیث په یاد وړی د هغو راویان
 نسب، اجتماعی موقف، قبیلې، تولد او وفات پېژندل مشهور اثاره

شرحه : د جَمعی لمونخ دیوازی لمونخُ خُخه او ویشته درجی بند
 ۲۶
 خود جماعت لمونخ سنت هوکد دی لکچی فرمای :- عن ابی هریره
 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لقد هبت ان امر قیتی فی جمعوی خ
 بن حطب ثرائی قوما یصلون فی بیوتهم لیست بهم علة و احرفها علة
 ترجمه :- زما زہ غواری چی یو خوخوانا نوتہ و وایو چی دیر بوئی
 ری، رای وری، بیازہ هغوتہ و لا رسو چی بی عذرہ پکورو نوکی لمونخ
 و د هغوی کورو نه پیه و سوزہ
 علامہ اقبال لاهوری پیه خیل اثر (رموز بیخودی) کی د جماعت دلما
 پیه هکله خه بنه وای :-
 فرد را ربط جماعت رحمت است
 جوهر او بر اکمال از مست است
 نافتوانی با جماعت یار باش
 رونق هنگامه یی احرار باش
 سر زبان کن گفته ی خیر البشر
 هست شیطان از جماعت دور

یی : الجامع الصحیح ، الادب المفرد ، اسما الصحابه ، کتاب افعا
 عباد ، کتاب بداء المخلوقات ، کتاب براتوالدین ، کتاب الثقة
 ضعفا ، تاریخ بخارا ، کتاب الثلاثیات ، التاریخ الکبر ، کتاب خلد
 مال العباد ، کتاب القراءة خلف الامام ، کتاب الهبه او نور
 ز مزی :- محمد بن عیسی بن سوره بن موسی بن ضحاک سل
 تبریر بد بوغی ترمذی مشهور حافظ اوسنی محدث دی چی دجا
 صحیح مؤلف دی ، دی د بخاری شاگرد دی بیل کتاب یی عمل النب
 لغصال المنطوبه دی ، دی په (۲۷۹) کی په ترمذی وفات سویدی .

فرد و قوم اینه ی یک دیگرند
 سلك و گوهر كهشان و اختر
 فرد میگرد زملت احترام
 ملت از افراد می بیابد نه
 فرد تا اندر جماعت گد شود
 قطره بی وسعت طلب قلمرو
 پایه دار سیرت دیرینه او
 رفته واینده را ایینه
 وصل استقبال و ماضی ذات او
 چون ابد لا انتها اوقات
 در دلش ذوق نمو از ملت است
 احتساب کار او از ملت است
 پیکرش از قوم و هم جانش ز قوم
 ظاهرش از قوم و پنهانش ز قوم
 در زبان قوم گویا میشود
 بر ره اسلاف پویا می
 پخته تر از گری صحبت شود
 تابه معنی فرد هم ملت شد
 وحدت او مستقیم از کثرت است
 کثرت اندر وحدت او وحدت
 لفظ چون از بیت خود بیرون نشست
 گوهر مضمون به جیب خود شد
 بر لب سبزی گزنهال خویش ریخت
 از بهار ان تار امیدش گس

نه آب از زمزم ملتته خورد

شعله‌های نغمه در عودش فسرده

تنها از مقاصد غافل است

قوتش اشتفنگی را مایل است

بیاضبط آشناگردانندش

زمر و مثل صباگردانندش

گل مانند شمشادش کند

دست و پا بندد که از ادش کند

چون اسیر حلقه‌ی ائین شود

آهوی رمخوی او مشگین شود

(علامه اقبال) (۱)

علامه اقبال دسیالکوت پنه‌بنارکینی د فیروزی پنه (۲۲) کال ۱۸۷۳ میلادی

۱۲ هق کی زیریدلی دی .

اپریل پنه (۲۱) کال ۱۹۳۸ میلادی کی وفات سویدی .

د مسجد ونو جوړولو اهميت او ضرورت

مسجد ونه چي الله تعالى ته د سجدې ، تسبيح او عبادت كولو خاص مېټر
خايونه دي مسلمانانو ته زيات اهميت لري مسلمانان پدېو شپه او
ني پنځه ځله په دسته جمعي او تولىځ توگه بيله كور رتبوي ، نژادى ،
مټيازه او طبقاتي تبعيذه يوشاني په يوه صف كې اړخ په اړخ په يو
پيل خداى ته په مسجد ونوكي سر په سجده رږدي ، هغه ذات ست
و دخپل اخلاص او بندگي مراتب ورته په ثبوت رسوي .
مسجد ونود اهميت په باره كې د اسلام زياتو معتبرو كتابونو خي
كړي دي اولنساى چي د احاديثو شريفو يو معتبر كتاب دى يو مست
باب د كتاب المساجد په نامه لري (۱)

د غومسجد ونو څخه يوازې د ذكر اولمونځ كولو كار نه اخستل كيدى بل
ورځني مشكلاتو د حل او فصل كولو ، ملي اتحاد ، د عمومي افكارو د تباد
ر وړگلوې او همكاري قايمولو د مهمو مركز ونو څخه گڼل كيدل .
اريخ سياسي اسلام د سرتوماس ارنولد مشهور محقق له خولې
مسجد ونود سياسي او اجتماعي اهميت په هكه ليكي :
سجد يوازې د عبادت ځاى نه ؤ ، حضرت پيغمبر (ص) سفيران او دده

نساى :- اما نساى د اوسني تركمنستان مركز عشق اباد ته نژد
نسا پېنار كې چي اوس پرويرانى او بنتي دى زير بيدلى دى . دى لوى محمد
وفقي دى . اثار يې د السنن الكبرى - السنن الصغرى ، الخصايس او نور
امه زيات مشهور دي

ملاشاني د هرو مشهور محدث ابو يعقوب اسحاق بن ابراهيم التيمي راوي نوم
يوك احاديث يې زده او د هغو تخري او بيان زده و او مشهور صوفيان س
ثوري ، عبد الله بن مبارك همدغى سيمې اوسيدونكى وو .

لسو هواداران په مسجد کی منل ، او په هغه ځای کی یی د مسلمانانو د چار و
 واری کوله ، مسلمانانو ته به یی د سیاست او دین په هکله لارښوونی کول
 حضرت عمر فاروق د مدینې د مسجد د منبر څخه مسلمانانو ته وویل :
 چی د دوی لښکری په عراق کی تر ښار اغلی ، هغوی ته یی په ثبات اوقیام
 لارښوونه وکړه او عراق ته یی په حرکت ترغیب کړل ، حضرت عثمان بر
 عفان (رض) هغه وخت چی د ده پراخه اکتو خلکو اعتراض وکړ د مسجد د منبر
 څخه یی د ځان دفاع وکړه . کله چی به خلیفه ټاکل کیدی هغه به خپله لومړی
 خطبه چی د کار پر طرز او سیاسی کړنلاری باندی به مشتمله وه د منبر څخه
 ویله . نو په اسلام کی د مسجد منبر د یو تریبیون او غرنی په شانې ؤ چی له ه
 ځای څخه به د مسلمانانو لویانو او مسؤل کسانو خپلی خطبی ویلی او د مشر
 و ط حکومتونو د دورو په څیر به د دولت مشرانو خپل اجراآت او سیاسی
 کړنلاره بیانوله .

د اهر باید علاوه سی چی د اسلام د شروع څخه د مسلمانانو لویان پ
 مسجد کی سره راغونډیدل ، د حدیث او تفسیر عالمانو په هغه ځای کی
 عربی ژبی او د اسلامی دین اصول بیانول ، قاضیانو به هم خپلی مهمی ټولن
 په مسجد کی کولی ، لنډه دا چی سیاست له دین څخه جلا نه ؤ او مهم خبرو
 به چی په هغوی عمومی مصلحت او ښیښگنه موجوده وه له مسجد څخه خپریدل
 تردی وروسته کرار کرار مسجد خپل لومړنی حیثیت د لاسه ورکړ خلیفه
 او قاضیانو پیل ، بیل ځایونه ځان ته جوړ کړل او مسجد یوازې د لمانځ
 په وخت کی د دینی خطابی کولو ځای وگرځید چی په هغه کی به د خدای ش
 پر پیغمبر درود او د خلیفه او نور و مسلمانانو له پاره به د بریالیتوب او
 نیکمرغی دعا کیده . (۱)

خونگه چي اسلام ورځ په ورځ پراختيا موندل او نفوس يې زياتيدل نو
کورونه او کلی جوړېدل، نو په ټولنځ صورت سره د خدای تعالی
عبادت کولو لپاره د مسجد ونود جوړولو ضرورت هر وخت حس کيږي
نو ځکه د حضرت رسول الله د لارښوونې او ارشاد له مخې په خپله مکه
منورې او د هغې په شاوخوا او د حضرت محمد (ص) د سفر په وخت کې د
هغو سیمو کې چې هغه مبارک په جماعت له ونځ ادا کړې و د تبرک په توګه
د مسجدونو جوړولو نیت شروع سو.

ابو داؤد په خپل کتاب المراسیل کې په سند سره لیکلي دي چې د حضرت
(ص) په زمانه کې په مدينه منوره کې د ننه دغه (۹) مسجدونه وو چې پر
یوه مسجد کې بیل، بیل د جماعت له ونځونه کیدل، چې نومونه یې دادي:
۱ د بنی عمرو مسجد ۲ د بنی ساعده مسجد ۳ د بنی عبید مسجد ۴ د بنی سلمه مسجد
۵ د بنی رايح مسجد ۶ د بنی زريق مسجد ۷ د غفار مسجد ۸ د اسلمو مسجد ۹
جهينه مسجد ۱۰ د بنی حذره مسجد ۱۱ د بنی امیه مسجد ۱۲ د بنی بلال مسجد
۱۳ د بنی حبلې مسجد ۱۴ د بنی حطمه مسجد ۱۵ د بنی عصیه مسجد ۱۶ د
فیصلی مسجد ۱۷ د بنی دینار مسجد ۱۸ د ابی بن کعب مسجد ۱۹ د النابغه مسجد
۲۰ د ابن عدی مسجد ۲۱ د بلحارث بن خزرج مسجد ۲۲ د الفضیح مسجد
۲۳ د بنی حارثه مسجد ۲۴ د بنی ظفر مسجد ۲۵ د بنی عبد الاشعل مسجد
۲۶ د راقم مسجد ۲۷ د بنی معاویه مسجد ۲۸ د عاتکه مسجد ۲۹ د بنی قریظ
مسجد ۳۰ د بنی وائل مسجد ۳۱ د الشجره مسجد او نور.

د دغو مسجدونو د مشهورو مؤذنو څخه په مدينه منوره کې د بنوی مس
مؤذن حضرت بلال بن رباح حبشي، حضرت عمرو بن ارمکتور او
مکه معظمه کې د مسجد الحرام مؤذن ابو مخدوده الجمعي زيات مش
دي.

همداشانې د مدينې منورې د مساجدو دغه امامان لکه حضرت مص
بن عمير، حضرت سالد المولي ابی حذیفه، حضرت ارمکتور، حضرت

بوبکر صدیق، حضرت عتب بن مالک، حضرت معاذ بن جبل همداشانی
 په بنو سالم کی حضرت عتب بن مالک په بنو حمره کی حضرت عمرو
 بن سلمه، حضرت اسید بن حضیر، حضرت انس بن مالک په بنو نجار کی.
 حضرت مالک بن حویدت په مکه معظمه کی حضرت عتاب بن اسید
 په طایف کی حضرت عثمان بن ابی العاص، په عمان کی ابویزید انصاری
 و نور زیات مشهور دی (۱)

د حضرت عبدالله ابن عباس خغه روایت دی :- عن ابن عباس انه قال
 ان اول جمعه بعد جمعه فی مسجد رسول الله (صلی الله علیه وسلم) مسجد
 عبد القیس بجوانی من البحرین.

ترجمه :- د مسجد نبوی خغه وروسته د جمعی لمړی لمونځ د عبد القیس
 په مسجد کی ادا کړه سو د مسجد د بحرین په جوانی نومی کلي کی و.
 حافظ ابن حجر لیکي :- په مدینه اودهغی په شاوخوا کی چی کور مسجد ونه د
 بنکلو د برو خغه جوړ شوی وو. او په هغو ټولو کی حضرت محمد (ص)
 لمونځونه کړي و. هغه وخت چی د خلیفه عمر ابن عبدالعزیز د خلافت
 په دوره کی د مسجد ونو د جوړولو او ترمیم کولو کار شروع شو، دغه مسجد
 ونه د پوره تحقیق وروسته بیرته ودان سول (۲)

په دغو مسجدونو کی به هغو کسانو ته د امامت حق ورکول کیدی چی د قرآن
 شریف په ښه حافظ و. د امامت د وظیفې له پاره حضرت محمد (ص) خو
 اصله ټاکلی وه، چی ابو مسعود انصاری د رسول الله (ص) خغه داسو روایت
 کوي :- عن ابی مسعود الانصاری، قال، قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم)
 یوم القیوم اقرأه کتاب الله فان کانو فی القراءة سوا، فاعلمهم ب
 السنة فان کانوا فی السنة سوا، فاقدّمهم هجرة فان کانو فی الهجرة سوا
 فاقدّمهم سنا. مسلو

(۱) شبلی نعمانی د بخاری شرح عینی دوهرتوک (۴۶۸) مخ د صحیح مسلو لمړی
 ټوک کتاب الاذان د لیو داود د کتاب الجهاد فی دعا المشرکین خغه اخستو دی

ترجمه :- حضرت محمد (ص) و فرمایلی پی دیوی تونی امامت دی ه
 خوک کوی پی دتولو خغی بنه قران کریم یار وی ، اوکده پی دی کی تونل س
 برابر وی ، نوخوک پی پیدینی مسائلو کی پیرپوه وی ، اوکده پی دی کی ه
 سره برابر وی ، چاچی لمړی هجرت کړی وی اوکده پی دی کی هوس
 برابر وی نو د چاچی عمر پیر یعنی مشروی . (۲)

الفاروق د مسجد و نوجوړ ولو او اباد ولوی په هکله لیکي :
 از انجا که خود حضرت فاروق اعظم (رض) در عهد خلافت خود ، ده
 حج کرد ، بنابر آن خود میرحجاج بود و خدمتگیری حجاج را هر خود به
 انجام میداد ، در تمام ممالک مفتوحه مساجد به کثرت تعمیر نمود . ابو موسی
 اشعری ، نائب الحکومه کوفه را بذریعه فرمان والا تاکید فرمود که در یک
 يك مسجد جامع بسازد و از برای هر قبیله مساجد جدا گانه تعمیر
 کند ، از برای سعد و قاص و عمر و ابن العاص نیز به همین مضمون
 فرامین فرستاد و به جمیع عمال شام فرمان داد که در شهر و بلاد مسجده
 تعمیر شود و مساجد مذکور تا حال به جوامع عصری شهرت دارد .
 از جمال الدین محدث در روضه الاحباب منقول است که در عهد
 حضرت عمر فاروق چهار هزار مساجد تعمیر شد و هر چند که این عدد
 خاص قطعی نه باشد لکن شک نیست که عدد مساجد فاروقی از هزار
 کمینه بوده .

حضرت فاروق اعظم عمارت حرم محترم را هر وسعت داد و به زیاده
 و زینت وی توجه فرمود ، بنابر آن در سنه (۱۷هـ) جایهای دور و پیش
 را خرید و مسمار نمود و زمینها را به صحن حرم شامل نمود ، تا ابی
 عصر دیواری گرد حرم نه بود بنابر آن حدودش را از منازل علمه
 نمود ، حضرت فاروق اعظم دیوار احاطه بنا نهاد و فرمان داد که به وقت

شب چراغها بر سردیوار بیفزوزند، کعبه را مدام جامه فی پوشانند چنانچه در ایام جاهلیت جامه اش از نطع بود، حضرت فاروق اعظم فرمان داد که جامه کعبه از قباطی تیار شود و قباطی یک قسم رخت اعلی بود، که در مصری بافتند.

حضرت فاروق اعظم مسجد نبوی را هر تر میر نمود و وسعت و رونق بیشتر داد، عمارت مسجد که در عهد مبارک جناب رسول الله (ص) بنا یافته بود و از برای همان عصر کفایت میکرد، چون در آبادی مدینه منوره یومافیه مآثر قی شد و نماز خوانان زیاد، ترگشت در سنه (۱۷) حضرت فاروق اعظم عزم بالجزیره فرمود، که عمارت مسجد وسعت یابد، و تمام مکانها دور و پیش را به قیمت نقد خرید، حضرت عباس خانه خود را نهمی فروخت و حضرت عمر قیمت کافی میداد، حضرت عباس قبول نمیکرد، اخر به پیش ابی بن کعب مرافعه بردند، و اوفیصله کرد، که خلیفه ابداً اختیار ندارد که به جبر خرید کند، بعد از صد و این فیصله حضرت عباس گفت که من بدون قیمت برای فائده عامه مسلمین میدهم، الغرض بدون از حرم سراهای از واج مطهرات جمیع مکانات مسمار شد و عمارت مسجد وسعت یافت، نخستین طول مسجد صد ذراع بود، و بعد یکصد و چهل ذراع گردید و عرض آنهم به قدر بیست ذراع وسعت گرفت، ولی طرز عمارت به هیچگونه تکلف نمیکرد. مثلاً در عهد مبارک جناب رسول الله ستونها و غیره از چوب بود، حال هم از چوب ساختند، حضرت فاروق اعظم به هنگام تجدید و ترمیم مسجد چیزی نوین نمود، یعنی در یک گوشه اش صفا بنا کرد و فرمود که اگر شخصی بخواهد شعر خواند یا سخن دینی بزند بر این بنشیند، و قبل از عهد فاروق اعظم در مسجد نبوی (ص) هیچگونه سامان تنویر نه بود، و این سرشته هم در عهد جناب ممدوح انجام گرفت

و به اجاز او تمییداری در مسجد چراغها افروخت بر علا و حضرت
 فاروق اعظم انتظام خوشبویی و بخور هر در مسجد نبوی (ص) فرمود
 آغاز اینطور شد که در جمع مال غنیمت يك بار عود به وجود آمد حضرت
 فاروق اعظم خواست که برای اسلام تقسیم نماید و کافی نه بود، پس
 بر آن فرمان داد که در مسجد صرف شود تا همه مسلمانان از آن مستفی
 شوند، چنانچه آنرا به موزن سپرد امر فرمود که بر روز جمعه در منزل
 بپردازد و پیش روی نماز خوانان دوز داده جامها و دماغها را معطر کند
 فرش مجدد راه نخستین حضرت فاروق سرشته فرمود، ولی تکلیف نداشت
 قالین یا سطرنجی نه بود، بلکه به تقاضای ساده مسلمانان از بوریات تهیه گردید
 و مقصودش محض صیانت جامه از خاک بود. (۱)

د اسلام د لمر نیو مسجد ونو جو و لو طرن

د اسلام د لمر نیو مسجد ونو طرن ساده او بسیط و لو پریوه داسی تو کر خیمه
 جو پیدی چی پر شاو خوا باندی به یی خلور دیو الوونه را گر خیدلی وو کله به
 د مسجد ونو اړخونو خندق همد احاطه کړی و لکه چی دکونی د بنار لومړی
 مسجد (۱۰۶) همد اشانی جوړه سوی و، د مسجد ونو سقفونه (چتونونه
 به د خرما د بناخونو او یاد هغو د برو د توکرانو خخه چی د عربی مسلمانان
 د فتوحاتو په اشانی د زړو عبادت خایونو او کلیسا گانو خخه په لاس
 راتلل جوړیدل د دغه وروسته د مسجد ونو د جوړولو په طرن
 کی تغیر راغی او پخوانی سبک یی پاته سووڅرنگه چی پر مسلمانانو باندی د
 حضرت پیغمبر سنت او سلیقه زیاته گرانه وه نو دوی هر کله
 زیار یو ست چی په خپل ژوندانه کی هغه تطبیق کړی، نو ځکه د سادگی او
 پاکۍ دود یی د لاسه نه ورکاوه.

مسجد و نوزیاتره برخه به دهغه غولی نیوی وه چی په اصطلاح
 محن به ورته ویل کید، او هغه به سرپوښه نه و او پر څلور وېرخو
 باندی به یی رواقونه راگرځیدلی و پراخ اولوی رواق به یی
 څلورم رواق و چی د سطحی په سقفونو به پوښل شوی و، بندونه
 ضربی به یی د مرمرینو د بیر وڅخه د تعمیر پر بنا ولاړی وی جوړسوی

د مسلمانانو تاریخی مسجدونه

نبوی مسجد :

دغه مسجد د خدای تعالی د ذکر او عبادت علاوه، د اسلامی علومو مخصوص
 حدیثو د تدریس لوی مرکز گڼل کیدی، چی حضرت پیغمبر (ص) مدینتی
 نوری ته د هجرت په لومړی کال کی جوړ کړی دی.
 دغه مسجد کی د زمانې په تیریدو د پیر تحولات او اصلاحات راغلی دی
 چی اوسنی شکل یی غوره کړی دی.

که چی محقق العلما استاد کل ملا عبدالحق صاحب خروتنی د خپل یا قوت
 بیس په (۲۲۸) مخ کی په دې هکله فرمایي :

د مسجد و کړه بڼا	د پېر په دې کال مسلمانان
دلما نځه کاوه اختیار	تر مسجد پخوا سړدار
چی پری چوکه سوه ناکه	دغه ځای و محوطه
وخت د لمونځ به دې فاعل سو	پر هر ځای چی به داخل سو
د رافع و پسران	دلته وه دوه یتیم خان
بل ساهیل نومیده	سهل نوم و د دیوه
نور حضرت سوبیا له دوی	دغه محکه و د دوی
له بهادوی و کړ انکار	د دې محکه کی خبریدار
مون در کړی ده و تا	دوی ویل چی بی بها

حضرت نه گره داقبول
 س مثقاله دسره زر
 پر صدیق بایندی بهما
 لته وه گورستانونه
 سو فیو خود رختی دخرما
 نور حضرت و فرمایل
 غه درختی و وهلی
 هواره سو دامخکه
 ساختن پی سو مشغول
 بتی تلو و چلو
 غاری کری روایت
 و خسته هرچا و به
 باکولی نور سرور
 بل نور بیا حضرت
 له دی افسوس اندوه
 به کری دوی دعوت
 ی به بولی دی و نارت
 ر عمار به کر گشتن
 بر مسجد لره دیوار سو
 ناخلو خخه دخرما
 ر ما و و له تنی
 مسجدی (لری) دروازی
 یوه دعاء عالموه
 به بله مسمی و
 مسجد پر داهیئت

په قیمت پی کره مقبول
 دوی ته ور کره پاک سرور
 حواله کره مصطفی
 د مشرکو وه قبرونه
 د لته شنی وی لای خوا
 داقبرونه پی و کینیل
 خرابی پی سمی کرلی
 د مسجد طرحه پی و کره
 هوپاران هوپاک رسول
 او بدلی پی و بیلی
 چی عمار کاوه خدمت
 دی د دوو ببرنده
 خاوری هر دده لسه سر
 و عمار ته د ساعت
 مر به دی کری یاغی گروه
 و طرف ته د جنت
 د دوزخ و سخت انگارته
 پناغوا پر له رفتن
 له او خو خستوتیارسو
 با دده سو مهیا
 وی مسجد لره تنبی
 پرینووی په حساب دری
 خاص حضرت لره ویره
 هر په باب الرحمت داوه
 د عمر تر خلافت

خلک ډیر وځای وکړ
 ووالا تېي هم هغه
 هري جوړ پر خپل مراد کړ
 دوی له بنو نقشي حجر و
 چي به تره دوی تر عاج و
 وليد بن عبد المالك
 پلار پي دی عبد العزيز
 چي په بڼه شان پي برابر کړ
 ټول حجرې د ماذ وښو

خليفه و عباسي
 چي دی زوی و دهار و
 استحکام پي علا و کړ
 وه تر دی زمان باقی
 لوی سلطان عبد الحميد
 نه لر د دی بیان

هروپه دی کال چي حضرت

مديني ته کړ هجرت

د حضرت محمد (ص) د وفات وروسته صحابه کرام او بيا
 تابعينو په دغه مسجد کي تدريس او تعليم کاوه، د مالکي فقي اساس
 د امام مالک څخه د دغه مسجد څخه را شروع سوی دی، د حضرت
 پیغمبر په حیات کي د مديني منوري په نور و کوچنیو مسجدونو
 کي چي شمیر ي نهه (۹) مسجدونو ته رسیدي او د بلال په اذان
 پي اقامت کیدی هو د حدیثو تدريس کیدی، بکر بن عبد الله بن
 الاشجیع چي ابوداؤد او دارقطني په ترتیب سره پخپلو مراسلو

دلته ډیر سو نور عالم
 ده مسجد کړ کښاده
 بیا عثمان ترده ازاد کړ
 ستني هو وی له ډبرو
 او د بام لرگي ي تاج و
 چي د ملک سو بیا مالک
 نور عمر با تمیز
 ده مسجد کښاده ترک کړ
 د حضرت د عیالو

بیا تعمیر و کړ محمدی
 بیا تجدید و کړ مامون
 تراولي ي زیاده کړ
 د ابیانی مامونی
 مگر اوس پي کړ تجدید
 هس ساز کړ چي زه ستوان

اوسنو کی روایت کوی دغه مسجد و نو یاد وی :- در ایچ مسجد د بنی عبد
الاشجل مسجد ، د بنی عمرو بن بندول مسجد ، د جهینه مسجد در سلو
مسجد . (۱)

حجة الاسلام ابو حامد غزالی (۵۵۵) هـ ق په خپل کتاب فاتحه العلوم
کی په دی هکله داسی لیکي :- مکحول ویلی دی چی د خدای رسول څخه د ووتنو
روایت کړی دی چی موږ د قبا په مسجد کی د علوی په زده کړه لگیاو چی ناڅاپه
پیغمبر (ص) تشریف راوړی او وی فرمایل : څه چی غواړی هغه زده کړی او خدای
دی تا سوته عوض نه در کوی خو چه هغه شیان چی زده کوی پی عمل په ونه کړی
اوبل وروړتیی ورو ونه بنیاست . (۲)

نو ځکه بنوی مسجد د مسلمانانو د پوهنی لومړنی مرکز گڼل کیږی .

د مکئی مکرمی مسجد الحرام :

دغه د مدینې منورې تر مسجد زوړ دی ، خود مکی معظمی تر فتحي وروسته
په اته هجري کال کی د اسلامي هد فونو او تبلیغونو د بنه بریالیتوب له پاره
ستفاده ځنی وسوه .

د دغه مسجد څخه د عبادت علا وه د امویانو او عباسیانو د خلافت د اولی
نیمايي پیری څخه د اسلامي تعلیماتو د بنوونی روښانه مرکز گڼل کیدی .
لازی د حمیدی دخولی څخه لیکي :- مشهور علی مجلسونه او مذهبي
فتواگانې به په ترتیب سره سپه عبد الله بن عباس (۶۸ هـ ق) او دده وروسته
به په عطاء بن ابی رباح ، او دده وروسته به په ابن جریج (ابو خالد) په (۱۵۱ هـ ق)
ودده وروسته به په مسلو بن خالد زنجی ، او دده وروسته به په سعید
بن سالد قداح ، او دده وروسته به په محمد بن ادریس شافعی (۲۰۴ هـ ق)

ابن فضل الله العمري ، مالک الابصار پنخورتوک ۱۳۱ مخ

فاتحه العلوم ، حجة الاسلام غزالی دوهرتوک ۱۹ مخ

اگر درلوده امام شافعی صاحب دیوولیت کلن سن خخه په دغه مسجد کی
فتواگانې ورکولې (۱)

د بصرې مسجد جامع :

دغه مسجد په خوارلسو (۱۴۰ هـ) کال کی زیاد بن ابیه چی د معاویه بن ابی
سفیان له خوا پر بصرې حاکم و په خنیتو او گچو سره د نوی سره لباد کړ
پنډی پای یی ورواچولی او پر چت بانندی یی د ساج دونی لرگی ووه
د عباسی خلافت په لومړی کی د معتزله استادانو فکری او سیاسی رشد د دغه
مسجد خخه را شروع سو . معتز لوو په لغت او عربی نحو کی مخصوص روش
درلود ، د عربی مشهور ادیب حافظ (۲۵۵ هـ) په دغه مسجد کی اوسید .

د کوفی مسجد :

دغه مسجد په کال اولس (۱۷۰ هـ) کی جوړ سوی وو ، خو زیاد بن ابیه په
کال پنځوس (۵۰۰ هـ) کی د لومړی سره لباد کړ ، د حضرت علی بن ابی طالب
(کرم الله وجهه) راتلونکی ته او دغه ښار د اسلامی حکومت د مرکز کولو
له کبله د کوفی مسجد د علمی مرکز په ګرځولو کی زیات اهمیت وموند
دغه مسجد کرار کرار علمی رشد او تبلیغاتی حیثیت پیدا کړ ، خوچی د
عباسی دولت په شروع کی د اسلامی علومو دیوه لوی مرکز په شانی و
پیشنل سو او د بصرې د مسجد سره یی په رقابت شروع وکړه ، د دوی

(۱) ابو عبد الله بن عمر ، مناقب امام شافعی .

History of Muslim Education. By Ahmad Shah.

Page 890

په اسلامی د ښوونې تاریخ - داکتر احمد شلبنی د قاهرې په پوهنتون
کی د اسلامی تمدن د تاریخ استاد .

د علمي او ادبي مباحثو له برکته وچي د اسلامي معارفو د خراغ روښنه
وړانگي هسکو مدار جوته ورسیدی (او اوس د انگلستان د کمبریج او اکسفورډ
د پوهنتونو سره سیالي کولای سی .

د فسْطاطِ مَسْجِد (د عمرو و مسجِد جامع) :

دغه مسجد په کال (۴۲ هـ ق) کي عمرو بن العاص جوړ کړ د دغه مسجد
یوازې مطلب د اسلامي تعلیمي چارو پرمخ بیول و، دغه مسجد د طول
اخشدي او فاطمي پاچاهانو په وخت کي د زیات توجه وړ وگرزید او د شافعي
فتی لوی مرکز سو. د دغه مسجد په صحن کي د تدریس بیلې زاوې موجود
وی، چي د هغو څخه دغه مشهوری وی، د امام شافعي صاحب زاوېه د مجد الدین
ابوالامثال حارث بن مذهب الدین شافعي زاوېه، د فخر الدین صاحبیه زاوېه
د تاج الدین سطلجی زاوېه، د معینیه زاوېه، د زینیه زاوېه او تراوه سو
نه خلویښت (۲۴۹ هـ ق) کال پوري خلویښت نوری زاوېي پر اضافه سوی چي
اسلامي معارف یې هسکو علمي او دیني مدار جوته ورساوه

مسجد الاقصی اوقبة الصخره :

اسلامي تاریخونه وایي چي دغه مسجد حضرت سلیمان (علیه السلام) د خپل
عبادت له پاره جوړ کړی و، حضرت عمرو بن خطاب د خلافت په دور
(۱۳-۲۳ هـ ق) کي هغه وخت چي بیت المقدس مسلمانانو فتح کړ څرنگه چي
دغه ځای د اسلامي دین په فرمایشاتو کي مقدس مقام درلود نو دغه
مسجد دیوازنی عبادتگاه په خیر د زیات احترام وړ وگرزید او دریو مقدس
مسجد وگڼل سو.

د عبد الملك بن مروان د خلافت (۶۵-۸۶ هـ ق) په وخت کي د فیه الفخر
ثخلی چي د اسلامي هنرونو ښکلې اثر دی، په دغه مسجد کي جوړ سو،
عباسیانو د خلافت په دوره کي څو ځله ترمیروا و ښکلی سو، د ایوبیانو

او مملوکیانوپه دور کی په دغه مسجد کی خومدرسی جوهری سوی چی
ملی او علمی شهرت یی وریات کړې، د دغو مهمو مدرسو څخه :
شرفیه سلطانی عالی مدرسه، ناصریه مدرسه، داماد ابو حامد غزالی
مدرسه، نخویه مدرسه، سنکزیه مدرسه، کریمیه مدرسه زیاتی مشهور
دی .

د دغو مسجدونو لوی عالمان امار غزالی صاحب او مشهور محدث ابن الصلاح
زیات شهرت لري .

دمشق اموی مسجد :

دغه مسجد ولید بن عبد الملك دخپل خلافت (۸۶ - ۹۶ هـ ق) په وخت کی د (۸۸ -
۹۶ هـ ق) کلونو په منځ کی جوړ کړ .
دغه پخوا د بیت پرستانو د عبادت ځای ؤ، د څلورو پایو و څنګ ته یی یو مربع
شکله برج جوړه سوی و چی مسلمانانو د هغه څخه د اذان کار اخیست، دغی بنا
نه یوازې د ښکلا او معمارۍ له پلوه مسجد ښکلی کړی ؤ، بلکه دخلافت مرکز
ته یی هم د علم او هنر سترگی اړولی وی .

دمشق مسجد تر (۴۶۱ هـ ق) کال پورې پر خپل عظمت پاته ؤ، خو پر دمشق
باندی د فاطمیانو د یرغل او اور اچولو له کبله یی ښکلا لوښا شت له منځه
ولاړ د اتی هجری پیر مشهور سیاح ابن بطوطه د دمشق د جامع په هکله
لایي :- په دغه مسجد کی علمی مجلسونه او د مختلفو علومو د درس حلقی
موجودی دی، محدثین پر لور وکړ سیو باندی د حدیث روایت کوی، د قرآن
مظایر حافظان او قاریان له سهاره تر ماښامه په تلاوت لگیادی، یوه له
ښوونکی چی د مسجد پر پایو ټکیه کړیده شاگردانو ته د قرآن د تلاوت او
تدریس وظیفه منځ ته بیایي، په دغه مسجد کی قرآن په دی نسبت شفاهی
قرائت او تدریس کیری نه چی د لیک د احترام او ساتنې په هکله یی بی ادبی
و تغافل ښکاره سی، معلم بله وظیفه هولری هغه خپلو شاگردانو

ته شعرونه، ادبی مضامین او علمی مقالی یکی اوزده کوی، او دقلیو طرنی تر هغه پوری دواړو کوی خوشاگرد خپله دلیک دزده کړی سره پوره علاقمند پیدا کړی او خطاطی زده کړی. ددغه مسجد د مشهورو عالمانو او بزرگانو څخه برهان الدین فراخ شافعی او نور الدین ابوسیر بن صایع دی.

د ټیولنس زیتونیه مسجد:

ددغه مسجد د اغلبي دولت په وخت کې بیر تر جوړېسو، او د اسلامي زېږون مساجد و او مدرسو څخه گڼل کېږي، ددغه مسجد ځینی علما لکه خطیب ابواسحاق ابراهیم ابن حسین بن علی بن عبدالرفیع ریضی او ابوعلی عمر بن علی بن قداح حواری زیات شهرت لري. ابن بطوطه په دې هکله لیکي: - ددغو پوهانو د افادو او علمی برکاتو څخه یو داو چې هر جمعه به دلمانځه د ادا کولو وروسته دوی ددغه مسجد یو پای ته ډډه لگوله او د لویو فقهی مسئلو د پوښتنو په خصوص کې به یې فتوا گانې صادرولی دوی به د څلوېښتو مسئلو د حل کولو وروسته غونډه پرېښوده، په دغه مسجد کې پر پخواني طرنز تقلید وړکول کیدی، خود (۱۳۷۰ هـ ق) د صفری په ثلثورمه (۱۹۵۰ م) کال د نوامی په خوار لسمه (۱۴) دیوه فرمان په واسطه ددغه مسجد د تدریس طرنز او اصول د مصر د الانهره د جامع په څیر و او بڼت

د قیروان مسجد جامع:

ددغه مسجد عقبه بن نافع د افریقا مشهور فاتح په کال پنځوس (۵۰ هـ ق) کې په قیروان کې جوړ کړ، دڅه وخت وروسته له نظره ولوید او په (۸۶ هـ ق) (۶۹۵ م)

کی بیرته آباد سو. په کال یوسل و پنځه کی داموی خلیفه هشام بن عبد الملک
(۱۰۵-۱۲۴ هـ ق) په امر د دغه مسجد په صحن کی پراختیار اخله. د قیروان
مسجد مدرسه د افریقی په شمال کی د اغلبی حکومت په دوره کی د فاطمی دولت
تر شروع پوری د اسلامی علومو پیاوړی مرکز گڼل کیدی.

د بغداد د منصور مسجد جامع:

دغه لوی مسجد د عباسی خلیفه ابو جعفر منصور (۱۳۷-۱۵۹ هـ ق) په امر د بغداد
د بنار د جوړولو سره سره په کال یوسل و شپږ څلور لښت (۱۴۶ هـ ق) کی تاسیس
سو. منصور دغه مسجد جامع د اوسیدلو د قصر چی قصر الذهب نومید تر
څنگه جوړ کړ. دغه مسجد په کال (۱۹۲ هـ ق) کی د هارون الرشید په امر پراخ
آباد او پراخ سو، د دغه مسجد په مدرسه کی د خلیفه په امر او خوښه چا
درس ورکولای سو.

د قرطبی لوی مسجد جامع:

د دغه مسجد بڼه په اندلس کی داموی دولت اساس ایښوونکی عبد الرحمن پ
کال (۱۷۰ هـ ق) (۷۸۶ م) کی د دمشق د مسجد جامع په سبک شروع کړه، د د
وړوسته نور و خلیفه گانو او امیرانو څه نورې برخې پریاتی کړې چو
له دغی جملی څخه دهشام په امر یوه برخه د بنخود لمانځه لدا کولو له پاره
پکښی وټاکل سو. د دغه مسجد جامع د عظمت دوره په اندلس کی د مروا
د دولت د سقوط او د هسپانیانو پلاس د قرطبی د بنار د نیولو (۶۳۲ هـ ق) کال
وړوسته پای ته ورسیده.

د قرطیبین مسجد جامع:

دغه لوی مسجد په مغرب اقصی (مراکش) کی یوی بزرگواری او متدینی ښځی
فاطمی بنت محمد فصری دمکنی (ام المؤمنین) د فاس په بنار کښی جوړ کړی

دی، د قیرویین د تسمی وجه داده چی عربان د قیروان د لاری د فاس به
ته داخل سوی دی. د دغه مسجد جامع او مدرسی د اباد ولواو تجهیز
له پاره د مسلمانانو مشرانو زیاتر توجه کری وه، چی د هغو خنجر د سلط
ابو عنان (۷۴۹ - ۷۵۹ هـ ق) په امر د دغه مسجد جامع د بیا اباد ولواو کتابخ
د تجهیز ولو عز و د دیری ستاینی وړ دی.

تر لومړی هجری پیری پوری مسجد ونه د دینی فرایضو او عباداتو د اد
کولو، وعظ او ارشاد او د مسلمانانو د دینی اړتیا او مسایلو د حل اوفه
کولو هم پاتوبی و. خود دوهی هجری پیری په شروع سره هغه وخت چ
اسلامی نړی پراختیا ومونده او د عربو مسلمانانو د ژوندانه په طرز کی تحو
راغی نو مسلمانانو د قران عظیم په دغه فحوا: - (ربنا وابعث فیهم رسو
منهم نتلو علیهم آیاتک و یعلمهم الکتاب والحکمة و یرزکیهم انک انت
ال عزیز الحکیم).

ترجمه :- ای لویه خدایه زما زامن داسی ښکلی وگرځوه چی د دوی له منځه
څخه یو پیغمبر خوښ کری، چی ستا ایتونه هغوی ته وښودی او د کتاب پوهنه
او حکمت زده کری، خلکو د علم او پوهی د زده کولو لپاره د مسجد ونو مدرسو
او جامعگانو د تاسیسو لولپاره پوره توجه وکړه، او د مسجد ونو څخه یی د فرایضو
او عباداتو د اد اکولو علاوه د تبلیغ او دینی ارشاد او تدریس کار اخيست او یو
په بل پس یی پراختیا ومونده خو په پنځمی هجری پیری کی د هغو څخه لوی مدرسو
او دارالعلومو نر جوړه سول، اوله دغه ځای څخه علمی تصدیقونریا شهادتانی
توزیع کیدل. د مثال په توگه د مدینی منوری په نبوی مسجد کی امام مالک بن
انس اصبحی (۹۵ - ۱۷۹ هـ ق) د موطی د علمی اثر لیکوال او مالکی مذهب مؤسس
د فسطاط په مسجد کی د قریشو ستر عالم ابو عبد الله محمد بن ادریس
شافعی (۱۵۰ - ۲۰۴ هـ ق) د کوفی او بغداد په مسجد ونو کی امام ابو حنیفه نعمان
بن ثابت، د بغداد په مسجد کی امام احمد بن حنبل (۱۶۴ - ۲۴۱ هـ ق) د رسونه
وړ کول او علمی مجالس یی پرانستل.

بنار د لوپو مسجد و نو مالی اړتیاوی د دولتی مساعدتونو، خود بنار د باندی
ناوخوا کوچنیو مسجد و نو ضرورتونه د هغو د مقتدیانو په بخششو، تحفو
صدقاتو او اعانورفع کیدل.

دی له پاره چی په مسجدونو او دارالعلومو کی د امامت او تدریس چاری د خنډ
سره مخامخ نه سی نو ځینو مسجد و نو په اوقاف یا احساس درلودل چی د هغو
سایدات به په منظمه توگه د مسجد و نو امامانو ته سپارل کیدل. (۱)
ای ی چی د مصر لوی مفتی او محدث امام مالک ته په کال کی سل دینار ونجینل
وله دی پرته یی د ده پور و نه هر ادا کول.

مدرسې

به دی د مؤسسو کی داسی علوم و تدریس کیږی چی تخصصی بڼه ولری او فارغ التمیلا
وته یی د اسلامی علومو په مشخصو څانگو کی عالی شهادتنامی ویشلی کیږی
درسود علومو په وده او پراختیا کی زیات خدمت کړی دی، دا ځکه چی قرآن
کریو مسلمانان د علومو په زده کړه مکلف کړی، او پرنراوښخه یی علوم فرض
کړی دی او هغه څوک د لوړی درجی او فضیلت خاوند گڼی کوم چی علمی تحصیل
کړی وی، ناپوهی یی درندوالی، گمراهی او تیاری سره تشبیه کړی ده، قرآن
تریه د تعلیم سپارښت د پیغمبرانو د اعمالو څخه بولی او په دی هکله فرمایي:
ربنا و ابعث فیهم رسولا منهم تتلوه علیهم آیاتک و یعلمهم الکتاب
الحکمة و یرکبه و انک انت العزیز الحکیم.

ترجمه: - ای لویه خدایه زما زامن داسی ښکلی وگرځوه چی دوی له منځه
نخړیو پیغمبرو ښی کړی چی ستا آیاتونو د هغوی ته وښوی د کتاب پوهنه
د وقت لفظی معنی کول او خاص کول دی او په شریعت کی خپل څه شی یاد هغی
ته او فائده دعا مو خلکو د ښیگنو او خیر رسولو له پاره خاص کول دی، څرنگه
چی په صدقه کولو سره یوشی د چاد ملکیت څخه وزی او د بل په ملکیت کی داخلېږی
و د هغه ثواب ویر کول کیږی، نو وقف عینی شان حکم لری.

په اسلام کی د مدرسې تکاملی سیر

د (المدرسی کلمه د (دریس) د مادی څخه اسر ممکن دی. تحقیقات څرگندوي دغه کلمه په اصل کی عبری ده، او د اسلام د راتلو څخه د مخه دغه کلمه معر سوي او په عربي گډه سوي ده. په عربي ژبه کی درس ډیری معناگانې لري چې د هغو څخه مهمې یې دادي.

۱- د سجستانې په (غریب القرآن) کی د (قرأ) په معنی راغلي ده لکه (و درسوا ما فیه یعنی قرأوا ما فیه، او هو د خدای تعالی عزوجل دغه کلام (ول یقولو درسوا د قرأت) په معنی دی. او (دارست) د (قارأت) په معنی د (قرأت) او قرأتی علی معادل دی د نبوی حدیث (تدرسوا القرآن) په جمله کی دغه کلمه د قرآن ولو په معنی ده. و فکر ته یې و سپاری چې له یاده هو ونوزي.

۲- د (إِنْدَرَسَ) (انظمس) په معنی او (درس) د (محوسو) په معنی هودی. لکه چې سجستانې وایي :- (درست هذه الاخبار التي تأتينا بها درست). د زو سواوله منجند تللی په معنی دی.

۳- د (المدرس) کلمه چې د مدرسې پر خای استعمالیږي د (درس) د مادی څخه اخستل سوی ده. او د (مدارس) کلمه یعنی هغه خای چې درس پکښې لوستل کیږي مدرس د (کتاب) او مکتب خانی په معنی هو راغلي دی. د دغو تفسیر و نوڅه په عمومي ډول د نتیجه اخیستله کړي چې (درس) کلمه د لوستلو، ساتلو، محو کولو د معنی پر محور چورلی او د ادول فکري پیوند هېڅ نلري، چې د هره سره دی د معنی هراهنګی ولري. که څه هرا بن فارس په خپل اثر (مقاییس اللغة) کې د لغاتو ممتاز کتاب دی او د بیلو لغاتو په منځ کی رابطې څیړي او معناگانوته په خپله تحلیلي طریقه تفسیر ورکوي لیکي:

د (دال، را، سین) حروف واحد رینه لري چې پر پتوالی، کښته والی او ورکوالی دلالت کوي، نو ځکه د (الدرس) کلمه د لار ورکي په معنی هره

مثال په ډول کله چې وای (درس المنزل) یعنی د منزله حای اثار وړک سول، او (دریس) کلمه هره له دغه بابه خڅده. همدارنگه د زړې او شو پیدلی جنای نامه، همدارنگه (درست القرآن) له بابه (و فورو یعنی) (الدارس) هغه ټوک دی، هغه څه چې یې لوستلی دی بیایې لوی هغه شانی، لکه چې یو روحي، د ابن فارس دغه تفسیر د دی سره چې ده ډیر دقت او ښه تفسیر کښی کړیدی، خو زموږ د سوال ځواب په ښه توګه نه سی وړکولای چې محو او نابودی، ویلویا ویلوتر منع څه رابطه موجوده ده، او هغه یار چې د دغودو معنا ګانود موندل لوله پاره استل سوی دی په هر ال بیله تکلف او تصنع څخه نه دی موندلی سوی، دغه ډول تفسیر ونه دغی می د عربي والی د تردید له پاره یو ځل بیا راپورته کړی، او داسی څرګند کړی، دغه لغت دوه مدلوله اوسنده لری.

۱- د نابودی او زورپتیا په معنی د دغی کلمی استعمالول په پخوانی عربي ژبی پوری لری. د جاهلیت د دوری په ادبیاتو کی په نظم او نثر دواړو کی دغه مدعا لټیږی.

۲- د (قراءة) په معنی همدا اوس استعمالیږی په عربي ژبی د (درس) استعمال تاریخ لږ څه د اسلام د منی زمانی ته رسیږی، ډیر زوړ متن په هغه کی د (درس) کلمه د ویلویا په معنی راغلی ده، هغه قرآن عظیم دی لکه فرمایي :- (ماکان لبشر ان یؤتیه الله الکتاب والحکمة والنبوة ثم یقول للناس کونوا عبادی من دون الله ولکن کونوا ربانین بما کنتم یعملون) (ماکان و بما کنتم تدرسون).

۳- هیڅ بشر ته به ونه رسیږی، چې هغه ته کتاب، حکمت او نبوت سره سی او هغه وخت خلکو ته ووايې چې د خدای پرځای زما بندگان سی، خو وایې رشتین اوصال حان و اوسی د احکمی اسمانی کتاب تعلیم ور سوی دی د احکمی هغه مولوجبی دی.

۴- فواد حسین د لوهری فواد د پوهنتون د عبری، سریانی او نورو سامی

بواسناد د (درس) د فحوص - اُجتهده په معنی اخلی چی هغه دایمی زیارو
 کونښن ته ویل کیږی. په عبری ژبه کی (والمدراش) د (درس خای) یا
 (دراسه) ته ویل کیږی چی دغه کلمه خپله د (مدرس) څخه جوړه سوی ده
 د یهود و په نظر دغه کلمه پر مقدس کتاب د لالت کوی، او هغه داسی
 کتاب دی چی د (مقدس کتاب) پر تفسیر باندی لیکل سوی دی او په سریانی
 بهر همدغه معنی ورکوی، د فقی الغی پوهان عقیده لری چی دغه کلمه د عبری
 څخه سریانی ته راغلی ده. د (مدراس) د کلمی د اصل څخه د اُخر گندی چی
 غه د (مفعال) هموز نه کلمه ده او د لسان العرب د مولف په قول د اسو مکان
 پاره یو غریب وزن دی. د (قاموس) کتاب څرگند وی چی د (مدراس) کلمه
 هغه د (کتاب) کلمه ده چی مکتب خای یا بنو ونجی ته ویل کیږی. په اسلاهی
 دائرة المعارف کی دغه کلمه د عبری او یا ارامی ریښی څخه بولی، یوشمیر
 بیات پوهان وایی چی د (درس) کلمه عبری ده خودادی معنی نلری چی (مدرس)
 د یهود و څخه اخیستل سوی ده، داله دی جهته چی (مدراس) یا مدراس د تعلیم
 یوه مؤسسه نه وه، لکه چی داسلا په لومړیو مراحلو کی تعلیماتی مرکزونه د
 درسی په نامه موجود وه او یهودان همدیر عمر لپاره په عربستان
 کی ندی اوسیدلی او حضرت پیغمبر (ص) هغوی له مدینې څخه بیر لیری
 ساتل او د حضرت عمر فاروق په وخت کی همداسیاست چلیدی چی د دوو
 ینو گنجایش په عربستان کی اېږونه لیدل کیږی.

شهادت نامی او علمی لقبونه

جازه ليك :- د ابوالحسن فارش په قول د اجازی لغوی معنی په دی ډول ده
 جازه د جواز الما' د کلمی څخه اخیستی سوی ده چی د هغو او بو څخه تیریدل دی
 ی حیوانان یی چینی او د کښت مخکه ځنی څر و بیږی لکه چی وایی؛
 (استجزته فأجازنی) (یعنی وی غوښته چی زما حیواناتو او مخکی ته اوبه ورکړی)
 همداشانی چی د علو طالب د خپل استاد څخه اجازه وغواړی او هنری ورکړی.

په فیروز آبادی قاموس کی په دی هکله داسی راغلی دی :- (وَأْجَازُهُ) دسوغ له په
معنی یعنی هغه ته یی اجازه ورکړه ، او (اجاز) په رایي (انفذه) او (خوږه) یعنې
خپله رایه یی پر تنفیذ کړه په معنی راغلی دی . او (استجاز) د درخواست
اجازی او اذن د غوښتلو په معنی همدی .

د اجازی اصطلاحی معنی :- د مجیز د خولی هغه راوتلی خبری چی د اذن پر
انشا اودده څخه د هغه د خبر وروایت دی چی د اجازه اخیستونکی د اجمالی
پوهی وروسته د اجازه ورکونکی له خوا صادر سوی وی ، همداشای
دغه (اجازه) د ټولو مشایخواو طبقاتو د ذکر کولو څخه د اساتیدو تر (خرفی
مرحلی پوری همدی .

د اجازی د پیداکیدو مفهوم او تصور :- ځینی کسان د دغی کلمی ویل د
ضمائم بن قلبه په خولی استناد کوی چی وای پیغمبر (ص) ته وویل سول
چی ایا خدای تعالی ته په لمانځه اد اکولو مامور کړی یی ؟ هغه وفرمایل هو ب
یی وویل نو د (رسول) خپله د پیغمبر په حضور د قرائت منزلت لری ، ضمائم
دغه موضوع خپل قوهر ته اطلاع ورکړه (فأجازوه) یعنې دوی هغو ته د دغه
حدیث په روایت یی اجازه ورکړه .

په اسلامی پوهنتونو او پوهنځیو کی داسی شهادت نامی چی په هغه کی دیوی
علی مهران وښان او تصدیق وی معمول نه ؤ . نو ځکه اجازه نامه دیوه
استاد شخصی صواب دید ؤ چی خپل شاگرد ته به یی ورکوله او د پوهنتون
له نظره به د تصدیق او اعتبار وړ نه .

علمی لقبونه :- اجازه دیوی علمی یا وظیفوی رشتی د لوستلو وروسته د
شهادت نامی په څیر ورکول کیده ، خودغی دیوی علمی درجی حیثیت نه درلود
چی د هغه له رویه دی دیو شاگرد فخر ، ذکا او د علمیت درجه څرگنده سی
خودی تش دیوی شخصی پانی حیثیت درلود ، چی په هغه سره د شاگرد مشغله
اوزیار ستایل کیدی .

امام :- د امام کلمه په عموی توگه د لوړو علمی القابو څخه ؤ

چې دامام پريوهی او حجتی د لالت کاؤ، خود خلکو مقتدا وگرځول سو، او خلکو یې تقلید کاؤ.

امیر المؤمنین :- دغه دهنه لقب څخه پرته دی چې اسلامی (خلیفه) ته به د خلافت او حکومت په وخت کې ورکول کیدی، دایوه کلمه وه چې لویو محدثانو او مفسرینو به په خپلو منځو کې د مشورې کولو او صواب دید وروسته یوه جامع اولوی پوه ته ورکوله.

حافظ :- دایو داسې لقب و چې د حدیث پر لویو پوهانو باندې به اطلاق کیدی ځینی بیا وایي چې حافظ هغه څوک و چې څولینت زره حدیثونه به یې په یاد وو. فقه :- په لغوی معنی فهد ته ویل کېږي او په اصطلاح کې هغه څوک چې په شرعي علومو کې لوی لاس ولري

رحله :- دغه لقب پر ستر پوهانو باندې اطلاق کیدی.

محدث :- هغه څوک چې به په نوی حدیثونه پوهیدی
د افغانستان د پوهنتون علمی القاب

د افغانستان د پوهنتون لپاره دغه علمی رتبې ټاکل سوې دي.
پوه یالی، پوهنیار، پوهنمل، پوهندوی، پوهنوال، پوهاند.

جامعه، دارالعلوم، پوهنتون

عربی لغت (جامعه) معنی په لاتینی ژبه (یونیورستاس) او (یونیورستات)
(Universtat, Universitas...) ده چې لغوی، تاریخي او اکادمیکه معنی لري
انګلیسي ژبې په نوی قاموس کې چې د کلماتو د تاریخي رېښو د ښودلو په اساس
لیف سوې دي، دغه کلمه (جامعه) بیل د ولونه لري چې په دی ډول دی.
لغوی متعارف مدلول چې په هغه کې جامع، کل عدد، عموم راځي.
- د منځنیو پیریو د وروستی دورې په لاتینی ژبه کې دغه کلمه د حقوقی
باحثو د جماعت او شرکت په معنی استعمالیږي.

- د دغې کلمې دریو مفهوم (و معنی) هغه استادانو او متعلمینو ته ویل

کیری چی دتلیو او تربیی په علمی لوړو و خانگو کی د تحصیل لپاره په یوه مخصوص
 خای کی راټولیری، دغه کسان د خپلو علمی او فکری رتبو سره په مخصوص
 القابو یو د بله سره پېژندل کیری. د داسی ښوونځیو او پوهنځیو څخه فارغیدل
 له کبله د هغو فارغ التحصیلان په مادی او معنوی لمانځونو ښادیری. د پوهنځیانو
 مجموعی ته چی په هغوی د علومو بیلې خانگی تدریس کیری پوهنتون، دارالعلوم
 او دارالفنون ویل کیری.

اسلامی لومړنی پوهنتون (مساجد)

دغه لکه د ژوندانه نور واقعیتونه په یو وار نه دی پیداسوی بلکه یو په بل پسې
 یی تکاملی پړاونه وهلی او د وروستی تحول مرحلې ته رسیدلی، چی له هغو څخه
 په پنځمه پیری کی اسلامی مدرسی پیداسوی، څرنگه چی د اسلامی پوهنتونو
 د حیات دوره یوله بله توپیر لری، نو د هغو فعالیت او خدمت طرز او د
 بریالیتوب صورتونه هم یوله بله سره بیل دی او ځان ته علمی او تاریخی
 حیثت لری.

عمومی پوهنتون

دغه ډول د پوهنی خای دیوه داسی مسجد سره شباهت لری چی ځلن منوره
 نه لری، زده کړه یی عنعنوی او تاریخی رینی لری، چی اسلامی دعوت د هغه
 لومړنی رینی جوړوی. اوله همدغی نیت یی څخه یی رشد او وده موندلی
 ده.

اکادمی

د اکادمی څخه مطلب دادی چی په معنی کی د علم زده کړ، د کتابخانو، بیت الحکمه
 او دارالعلوم د لاری څخه په سر سر سیری. دغه ډول مرکزونه خارجي ښه
 لری او د یونانی موسسو د مقرراتو او قوانینو له مخی یی چاری مخی ته
 بیول کیری او د همدغی لاری څخه د غیر اسلامی ثقافتونو او تهذیبونو
 سواړیکی موی.

اکادمی اصلاً یوه یونانی کلمه ده چی تدریس خای ته ویل کیری، دغه تدریس

ځای دیو میل په فاسلی دراتن، په شمال لویډیځ کی پروت اوداتن د پخوانی
قصرمان اواتل اکادمیسن نوی پوری اپه لری، او په پای کی پنځوس
کاله د افلاطون د تدریس او تفرج ځای وگرځید. داتن دغه پوهنځی تر
نهی عیسوی پیری پوری د اکادمی په ډول بیله کومی وقتی دواړه درلود ترڅو
چی د جستینن د حکم له اثره له منځه ولاړ. (۱)

په افغانستان کی د (۱۳۲۵ هـ ش) کال راهیسی د پښتو ټولنی، د تاریخ ټولنی
د دائرة المعارف د علمی مؤسسو د گډون څخه د افغانستان اکادمی په وجود
راغله اودغه علمی درجی یی درلودی:

څیر ونکی، څیر نیار، څیر نوال، څیر نمل، څیر ندوی، څیر نیال.

د غی علمی او تحقیقاتی مؤسسې نور په کال (۱۳۵۲) کی د افغانستان د علومو
د اکادمی په نامه واوښت او یوشمیر نور علمی مؤسسې لکه طبیی علومو
تاریخی حفریات، موزیمونه اود لمر د لابراتوار په گډون په هنری ویراضاه
سوی. اود علمی کار کونکو لپاری علمی رتبی د کاندید محقق څخه بیا تر سر
محقق پوری ورو تا کتل سوی.

د دی څخه پرته دوی نورې علمی رتبی هم سته چی د اکادمیسن د کاندید
و اکادمیسن په نامه یادینی.

د غی رتبی په دنیا کی هغو پوهانو ته ورکول کیږی چی په خپله رشته کی د ابتکار
خلاقیت او اختراع مصدر گرځیدلی وی.

د وهر فصل

د فقی حینی مهم اصطلاحات

اسلام :- عربي کلمه او متعدی مصدر دی چې د اطاعت، فرمانبرداری، بیره اینه دلسو، دیو دین د غوره کولو، منلو او داسې نورو په معنی استعمال د اهنه دین دی چې خدای تعالی په شپږمه میلادی پېړۍ کې د انسانانو د هدایې او نیکمرغۍ له پاره پر حضرت محمد (ص) د جبرائیل امین په واسطه نازل کړې او مسلمانانو ته په زړه او خوله منل سوې دی. لکه چې فرمایي:

(وما ارسلناک الا کافة للناس). ترجمه: موږ ته نه یې لېږلی مگر لېږلی موږي د ټولو انسانانو لپاره. همدارنګه فرمایي:

قالت الاعراب اما قل له تؤمنو ولكن قولوا اسلمنا ولما یدخل الیمان فی قلوبکم حجرات ۱۳ -

ترجمه: صحرا نشینانو وویل: موږ ایمان راوړې دی وهغوی ته ووايه تاسې ایمان بندې راوړې بلکه کولای سئ ووايست، تسلیم سو او ایمان تراوسه ستاسو په زړه کې لاړه نه ده موندلی.

پیغمبر (ص) فرمایي: الاسلام هو التسليم.

ترجمه: اسلام د تسلیم په معنی دی. (۱)

مسلمان :- دغه کلمه اسم ذات نه بلکه صفت دی او د اسلام پیروانو څخه پرته بل چاته نه استعمالېږي. لکه چې فرمایي:

ماکان ابراهیم یهودياً ولا نصرانياً ولكن حنیفاً مسلماً.

ترجمه: نه ؤ ابراهیم یهودی او نه نصرانی لکن پاک او مسلمان ؤ

حنيف او مسلم :- حضرت ابراهيم (ع) خپل ځان حنيف او مسلمان گڼي دي
حنيف معنی داد هېچی نوری باطلی لاری یی پری ایښی دی او د حق لویه لار هې
موره کړې ده. لکه چی فرمایي :

ماکان ابراهیمو یهودیا ولا یصرا نیا ولکن حنیفا مسلما و ماکان من المشرکین
مسلم :- هند چاته ویل کیږی چی د الهی حکم تابع او فرمانبردار وی. چاچی
ځان د ټولو باطلو شیانو څخه ژغوری او یوازې یی حضرت احدیت او حق ته
مان سپاری وی. لکه چی د حضرت ابراهیم په هکله فرمایي :

قال له ربہ اسلم قال اسلمت لرب العالمین .

قرآن :- په لغت کی مصدر د قرائت یعنی لوستل په معنی دی، او په عام عرف کی د
عبدای د کلام مقرر و یا السنه عباد د معنی مجموعی لپاره استعمالیږی. قرآن د
خدای تعالیٰ لخوا پر حضرت محمد (ص) باندی نازل سوی کتاب دی .
قرآن په مصلحتونو کی لیکل سوی او بی له شېبې په متواتر نقل د حضرت محمد (ص)
څخه را نقل سوی او د اسمانی کتابونو وروستی کتاب دی چی د حوادثو او
مرورو تونو له مخی د (۲۳) کالو په موده کی نازل سوی او خدای تعالیٰ یی له تینو
بیدیل او تعریف څخه د ساتنی وعده فرمایلی ده لکه چی فرمایي :

نا نحن نزلنا الذکر و انا له حافظون .

ترجمه :- په تحقیق سره موږ د قرآن نازل کړی دی او موږ یی ساتونکی یو .
نازلیدو د لحاظ د قرآن لومړی ایتونه د (اقرابا سم ربک الذی خلق) سورت دی
و وروستی ایت یی : البیوه املت لکودینک و اتممت علیک و رضیت لک
د اسلام دینا) دی

ترجمه : یعنی نن می کامل او بشپړ کړی ستاسی دین او تمام می کړ پر تاسو
باندی خپل نعمت او د دین له لحاظه تاسی ته په اسلام راضی سو .
مغه وخت چی د اقرأ سورت یعنی د قرآن لومړنی سورت نازلید حضرت محمد
له مکه کی د حرا په غار کی د خدای په عبادت بوخت و او تر هغه وروسته د
حوادثو او ضرورتونو له مخی کرار کرار نازلید .

حضرت محمد (ص) د قرآن د لیکولپاره کاتبان ټاکل چې د وحی کاتبان یې بلل
د وحی ستر کاتبان حضرت ابوبکر صدیق، حضرت عثمان (رض)، حضرت علی (رض)
زبیر بن عوام (رض)، اوبی ابن کعب (رض) اخبار (رض) نومیدل.

جبرائیل د قرآن راوړونکی ؤ او حضرت پیغمبر (ص) ته یې ویل چې پلانی
آیت دی په پلانی ځای کی، په هغه ترتیب چې اوس قرآن پر هغه ډول مرتب
او منظم دی کښین دی، خود قرآن د سورتونو ترتیب لکه چې زیاترو پوهانو
ویلی دی د صحابه ؤ (رضی الله عنهم) اجتهادی امر دی، او په قرآن کی
احکام، قصص، امر و نهی، وعده او وعید راغلی دی. ناسخ او منسوخ
آیتونه هولری، قرآن کریو پر او و منزلو، دیر شو سپارو او یو سل او خوا
رلسو سورتونو ویشل سوی دی د فاتحی په سورت شروع اود والناس پر سورت
پی ختم سوی دی، قرآن کریو شپږ زره شپږ سوه او شپږ شپيته آیته، او پنځه
سوه او څلویښت رکوعی دی.

قرآن کریو په نظر او معانی کی معجز دی. دغه اسمانی کتاب د ټولو علومو
اصل دی. د کلام علم، د فقه اوفقی د اصول علم، د نحو علم د لغت علم په دنیای
د زهد او تقوا علم، د اخرت اخبار، د اخلا قو مکارو ټول له قرآن کریو
څخه اخیستل سوی دی.

آیت :- د عربو په کلام کی بیلې معناگانې لری. اود علای په معنی هر
ستعمالیږی، لکه پدی آیت کی :
ن آية ملکه ان یاتیکم التابوت .

ترجمه : د طالوت د پاچاهي علامه ده چی تاسو ته به تابوت راسی.
دوهو د دلیل په معنی دی، لکه پدی آیت کی :

آية لهم الارض الميتة احييناها .

ترجمه : یو د خدای د وجود او قدرت له دلا یلو څخه مړه ده چی ژوندی
کړه د نباتاتو په زرغونولو .

ریږد معجزی په معنی ده لکه چې په دی آیت کی :

فان استطعت ان تتبقي نفقا في الارض او سلما في السما فتاتيهم به آية
 يعني ڪه غوڻن تي يي يوهننڌي ۾ محڪي يا يوهنڻ ۾ آسمان
 ته ڇي روهري دوي ته يوهن معجزه .

خلور همد عبرت په معنيٰ لکه پدي آيت ي .
 ان في ذالك لآية .

ترجمه: په تحقيق سره ڇي په تيره قصه ڪي عبرت دي .
 پنځه د عالي او مشيد عمارت په معنيٰ لکه پدي آيت مبارك ي :
 آتتون بكل ربع آية .
 ترجمه:

يعني جو پوي په هر لور ڇاي باندې عمارت د مسافر وله پاره .
 د قرآن ڪريم آيت اخو قراني ڪمي دي ڇي د بلي برخي څخه په فصل او
 مخصوصه علامه امتياز لري ڇي مفسرين يي په بيلو عبارتونو تفسير ڪري
 ڃيني وايي آيت د قرآن ڪريم يوه برخه ده ڇي په سوره ڪي يي شپڻ حرفونه دي
 لکه : الرجلن .

ڃيني وايي ڇي آيت د قرآن ڪريم يو خو حروفه دي ڇي له ماقبل او مابعد
 څخه يي انقطاع د حضرت رسول د توقيف او سماع څخه څرگندي لاي
 سي او عقل د قرآن ڪريم د آيتونو د تجزيه څخه معذور دي
 ڃيني مقطعات حروف آيت نه بولي او د آيت لږ حد شپڻ حرفه گڻي .
 ڃيني مقطعات حروف مستقل آيت گڻي ، په سورت ڪي يي اقل حد يو حرف
 اوبه تلفظ ڪي دري حرفه بولي .

قبله :- هنه خواجي په لمانڻه ڪي مخ هني خواته وي قبله يي بولي ، مسلمانان
 خپله قبله د ڪعبې خوا بولي ، يهود او نصاري بيت المقدس .

د اسلام په ابتدا ڪي مسلمانان همد بيت المقدس خواته لمونځ ڪاو و
 خود اسلام د پيغمبر حضرت محمد (ص) د اخوڻه وه ڇي د ڪعبې خواته

چی د ابراهیم (ع) قبله وه او تربیت المقدس یی قدامت درلود لمونځ وکړي
 او په دی هکله تل دخدای تعالی امر ته منتظر و .

نو خدای تعالی د هغه نیاز او دعا قبوله کړه او دا آیت نازل شو .

قد نرى قلب وجهك في السما فلنولينك قبله ترضى لقل وجهك شطر المسجد
 الحرام ترجمه: په تحقیق سره وینو موږ گرځول د مخ ستا په طرف د اسمان
 نو موږ به وگرځوو ورو ورو هغی قبلی ته چی تیری خوښوی نو وگرځوه
 مخ یعنی خپل ټول بدن د مسجد الحرام خوا ته چی په کعبه وړپوری دی .

د هجرت د دوه کال درجې المرجب د میاشتی په پنځلسمه د دوشنبی په
 ورځ حضرت محمد (ص) د بنی سلمه په مسجد کی د ما پښین دوه رکعت له منځ
 د اصحابو سره په جماعت کړی و چی دبیت المقدس څخه د کعبی خواته د قبلی
 د گرځولو حکم نازل سو، دلما نځه په منځ کی یی دبیت المقدس څخه مخ وگرزا
 وه او د کعبی خواته متوجه سو، نو ځکه هغه مسجد په ذی قبلتین شهرت وموند
 د مسلمانانو د ټولو مذا هیو په اتفاق په لمانځه کی و قبلی ته مخامخ دریدل شرط
 دی .

دعا: - د مسلمانانو زړه په دعا اډه او تسلی کیری او دعا د مسلمانانو
 د ښو عباد تونو، او غوره شعایر و څخه گڼل کیری . خدای تعالی هر
 مسلمانان په استغفار او دعا کولو امر کوی لکه چی فرمایي :

لا بدکرا لله تظلمن القلوب .

ترجمه: په تحقیق د مؤمنانو زړه ونه دخدای تعالی په ذکر او فکر اطمینان
 موی او بس .

څرنګه چی د بند د ټولو مادی او معنوی احتیاجاتو رفع په خدای تعالی
 پلری، نو خدای تعالی دخپلو بندگانو په خواست او نزاری خوشاله
 کیری او د قبلو لوی وعده ورکوی لکه چی فرمایي :

ادعونی استجب لکم .

ترجمه: زما څخه یی وغواړی چی درنی کړم .

هغه بدني عبادتونه چي پر مسلمانانو فرض سوي دي دهغو زياته برخه د دع
مفهوم لري، د مثال په توگه لمونځ چي په هغه كي د فاتحي سورة لوستل و
جب دي نيمې بي د خداي ثنا او پاڼي دي دعا او مطالبې دي.

په اومتقي مسلمانان د عبادت د فريضې دادا کولو وروسته زياتره ماثورې
دعاگانې کوي. دا هغه دعاگانې دي چي په قرآن عظيم كي راغلي او ب
د حضرت رسول الله څخه اوريدل سوي دي. د دغو يوه مشهور دعا دا ده
رب اغفر لي ولوالدي ولابنائي ولاخواني ولاهل بيتي وذريتي،
وللمؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات الاحياء والاموات،
اللهم ارزقني ايمانا يباشرك في و يقينا صادقا حتى اعلم لا يصيبني الا ما كتبت
لي ورضيني بقضائك واعني على الدنيا بالعفة والتقناعة وعلى الدين
بالطاعة وطهر لساني من الكذب وقلبي من النفاق وعلمي من الريا
وبصري من الخيانة فانك تعلم خائنة الاعين وما تخفي الصدور.

ترجمه: اي رب! ما وېځېښه! زما مور او پلار او لا دونه، وروڼه، دکورنۍ
غري، لمسيان، مؤمنان او مؤمنانې ښځي، مسلمانان او مسلمانې ښځي وېځېښه
لي لو ښخداير! زموږ داسي ايمان په نصيب کړه! چي تل ي په زړه كي وي، داسي
رښتيني يقين را کړه! چي پوه سو چي هيڅ تکليف بي له ستا اجازي څخه را رسيد
ستا په قضا رضا را په برخه کړه! په دنياي پاكي او قناعت را کړه! د دين په
احکامو اطاعت را کړه! ژبه ي له درواغو څخه پاکه کړه! زړه ي د نفاق څخه
پاک وساته! عمل ي دريا څخه پاک کړه! سترگي ي د خيانت څخه وساته
ځکه چي ته دسترگوپه خيانت او هغه څه چي په سينو كي پټ دي ښه پوه ي.

حضرت محمد (ص) ته به چي کور مشکل پيښ سو نو لمانځه او دعاه ته به ي
پنا وړه. د حضرت محمد (ص) لمونځ يوازې د لمانځه د شکل ادا کول
او وجايو پر ځاي کول نه و بلکه هغه به په لمانځه كي د خداي تعالي پد
مناجاتو كي ښي غرقيدې او کله چي به د لمانځه وخت رسيدې هغه
به په هوسيدې او موذن ته به ي په ډير شوق او بي صبري فرمايل:

رحنا بجا يا بلال . ترجمه : بلالہ ارادہ فرما کر . او دیر جلد بی ہمدانی فرمایا .

جولت قرۃ عینی فی الصلاة . ترجمہ : دسترگو تو زما لمونخ دی . حضرت محمد بہ د مشکلاتو اوسختیو پہ موقع کی ہر کلمہ دغہ دعا کولہ اللہ رب السموات ورب العرش العظیم ، ربنا ورب کل شیء قالق الحب والنوی ، منزل التوراة والانجیل ، والقرآن ، اعوذ بک من شر کل دابة انت اخذ بناصيتها انت الاول ، فلیس قبلك شیء وانت الاخر فلیس بعدک شیء وانت الظاهر فلیس فوقک شیء وانت الباطن فلیس دونک شیء ، اقض عني الدين ، واغنني من الفقر .

ترجمہ :- ای د او واسمانو نو خدایہ او د عظیمو عرش پروردگارہ زہویر او د تلوو شیانو خدایہ ! د دانو او منزو نو چاودیدونکی ! د تورات انجیل ، او قرآن نازلیدونکی ! تاتہ پنا و ہر دم حرکت شیء د شرخہ چی د ہنوی ہستی ستا پلاس د .

تہ اولی اوستاد مغربہ شیخ شیء نہ و ، تہ اخیری اوستا وروستہ شیء نہ تہ ظاہری او تہ تائبہ بل شیء نہ تہ ، تہ باطنی او کبنتہ تہ تائبہ شیء نہ تہ زما پور ونہ ادا کرہ ، مالہ فقرہ و ترغورہ او بی نیازہ فرما کرہ .

ملت :- پہ پخوانیو عربو کی دغہ کلمہ پر ہنوخلکو اطلاقیدہ چی بوی قبیلہ او یا نژاد تہ بہ منسوب و او کلمہ بہ بی ددغی کلمی پہ عوض کی پہ مترادفہ د اشعب کلمہ ہو استعمالولہ . خواہندہ وخت چی د جاہلیت دورہ د اسلام د مبین دین پہ راتک لہ منجہ و لاہ او د خدای تعالی د وحدانیت ، بشر دوستی مدینیت او بشری ژوند د ترقی پر مختلک او نیکمرغی لہ پارہ د انسانانو پہ منج کی د نشانہ او ہر اہنگی فکر و روزل سو ، نو د ملت کلمی نہ تہ تحقق و ہونہ لکہ چی خدای تعالی فرمایا :

فاتبعو ملکہ ابراہیم حنیفا .

ترجمہ : د ابراہیم (علیہ السلام) د ملت متابعت و کرہ . پہ قرآن کریم کی

د حضرت ابراهيم د قصې د هرې کلمې څخه دا څرگند او ثابتېږي چې هغه
جناب د الله تعالی په حضور خپل سر او مال د تسلیمې او انقیاد په روحیه
څرنگه بخښلی ؤ او د هغه درضا او خوښی له پاره یې خپل زوی حضرت
اسماعیل ذبح او قربانی کاوه .

ملت په حقوقی اصطلاح د انسانانو ټولنه ده چې ځان ته خاوره، مشترک
تاریخ، ثقافتی او سیاسي سازمانونه او اساسونه ولري او د یوه قدرت او
حکومت تابع وي . د کلاسیکو او پخوانیو نظریاتو له مخې چې د فرانسې د لوی
انقلاب څخه نشته کوی ملت د هغو افرادو ټولنی ته ویل کېږي چې حقوق
شخصیت ولري او د ولتي جوړکړې وي او د حاکمیت د حقوقو خاوندان وي
د بین المللی عمومي حقوقو له مخې ملت د انسانانو د افرادو یو ټولنه ده چې
په ټاکلې خاوره کې ژوند کوي، او د ژبې، نژاد او مذهب د وحدت خاوندان
وي او دغه علایقي یو د بله د ورو پیاوړې سوی او مضبوط سوی وي چې
مشترک تاریخ، فرهنگ، اقتصاد او کلتور ځنی په وجود راغلی وي د تفکیک
تبعض او تجزیه لاره پرېنډه وي .

حزب :- دغه یوه کلمه ده چې قرآن کریم د مسلمانانو وهنې ټولنې ته
استعمال کړې ده چې د یوې عقیدې مسلک او اصول پیروان وي .

امت :- د امت کلمه د حزب په مفهوم هم استعمالېږي او هغې ټولنې
ته وايي چې پر یو جامع داسې امر راغونډېږي چې د ژوند هدف یې د حزب پر
ټاکلې اصولو بنا وي لکه چې فرمایي :

کنتم خیر امة اخرجت للناس تا مرون بالمرءوف وتنهون عن المنکر
وتؤمنون بالله .

ترجمه : تاسې ډیر ښه امت یاست چې د نوع بشر لپاره راوتی یاست و ښه
کار ونو ته دعوت کوی اوله بدو کارونو څخه یې راگرځوی او پر
خدای ایمان لري .

جماعت :- د جماعت کلمه د حزب په معنی د مسلمانانو د اجتماعی حیثیت
اعادی له پاره استعمالیږي .

شریعت :- په لغت کی شرعة المأثه وایي ، یعنی داو بود چینلوځای ، مگر
په اصطلاح کی هغواقوالو ، اعمالو او احکاموته ویل کیږي ، چی حق
تعالی د پیغمبرانو په خوله پر خپلو بندگانو نازل کړی دی او د دوی د ژوندانه
چارو د سمون او بقا موجب گرځي

حلال ، حرام او مکروه

حلال :- هغه دی چی په هغه کی کوږ محظوریت نه وی او د خدای تعالی
امر له کبله هغه پرځای کیږي .

حرام :- د خدای تعالی هغه امر دی چی نهی (نه کول) یی حتی گرځولی
ه نو که خوځ خلاف د هغه عمل وکړي د قیامت په ورځ د عذاب او
عقاب وړ گرځي او په دنیا کی هم کله په شرعی مجازاتو محکوم کیږي .

مکروه :- هغه وخت چی شارع (شریعت پالونکی) یا (خدای تعالی) دیو
شئی په نسبت نهی او منع کوي او نهی یی حتی نه وی هغه شئی ته مکروه
ویل کیږي مکروه تر حرامو په کبنسته درجه کی راځي ، جرړ او گناه
ی د حرامو په اندازه نه ده ، خو پر هغه باندی دواړو امکان لری دیو چا
سرکښی او د حرامو کارونو کولو باعث وگرځي .

په اسلام کی د حلال او حرام اصول او قوانین

- ۱- د شیانو اصل د هغو په حلال کیدلو اړه لری .
- ۲- د شیانو حلال او حرام کیدل یوازنی د خدای تعالی په امر اړه لری .
- ۳- د حرامو حلال کول او د حلالو حرامول د شرک سره برابر دی .
- ۴- د خدای تعالی له خوا څخه د شیانو تحریمول د هغه د تاوانو او ناپاکیو
په نسبت دی .

- ٥- حلال په هغه اندازه موجود دی چې انسانان و حرامونه اړیکه یی
- ٦- هر هغه شیء چې د حرامو مقدمه (سریزه) وی او انسان د حرامو په خوړه مخوی حرام دی.
- ٧- حرام په حیل او دسیسه نه حلال کیږی او دا د ول حیل حرامه ده
- ٨- حسن نیت (بینه انگیزه) حرام حلال لولای نه سی.
- ٩- د دی له پاره چې د حرامو څخه څوټ و تر غورل سی، باید د مشکو کو او شکر وینکو کار ونود کولو څخه ځان لیری وساتی.
- ١٠- هغه چې حرام دی د ټولو له پاره حرام دی (عمومیت لری).
- ١١- کله ضرورت او اجبار حرام مباح کوی.

خدای تعالی دغه شیان حرام کړی دی

لکه چې خدای په دی هکله په قرآن عظیم الشان کی داسی فرمایي:

حرمت علیکم المیتة والدمر ولحم الخنزیر وما اهل لغير الله به والمنتع والموقوذة والمتردية والنطيحة وما اكل السبع الا ما ذکیتو وما ذبح علی للنفس

ترجمه:- حرام کړی شوی دی پر تاسو خوراک د هر دار حیوان او د بهیدو ویني، او غوښی د خنځیر، او د هر هغه حلال کړه سوی حیوان چې او از کړی سوی وی بی له نامه د الله پاک د بل شیء، او د خپه کړه سوی او د کوتک او نور و وهلی سوی او د غورځیدلی له پورته کښتی ته، هغه حیوان چې د بل حیوان په ټکر و وژل سی، هغه حیوانان چې د بل څیر ونکی او درند حیوان په واسطه و وژل سی، مگر هغه حیوانان چې د ضربی او یا تصادم له کبله زخمی او تپه سی او مسایي نه وی ختی که په دغه وخت کی ذبح سی حلال دی.

حیوانان چې د بتانو د خوښی له پاره قربانی کیږی حرام دی.

همدا شان حضرت رسول الله (ص) د یو سوال په جواب کی د هر دار حیوانان څخه ماهی او ملخ استثنا فرمایي او وایي:

قال هو الطهور ماؤه اکل ميته.

ترجمه :- اوبه پاكونكى دى اومره حيوانان ي حلال دى .

حرام د مجبوريت په وخت كى بيل حكم لري لكه چي الله پاك فرماي :
فمن اضطر غير باغ ولا عاد فلا اثم عليه ان الله غفور الرحيم .

ترجمه : هغه كسان چي چاره نلري اومجبور دي ، اودنفسى خواهشاتو
پير وي نه كوي ، اود ضرورت زيات تجاوز نه كوي ، ددغو حرامو شيانو
خوړل ددوى له پاره حلال او گناه نه لري . بيه شكه خداى تعالى بخښونكى او
مهربان دى .

د شرابو اوقمارو حرمت (حراموالى) -

اسلام په خپلو هداياتو كى په تدريجي ډول شراب (خمر) په دريو تپال
حرام كړى دى . لكه چي الله پاك پدې هكه فرماي :

د شرابو ضرر دگټي څخه ډير دى ، لمونځ د نشي په حال كى مه كوي .

وروسته په دغه آيت سوره سخت منع سوي دى :

يا ايها الذين آمنوا ، انما الخمر والميسر والاذى والازلام رجس
من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون انما يريد الشيطان ان يوقع
بينكم العداوة والبغضاء في الخمر والميسر ويصدكم عن ذكر الله وعن
الصلاة فممن انتم منتهون .

ترجمه : اى هغو كسانو چي پر خداى اود هغه پراواړو ايمان لري يقين
ولري چي شراب اوقمار او هغه بتان چي د هغو لپاره قرباني وركوي ، د نخبو
په واسطه گټه اخستل او بخت ازمول بېد او نجس دى . اود شيطان د كارونو
څخه دى ، نو ځكه بايد د هغو څخه ليرى سى چي په دنيا او آخرت كى يې د شر څخه
خلاص سى . په رشتيا شيطان غواړي چي د شرابو اوقمار په واسطه په تاسو
كې د بېغمي او مخالفت راوړي او تاسو د خداى د ذكر اود خداى سره معنوي
تړلو او اولمانځه څخه راگرځوي .

يا تاسو د دغه ناوړه كار څخه لاس نه اخلي .

دښيري پرلینودل

افغانان د دیر و تاریخي زمانو راهیسي دښيري د پرلینودلو سر
عادت لري او په پخوانیو زمانو کې داسې لوی او بز رگولر افغانان دښير
لږ پیدا کړي چې دښيري نه وي پري ایښي. حق متل دی چې نارینه
په دښير او ښځه په پسرل او زینت ښه ایښي، اسلام هم دښير پرلینود
اونه خریل تایید کړی دی. لکه چې بخاري شریف د ابن عمر څخه روایت کوي
چې حضرت رسول (ص) فرمایلي دي.

خالفوا للمشركين وفروا اليهم واخفوا الشوراب.

ترجمه: د مشرکینو مخالف عمل وکړي، دښيري پرېږدي او بریتون
لنډ کړي. په بل روایت کې داسې راغلي دي.
ای ترکها وابتالها.

دغې کلمې تفسیر (و فر و ا) په حدیث کې دښيري توفیر یعنی نه خریل او
پرلینودل دی، په دغه حدیث شریف کې راغلي دي چې دښيري نه خریلو
فلسفه د مشرکینو سره د مخالف له جهته دی. اسلامي عالمان وايي:

چې دښيري پرلینودل د اعمی نه لري چې دهغې طول او عرض ته دی هغه
لاس ور نه وهل سي او پر هره خوا چې شي ولاړه دی سي، بلکه پاکه ساتنه
او بز د والي او پسر برابرول او پاللي لازمي امر دي.

زیاتو اسلامي عالمانو دښيري خریل حرام گڼلې دي او د حضرت محمد
په دغه حدیث. فان من تشبه بقوه فهو منهم.

ترجمه: که چا د یو قوړ پښي وکړي هغه د هغه قوړ څخه شمیرل کېږي د
تطبيق ټینګار کوي. خواو سینو ځینو عالمانو ځکه چې دښيري خریل په مسلمان
نوکې باب اور واج گرزیدلی، او د انجاء سوی کار سره مخامخ سوی دی د
ښيري خریل یې مباح کار گڼلې دي. او وايي چې د حضرت پیغمبر دښير
پرلینودل او ساتل د هغه دعادي چارو څخه دی او په شرعي امور وکړ
د پیغمبر لاره باید تعقیب سي. د پورتنی تفسیر څخه څرگند ښيري

د بیری پرینود لواونه پرینود لویه هکله بیلی نظری سته :

یوی د حرامیدلو طرفدارۍ کوی چی ابن سیمه اونوری طرفداران دی .
بلری دمکروه کیدلو طرفدار دی چی قاضی عیاض په کتاب الفتح کی راوی دی
معاصر عالمانی مباح بوی پرینودل او نه پرینودل یی ثواب او عقاب
نه لری ، خو یوشمیر متاخر ملایان د زیاتود لایلودرا وړولو وروسته
دغه امر سنت گنهی نه واجب .

فرض : - د خدا ی تعالی امر دی ، نه پر خای کولی لویه گناه او خونی
منکریدل یی کفر دی .

واجب : - د لازمی او حتمی په معنی دی ، هغه ینک عمل دی چی بیه دهنه د
شرایطو په نظر کی نیولونه پر خای کیری ، نه کولی یی گناه او خونی منکریدل
بی کفر نه دی . واجب پر تعبدی ، توصلی ، کفای ، شروط ، مضیق ، معین
ولیشل سوی دی .

سنت : - هغه عمل دی چی حضرت پیغمبر کړی او یای دکولو حکم ورکړی
وی ، اودوه دوله دی ، سنت مؤکد اوسنت غیر مؤکد .

مستحب : - هغه عمل دی چی حضرت محمد (ص) کله ، کله کړی وی ، په کولو
ی ثواب مرتب کیری ، او په نه کولو یی گناه لسته . په یوه اصطلاح دغه دفتو
سندوب ، تطوع اوزواید وسنتو کی هر راسخی ، مستحب د غیر سنتو
نسبت زیات ثواب لری .

مکروه : - د هغه شی حراموالی یا بد راتلل دی چی په غیر متواتر یا غیر مشهور
حدیث سره ثابت سوی وی . مکروه دوه دوله دی : تحریمی اوتنزیهی ،
تحریمی مکروه حراموته دیر نژدی دی ، له دی سببه امار محمد (ص)
نه ته حرام هر وای .

سود (ربا)

ندای تعالی جل علی شانه د سود یار بل حرامولو په هکله په قرآن کریم کی
اسی فرمایي :

يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وذروا ما بقى من الربوا ان كنتم مؤمنين فان لم تفعلوا فاذنوب جرب من الله ورسوله وان تبشروا فلکم رؤس اموالکم لا تظلمون ولا تظلمون.

ترجمه :- ای هغو کسانو چی ایمان مور اوهری دی، د خدای له عذابه څخه و بیریری، در باد باقیمانده د (اخیستلو څخه ځان وساتی، که پر شتی د ایمان خاوندان یاست، که د دغه کار څخه لاس نه اخلی، نو تاسی د خدای تعالی او پیغمبر (ص) سره د جنک اعلان وکړی، که د سود اخیستلو څخه پشیمانی وکړی، یوازې تاسی خپل اصل مال بیرته واخلي چی نه تاسو ظلم وکړی اوله پر تاسو باندې نور ظلم وکړی.

ربا یا سود ځکه حرام او ناروا بلل سوی دی چی سود خوړونکی د بل چا مال په وړیا او مفته بیله عوضه تر لاسه کوی. لکه چی حضرت محمد (ص) فرمایي حرمة مال الانسان کفرمة دمه.

ترجمه :- د انسان د مال احترام لکه دده د وینې د احترام په شان دی. سود خوړولوپوری عادت نیول، خوږت د کار او کسب څخه راگرځوی او د تولید وچار ولکه د صنعت، حرفت، کرنی او تجارت د رکود او خنډ والی موجبات راغونډوی، او ټولنه د سختی او فلاکت په خوابیایي، سود خوړل په ټولنه کی د رحمة، عاطفی، مرستی و ورکوی ریشی پری کوی دیور وړکولو، احسان او مرستی ریشی شته وی، هغه کسان چی پور د قرض وړکوی البته د بده ایانو او هغه خوږت چی قرض اخلی د فقیرانو او مسکینانو له جملی څخه شمیرل کیږی نو که د دوی په منع کی د اړول تر وینو مشروع وگنل سی نو (العیاذ بالله) د معنی لری چی بده ایان کولای سی په خپله پیسو هر څه چی یی زړه غواړی هغه د ول خواران او مسکینان استثمار کړی نو دغه عمل د الهی رحمت او مهربانی څخه چی خدای تعالی ارحم الراحمین دی د بیرلیری او غندلی کار دی.

رباد اسلام، تفسیر ایت سوره بقره ۱۵۴ - چاپ ۱۳۷۵ فرهنگ اسلامی

په حدیث شریف کی راغلی دی: پی حضرت رسول اللہ (ص) د سود خوری
په هکله داسی فرمایلی دی: لعن الله اکل الربا و موکله و شاهدیه و کاتبه
ترجمه: د خدای لعنت دی پر هغه چاوی پی سود خوری، اویایی اخلی
اویا پر شاهدگیری اویایی لیکي.

خرافات او هار او سحر جادو

غیب ویل، جادوگری، سحر کول، نار واکاردی او د خدای تعالی پر ترهیتو
په غیبو خبر نه دی. لکه پی د نمل د سورة په (۶۵) آیت کی په دی هکله داسی
راغلی دی:

قل لا یعلم من فی السموات والارض الغیب الا الله.

ترجمه: و وایه بیله خدایه څخه هیڅوک هغه پی په مخکه او اسمانونی د
په غیب نه دی خبر.

قتل

په اسلام کی په ناحقه دیو مسلمان وژل کبیره گناه ده. لکه پی الله پاک فرمایي:
ومن قتل مؤمنا متعمدا فجزائه جهنم خالدا فیها و غضب الله علیه و لعن
و اعد له عذابا عظیما.

ترجمه: - څوک پی په قصد سره یو مسلمان و وژنی جزای جهنم
(دو برخ) دی، او د خدای تعالی په غضب او لعن اخته کبیری، او د رحمة
څخه یی محروم کبیری، او سخت عذاب د هغه له پاره ټاکل سوی دی.

زنا

اسلام هر هغه عمل پی جنسی غریزه تحریک کړی، دنراوینځی په من
کی دفتنی لاره خلاصه کړی، د کورنی تاداب او د اجتماعی ژوند منزی
سستی کړی حرام بیللی دی او د دغه ناوړه عمل د مخنیوی لپاره داس
په سورة (۱۳۳) آیت کی داسی راغلی دی.

زنا ته مه نژدی کبیری، هغه کار ونه پی انسان زنا ته اړباسی مه کوی
پرشتیا زنا لویه گناه او بده لار ده.

لواطت

لواطت لویه او کبیره گناه ده، شرنگه چی اسلام ز ناحرا مه کړی ده او ټولې لاری یې بندی کړی دی چی ز ناڅنی پېښی، همد اشنای یې جنسی انحراف یا لواط (نرمغول گرځول) هرحرام کړی او لویه گناه بللی ده، په دغه سره اخته کیدل نه یوازې د ښځو حقوق تلف کړی، بلکه د نرحیثیت وقار ته همد سخت تاوان رسیری. خدای تعالی د لوط قوم ته چی خیلی او حلالی ښځی یې پرېښودلی او په لواطت یې ځانونه اخته کړی و. د دوی په هکله په قرآن کریم کی د شعراء په سورة (١٦٥-١٦٦) آیت کی داسی فرمایا:

اتاتون الذکران من العالمین وتذرون ما خلق لکم ربکم من ازواج بل انتم قوم عادون.

ترجمه: ایاد تعالی دنیا په خلکو کی تاسی د نر پر جنس تجاوز کوی، او ښځی چی خدای تعالی ستا سوله پاره پیدا کړی دی، پرېښوی یې، په رشتیا چی تا د فطرت څخه منحرف او متجاوز قوم ریاستی.

خدای تعالی په قرآن عظیم کی د لوط قوم متجاوز، جاهل، مسرف، فاسد او محروم بللی دی. د لوط قوم یو عجیب عادت درلود چی د دوی د فطرت انحراف د شعور د رشد او فقدان، اخلاقی انحطاط، فساد او د سلیقې خرابوالی دهنه څخه څرگندیږی، هغه د هیلمو سره لواطت کول دی چی دغه هیلمانه د عذاب ملائکی وی، چی خدای تعالی دوی ته د ښائت هلكوانو په څیر گرځولی او د دوی د ازمو لو او سند موندلو لپاره رالیری وی لکه چی د هود د سورت په (٧٧-٨١) آیت کی داسی راغلی دی:

ولما جاءت رسلنا لوطا منی بهم وضاق بهم ذرعا وقال هذ یوم عسیب جاء قومسه یهرعون الیه ومن قبل کانوا یعملون السیات قال یا قوم هؤلا بناتی هن اطهر لکم فاتقوا الله ولا تحزون فی صینی الیس منکم رجل رشید قالولقد علمت ما لنا فی بناتک من حق وانک لتعلم ما نرید قال لوان لی بقوة أو آوی الی رکن شدید قالوا یا لوط انارسل ربک لن یصلوا الیک.....

ترجمه: هنه وخت پی زما استازی لوط ته راغلل، لوط نا ارامه سو، او اوقات پی تریخ سو وی ویل: نن ورخ فاجعه ده، په دی حالت کی یی قوم په چتگی او حرص لوط ته راغی، او د دیر وخت د مخه څخه په فساد او ناروا کار و نواختو، لوط ورته وویل: ای زما قومه، دغه زمالوخی دی (وپه نکاح یی کړی، دوی سنی او پاک دی، د خدای له پاره پرهیز وکړی د دغو میلمنو په مخ کی ما مه شرموی، مگر یو پوه سړی ستاسو په مخ کی نسته چی د دغه بد کار څخه تاسی را وگرځوی، قومی ورته وویل: ته خپله ښه پوه یی چی مو بز ستاد لونو سره کوو کار نه لرو، او پخپله ښه پوه یی چی مو بز څه شی غواړو، لوط ورته وویل کاشکی، ما دومره قدرت درلودلای چی تاسی می د دغه کار څخه راگرځولی واست او یاداسی د امان او پنا ځای می درلودلای چی هلته پت سوی وای، او ستاسی د فساد د، شر څخه ژغورل سوی وای، د لوط میلمنو ورته وویل: ای لوطه مو بز د خدای استازی یو، او دوی به پیر تا او ستاسو پیر میلمنو بری نر کړی پیدا. اسلامی علماء د دغه بد عمل د (حد) په هکله د نظر اختلاف لری، آیا څوک چی د دغه ناوړه عمل مرتکب وگرځی حکم یی د زنا د حکم په شان دی، او د زنا حد باندی جاری شی؟ یا فاعل او مفعول دواړه ووثرل سی؟ په دی هکله چی په کومه وسیله ووثرل سی هم اختلاف سته، آیا په توره؟ یا په اور یا د لوړه ځایه را ایله سی؟ دغه شدید او داسی عذاب څکه وړکول کیری چی اسلامی ټولنه د داسی فاسد او مضر عمل څخه چی بد بختی او فلاکت راولی بیخی نجات و موی.

څلور یاران (راشه خلفا)

حضرت ابوبکر صدیق:

نومی عبد الله د پلار نوم یی ابی قحافه عثمان بن عامر بن عمرو بن کعب بن سعد بن سم بن کعب بن لوی بن غالب قرشی تقي و چی په مکه مکرمه کی زیږیدلی و، دده عمر د حضرت محمد (ص) تر عمر دوه کاله اوڅو

مياشتی دیر و، دهور نوهی سلی بنت صخر بن عامر بن کعب او کیتی اهر
الخیر و.

زبیر بن بکار او ابن عسا کرد حضرت ابابکر صدیق په هکله ویلی دی:
حضرت ابابکر صدیق د قریشو د هغو لسو تنو اشرا فو خغه و چی د جاهلیت
او اسلام په زمانه کی پریوهی، صداقت او فدا کاری مشهور و. ده لقب
(عتیق) و، چنی مفسرین عتیق د عتاقه د کلمی خغه اخلی چی هغه ښکلی صورت
او سیرت درلود، چنی یی د خیر په کارونو کی د پښتاز، چنی یی د پاک نسب او بی
عیبه، چنی یی د اوره خغه د نجات موندونکی په معنی اخلی، خوابن منده او ابن عسا،
هکړ د طلحه د زوی موسی خغه روایت کوی: ما دخیل پلار طلحه خغه ویو ښتل چی
ابوبکر ته ولی (عتیق) ولی؟ هغه په خواب کی راته وویل، چی د ابابکر صدیق د هور
اولاد نه پائی دی، هغه وخت چی ابابکر صدیق وزیرید، هور دی بیت المقدس ته
بوتلی، منځ یی هنی خونی ته وگرځاوه او بیایي خواست وکړ: اللهم هذا عتیق فهبه
لی. ای لویر خدایه زما دغه زوی د مرګ خغه عتیق او وثر غوره تری ماته وځښه.
حضرت محمد هر زیاتره دی د عتیق په نامه یاد او.

ابولیلی په خپل مسند او ابن مسعود، او حاکم د حضرت عایشی خغه روایت
کوی: په خدای دی زما قسم وی، یوه ورځ زه په خپل کور کی وه، رسول الله
او اصحاب زما د کور په شاوخوا کی سره راټول وو، زما او دوی په منځ کی
پرده موجوده وه، هغه وخت چی زما پلار ابابکر د لیری خغه معلوم سو
او د حضرت محمد رس، سترگی باندی ولگیدی او وی ویل: سره ان
ینظر الی عتیق من النار فلینظر الی ابوبکر.

ترجمه: هغه څوک چی غواړی یو داسی څوک وویښی چی د دوزخ د اوره
خغه عتیق سوی وی د ابوبکر لوری ته دی وگوری.

حضرت ابوبکر د جاهلیت په زمانه کی د صدیق په لقب مشهور و خوابن
اسحق د حسن بصری قدس الله سره العزیز او فتاده خغه روایت کوی چی د
لیله الاسراء) د معراج د شپنی په لومړی ځل چی د حضرت محمد د معراج د

شپي په سهار لومړي ځل چي د حضرت محمد (ص) دمعراج د سفر تصديق وکړ
 هغه حضرت صدیق و، نو ځکه د حضرت صدیق په نامه مشهور سو، د ابابکر
 په کتبت ځکه بلل کيږي چي ده د اسلام په منلو سره ابتکار وکړ.

د عربو مشهور شاعر حسان بن ثابت (رض) د حضرت صدیق په مناقبت کي وايي:
 ذاتك كرت شجوا من اخي ثقة فاذا خالک ابابکر بما ففلا
 په هغه زمانه کي چي ستازې او افسوس درپياد سي د رسول الله له خوانته دخپل
 ورور ابابکر صدیق حال درپه ياد کړه چي څه خواري پي ليدلي دي.
 خيرة البرية تقاهوا وعد لها الا انبي و اوفاهما بما حملا

د محمد خداي تعالي خپل دينو، متقي او عادلود وستانو څخه شميرلي دي.
 هغه چي خداي تعالي خپل نبي ته اعطا کړي يو غړپ يي ابابکر ته هم ورکړي دي
 الثاني التالي المحمود مشهده واولئاس منهم صدق الرسلا
 هغه څوک چي د محمد وروسته د ډېر فضيلت قايل سو ابابکر و. او د هغو خلکو
 څخه لومړي گڼل کيږي چي د محمد تصديق پي کړي و.
 بن عساكر د شيعي (رض) څخه روايت کوي: چي خداي تعالي په درو خصلتونو
 سره ابابکر صدیق تر نورو غوره گڼي:

لمړي دا چي د صدیق په نامه پي بولي چي بل يي په دغه نامه نه دي بللي.
 و هم دا چي په هجرت کي د رسول الله سره د غار ملگري و.

د يمد دا چي د رسول الله په امر سره يي د مسلمانانو د جماعت امامت کړي دي.
 بن ابی داؤد په خپل مشهور اثر مصاحف کي وايي: د ابی جعفر څخه روايت
 ي چي حضرت ابابکر صدیق به د رسول الله سره د جبرائيل خبري اوړيدی او
 يدي به يي نه، ځا که د ابن مسيب څخه روايت کوي: چي حضرت ابوبکر صدیق
 حضرت محمد د مشاور حشيت درلود، حضرت پيغمبر په زياتو مسايلو کي د
 غه سره مشوره کوله، هغه وخت چي د صحابه و شمير اته دير شونو ته ورسيدی
 حضرت ابابکر صدیق و حضرت پيغمبر ته په ډير ادب عرض وکړ چي اسلام
 لان کړي: که څه هم حضرت پيغمبر ورته وويل.

چی داسلام شیردیر کوردی خوبیا بی هر د حضرت ابوبکر صدیق په ټینگار
 اسلام اعلان کړ. دی د قبلې لوری ته ودرید او حاضرین یې د خدای عبادت
 ودر رسول ورسالت ته رابلل. حضرت ابابکر صدیق د هغو اول المزمه
 مسلمانانو څخه دی، چی خدای تعالی او رسول یې خو، خو ځله نور بیا د
 کړی دی لکه چی فرمایي:

ثانی اشین اذ هما فی الغار اذ یقول المصاحبه لا تحزن ان الله معنا فانزل الله
 سکینه.

ترجمه: په داسی حال کی چی دوه مرتن یې په غار کی ووویل سو محمد (ص)
 چی مه غمگینه کیر، خدای زموږ سرستندوی دی.
 دغه غار په جبل الثور کی ؤ. شیخ فرید الدین عطار دغه حالت داسی بیا
 نوی:-

فواجه اول که اول یار اوست
 چون سکینه شد ز حق منزل بر او
 ثانی اشین اذ هما الغار اوست
 گشت مشکهای عالو حل بر او
 مسلمانان د ابی هریره څخه روایت کوی، یوه ورځ حضرت محمد (ص) و
 صحابه ؤ ته مخ وړاوه او وی فرمایل: ستاسو څخه د چارو ژړه ده، ابابکر
 ورته عرض وکړ زما روژړه ده، بیا حضرت رسول و فرمایل: نن ستاسو
 څخه څوک جنازی ته تللی دی، حضرت ابابکر صدیق ورته وویل: زه،
 بیا حضرت رسول و فرمایل: نن چا ستاسو څخه مسکین ته د ودی ور
 کړی ده، بیا حضرت ابابکر ورته وویل ما، بیا رسول الله پوښتنه وکړه
 نن ستاسو څخه څوک د ناروغ پوښتنی ته تللی دی، حضرت ابابکر ور
 ته وویل: زه، بیا حضرت رسول و فرمایل: وجب لك الجنة.

دغه څلور وظیفې چی چا سر ته رسولی وی هغه جنتی دی.
 حضرت ابابکر صدیق د اسلام د مغه په تجارت لگیاؤ، هغه وخت چی دی
 مسلمان سو څلوېښت زره درهمي درلودل، او دغه ټول یې رسول الله
 ته په نفقه ورکړه، هغه وخت چی یې د مکی شریفی څخه مدینې منورې ته

در رسول الله سره هجرت کاوہ تر پنځه زره در هجري زيات نه در لودل، او هغه
 يې ټول د اسلام په لار کې قرباني کړل، حضرت رسول الله د د. په مال کې
 پوره اختيار درلود، حضرت ابابکر صدیق د صحابه و د لویو علماؤ او مفسرينو
 څخه گڼل کيدی. اما هر نودی عليه الرحمه په خپل تهذيب کې راوړی دی:
 چې حضرت صدیق فرمایلي دي. (والله لا قاتلن من فرق بين الصلاة والز
 کوة لو ممنوني عقالا كانوا فو نه الى رسول الله (ص) لا قاتل هو على منعه).
 ترجمه: په خدای دی می قسروی، چې زه له هغه چا سره مقاتله کوو چې د
 لمانځه او زکوٰۃ فرض په منع کې توپیر کوی او په خدای تعالی دی می قسروی
 هغو کسانو چې در رسول الله په وخت کې صدقات ویر کول او که اوس د هغو څخه
 داوښ د زنگانه په اندازه مانع سی او ویري نکړي زه به د هغو سره مقاتله وکړم
 د ابن عمر څخه پوښتنه وسوه چې در رسول الله په وخت کې مسلمانانو ته چا
 قتل ویر کوله هغه وویل ابابکر او عمر (رضی الله عنهما). د حضرت ابابکر
 صدیق څخه د اسلامي علومو په بیلو څانگو او مسایلو کې یو سل و څلوېښت هستند
 احادیث روایت سوي دي.

احمد او ترمذی د انس بن مالک څخه روایت کوي چې حضرت پیغمبر (ص)
 به کله، کله په دعا کې د دغو کسانو نومونه یادول: چې خدای دی ونځيږي: ابابکر
 پیايمان، عمر په انضباط، عثمان په حیا، علي په قضا، معاذ بن جبل په حراړ او
 حلال، ابن کعب په قرأت، ابو عبیده په امامت، ابو ذر په زهد، ابو داؤد
 په پیرینه عبادت، زید بن ثابت په سختی نجونکو.

شیخان روایت کوي: هغه وخت چې حضرت عمر د بنی ساعده ستیښي په ټولنی
 خبر سو او د خلیفه د ټاکلو په مناسبت د انصار و او مهاجرینو د اختلاف ویره
 پیدا سوه، حضرت عمر د حضرت صدیق او خوږو و صحابه و په ملگرتیا هغه
 ځای ته ورغی او د انصار و نظریات یې د خلافت د استحقاق او یا اقلاد د دوو
 خلیفه گانو د ټاکلو په هکله واوریدل، د پیر څخه سوا وغوښته یې د شدت څخه
 څخه کار واخلي، خو حضرت صدیق په خپلو نیکو وصایاو او حوصله منیو

ی په پتی خولی کښینستو راضی کړ او د هغوی خوا هڅات یی په سره سپینه
 لا وریدل، وروسته حضرت عمر په غرا او زړه را کښوونکی وینا او
 لا تلو او شواهدو د حضرت ابابکر صدیق لوی او د خلافت استحقاق
 په ثبوت ورساؤ او دایي د قریشو حق وگڼی دده خلافت یی د ملی آرای
 اتحاد، او د اسلام د تقویت او پر مختیا موجب وگاڼه نو ځکه یی تر ټولو
 د مخه خپل لاس د بیعت په توگه د حضرت صدیق خواته وغزاوه او دده
 وروسته زبیر بن عوا مر او نور وهو د بیعت لاسونه ورکړه،
 څرنگه چی په دغه غونډه کی حضرت علی (کرم الله وجهه) حاضر نه ؤ
 و د حضرت رسول په تجهیز او تکفین مصر و فر ؤ، نو په دابله وړځ یی
 حضرت علی هرا وغوښت او د بنی ساعده د ټولنی په تصمیم او
 حال توی خبر کړ، حضرت علی ورته وویل: ستا په خلافت او امانت
 کی څه شک او تردید لسته او تر د حضرت رسول لمړی یار، تیرونی
 دوست او ملگری او د اسلام لوی خادم یی، د دغی عهدي دی مبارک
 سه او موږ په ټولو ستاملا تر او اطاعت کوو، خو په یو بل روایت حضرت
 علی خپل بیعت په رسمی توگه شپږ میاشتی وروسته وروړاندی کړ
 بیا حضرت عمر د حضرت صدیق د پوهی، صداقت، ایمانداري د خلافت
 د استحقاق او د رسول الله د قربت او دوستی په هکله غرا وینا وکړه او د
 اسلام د تقویه او دده د بریالیتوب له پاره یی دعا وکړه، وروسته حضرت
 صدیق په خپله لمړنی خطابه کی مسلمانان داسی مخاطب کړل: د خدای ثنا او
 حمد دی وی ای مسلمانانو! زه تاسو خپل خلیفه وټاکلو، په داسی حال کی
 چی زه تر تاسو هیڅ زیات او ښه نه یم، که یی ښه اعمال کول، د خدای
 او رسول پر لار تلو زما سره مرسته وکړی، که یی ښه اعمال نه کول، زما
 د اوامر و اطاعت همده کوی، او تنبیه یی کړی او که زوی د خلافت څخه یی
 لیری کړی، او خپل اعتماد را څخه واخلي، زما سره په صدق و درین یی، چی
 دا د خدای امانت دی، او درواغ پکښی خیانت دی، ستاسو پر ناتوانه

ما په نزد دیر توانمند دی چی د هغو حقوق له توانمند څخه واخلو، تاسو باید جهاد پریږن دی هغو قومونو چی جهاد پری ایښی دی الله تعالی هغه خوار کړی دی، که په هر قوم کی فواحش زیات سی الله تعالی بالاوی او سیبتونه باندی نازلوی، اوس د لمانځه وخت دی، درځی چی لمونځ وکړو.

حضرت عبدالرحمن بن عوف وایي: هغه وخت چی حضرت ابابکر صدیق پله خطاب پای ته ورسوله بیایي وفرمایيل: چی ما دخلافت او امامت حرص ښځ نه درلودی، اونه یی خوښیدی، اونه یی دخدای څخه په ښکاره او پټه ددځی ظیفی خواست کاؤ، خودفتی دمخنیوی له خاطر هی دغه وظیفه ومنده مسلمانانو خلافت دیر ودرنه وظیفه ده او دخدای د مرستی پرته نهاله وانه نه ده پوره، تاسو باید د حضرت محمد (ص) د حیات د دوری حالت پیاڅخه ونه غواړی ځکه هغه دخدای تعالی نازولی پیغمبر و، الهی مرستی اجزات او عالی اخلاق ورسره ملگری وو، د سعادت او نیکمرغی دوره و، سو باید په ټولو زما د اعمالو او افعالو مراقبت وکړی او دخدای په لاس مرسته راسره وکړی.

د حضرت صدیق نازوځی

هغه وخت چی د ابابکر صدیق مریضی مخ پر زیاتیدو سوه، نو عبدالرحمن بن عوف یی راوغوښت او ورته ویی ویل: چی مالرب څه زیات د عمر فاروق حال خبر کړه هغه ورته وویل: چی تردی تر ماښه پیژنی، داسی پوښتنه څله پیاڅخه کوی حضرت صدیق ورته وفرمایيل: که څه هم زه دی ښه پیژنم همدده په هکله څه راته ووايه، عبدالرحمن بن عوف ورته عرض کړه: ای خدای در سول خلیفه هرڅومره چی دده په فضائلو پوهیږی بیا هر ترهمنو بات او ښه دی: بیای حضرت عثمان بن عفان راوغوښت او ورته ویی ویل: یا ذی الثورین! ما ته د عمر فاروق د فضائلو په هکله څه ووايه؟ هغه ورته وویل: تر ترهمنو زیات دهغه د فضائلو په هکله پوهیږی، بیای حضرت علی (کرم الله وجهه) راوغوښت او ورته ویی ویل: د حضرت عمر فاروق د شخصیت په هکله

خه راته ووايه؟ هغه هم دنور و په شاني ورته عرض كړه، بيا حضرت ابابكر
 صديق دعا وكړه چې اى لوى خدايه! تر عمرته د دين او د نيا چاري تردى
 لابنه وښئ، دده باطن تر ظاهر ښه دى، زموږ په منځ كې مثل او نظير
 نه لري، بيا حضرت ابابكر صديق د سعيد بن زهد او اسيد بن حضير رض
 سره مشوره وكړه، او بيا يې د مهاجر و او انصار و د لوى و مشرانو څخه
 مشوره واخيسته او ټولو داسې ورته وويل او موافقه يې ورسره وكړه، بيا
 اسيد بن حضير دده په حق كې دعا وكړه، چې خدايه عمرته د خير د اعمالو
 توفيق وركړي، د هغو كسانو څخه چې تر راضى يې په هغو كې يې و شميرى د
 هغو كسانو څخه چې تر ناراضه يې عمر ځنې وساته، دا ځكه چې د عمر باطن تر
 ظاهر ښه دى، دى د خلافت وړ دى او زموږ له منځه ترده بل يوه دين
 او مصلحت كې څوك قايد نه ستې، بيا يوه ډله د صحابه و د حضرت صديق د
 ناروغۍ وپوښتنې ته راغلل چې ولاړ بېدل، يوه حضرت صديق ته وويل: كه
 خداى تعالى ستا څخه د قيامت په ورځ پوښتنه وكړي چې تا حضرت عمرو د
 خلافت له پاره ټاكلى دى ته به څه ورته ووايي؟ حضرت صديق ورته وفرمايل
 ته ما د خداى تعالى څخه ويره وي، زه به خداى تعالى ته عرض وكړم، چې اى لوى
 خدايه ستا د بندگانو څخه مې ډير ښه ستا پر بندگانو خليفه ټاكلى دى، ته زه
 دغه وينا نور و خلكو ته ورسوه چې دلته حاضر نه دى، بيا حضرت ابابكر صديق
 حضرت عثمان راوغوښت او ورته وي ويل چې تر وليكه :-

بسم الله الرحمن الرحيم . د هغه قول او عهد دى چې ابى بكر بن ابى
 قحافه يې د ژوند په دى وروستيو ورځو كې چې له د نيا بيلينى او د اخرت
 په ورځ هر كافر، فاجر ويني څه چې حضرت پيغمبر فرمايل هغه رشتيا كېږي
 نود دى وروسته ما عمر بن خطاب پر تاسو باندې دخپل لورې څخه
 په خلافت ټاكلى دى، تاسو دده په قول عمل وكړئ، ما خداى تعالى او د هغه رسول
 دخپل شخصي غرض او نفسى خواهش اتود په سر رسول له پاره نه دى
 خطايستلى او تاسې په دى پوه سئ چې ستاسو ښه مې په دى وظيفه ټاكلى دى، كه

عدل و کبری زه به په علم او خیال کی خطا وتلی نه میر، او که خدای مه کړه هر
 خوځ چی پوهیږی هغه دی وکړی، زه په دغه حساس حال کی ستاسو د خیر او
 مناهیله لرم، او په غیب نه پوهیږم. ر و سيعلم الذین ظلموا انی قلابینقلبون
 والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته. بیایي د فرمان کتاب مهر کړ او،
 حضرت عثمان ته یی وویل: چی خلکو ته یی اعلان کړه، چی خلک د عمر سره
 بیعت وکړی، بیایي حضرت عمر راوغوښت وصیت اولار بنو و نړی ورته وکړه
 او خدای تعالی ته یی په دعالام پوری کړ، د خلیفه د تا کلود وظیفی څخه ستا، ستا
 د رسول اوبته گانود خوننی اورضا څخه پرته بله هیله نلرم، اودنه تا کلو په صوت
 یی ویریدم نه چی داسلامی امت په منځ کی فتنه او فساد مخ راوړیسی، خدایه هاپه
 دغه عمل کی خپل نهایی توان، طاقت او اجتهاد په کار اچولی دی، ته یی برکت او
 موفقیت په نصیب کړی، ځکه ستاد توفیق او مهربانی پرته هېڅ کار نه سی په سر
 رسیدلای، خدایه عمر ستاد رښتینود وستانو او حضرت رسول درشتیو یارانو
 څخه دی، ده ته توفیق ورکړی چی د مسلمانانو د یووالی او نیکمرغی په لار کی بریالیتوب
 و موی او د اسلام د راشدینو خلفاؤ له دلی څخه وگرځی، امین

واقدي او حاکم د حضرت عایشی څخه روایت کوی: چی حضرت ابوبکر صدیق د
 دوشنبی په ورځ د جمادی الاخریه په اومه په پنجو او بوغسل وکړ چی بیا وروسته له
 هنی تېی و نیوی او پنځلس ورځی یی تېی د واره وکړ او د څه مدي لپاره یی د جمادی
 د لمانځه دادا څخه هم واچاوه. دی د سه شنبی په ورځ د جمادی الاخریه
 (۱۳هـ) د (۶۳) کالو په عمر وفات سو، اودوه کاله او او، میاشتی یی خلافت
 وکړ، دامام راضی په تفسیر کی راغلی دی: هغه وخت چی صحابه و د حضرت ابابکر
 صدیق جنازه واخیسته او د حضرت محمد (ص) د مقبری لوری ته یی ورپه عرضی وکړ:
 السلام علیکم یا محمد (ص) دغه ابابکر یی چی ستاد وازی ته راغلی دی تاسو دده
 بنیخیدلسو د خای په هکله هدایت وکړی؟ ناڅاپه د حضرت رسول د حجری دروازه پرا
 فتل سو ه او غیپ او زموادخلو الحیب الی الحیب. دوست دوست تر راوی. (۱)

حضرت عمر فاروق

حضرت عمر فاروق د خطاب زوی د ابن نفیل لمسی د ابن عبد العزی
کروسی د ابن رباح کوسی د ابن عبد الله گودی، چی هغه بیاد ابن قرط، ابن
ازاح، ابن عدی، ابن کعب، ابن لوی، ابن سحر، ابن مالک زوی و، چی
خلوینت کاله د نبوی هجرت دمخه زیږیدلی و. مور یی خنتمه بنت
هشام ابن النیر نومیده.

عربان په عمومي ډول د عدنان او یا قحطان د اولاد دی څخه دی، د عدنان
سلسله اسماعیل (ع) تر سیري، د قحطان د اولاد دی څخه پر یوولسو
پښت یوسري (فهر ابن مالک) نومیده، چی ډیر مقتدر او نوميالی سري تیر
سوی دی او هغه کسان چی د قریشو په لقب یادیري هغه دغه سري د اولاد دی څخه
دی.

د قریشو د قوړ څخه لسو تنو زیات اعتبار او امتیاز درلود، چی د هغو څخه لمسی
نوميالی قبیلې پیدا سوی دی چی هاشم، امیه، نوفل، عبد الدار، اسد، تیمر
مخزوم، عدی، جمح، سمع نومیدل او حضرت عمر فاروق د عدی د اولاد دی
څخه دی، عدی یو بل ورور درلودی، چی (سره) نومیده چی د حضرت محمد (ص)
د ښکونو څخه شمیرل کیري، نو ځکه د حضرت عمر د نسب سلسله په اقرینت
حضرت محمد (ص) تر سیري، د قریشو قبیلې تر د خدای تعالی د کعبی مجاورت
او سرپرستی سپارل سوی وه، په دغه مناسبت یی دینی او د نبوی جا او جلال
درلود او ټولو عربو په احترام او درناوی ورته کتل.

طبرانی دغه حدیث د ابن مسعود او انس بن مالک څخه روایت کوی چی فرمایي:
اللهم اعز الاسلام بعمر ابن الخطاب او بای جهل بن هشام.

ترجمه: ای لویه خدایه! د اسلام دین د عمر بن خطاب او یا ابی جهل بن
هشام په مسلمانیدو عزیز کړه، د حضرت محمد (ص) دغه دعا قبوله سوه
او عمر په دوه ویشت کلن سن مسلمان سو، د د اسلام مشرفیدلو قصه د
انس بن مالک په روایت داسی ده. یوه ورځ حضرت عمر په داسی حال کی له

کوره را ووت چی توره یی تر ملا اوتیغ یی په لاس کی و، د بنی زمره د قبیلو
 خغه چادی ولید او پوښتنه یی ځنی وکړه، چی ای عمره چیری ئی او خه قصه
 لری؟ ده ورته وویل د حضرت محمد (ص) د وثرلو په نیت ره ییو، هغه و
 وویل چی د بنی هاشم او بنی زمره خغه نه ویریری چی محمد (ص) وثرنی
 عمر ورته وویل داسی نه چی ته مسلمان سوی یی؟ نو اول به تا وثر نه، او بیا ه
 هغه ورته وویل، دا خو پیری نه ده چی زه به لا تر دی عجیبه اطلاع در کړه، ه
 دا چی ستا خپله خور او اخښی دواړه مسلمانان سوی دی، او ستا د پلار او
 نیکونو دین یی پری ایښی دی او باطل یی بللی دی، د دغه خبر په اوریدلو سوسه
 عمر سمدستی دهغوی د وثرلو په نیت وخوځیدی، هغه وخت چی د دوی کور
 ته نژدی سو، دهغوی د کوره خغه د قرآن کریم د (طه) د سورت قرائت آواز
 را پورته کیدی، عمر چی د دوی کور ته ور ننوت میړه او هاینه یوه کنج ته غلی
 عمر ځنی وپوښتل چی دا څه آواز و چی ستاسو د کوره خغه را پورته کیدی دوی
 په اقرار کولو مجبور کړل، او ورته ویی ویل: چی تاسو دخپله دینه او ښتی یاست
 او د دوی په وهلو تکلوی شروع وکړه، نو هغه وخت چی خبره رسوایی او شته
 ته را ورسیده هغوی اقرار وکړ او ویی ویل: چی هو مو بز د اسلام دین ته
 اوښتی یو، څه چی دی د لاسه کیری مه یی دریغه و، عمر ورته وویل: هغه
 چی مو لوستل ماته یی یو ځل را و سپاری، هغوی ورته وویل: چی ته یی او دسه او
 ناپاکه یی، بیا حضرت عمر او دس تازه کړ او د (طه) د سورت په لوستلو
 مصروف سو، او د آیت ودغی برخه ته (ان الله لا اله الا انا فاعبدنی
 واقم الصلاة الذکری) چی را ورسیده یو، مخصوص حالت او جذبه ورت
 پیدا سو، او ویی وویل چی ماته د محمد (ص) اقامت ځای او کور را وښیاست
 بیا عمر د حضرت رسول هستو گنځی ته ورسید چی د صناد غره په بیخ کی
 یی موقعیت درلود، که گوری د حضرت حمزه او طلحه د نژدی سترگی پر
 ولگیدی، هغوی وویل چی دا عمر نه دی چی زموږ لوری ته را ئی، یا به د
 په حق کی د حضرت رسول الله دعا قبوله سوی وی او مسلمان سوی به وی

اويادلی به سربایلی، په دی وخت کی حضرت محمد (ص) دکور راووت او د
 عمر سړی د غیری ر و غبر وکړ او ورته ویی فرمایل: ته دیر قومن
 نه یی چی په خپل قدرت مغر وره سی تاو لیده چی خدای تعالی پرمغیر و بن
 شمه شخه خواری او عذابونه را وستل چی هغه داسلا و شخه سرغړولی
 و، بیا عمر د حضرت رسول الله په حضور داسی عرض وکړ:
 اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمد عبده ورسوله.

د حضرت عمر د مسلمانیدو له کبله اسلا و تقویه و موند، ده سمدستی د
 رسول الله په حضور عرض کړه چی اسلا و په ښکاره اعلایه سی، او اذان په
 لور ښغ ویی نو په دغه وخت کی رسول الله دده په حق کی داسی وفرمایل:
 ومن اشد فی الکفر هو اشد فی الاسلام. خوځ چی په کفر کی سخت وی
 مسلمان یی هر دومره مضبوط وی.

څرنګه چی د مسلمانانو شمیر لږ و او کفار و تر سخت فشار لاندی نیولی و نو
 حضرت محمد (ص) په هجرت کولو مجبور سو. د هجرت په وخت کی
 حضرت عمر خپله توره او غشی تر ملا کړه، تیغ او نور جنگی سامانونه یی په
 خان پوری و تړل، پر کمبی شریفی باندی یی او و خله طواف وکړ، او د ابراهیم
 په مقام کی یی دوه رکته لمونځ ادا کړ، او بیا د قریشو وهنی ټولنی ته ور وگرځید
 چی د دغی سببی پر شا وخوا راټول سوی وو، او هر یو ته یی په ډیر کراهت
 او غضب وکتل او ورته ویی وویل: که خوځ غواړی چی موږ پر یوړه سی
 ماینه یی کوینه سی او په شرمو و شرمیږی زموږ د تلک د لاری دی مانع
 وگرځی، برار (رض) وایی د محاجرینو شخه لومړی خوځ چی مدیننی تر راغی مصعب
 بن عمر، بیا ابن امر مکتوم او در یی حضرت عمر و. دده شخه پوښتنه وشوه
 چی حضرت رسول الله شخه سو؟ که گوری د حضرت ابابکر صدیق سره یو
 نخای راوړ سید، حضرت عمر د حضرت رسول الله سره په ټولو غزاګانو
 لکه د احد سخته، د بدر غزا سته کی شمولیت درلود، په نوموړی کال کی حضرت
 عمر خپله لور بی بی حفصه د حضرت رسول الله په نکاح کړه، حضرت عمر

قاصع اوجدی مسلمان و دبدر په غزا کی چی د قریشو ځینی لویان د بند یا نو په خیر
 د حضرت رسول الله حضور ته راوستل سوه او د هغوی د سزا په باره کی حضرت محمد
 د نور و صحابه و څخه پوښتنه کوله، حضرت عمر فاروق عرض وکړ: په اسلام
 کی د قرابت او ځینې له کبله د چاپه جرم کی تخفیف نه سی راتلای، هر څوک چی د خدای
 اور رسول د دین په مقابله کی ودریږی باید و وثرل سی او د مجرم په حیث موبز
 خپل عزیز او قومه ته هر څوک چی وی باید په خپل لاس سزا ورکړی، د مثال
 په توگه حضرت علی (کرم الله) ، عقیل ، حضرت حمزه ، عباس او فلانی چی زما
 قریب دی زه یی وثریم، حضرت محمد (ص) د حضرت عمر قاطیعت او اسلام
 په منگه دریدل و ستایه، خوبیا یی و فرمایل: هغه لذت چی په عفو او توبه کی دی
 په انتقام کی نشته، او داخل به دوی د فدی په ورکولو و نجس او په همدغه تصمیم
 خدای د خوښی دغه آیت نازل سو.

ماکان لنبی ان یکون له اسرای حی شیخن فی الارض .

ترجمه: پیغمبر ته نه بنای چی په لاس کی یی بنديان وی او په مخکه زیات قتل وکړی.
 همداشانی د حدیبیه په سوله کی حضرت عمر و حضرت رسول الله ته وویل:
 چی آیا زموږ د شمنان مشرکان نه دی؟ حضرت محمد (ص) و فرمایل: شک نشته
 نو حضرت عمر په حضور عرض وکړ: نو وی داسی سوله ورسره وکړو چی په
 هغه کی زموږ کمی او کمزوری وی؟ رسول الله ورته و فرمایل: زه د خدای
 پیغمبر یم، او زما تصمیم او فعل د هغه په اراده دی، بیا حضرت عمر د رسول الله،
 څخه د داسی سوال کولو معافی ځنی وغوښته.

د دغی ګناه د عفو په غرض یی کفار و وثری و نیولی او خیراتو نه یی وکړل او مری
 یی ازاد کړ. تردی وخته پوری د مسلمانانو نکاح د کافرانو سره روا وه، دغه
 آیت چی نازل سو: ولا تمسکوا بعضهم الکوافر .

حضرت عمر خپلی دواړی کافران مابنی ملاقی کړی چی یوه قریبه نومیده او بله یی
 امر کلثوم، بیایه جمیله بن ثابت ابن الی الافلج په نکاح کړه.
 حضرت عمر د اسلامي احکامو فلسفې او مصلحت ته زیات اهمیت ورکاوه.

مفسرين اوفقيهيان يي اجتماعي تفكر، تقوى او اسلامي حكمتونو درك ته رابهل، د سطحى او غير منطقي فتواگانو صادرولو څخه يي راگرځول، د حضرت عمر زياتي فتواگانې او نظريات د اسلامي احكامو سره برابرختل، تردى اندازې پورې يي يوشمير آيتونه دده د فكر د طررز او هيلې سره سم نازل سوي دي حضرت رسول الله په دغه هكله فرمايي: ما قال الناس في شيئ وقال فيه عمر الآجاء القرآن بنحو ما يقول عمر.

يعني د يوې مسئلې په باب چي خلك يي خبرې كوي، او حضرت عمر هم په هغه لړ كې څه وايي قرآن هم د عمر د قوله سره سم نازل ليري، له همدغه كبله دي چي په قرآن كې يوولس موضوع گانې د حضرت عمر د فكر او هيلې سره سم نازل سوي دي. د حضرت عمر څخه روايت دي په درو مساييلو كې خداى تعالى زما خواست منلى دي يو داچي ما د حضرت رسول الله په حضور عرض وكړ: كه مقام ابراهيم چي د بيتي شريفې په شاوخوا كې دي، د لپانڅه داداكو لولوى كې وگرځي، څه بڼه كار به وسى وروسته دغه آيت نازل سو.

وانتخذو من مقام ابراهيم مصلي.

بل داچي د رسول الله په حضور كې عرض كړ چي كه فاسقان اولرې خلك بيله اجازې او حجاب د رسول الله كورته داخل نه سي څه بڼه كار به وي، همداو چي د حجاب آيت نازل سو. بل داچي نشه او خمر په قطعي ډول منع سي، همداو چي د هغو په تحريم كې هم آيت نازل سو.

د حضرت عمر (رض) د كراماتو په هكله ابن عربې په خپل مشهور اثر د (اولياؤ كراماتونه) كې ليكي: هغه وخت چي عمر (رض) د جمعې خطبه وويله دخولي څخه يي د خطبې په منع كې دغه بي ارتباطه وينا ووتله: (ياريتة الجبل) دغه آواز چي ساريه تر ورسيد هغه غره ته دده ولگولته او د باندې راوونو ته خود بڼه مانو بيرغل پير وكړ او د هغه سنگر څخه يي سخته ماته وخوړه، هغه وخت چي خطبه خلاصه سوه عبد الرحمن بن عوف ورته وويل چي خلك ته څر دد كې دي نه چي عمر ليونى سوي دي، چي د خطبې په منع كې بي ارتباطه نارې وه.

عمر (رض) ورته وویل: دازمالد توانه وتلی خبره وه، په جنک کی اسلامی لښه
دماقی پرخواوو اوها ورته وویل چی دغره له ډډی څخه مه راوړی، او په دغه نا
می لا رښوونه ورته وکړه او فتح می په نصیب سوه.

د حضرت عمر د خلافت په دوره کی دغه سیمې فتح سوی:

قادسیه (۱۴هـ - ۶۳۵م)، جلولا (۱۶هـ - ۶۳۷م)، دمشق (۱۴هـ - ۶۳۵م)

حمص (۱۴هـ - ۶۳۵م)، یرموک (۱۵هـ - ۶۳۶م)، بیت المقدس (۱۶هـ - ۶۳۷م)

قیساریه (۱۹هـ - ۶۴۰م)، جزیره خوزستان اذربایجان (۲۲هـ - ۶۴۳م)، طبر

(۲۲هـ - ۶۴۳م)، ارمینیه فارس (۲۳هـ - ۶۴۴م)، کرمان (۲۳هـ - ۶۴۳م)، سیستان

(۲۳هـ - ۶۴۴م)، مکران (۲۳هـ - ۶۴۴م)، خراسان (۲۳هـ - ۶۴۴م)، م

(۳۰هـ، ۶۵۱م)، اسکندریه (۲۶هـ - ۶۴۲م).

حضرت عمر دخپلو مامورینو په مقرری او مراقبت کی ډیر غور کاوه، که به یې څو

مقرر اوه، هغه به یې د مهاجرینو او انصاریانو ویشوری ته ولاندي کاوه، د صلاح

او تقوی د شیتیدلو وروسته به یې د مقرری په فرمان کی داسی ورته لیکل:

الانی لهما بعثکد امرأ، ولا جبارین ولکن ابشکوا لمة الهدی ب

فادوا علی المسلمین حقوقهم ولا تضربوهم فتداوهم ولا تحمدوهم

فتنصتوهم ولا تغلقوا الابواب دونهم فیا کل قومی وضعیفهم ولا تستان

علیهم فتظلموهم.

ترجمه: پوه سی ماتاسو امیر او سخت گیر مقرر کړی نه یاست، بلکې دده

لعامې تاکی یاست، چی خلك ستاسو پیر وی وکړی، باید تاسو دخل

حقوق ادا کړی، او هغوی ونه ډډوی چی ذلیل سی او ډیر ستاینه یې هو ونه

چی په مغالطه اخته سی، څوک چی غور سی غواړی، خپلی دروازی د هغو پرمخ

تړی چی غښتلی کمزوره ونه خوري. تاسو باید خپل لځان پر هغو ونه ونه گڼی

په دی صورت تاسو پر هغو ظلم وکړی.

حضرت عمر فاروق دخپلو مامورینو د اعمالو او اجرا آتو هر کله مراق

کاوه، لازمه مکافات او مجازات یې ورکول. لکه چی دده او خالد ترمخ

نزاكت پيسن سو : دهني اطلاع له مني چي حضرت عمر ته رسيدلى وه، حضرت خالد خيل كالينو مصارفو صورت حساب دخلافت دربار ته نه وليږلى، او حضرت خالد ورته ليكلي وې چې د حضرت ابابكر صديق دخلافت په دوره كې هره د خپله مصارفو صورت حساب نه دى وركړي. هغه وخت چي خالد ويوه شاعره ته لس ز دره بخشش وركړ، حضرت عمر زيات خفه او په غصه او د هغه د عزل او موقوفه فرمان يي صادر كړ، او ويي فرمايل: چې دخالد دغه عمل د دواشتابو خالي نه دى، كه ده دغه بخشش د خپله جيبه وركړى وي، اسراف دى او هغه يي له كومه كړى دى او كه د بيت المال دخزانې څخه وركړى وي خيانت يي كړى دى، نو خالد سمدستي خلافت حضور ته ورسيد، او حضرت عمر ځينې وپوښتل چې تادومره پيسې له كومه پيدا كړى دى، خالد ورته وويل د غنيمت د مال څخه يي پيدا كړى، كه يي غنا تر (۶۰) زرو درهمو زياته سوه متبقي يي د بيت المال دى، هغه وخت چي موجودى سوه، تر شلو زرو زياته سوه او پاته پيسې يي بيت المال ته وروبخښل بيا حضرت عمر وفرمايل: چې ما خالد د خيانت په اشتباه نه دى موقوفه كړى، بلكه په دى يي تنبيه كړ چې اسلامي فتوحات د خداى تعالى په توفيق موبز ته حاصل سو دى، او ته بايد په هغو غره نه سى او د خلكو احترام او ستاينه ستا په مفروكي د تكبر او غروړنځي ونه كړي.

د حضرت عمر شهادت:

حضرت عمر فاروق هغه چاته چي سن يي تر بلوغ نه ورسيدلى د كور څخه يي د وتلو اجازه نه وركوله، خو يو وه ورځ منيره بن شعبه د كوفې څخه هغه ته وليكه چې يا امير المؤمنين: نه يوسړي لږه چې فيروز يا ابولولو نوم يي اوزيات كار ونړي زده دى، په اهنگرۍ او نجاري كې پوره مهارت لري، دى به در وليږم چې په مربوطو چارو كې مرسته در سوه وكړي، هغه وخت چي دغه مړي دخليفه حضور ته ورسيد د بادار څخه يي په شكايت شروع وكړ، چې د مياشتي سل درهمه د څخه غواړي، حضرت عمر ورته وويل چې ته څه كار كوي؟ هغه ورته وويل اهنگرۍ او نجاري، نو خليفه ورته وويل: چې د دغو كسبونو عايدات خوزيات دي

برپيبي چي در شخه اخلي دومره زياتي ندي، مري دخليفه په دغرو نيا خوابدي او په
 سر سو، او د حضرت عمر د وژلو په لټه کي ولويد، د يوې جهمي په ورځ چي حضرت
 سر په لمانځه کي د مقتديانو صفونو په خپل امانت برابرول، ابو لولو په لمانځه کي د حضرت
 مرثاته خان ورساوه او حضرت عمري د شاله خواخوځاير په خنجر وواهه او د و
 تنه اصحابيان يي تپيان کړل، چي د هغو شخه هوشپرتنه شهيدان سول په دغه وخت
 يو عراقی پرده باندی خادر وغورځاوه او وي نيوې او سمدلاسه يي ووژي، بيا
 حابه و حضرت عمر کله ته ورساوه او تپون يي دومره کاري او شديد و چې هر شخه به ور
 ل کيده هغه به يي د تپو شخه را تلل، هغو وخت چي پوه سو د ده خوږ د جوړيدوندي
 عبد الرحمن بن عوف يي راوغوښت، چي د شپږو تنو صحابه و، عثمان، علي، طلحه
 مير، سعد او خپل په شمول يوه غونډه جوړه کړي او په درو ورځو کي دې دخپل منع شخه
 د خليفه په توگه وپاکی، او صهيب ته يي هدايت ورکړ چي تر هغو دې، دې له منع وړکي
 يي مخ خپل زوی عبد الله ته واپراوه او ورته ويي ويل: هغه پيبي چي د خلکو را باندې
 د حساب يي کړه، کله چي يي حساب وکړي (۶۸) زړ ودر همو ته ورسيدي، بيا يي
 وييل که ال عمر د هغو دور کړي توان ونه لري، د بني عدی شخه دې واخستل سي او
 نه د قریشو شخه دې تحصیل سي، بيا يي مخ نور و صحابه کړا مو ته واپراوه او ورته ويي
 ويل: چي تاسو ولاړ سي او بي بي عايشي ته وواياست که د دې اجله وي عمر دخپلو
 صاحبينو له څنگه خاورو ته وسپارل سي، عبد الله چي دخپل پلار عرض بي بي
 مقتديو کړ، حضرت عايشي په ديره خوښي ومانه، بيا يي د خليفه د تا کلو پوښتنه
 کړه، او ويي وييل: چي ماتر دغو شپږ تنو لومړي مستحق خوځ ونه موندل، د
 رسول الله (ص) په ژوندانه کي د وي وهنه ته زيات تپرو و، او هر کله يي يادول، هغه
 بخت چي دخلافت غونډه وپرانستله سو، عبد الرحمن بن عوف وويل چي مون
 ري تنه و نور و در و تنو ته دخلافت حق پريږدو، زير وويل چي دې د
 حضرت علي سره موافقه لري، سعد (رض) وويل چي دې خپله خوښه د عبد الرحمن
 خوښي پوري تړي، طلحه وويل چي دې خپله خوښه په عثمان پوري تړي، بيا دغه
 ري تنه په خپل منع کي سره کښيستل، عبد الرحمن وويل چي دې دخلافت لاره

نه لري، ستاسو د ووتنوي هر يو بل ته رايي ورکړي، د هغه په خلافت راضي يو، به
 علي او عثمان پټه خوله سول، او عبد الرحمن بن عوف وويل چې که ستاسو اجا
 وي دغه وظيفه ماته را پرېږدي چې د دغو څخه يو وټاکو، پر خدای دی قسو
 چې زه به په تاسو کې د فضيلت او خدای ارادې له پلوه يو وټاکو، ورته وويل سول چې
 وايي هغه شاني عمل وکړ، بيا عبد الرحمن مخ و حضرت علي ته واپاوه او ورته
 وويل، اې در رسول الله د اکازو اوزومه ته دوه حقه لري يو داچې په اسلام کې
 يې، بل داچې در رسول الله سره قرابت لري، اوزه ستا په باره کې دومره پوهېږم
 خدای پوهېږي که زه تا خليفه وټاکو عدل پر ځای کوي؟ او که بل څوک پر تا
 وټاکو د هغه اطاعت کوي؟ حضرت علي ورته وويل: چې هو، بيا دی د حضرت
 سره گوښه سو، او هغه ترې همدا شانې وويل. هغه وخت چې د دواړو خواؤو
 او ميثاقې رځيست بيا يې د حضرت عثمان سره بيعت وکړ و پرېسي حضرت علي
 خپل بيعت ورکړ.

حضرت عمر فاروق د شنبې په ورځ د محرم الحرام په غره په سنه (۲۳ هـ) کې وف
 سو، د جنازې له وتځيې صهيب ورکړ، حضرت عبد الرحمن، حضرت علي، ح
 عثمان، حضرت طلحه او حضرت سعد دی په لحد کې کښېښود او دعایې ورته وکړ.

حضرت عثمان ذی النورین (رض)

حضرت عثمان د عفان زوی د ابي العاص لمسی د ابن امیه کړوسی د عبد شمس
 کومې د عبد مناف کودي چې هغه بيا بن قصي، بن کلاب، بن مره بن کعب بن لوی
 غالب قرشي اموي زوی ؤ. مور يې (اروی) نومېده چې د کريز لور، درېيمه لمسی د ح
 کړوسی د بن سمن کوسی وه. د مور، د مور نور يې حکيمه بیضا بن عبد الله
 بن هاشم ؤ.

د حضرت عثمان کښت د جاهليت په زمانه کې (ابو عمر، ابو عبد الله، ابولیلی ؤ. د
 عامر فیل په شپږم کال زین بیدلی او د حضرت ابابکر صدیق د دعوت له کبله په اسما
 مشرف سوی دی. حضرت عثمان د اسلام راوړلو سره سره د خپل اکل حکوم بن

بن امیه تر سخت فشار لاندی و نیول سوڅو مسلمان سو، حضرت عثمان په
 ولاړ و هجرتونو کی هجرت کړی دی، لومړی یی حبشی ته بیاد و هوځولې
 سیدنی منوری ته هجرت کړی دی. حضرت عثمان د حضرت رسول الله د
 فوت د منځه د پیغمبر لور رقیه په نکاح کړی وه، دبدر د غزا په شروع کی هغه مبارکه
 یی بی وفات سوه او د حضرت رسول الله په اجازې سره دبدر د غزا څخه پاته
 سو، خود غنا او څخه یی برخه ورکړه سوه او په اخیر کی ور سره شریک سو
 ځکه دی دبدر د اصحابو څخه هم گڼل کیږی، هغه وخت چی بی بی رقیه خاورو
 و سپارل سوه او دبدر د فتح خبر مدینې ته ورسید بیا نور رسول الله (ص)
 خپله بله لور او کلثوم په نکاح ورکړه، ځکه یی ذی النورین هوښوولی. دغه مبارکه
 بی همد هجرت په نهم کال وفات سوه، د بی بی رقیه څخه یی عبد الله زوی زیات مشهور
 ی، چی د عبد الله مکنی په نامه هو یاد کیږی، حضرت عثمان د (سابقین اولین)
 لومړینو مهاجرینو، عشره مبشره و څخه و، د قرآن عظیم د جامعاتو څخه هم
 شمیرل کیږی، همدا شان د هغو شپږ و تنو لویو اصحابانو څخه دی چی رسول الله
 خپل وفات په وخت کی د هغو څخه زیات رضایت درلود. د حضرت ابن سعد
 د غیر روایت دی چی رسول الله ذات الرقاع او بنی غطفان غزا ته د تلو په وخت کی
 حضرت عثمان په مدینه کی خلیفه ټاکلی و. د حضرت عثمان د خولې څخه (۱۴۰)
 حدیثه روایت سوی دی.

حضرت عثمان د خلافت په زمانه کی دیر فتوحات ورسول بلد ری، درومز یاتی
 کلاگان، سابور، قبرس، د افریقی مجعی برخی، اندلس، اصطخر، قسّا
 شاپور، طوس، سرنس، مرو، بیهق او نور فتح سول، په تکبیر ویلو کی یی خپل
 لار کښته کړ، د رسول الله (ص) د مسجد غول یی پراخ کړ، د جمعی لمړی آذان
 رواج کړ، د بیت المال څخه یی د مؤذنانو اعاشه جاری کړه، د اختر په لمونځونو
 یی خطبه پر لمانځه مقدمه کړه، د خلکو د مالونو د زکوٰه اخراج یی خپل و خلکو
 پریښاوه، لومړی هغه څوک و چی د خپلې مور په ژوندانه کی خلافت ته ورسید
 مړی څوک و چی د لبنکر و له پاره یی سپه سالار و ټاکي، لومړی هغه څوک و چی په

مسجد کی بی دخیل خان لپار، منبر یا مقصوره جو پر کپہ پہ دی لحاظ نہ چي د حضرت عمر واقعہ د شہادت بیاختی پیدا سی، حضرت عثمان دیر بنکلی، حیانا ک او نر مزہ، خلیفہ و دومرہ زیاتہ حیایی درلود، چي د غسل کولو په وخت کی بی خیل لاندی باندی صورت ته نه سوکتلای. د خلافت دور په بی د ولسو کلو نو سته ور سیده، او هر څوک لږ او دیر د هغه د هدایاتو، بخششونو او مهر یا نیوڅخه مستفید سول، حضرت عثمان دخیل خلافت په را وروسته شپږ و کلو نو کی خپل هم قومان، دوستان، خپلوان، د همت او دولت لومړی و مرتبوت ورسول او د پښو او نور مالونو ذخیري چي د حضرت ابابکر صدیق او حضرت عمر فاروق د خلافت په دور کی راټول سوئ وی او د استحقاق پر تری چاته نور کولی حضرت عثمان هغه ټول پر خپلو اقرباؤ او دوستانو و ویشلی چي په دغه عمل یو شمیر مسلمانان ځینی مایجن او خوابدی سول، همدا شان عبد الله بن ابی شرح چي دده له خوا په مصر کی والی مقرر سوی و هلته یی په دیر مطلقیت او بی پروایي حکومت کاوه، او مصریان دیر ځینی په عذاب و هغه وخت چي د هغه فشار د زغملو و وخت یو شمیر مصریان د خلافت مرکز ته د حضرت عثمان حضور ته راغلل او د هغه څخه یی د والی د بر طرفه کولو او یا تبدیلید لو خواهش وکړ، خو حضرت عثمان د دوی د اهیله په سر و نه رسول او د یو مکتوب په لیر لاسی اکتفا وکړ چي د مصریانو شکایت رفع سی، هغه وخت چي دغه شاکیان بیرته مصر ته ولاړل، د والی له خوا هغه سپک او و د بول سول، چي د هغو څخه یو شمیر ټپیان او ځینی مړه سول.

دغه وضع د مصر خلک نور په ښور او مخالفت راوستل او د هغو څخه (۲۰۰) تنو د مدیني په خوا مخ راوینوی، هغه وخت چي دوی مدیني ته را ورسیدل په مسجد ننوتل او د لماڅه پر وخت چي صحابه او مشران حاضر و دوی د ابن رباح څخه په شکایت شروع وکړ، په دی وخت کی طلحه بن عبید الله ولاړ سو او حضرت عثمان ته یی اهانت وکړ حضرت عایشی هر د مصریانو په پلوی حضرت عثمان ملتغاوه چي ابن ابی شرح دی تر تحقیقانو لاندی وینسی، بیا حضرت علی هر حضرت عثمان ته راغی او ورته ویی ویل چي د مصری مسلمانانو غوږ باید و سی، او د والی لاس د کار و کښل شول.

دوئل سو کسانو پر نسبت باید شرع باندی و چلول سی، حضرت عثمان
ورته وویل: چی تاسی بوخوڻ پیداکری چی زه یی په مصرکی والی و تهاکر مسلمانا
نو حضرت محمد بن ابابکر ته اشاره وکړه چی هغه دی د والی په حیث و تهاکل
سی، بیا حضرت عثمان د محمد بن ابابکر څخه وعده واخسته او حلف یی ورکړ
د دغو مراسمو وروسته یی د مقرری مکتوب لاس لیک کړ او وری کړ
چی له خانه سره یی یوسی. د محمد بن ابابکر سره یو شمیر مهاجرین او انصار
هو ملگری سول چی وضع د نژدی وگوري، هغه وخت چی دوی دری شپي او ورځی
دهدینی څخه لیری سول، یو تور منی مری یی ولید چی پیر او بن سپور دی او
هغی خواته په چټکی دروی، دوی هغه مری راوگرځاوه او ځنی یی وپوښتل چی
ولی داسی په چټکی دروی، څه قتل دی، مری ورته وویل: چی زه د امیر المؤمنین
مری یی چی د مصر والی ته می لیری. دوی ورته وویل چی والی دغه دی، زموږ
سره ملگری دی او محمد بن ابابکر نومیری، مری ورته وویل: چی زه یی
نه پیژنم، هغوی دغه مری د محمد بن ابابکر حضور ته راوست او ځنی یی
وپوښتل چی ته دچا مری یی، مری دیر وار خطاسو او وړاړید، ځواب یی و
کړ چی د امیر المؤمنین مری یی یو اوکله چی یی ټینک کړ، د مروان په مرئیتوب
قایل سو، د حاضرینو څخه یوه وپژانده چی دی حضرت عثمان د مریانو څخه
دی، بیا محمد بن ابابکر ځنی پوښتنه وکړه چی ته کوی لوری ته ځی، هغه ورته وویل
چی د مصر د والی په خوا، ورته وویل سو چی مقصد دی څه دی؟ ځواب یی ورکړ
رسالت، محمد بن ابابکر ځنی وپوښتل چی ستا سره کوو مکتوب یا لیک سته
مری ورته وویل: یا کله چی وپتلل سولیک ورسره نه و، وروسته یی د اوبو
مشک ځنی ولید چی کور کور یی درلود خو تش و، هر څه چی یی پورته او کښته
کړ څه نه ځنی راوتل، شو په اخیر کی یی خیری کړ، او یولیک ځنی راوت چی
داسی پکښی لیکل سوی و: د عثمان له خوا و ابي سرح ته: هغه وخت چی محمد
بن ابابکر دخپلو ملگرو سره تاته ورسیری، ته په یوه بهانه، هغه او ملگری یو وژنه
محمد بن ابابکر د مقرری فرمان باطل اعلان کړ، او پر خپل مقام ټینک وکړه

بيا به مفصل هدايت در گهر، محمد بن ابابكر دغه مكتوب د او بن د مهاره
 مديني منوري ته ورساوه، د حضرت طلحه، حضرت زبير، حضرت علي، حضرت
 سعد او رسول الله (ص) د نور و صحابيانو په حضور ۾ و لوست او ټول
 صحابه په متاثر سول، حضرت علي څي د احوال وليد، حضرت طلحه، حضرت
 زبير او حضرت سعد او عمار ته يې مخ را وړاوه څي حضرت عثمان د غي غونډې
 ته راوغواړي، څي مسله تصفيه كړي، حضرت عثمان څي غونډې ته را حاضر
 سو حضرت علي مخ ورواړاوه او ورته وي ويل څي دغه مري او او بن ستادي، هغه
 ورته وويل هو، بيا يې ورته وويل څي دغه ستاليك دي، په خواب كي يې
 ورته وويل په والله كه زما دي او هيڅ نه پوهيږم څي چا ليكلي دي بيا حضرت
 علي ورته وويل: څي دا څرنگه كيداى شي څي مري ستاوي او بن ستاوي مهر
 ستاوي او ته نه پوهيږي، بيا حضرت عثمان ورته وويل: څي په خداى دي مې
 قسروى، كه دغه ليك زما وي او يا مې بل چاته د ليكلو امر كړي وي، اونه مې
 دغه مري مصر ته استولى دي، خو كله څي خط وپيژندل سو هغه د مروان و
 بيا د صحابه و غونډې د مروان د ناوړه كار و نوڅخه كړه اظهار كړه، او يقيني راغى
 څي دغه د سيسي مروان جوړه كړې ده، او حضرت عثمان بايد هغه د تحقيقا توله پاره
 را حاضر كړي، هغه وخت څي حضرت عثمان د مروان د تسليمولو څخه ډډه وكړه
 كور يې تر محاصري لاندې ونيول سو، او او به يې باندې قطع كړې، په دغه حالت كې
 حضرت عثمان دخپل كور پر باړ و خوت او وي ويل: څي په تاسوي حضرت علي او يا
 سعد سته څي او به راوړي هغوى ورته وويل: يا بيا يې ورته وويل څي څوك
 سته څي حضرت علي د دغه حال څخه خبر كړي؟ حضرت علي ته څي دا خبر ورسيد
 درى مشكه او به يې ورو ليرلي، داو بو وړلو په سړ د بنى هاشمو او بنى اميه و په
 منع كي شخړه پيښه سوه يوشمير صحابيان تپان سول په دې وخت كي ضد او نقيض
 خبرونه خپاره سول. نو بيا حضرت علي وويل څي عثمان څوك نه و ترڅي او بايد
 مروان د تحقيقا توله پاره په لاس وركړه سي، حضرت عثمان ته د لاملومه وه څي مروان
 ختمى و ټول كړي نو ځكه يې هغوى ته په تسليمي كي قتل كاوه، بيا حضرت علي كمره

خپل زامن حسن او حسين موظفہ کرل چي د حضرت عثمان پر کور پړه سي چي خوځ
 وړدنه نه سي او بيرغل باندې ونه کړي، په دې وخت کي محمد بن ابابکر وليدل
 چي د حضرت عثمان څخه ويني بهيري او يو شمير صحابيان تپيان پراته دي چي په دغو
 تپيانو کي مروان هوليدل کړي، محمد بن طلحه تپي سوي ؤ او د حضرت علي
 د مري قبر مري هر پر مخکې پروت ؤ، په دغو وخت کي محمد بن ابابکر په
 ويره کي سونډ چي بني هاشم د دغو حال څخه خبر سي، چي بني اميه ؤ حسن او حسين
 په وينو لړلي دي او د انتقام کښلو حس يي راوپارول سي او لويه فتنه په وجود راسي
 نوعزمي وکړ چي دفتي دکرار ولوله پاره د حضرت عثمان کور ته ننوزي او هغه په
 زور معزول کړي، دې ورننوت او حضرت عثماني تپلک تر بزيړي ونيوي او
 څنډي يي، حضرت عثمان ورته وويل، والله که ستا پلار ژوندي وای، ماته به
 چا داسي سپکه نه وای را اړولي، محمد بن ابابکر په دغو وينا ريات متاثر سو او
 لاس يي د هغه دريږي څخه وکښ او دده له حضوره غايب سو، په دې وخت کي دوه
 تنه نور پيدا سول چي د حضرت عثمان کور ته د بار له خوا وختل او دې يي په شهادت
 ورساوه، اوبيا يي ځانو نه پټ کرل، د حضرت عثمان هاني د حضرت عثمان پر
 وځ لوړه بير شور هاشور وکړ او پر بار وخته او ناري يي کړي چي خليفه يي په شهادت
 ورساوه، بيا خلک د حضرت عثمان کور ته ننوتل او دې يي مړ وموند، دغو خبر
 چي حضرت علي، حضرت طلحه، حضرت زبير او نور وصحابه ؤ ته ورسيد زيات
 متاثر او خواشيني سول، حضرت علي خپلو زامنو حسن او حسين ته ايداد ورکړ چي تاسو
 څرنگه د هغه د شهادت څخه ناخبر پاته سوي ياست. محمد بن طلحه او غييد الله بن
 زبير د هغه په شهادت زيات خواشيني ؤ او د جدې پلتنو په لټه کي ولويدل، بيا حضرت
 علي د حضرت عثمان له کور څخه د خپل کور په لوري رهي سو، په دې وخت کي يو زيات
 شمير صحابه په ده پسي سول او حضرت علي ته يي وويل: چي زموږ له خوا د خلافت
 هده قبوله کړه، او داي ورته جوته کړه که ته يي ونه مني، نو د مسلمانانو په منځ
 سخت فتنه پيدا کيږي حضرت علي ورته وويل: چي دا کار ستاسي له
 دايغو څخه نه دي، بلکه دبدر په اهل پوري اړه لري، هنوي چي دبدر په اهل پسي

گر خیدل، داسی خوځ نه وځنی پاته چی دخلافت وړوی، نو د حضرت علی
خه یی په ټینگه وغوښته چی د دوی هیله او تقاضا پر مخکۀ وانه چوی، اولاس
د بیعت په څیر وړ او بز د کړ. مړوان او زوی وټښتیدل.

حضرت علی د حضرت عثمان و میرمنی ته وویل چی امیر المؤمنین چا وتری؟
منی ورته وویل: دوه تنه کور ته راننوتل چی مانه پیژندل او دغه
وړه کار مجرم وگر خیدل، محمد بن ابابکر می پکښی وپیشاند چی دوی
مخه لا د کوره وتلی و. بیا حضرت علی محمد بن ابابکر راوغوښت
ورته ویی ویل چی د حضرت عثمان ماینه وای چی ته همدور سره ملگری
ی ده ورته وویل: چی رشتیا وای و الله زه د ده کور ته د ده د تنیهه کولو
پکولو او عزلولو لپاره ننوتی وراوکه چی می د حضرت عثمان عذر
مید او دیلا سر د دوستی یاد ویندی راته وکړه، مادی
ووشی کړ، د حضرت عثمان ښځی دغه وینا تصدیق کړه، او ویی
یل نه پوهیږم هغه د ووتنو ته چا زموږ کور ته دراتلو اجازه ورکړه.
ن عسا کر وای: حضرت عثمان یومری وواته چی حمار نومیده.

حضرت عثمان د جمعی په ورځ د زیجی په اتمه په (۳۵) هجری
مري په (۸۴) کلنۍ په شهادت ورسید.

پیر د هغه د جنازی لمونځ ادا کړ او د بقیع په هدیره کی
وروته وسپارل سو.

حضرت علی بن ابی طالب (کرم الله وجهه)

حضرت علی دای طالب زوی و دای طالب نور عبد مناف بن عبد المطلب و د عبد المطلب نور شیب بن هاشم و د هاشم نور عمرو بن عبد مناف و د عبد مناف نور مغیره بن قصی و د قصی نور زید بن کلاب بن مر بن کعب، بن لوی، بن غالب بن فهر، بن مالک، بن نضر، بن کنانه کنیت یی ابوالحسن او ابوتراب و چی رسول الله په دغه نامه یاد او و .
 موری فاطمه بنت اسد بن هاشم زیدیده او فاطمه د لومړنیو هاشمیا خخه و چی هاشم یی و زریز او و، فاطمی اسلام راوړی و او هری هجره کړی و . حضرت علی د عشره مبشره خخه و او د مواخات د عقد له کس در رسول الله ورو هر گڼل کیدی، څرنگه چی یی د حضرت رسول الله (ص) لور سیده نساه فاطمه په نکاح و و نو د رسول الله د اکا دنوی علا و و زوم و هر گڼل کیدی، حضرت علی د اسلام د سابقینو خخه و د ربانی عالمانو مشهور و پهلوانانو، لویو پرمیز گارانو، معتبره خطیبانو، د قرآن کریم د نو لکه ابوالاسود دولبی او عبد الرحمن سلمی، عبد الرحمن سلمی، عبد الرحمن بن ابی لیلی فقهیانو، قاضیانو د دلی خخه شمیرل کیدی، دی د هاشمی خلفا و لومړنی شخص او د سبطین (رضی الله عنه) پلار و چی پخوا یی لایمان راوړی و، ابن عباس، انس، زید بن ارقم، سلمان فارسی او خبیر نور و اصحابیانو ویلی دی چی حضرت علی لومړی اسلام راوړی دی دغه اجماعی قول ابو بعلی د حضرت علی خخه هر روایت کړی دی، چی رسول الله (ص) د دوشنبی په ورځ په نبوت مبعوث سوی دی او مادس شنبی په ورځ ایمان راوړی دی، هغه وخت چی حضرت علی ایمان راوړ د کالو و، د حسن بن زید بن حسن خخه روایت دی چی ده په کوچینوالی ک هیڅکله د بتانو عبادت نه دی کړی، هغه وخت چی رسول الله د مکی شریفی خخه مدینې ته هجرت کاوه ده ته یی هدایت و کړ چی زما د وتلو وروسته به په

شريفی کی خونوری ورثی اوسی چی دخلکو امانتونه او ودیعی ورته و سپاری او
 هغه کسان چی زما د وستان و وهغوی تر زما پیغامونه او نصیحتونه ورسوه ، او
 وروسته په مایسی راځه ، حضرت علی د اهدایتونه پر خای کرل ، حضرت علی د
 حضرت رسول الله په ټولو غزاگانو کی لکه بدر ، احد د تبوک خغه پرته
 گډون کړی و ، د تبوک په غزا کی د رسول الله د لار بنوونی سره سره په مدینه
 منوره کی خلیفه وټاکل سو . ده د احد په غزا کی شپاړس ټپه خوړولی و . د
 خیبر په غزا کی رسول الله (ص) د اسلام جند ده ده په لاس وړ کړی و .
 حضرت علی چهار شانه ، چاغ ، لند قده ، د سرد مینځ وړ پښتانی رثریدلی ، لوی زیری
 د پښو د تلو اولسونو منځ یی سپین ، غمر رنگه چهره یی درلوده ، جابر بن
 عبد الله وایي : چی حضرت علی د خیبر د غزا په ورځ په خپل زور او قوت د خیبر
 ټینگه او تمبه سوی در وانه داسی د بیخه وکښه چی د دښمنانو پر سر یی د سپر
 په شانی گرځول ، هغه وخت چی یی پر محکه کښیښودله بیا څلو پښتو تنو هغه پر بل
 رخ نه سوه اړ ولای . حضرت علی چی به چاد ابوتراب په نامه یاد او و ډیر به
 خوشحال کیدی ، د محکه چی یوه ورځ یی د حضرت فاطمی سره په کورنیو چارو کی
 څه خفگان پښ سو ، نو د کور د انگر ووت او د مسجد دیوال ته یی د څه استراحت
 وارا یی له پاره ډډه لگولی و ، خو وید ، سوی هو و حضرت رسول الله (ص) ،
 چی د دغی لاری څخه تیریدی کله چی یی سترگی پر ولگیدی دی یی راوینو کړ
 و کالی یی د خاور و څخه وړ و څنډل او ورته ویی ویل چی ای ابوتراب د لته څه
 کوی ، د پیښ د دغی وینا وروسته که به چادی ابوتراب باله ډیر خوښیدی . د
 حضرت علی څخه پنځه سوه شپن اتیا (۵۸۶) حدیثه روایت سوی دی . د حضرت
 علی په فضیلت ښیگنه کی د قرآن کریم زیات آیاتونه سته ، حضرت رسول الله
 د ده د فضیلت په هکله فرمایي : انا مدینه العلم و علی بابها . یعنی زه د علونښار
 یم او علی یی در وانه ده . همد اثنانی حضرت رسول الله د ده په هکله فرمایي :
 لناس من اشجار شتی و انا و علی من شجر واحد . یعنی خلق د بیلو و نو څخه دی او
 زه او علی دیوی و نی څخه .

د حضرت علي ڪرم الله وجهه خلافت

د حضرت عثمان د شهادت وروسته صحابه و حضرت علي په خپل خلافت وټاکه، خو لکه چي د ماجرا وروسته څرگنده سوه طلحه او زبير پده د خوابدي وچي د حضرت عثمان قاتلان تعقيب او په سزا ونه رسيد. حکه دغه دوه لوی صحابيان مکي شريفني ته ددي له پاره وځوځيدل چي په د هکله د حضرت عايشي څخه سلا او مشوره واخلي دوي د حضرت عايشي په ملگرتيا د مکي شريفني څخه مخ د بصرې د بنار پير خوا ونيوي چي د حضرت عثمان د وینو طالبان دي، دا خبره چي د حضرت علي و حضرت ته ورسيده، ده ه و خپله قواد عراق خواته سوق کړه چي په نتيجه کي حضرت عايشي، طلحه، زبير او حضرت علي تر مينځ د (۳۸ هـ ق) کا د جمادي الاول په مياشت سخت جنک پېښ سو، دغه جنک د اسلام تاريخ کي د (جمل) د واقعي په نامه ياديږي، چي په هغه کي طلحه، زبير، او دوي د بصرې سره ملگري وو، تر ل سوه او حضرت علي د دغه بري ورو بېرته کوفي ته را وگرځيد.

په دي واقعه چي معاويه بن ابوسفیان خبر سو، زيات متاثره سو او خپل لښکري يي د شام څخه د حضرت علي د خپلو له پاره وځوځولي، حضرت ه د دغه مقابلي ته پوره تياري نيولي و خود (۴۰ هـ) کال د صفر په مياشت کي د (حصين) په برخه کي دغه دواړه لښکري سره مخامخ سوي او د څو ورځو شديد جگړو وروسته چي د خدای مخلوق د بېر په تنک راغل نو قرآنوني پر سر و ونيول چي جنک پس کړي او يو د بله په سوله راو سي، خو هغه وچي د دواړو خواو د خلکو په غوښتنه او د اسلامي شريعت د احکامو په پيروي د خبرواترو او فيصلې له پاره وکيلان ونيول سو چي د معاويه له خوا عمر و بن عاص او د حضرت علي له خوا ابو موس اشعري و ټاکل سوه، دوي په خپلو منځو کي لوړه وکړه چي يو کال وروسته

به د (اذرع) په برخه کی سره یوځای کړی او وینی به، معاویه شام ته او حضرت
 علی کوفی ته بیرته وگرځید، په دغه وخت کی د حضرت علی یوشمیر ملگری چی
 وروسته د (خوارج) په نامه یادیدل، دده سره مخالف سول او ورته وی
 ویل: چی د خدای تعالی د امر څخه پرته د بیل چا امر ته غاړه نه ایږدی او
 متابعت یی نه کوی، خپلی لښکری یی د حرو را په سیمه کی راټولی کړی، حضرت
 علی حضرت عباس و دوی ته ور ولېږه، خو هغوی په مخالفت او مقابله
 ورسره لگیاسول، چی په نتیجه کی یی ځینی ووژل سول او ځینی یی په مقاومت
 کولو تر شا راغلل او د (نهر و ان) په خوا یی مخ وینوی.

دا واقعه د هجرت په (۳۸) کال پېښه شوه، وروسته د دغه کال د شعبان په
 میاشت کی خلک د (اذرع) په سیمه کی سره راټول سول چی په هغوی سعد بن
 ابی وقاص او ابن عمر شمولیت درلود، وایی چی په دغه وخت کی عمرو بن
 عاص چل وکړ او ابو موسی اشعری یی خطا استی او د حضرت علی لاس یی د خلافت
 څخه وکښ، او د مقابلې خوا ملگری دده په چل وپوهیدل، په روضه الصفا کی
 راغلی دی: چی د (صفین) په واقعه کی یولک وشل زره (۱۲۰۰۰) تنه د معاویه
 او او بیان زره (۷۰۰۰) تنه د حضرت علی له خوا ووژل سول. د جنگ د میدان
 څخه خوتنه د خوارجو په نامه چی عبد الرحمن بن ملجم مرادی، شیب اشعری
 بربک بن عبد الله تمیمی، عمرو بن بکر تمیمی نومیدل ووتل او مکی
 شریفی ته راغلل او په خپل منع کی یی د امشور وکړه ددی له پاره چی مسلمانان
 د دغه تکلیف څخه خلاص سی، عبد الرحمن ابن ملجم به حضرت علی، بربک
 به معاویه بن ابی سفیان، محمد بن بکر به عمرو بن عاص وژنی، دوی د
 وژنی په (۷) دخپل پلان د عملی کولو له پاره د مکی څخه را وخوځیدل، ابن ملجم
 کوفی ته راغی چی د وژنی (۲۷) او د هجرت څلویښتو کال و. په دغه شپه حضرت
 علی د ماخستن د لمانځه له پاره دکور را ووت، چی ابن ملجم په توره دهنه
 پرسو واړ وکړ او سړی وړدوه ځایه کړ، شاوخوا خلکو ابن ملجم و
 نیوی، حضرت علی د جمعی تر ورځی او شنبی تر شپی ژوندی پاته سو.

خود یکشنبی پېشپه وفات سوډه ته حسن او حسين، عبد الله بن جعفر غسل ورکړ او حسن لمونځ ورکړ او د کوفې په دارالاماره کې يې خاورو ته وسپاره .
 د حضرت علي د وژلو په گناه د عبد الرحمن بن ملجم ټول اندامونه غوڅ او بيا وسوځول سول، د حضرت علي د مرقده په هکله بيل روایات سته ابو بکر بن عباس وايي: د حضرت علي زوی حضرت حسن دده جنازه په پټه مدینې منورې ته نقل کړه، ابن عساکر د سعيد بن عبد العزيز خنجر وایت کوي چې د حضرت علي جنازه پر اوښ کښېښودله سوچه هري خوا ته ټکي ولاړې او په کوږخای کې ودرېږي په هغه خای کې دې خاورو ته وسپارل سي، حضرت علي (۶۳) کلن ؤ چې په شهادت ورسيد .

د حضرت علي د کراماتو، بزرگو، تقوی، پوهنې او نورو فضيلتونو پوهيدلو لپاره دې دده مشهور اثر (نهج البلاغه) ته مراجعه وکړي .
 د حضرت علي خنجر دده د قاتل د سزا په هکله پوښتنه وسوه ده ورته وفرمايل : که زه ژوندي پاته سوډ کارې په ما اړه لري، او که دهغه په ضربت له دنيا څخه ولاړه کارې په تاسو پورې اړه لري، که مو ترجيح ورکړه چې قصاص يې کړي، د يوې ضربې په مقابل کې چې کړي ده بايد يوه ضربه يې ووهي که عفو ورته وکړي تقوی ته به نژدې ياست .

اهل سنت و جماعت

سنت :- مسلمانان سنت د حضرت محمد (ص) قول او عمل ته وايي، خو په اصطلاح کې د بېرې معناگانې لري: په جاري او دايمي توگه د اوښتون د لوی د يوه تيره شئ په واسطه پربل شئ يا ندي کړېښي او خطاچولو، ښو او ښو خو يو نو ته هډ ويل کيږي .

جماعت :- هغه وخت پخې په قرآن کریم او احاديثو کې د کوي مسئلې لپاره حکمونه موندل سي، نو اجتهاد او اجماع ته ضرورت پيدا کيږي، او رجوع ورته کيږي. لکه چې حضرت محمد (ص) فرمايې: لا تجتمع امتي على الضلالة ترجمه زما امت پر ضلالت او خطا باندې اجتماع نه کوي، حضرت امام

اعظم نعمان بن ثابت هود اصحابو رايوته ترقياس ترجيح وركوي .

د اهل سنت او جماعت لوی امامان

امام اعظم نعمان بن ثابت (رح) :

نومړي نعمان د پلار نوم يي ثابت او دينيکه نوم يي (زوطا) دی . دی په کال نه اويا (۷۹) هـ ق کې د عراق عرب په کوفه کې زيږيدلی او په کال يوسل وپنځوس (۱۵۰) هـ ق کې د عراق په مرکز بغداد کې وفات او خاورو ته سپارل سوی دی ، يو شمير محققين امام اعظم صاحب د افغانستان گڼي چي نيکونوي عراق ته مهاجرت کړي دی . امام اعظم مروجو علومو مخصوص د قرآنکريو ، احاديث ، تفسير ، فقه د کمال او امامت درجي ته رسولی وو ، دی دخپل استاد (حماد) د وفات وروسته (۱۲۰) هـ ق د هغه د شاگردانو د غوښتنې په صوابديد دخپل استاد پيرخای کښيښوست ، امام اعظم د پوهې ، درايت او زراکت علاوه د پير حقې او پرهيزگار شخصيت تيرسوی دی . د سيف المقلدين علي عناق المنکرين اثر د حضرت امام اعظم د تقوی په هکله دده دخولې څخه داسي ليکي : يوی ښځي زه خطا استلو ، يوی ښځي زما څخه فتي جوړکړ ، د يوی ښځي زه د زه زاهد کړم .

لومړي داچي يو وخت زه د يوی لارې څخه تيريدلم چي يوی ښځي اشاره راته وکړه چي هغه شي چي پرلاري لويديلی دی راواخلو ، نو گڼمائي وکړي چي دغه ښځه گوښگي ده او دغه شي ځني لويديلی دی ، چي غواړي راوايي ځلو او دی ته يي ورکړم ، هغه وخت چي مې شي راواخست او دی ته مې وپراښدی کړ نوماته يي وويل : چي تيري له ځانه سره وساته خوي مالک يا خاوند پيدا سي .

دوهو داچي يو ښځي دحيض په هکله زما څخه پوښتنه وکړه څرنگه چي زه نه پوهيدم ، هني زه داسي وپوهولم چي په هني سره مې دفتي يوه مهمه موضوع زده کړه ، دريږداچي د يوی لارې څخه تيريدم يو ښځي وويل چي دغه هغه سړی دی چي د سهار لمونځ د ماښام په او داسد کوي ، زه له دی څخه چي که خدای تعالی زما څخه پوښتنه وکړي .

(لم تقولون مالا يفعلون) کبر متقاعدند اللہ ان تقولوا مالا تفعلون .
 نولہ دی خجہ وروستہ می دغسی قصد وکرت خوجی می عادت وگر حید دامام
 مشهور شاگردان امام ابو یوسف، یعقوب بن ابراہیم انصاری، امام
 زفر بن ہذیل، امام محمد بن حسن شیبانی دامام اعظم مشہور آثار
 دادی: فقہ اکبر، الوصیہ، کتاب العلم والمعلم، رسالۃ ابو حنیفہ بہ ابو
 مسلمہ البنی امام بصرہ، فقہ الا بسط . (۱)
امام مالک (رح):

دی دانش زوی دمالک لمسی او ابن عامر کپوسی دی، چچی پہ کال دری نوی
 (۹۳) حق پہ مدینہ منورہ کی زیر بیدی او پہ کال یوسل بخدہ او یا (۱۷۹ھ) حق
 کی صولتہ وفات سوی دی . امام مالک صاحب دیوی یمنی کوری غری دی
 چچی نیکہ پی مدینی منوری تہ ہجرت کری دی، دہ پہ قرآنی علومو، حدیث
 فقہ او تفسیر کی پراخ معلومات درلودل چچی د مقتدا یت او امامت درجی ستہ
 رسیدلی و . دہ د مدینی پہ نبوی مسجد کی دیر کلونہ د استاد دی وظیفہ
 اجرا کری دہ . دہ د مذهب اصول لکہ دامام اعظم صاحب د مذهب پہ
 شانی د قرآن کریم، او سنتو خجہ سرچینہ اخلی، او کہ نہ وی د مدینی منوری د
 دخلکو عرف، عادت، د صحابہ کرام و فتاواو، قیاس، مصلحت او ذرا یعوتہ
 اعتبار و رکاوہ دہ مشہور اثر (موطی) نوی پی چچی د احادیثو اوفقی
 لویہ مجموعہ دہ .

امام شافعی (ادریس شافعی) (رح):

دہ د نسب سلسلہ د حضرت پیغمبر (ص) ورنیکہ ہاشمو تر سیری، چچی د یمن
 د غزی پہ سیمہ کی پہ کال یوسل و پنخوس (۱۵۰) حق کی زیر بیدی او پہ کال
 دہ سوہ خلور (۲۰۴) حق کی د مصر پہ مرکز قاہری کی خاورقہ و سیارل
 سو دہ خیل تحصیلت پہ مکی شریفی، مدینی منوری او عراق کی پای تہ رسولی او
 امامت، کرامت، پوہی اور ریاضت لوری درجی تر رسیدلی دی .

۱، امام اعظم ابو حنیفہ افکار - د اکثر عنایت اللہ ابلاغ صفحہ ۱۲۵

امام مالک دده استدلال او حافظه دیره ستای، او په شاگردی یې افتخار کوی، د امام شافعی صاحب د مذهب اساسات پر قرآن، سنتو او قیاس ولاړدی. د استعسان او مصالح مرسله د نظر سره موافق نه دی، حکم دی وایي: چی پدی ډول تشریع کی د قوانینو او احکامو په وضع کی تشتت او پراگنده گی پېښی، امام شافعی صاحب د شرعی احکامو او قوانینو په هکله وایي: د شرع احکام باید پر هغو ټولو موضوعاتو، حوادثو او واقعاتو کوم چی د انسان سره ارتباط پیدا کوی مشتمل وی.

امام احمد حنبل (رح):

دی په کال یوسل وڅلور شپيته (۱۶۴ هـ ق) کی په بغداد کی زیږیدلی او په دوو سوه څلویت (۲۴۰ هـ ق) کی د سپین زړه تیاه په عمر هغه وخت چی عباسی خلیفه دی په دی جرم وواهه چی قرآن شریف ته مخلوق نه وایي دهی ضربی څخه وفات سو. ده په ډیره بی وسی اولاس تنگی په بصری، مکی شریفی، مدیني منوری حکوفی، یمن او شام کی خپل تحصیلات بشپړ کړل او په فقه او احادیثو کی د امامت او اجتهاد هسک مقام ته ورسید. ده د اسلام د ډیرو مشایخو لکه مصري ذابنون، بشر خانی، سری سقطی او معروف کرخی سره لیدلی او صحبتونو یې ور سره کړی دی.

په عدل او تقوی کی یې ډیر حکایتونه سته. ده مشهور استادان امام ابو یوسف او امام شافعی صاحب گڼل کیږی. ده د مذهب اصول د قرآن کریم حدیثو، د اصحابو پیر اقوالو، قیاس، مرسله مصالحو د ذرا یوسل څخه نشت کوی، همداشانی د ضرورت په وخت کی د نور و مذاهبو پیر ټولو اصولو استاد کوی او یوه ویشپږ نږدوی. د حضرت امام احمد حنبل فقه تر ټولو نور و مذاهبو د ذرا یوسل سد څخه ډیره استفاده کوی.

دریو فصل

دکندهار مشهور مسجد ونه او جامعگانې

په کندهار کې د اسلام د لومړنيو پيرويو مخصوص د مير ويس نیکه او احمد شہ بابا د زمانې راهيسې د علماو عرفان خواته زياته توجه وه او د افغانانو دغو دوو مشرانو شرعي چارو، د تصوف او عرفان طريقو ته په زيات احترام کتل دوی د ولتي چارو د اجرا آتو وروسته علما او مشايخ پرخان را ټولول، او خپله بهرني هم د زهد او تقوی لاره غوره کړې وه چې له همدغه کبله افغانان د دې څخه پرتې چې دوی خپل سياسي او ملي مشران گڼل، پر ولايت فقيري او صاحب حالي هم ورته قايل وو. چنانچه مير ويس نیکه د توري غاري (سياشرفي) او احمد شاه د باد ويا ناسور د ناروغۍ اوده درلوده.

دکندهار خلک لکه د افغانستان د نورواوسيدونکو په شانې د ملايانو، طالبانو پيرانو او مشايخو سره د زړه دکوي علاقمندی لري او دوی خپل ديني او دنيوي لارښوونکي گڼي.

هنه وخت چې لويديځ استعمار د افغانستان ځيني برخې تر مستقيم او غير مستقيم استعمار لاندې ونيولي دي پوهيدل که افغانان د خپل تاريخ، تهذيب او ثقافت څخه څرنگه چې بنيادي خبرسي نو حکومت کول پر دوی باندې څه آسان کار نه دي. نوځکه د دغې لارې څخه يې د دوی د فکر د مخدرولو او ذهنو د تيار کولو له پاره په دسيسو او توپلونو شروع وکړه. کندهار يانو د خپلو ملي او ديني وجايبو د پرخاي کولو او په جمع دلمانځه داداکولو له پاره بيل مسجدونه او جامعگانې جوړې کړې چې مشهورې يې دادی زير جامع مسجد، د شاه مسجد جامع، د مير هزار مسجد جامع، د مدد خان مسجد جامع، د ملا فرح الدين اخند جامع او مسجد، د کهنډل خان مسجد جامع، د خرتقي شريفي مسجد جامع، د عيدگا مسجد جامع، د ملا شرف الدين اخند مسجد جامع، د حاجي گل محمد مسجد جامع، د ښکار پور بازار مسجد جامع

دافغان پور مسجد جامع، د یحیی خان د کوڅی مسجد جامع، د گار یانو د کوڅی
مسجد جامع، په ده خواجه کی د عمر جان صاحب زاده مسجد جامع، د ملا
علو اخند د کلی مسجد جامع، په نوی بنار کی د موسی خان او حاجی عطا
جان مسجد جامع، د حاجی عبدالحی هوتک مسجد جامع، د حاجی
اختر محمد بارکزی مسجد جامع، د خیر و اخند ازه مسجد جامع، ملا
باره او د لومړی ناحیې د شیعه گانو مسجد جامع او داسی نور.

په دغو جامعگانو کی ملا بیان او طالبان هستیری، هر څوک دخپل مالی
استعداد او دینی علا یقوله منی مرسته ورسره کوی، د ټوټ ټخیري او
نور و خیراتونو او تبرعاتو په نامه هره ورځ د بډای او غریب له کورونو
څخه د طالبانو او ملا یانو د اعاشی له پاره مرستی کیری، په دغو مسجدو
نو او جامعگانو کی د ورځنی دینی مسائلو او واجباتو د حل او فصل کولو او پر
حای کولو له پاره د لویو دینی کتابونو او عقایدو تدریس کیری او د جمعی او
متبرکو ورځو کی د قرآن عظیم تفسیرونه او درودونه ویل کیری لکه د طلوع افغان
د جریدي د (۱۳۱۳ هـ ش) کال په شماره کی د خانگی مکتبونو تر عنوان لاندی داسی
لیکلی سوی دی:

د معارفو د وزارت له خوا څه انعامونه وهغو خلکو ته مقرر دی چی خانگی
مکتبونه لری، که څه هر په کندهار کی خانگی مکتبونه د پیر دی خود غیری زیات
مشهور دی:

د کاکړو برج :- حاجی غلام محمد (۴۰) تنه شاگردان، ملا کهن د
(۲۱) تنه شاگردان، ملا غلام محمد (۱۲) تنه شاگردان، ملا عین الدین
(۱۰) تنه شاگردان، ملا گل محمد (۱۱) تنه شاگردان، ملا عبد الصمد
(۱۴) تنه شاگردان، ملا عبد الوهاب (۱۰) تنه شاگردان.
د نور زو د کوڅی برج :- ملا حاجی اغار (۴۵) تنه شاگردان، ملا میر اغا
(۱۶) تنه شاگردان، حافظ نور محمد (۸) تنه شاگردان، ملا نور محمد (۹)،
تنه شاگردان، ملا غلام قادر (۱۵)، تنه شاگردان، ملا ولی محمد (۱۳) تنه

شاگردان، ملا عبد الغفور (۲۴) تنه شاگردان .
 داعی حضرت امان الله مخد دکندهار په دغو مسجدونو او جامعگانو کی د
 کندهار د ښار د هلوکوانو علی او دینی زده کړه کیده، کتر، قدوری، صرف
 نحو، تفسیر، عقاید او نورې لوستل، او په پارسیاتو کی یې پنج کتاب
 تحفه ضایع، زلیخا، سکندر نامه، بهار دانش، اخلاق محسنی، گلستان
 بوستان او داسې نور لوستل، چاپی زیات مالی استعداد درلود خپلو
 اولادونو ته به یې په کورونو کی ملایان، طالبان او خلیفه گان استخدا مول
 په کندهار کی خلک د مسلمانې پر پنځو ښاؤ لکه کلمه، لمونځ، روزه
 ذکوة، حج په مراسمو د بیرتینک دی. په تصوف کی د امام ربانی المجد
 الف ثانی مکتوبات او د مولینا جلال الدین بلخی مثنوی او د علی هجویری
 کشف المحجوب زیات لوستل کیری او د اولیاؤ د تذکرو او مناقبوس
 پور علاقمندی لری. دکندهار په مسجد جامعگانو کی دروثری د
 مبارکی میاشتی د تراویح ختمونه کیری. لکه چي په دی هکله د طلوع افغان
 ورځپاڼه داسې اعلان خپروی:

په لومړیو لسو شپو کی:

۱- د خرقی شریفی په مسجد جامع کی قاری عبد الصمد اخندزاده، فاتح عبد
 الرزاق اخندزاده.

۲- د ملا فرح الدین په مسجد جامع کی قاری الله داد، فاتح اغامحمد.

۳- د بهاو الدین صاحبزاده په مسجد جامع کی قاری ملا عبد القدوس فاتح ملا کمال الدین.

۴- د یحیی په مسجد جامع کی قاری ملا غلام ربی، فاتح ملا نعمت الله اخند.

۵- د ملا غلام محی الدین په مسجد جامع کی قاری انوار الدین، فاتح ملا نیاز محمد.

۶- د میر هزار په مسجد جامع کی قاری ملا محمد رفیق، فاتح ملا محمد یاسین.

۷- د خدای په مسجد جامع کی قاری ملا در محمد، فاتح ملا عبد الاحد.

۸- د ملا ولی محمد اخندزاده په مسجد جامع کی قاری ملا شامخ، فاتح ملا عبد الودود.

۹- د کاکړو په مسجد جامع کی قاری ملا عبد الوهاب، فاتح ملا شیر احمد.

۱- د عبد الحکیم اخندزاده په مسجد جامع کی قاری ملا عبد الحلیو، فاتح ملا حنیف الله .

په منځنیو لسو شپو کی :

۱- د احمد علی اخندزاده په مسجد جامع کی قاری ملا عبد الوهاب، فاتح ملا شیری محمد

۲- د مدد خان په مسجد جامع کی قاری ملا غلام ربی، فاتح ملا نعمت الله .

۳- په زره مسجد جامع کی قاری ملا عبد القدوس، فاتح ملا کمال الدین اخندزاده .

په اخر ولسو شپو کی :

۱- د ملا شرف الدین اخندزاده په مسجد جامع کی قاری ملا عبد الوهاب،

فاتح ملا شیر احمد .

۲- د کھندل خان په مسجد جامع کی قاری ملا عبد القدوس، فاتح ملا کمال الدین

۳- د شاه په مسجد جامع کی قاری حاجی ملا اغامحمد، فاتح ملا ولی محمد .

۴- د ملا فیض محمد اخند په مسجد جامع کی قاری ملا غلام ربی، فاتح ملا نعمت الله

۵- د قوچخانی دروازی په مسجد جامع کی قاری ملا محمد حلیو، فاتح ملا حنیف الله

۶- د سردار مهر دل خان په مسجد جامع کی قاری نور احمد اخندزاده، فاتح ملا

عبد الصمد .

زړه جامع

دغه مسجد جامع د کند هار د اوسني ښار په دریمه ناحیه کی د بر در اینود کوڅی

جنوبي خوا شالېر ج ته نژدی د بامیز و په کوڅه کی د احمد شاه بابا د لار ښوونځی

له منځی په کال (۱۷۲۲ هـ ق) کی د بخارایي معماري په سبک په سر ښی ختی او گچو جوړه

سوی ده او خرقه مبارکه همدلومړی محل له پاره په دغه مسجد کی کښیښودل

سوه، په (۱۱۹۶) هـ ق کی چی د خرقی مبارکی له پاره در وښی د باغ په غولی کی نوی قبه

جوړه سو، خرقه مبارکه په شاندار و مر اسمو ورت تر انقل سو، په دغه مسجد

کی د کند هار مشهور و ملا یانو او خطیبانو امامت او تدریس کړی دی، چی

د هغو څخه علامه ملا حبیب الله اخند (حبو اخندزاده، تولد ۱۲۱۳، وفات ۱۲۶۵

چی په پښتو، دري، عربي کی زیات تالیفات لري، لکه: مرآة حق، آفات واقسام غو

رساله تفکر، رساله نماز، مزایای صبر و شکر، محبت الهی، دهنومن
او کافر تمیز، دو فیاتو تاریخ، بحق الحق، شمع بارقه، فیصل التفرقه خلاصه
دامار غزالی صاحب د کتاب لندیز، مفتنه الحصول فی علم الاصول
سمت قبله، کسان المیزان فی تقویر الازهان، مقامات جریری شرح
په دری، روضات د تحریر اقلیدس اوسا و نریسوس شرح، نقد الشقات
فی تنزیف الموضوعات د احادیثو په تخریج کی، د موسیقی رساله، تعافت
تقیح په دی کتاب کی د امار غزالی صاحب او ابن رشد د نظریاتو په هکله
قضاوت، پر الغ بیلک زیج حاشیه، دیوینستو خوابونه په عربی، امانت الملة
فی توقف عن تکفیر اهل القبلة، مجموعه خطب په دری، د ابن سینا د اشاراتو
د نسط تاسع شرح، اجدالتاریخ، د خلفاؤ تاریخ په عربی، د پښتو او دری د
شعارو مجموعه او نور.

د زهری جامع په مسجد کی مولوی ابو الوفا افغان (تولد ۱۳۱۰، وفات ۱۳۵۴ هـ ق)
یوشمیر فقی او علمی اثار ولیکوال او ملا عبد الاحد اخندزاده کاکړ
وی خطاط، د لوی کتابخانې خاوند. په پښتو او دری کی درخاکی، په تخلص د
دبی (و اجتماعي شعرونو ویونکی همدامامت او تدریس کړی دی.
غلام صاحب په کال ۱۳۲۷ هـ ش، په کندهار کی د (۸۲) کالو په عمر وفات
د کندهار په عمومی هدیره کی خاورو تر و سپارل سو.

د شاه مسجد جامع

غلام مسجد جامع د شاه بازار په خوله کی په نیمه جریب حمکه کی د زرو تنو لویو
کونکو له پاره د احمد شاه بابا د لارښوونې له منی جوړه سوی، د جامع
غولی د پراخوالی له پاره د امیر حبیب الله سراج الملة والدین د خوښی
سره سر شمالي خوای پراخه سوی او ورڅرمه سرکاری حمکه ورسره
وځای سوی او ځینی دهستو گڼو کورونه درانیولو په صورت کی په محوطه
ورگډ سوی دی. د دغه مسجد جامع زیاترو امامانو او خطیبانو هم

حیثیت درلود او د دولت له خوا اعاشه کیدل د دغه مسجد جامع لومړی ملا
 و خطیب محمد رسول اخندزاده سرکافي الکونزی نومیده چی د اعلی حضرت
 حمد شایا له خوا د امامت او خطابت وظیفه ورسپارل سوی وه (۱۷۲ هـ ق)
 دی به د پاچا په سفر او حضر کی ورسره ملگری ؤ. د ده وروسته زوی یی محمد
 اسلمو اخندزاده او بیامحمد نصیر اخندزاده، غلام صدیق اخندزاده،
 و احمد جان خطیب اخندزاده ته د ا وظیفه سپارل سوی وه. ملا احمد جان
 خطیب اخندزاده د اعلی حضرت امان الله خان او اعلی حضرت محمد ظاهر شا
 د سلطنت په اوایلو کی د کندهار کی د معارفو او مدرسو د تاسیسولو او استادی
 د وظیفی په منلو سره ستر خدمتونه کړی دی. او د ده وروسته زوی یی عبداللہ
 خندزاده خطیب دغه وظیفه په سر رسولی او د (۱۳۵۷) کال په انقلاب کی د اتحاد
 و اتفاق در او ستلو او ورو ورو ثری او امنیت د خرابولو د مغنیوی په لاس کی
 د امر با المعروف او نهی عن المنکر په تبلیغولو کی په (۱۳۶۰ هـ ش) کی په
 خپل مسجد جامع کی په شهادت ورسید.

د میرزا ار مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار د دوهمی ناحیې د الکونزو او نورزو د کوچو
 به تقاطع کی په نیوجریب ځمکه کی د میرزا ار الکونزی په تومید چی هغه د،
 نیمور شاه له خوا د بلخ او کشمیر ولايتونه هره کړی دی په بخارایي سبک جوړه
 سوی او دیونیوز وروتنو لمونځ کونکو له پاره ځای لری، د تعمیر د محوطی ختیځی
 برخه یی بیاد مدخل تر لویي دروازی پورې په وړه وکوچرو او د طالبانو د،
 مستو گنځی پځایونو ښکلی سوی دی، لور په پنځه منارو یی د لیری څخه ښکاره
 کیږی او اذان یی د دوهمی ناحیه تر زیاتو سیمو رسیږی. د دغه مسجد جامع
 مشهور ملا امامان او خطیبان ملا جمال الدین اخندزاده اسحق زی،
 ملا جمال الدین اخندزاده اسحق زی، او په اوس کی ستر او متبحر عالم استاد
 جمال الدین اخندزاده نومین یی چی د کندهار یانود زیاتو دینی او اوسنی چارو

د مدد خان مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار د بنکاپور بازار ختیځي خواته په دوهمه ناحیه کې په نیوجریب ځمکه کې په پنځو کندهاري څښتو او ششکانو د سپه سالار (مدد خان) د لا ویر خان اسحق زوی مصري زوی له خوا په یو پوړیڅ ډول د (۱۱۸۶ هـ ق) په شاوخوا کې جوړه سوې ده چې د زرو تنو لمونځ کونکو له پاره ځای لري، مدد خان د احمد شاه بابا په ډیرو مجاهدو کې لکه ملتان، بجاو لپور، نساپور کې حضور درلود او د ښوځد متونو له کبله یې ځې افتانانو او عالمه اسلام ته کړې وه د لا ویر خان په لقب وویارل سو، او خوري تیمور شاه وغوښتله دی د تیمور شاه د سلطنت په وخت کې په هرات کې وفات سو او جنازه یې د هلمند ولایت د نوزاد د ولسوالۍ په صوفیه کلی کې خاورو ته وسپارل سو.

په کابل کې یو کوڅه او یو مسجد هم دده په نامه یادېږي. په دغه عشیره کې د بیر خدای دوسته او بزرگان ملایان تیرسوي دي چې مشهورې دادی: فضیلت مآب حاجي ملا ولی اسحق زوی د تیمور شاه په زمانه کې د مسجدونو متبرکو مقامونو خانقاو د سرپرستي علاوه د ملا باشي حیثیت هم درلود دده د وفات وروسته زوی تری خدا بخش په (۱۱۸۹ هـ ق) او وروسته یې لمسی ملا عبد الکریم او د وفات وروسته یې کړوسی ملا ابوبکر ته د خپلو تیر و اسلافو په شاني نوموړې وظیفه ورسپارلې سوې وه.

ملا ابوبکر یو جید او بزرگوار ملا ؤ، د کابل د کتابروشي په مسجد، یې تدریس کاوه. او د هغو متبرکو اولو و اخلاقو خاوند ملایانو که حاجي ملا عبد الرزاق اندر، پشدي قاضي ملا غلام جان د ډلي څخه ؤ چې د امیر عبد الرحمن خان ټولي شرعي او قضايي چارو د تنظیمولو و قاضيانو د علمي رتبو او حیثیتونو پاکلو متکفل ؤ. د ملا ابوبکر مشهور

تالیف تقویہ الدین نومیزی، ده قرآن کریم په خلوینتو (۴۰) شپو
 کی حفظ کړی و. ملا ابوبکر د ژبې د بندید و د ناروغی له کبله د کابل
 خغه کندهار ته راوستل سو او خو وړجی وروسته وفات سو. ملا
 ابوبکر یو زوی درلود چی ملا محمد یوسف نومیده، دی د کندهار د متی
 او خدای دوسته ملا یانو خغه گنل کیدی. چی د (۹۰) کالو په عمر وفات
 سو، ده خغه درې زامن پاته سول چی اخندزاده محمد رسول د نادرشاه
 او محمد ظاهر شاه په وخت کی د سنا د مجلس غړی، محمد حسن اخندزاده
 د اعلیٰ حضرت امان الله خان او اعلیٰ حضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په دوره
 کی د کندهار د معارفو د ترقی یو مهمو غړی و او د کندهار د اربابو په ښوونځی
 کی تر پیره وخته سر معلم پاته سو خو د پیری سپین بیهتیا او کحولت
 له اثاره یی تقاعد وکړ. بل زوی یی محمد ښی اخندزاده نومیزی چی
 تخلص یی یوسفی دی، په معلمی او تجارت لگیا و او د (۱۳۵۸ هـ س) راهیسې یی
 امریکې ته مهاجرت کړی او په نیویارک کی دیوی کندهاری کالونی د مسجد
 د امامت وظيفه اجرأ کوی.

مولوی عبد الرب اخندزاده فیاض
 د دغی کورنی وروستی مشهور غړی و چی په کال (۱۳۲۲ هـ ش) کی د کندهار د
 دوهمی ناحیې د اسحق زوی په کوڅه کی زیږیدلی و، ده خپل لومړنی تحصیلات
 د کورنی د غړو خغه په سر رسولي دی. په عقایدو، تفاسیرو او تصوفو
 کی یی لوی لاس درلود. ده په خپل مسجد جامع کی د جمعی په ورځ او د کال
 په متبرکو او تاریخی ورځو کی د قرآن تفسیر او تبلیغ کاوه. او زیات ارادتمندان
 او مخلصان یی درلودل. د انوار تبلیغ اثر ده د پیش ند گلوی په هکله داسی
 لیکي: مولوی عبد الرب داسی خنده رویه او مینه ناک و چی هر چا گمان کاوه
 ده پلار یا ترینی دوست دی، دی د څلور و طریقو اتصوفی طریقې امان و
 و. دی د خپل عمر په را وروسته وختو کی د کندهار د مطبوعاتو په مدیریت
 کی د دینی تبلیغ او ارشاد نمایند و، د طلوع افغان په وختیا نه کی یی یو شمیر دینی

ارینجی موضوع گلانی لو پلتنی خپری سوی دی. مولوی حاجی عبد الرب اخندزاده
(۱۳۵۲ هـ ش) کال په انقلاب کی په شهادت ورسید.

د کهندل خان مسجد جامع

دغه مسجد جامع د سردار کهندل خان په هدايت چي د امير دوست محمد خان
مروړ وده په شخصي ملکيت کی په نيدر جريب محکمہ کی يو پورې پيچ جوړه ،
سوی ده . (۱)

شرنگه چي د بنار په نفوسو د که سيمه کی موقعيت لري اود شاه، کابل
نکار پور او هرات بازارونو په تقاطع چار سوق ته نژدی واقع ده ، نو د
اپنين او ماخيگر او ماينار په وختونو کی د پير لمونځ کونکی لري . د دی لپاره
ی غولی یی پراخ سی نو د امیر حبیب الله سراج الملة والدين د هدايت
منځي د شمالي او جنوبي برخي ځيني ورڅرمه محکمہ یی دخلکوڅخه په بيه
خستله سوه او مهم حوطه کی یی زیاتوب راغي ، د اودسونو د تازه کولو او
طهارت د چارو د تنظيمولو له پاره یی د پاتا و ویا له دغه مسجد جامع
لویدیځي او ختيځي برخي څخه را تيره سوه . د دی له پاره چي د تدریس او
امت چاری په خاطر جمع او اطمینان اجرا سی نو د دولت له خوا دوه سوه
کانونه هر په وقف وړکړل سوه چي د عايد اتو څخه یی د موهظفينو اړتیاوی
مع سی ، په دغه مسجد کی کله کله ملا ولی محمد خجندی تدریس کاوه .

ملا ولی محمد اخند خجندی د ملا مروّت زوی د کندهار د کلچا بات
عليچ آبادم اوسیدونکی ؤ . چي دغه کلی د کندهار د جنوب په یو کیلومي تری
واقع دی ، شرنگه چي یی د بعد مسافې له کبله د خپلو شاگردانو تدریس ته
سیدگی نه سوکولای ، نو په هفته کی دوه ځله د کندهار د کهندل خان مسجد
مع ته راتلی او د خپلو شاگردانو او علاقمندانو علی ضرو ورتونی
مع کول ، ملا صاحب په عقلی او نقلی علومو کی لوی لاس درلود او مشهور ،
ایي دادی :

- ۱- پر یعقوب چرخي تفسير باندی يی په عربي حاشیه لیکلی ده چی چاپ سوی تده
- ۲- پر صرف میر باندی يی په فارسی شرحه لیکلی ده چی چاپ سوی ده .
- ۳- پر مستخلص يی په عربي حاشیه لیکلی ده چی چاپ سوی ده .
- ۴- د نحو پر شمه باندی يی په عربي حاشیه لیکلی ده چی چاپ سوی ده .
- ۵- ترکیب شرح مائت عامل د نحو په پښتو لیکلی سوی ده او چاپ سوی ده .
- ۶- قول مختصر فی بیان الدلیل العمل اسقاط الصلاة والصوم په عربي چاپ سوی .

۲- رساله اسقاط په عربي چاپ سوی .

۸- اسقاط میت په فارسی ژبه چاپ سوی .

۹- پر محمود اوایان باندی په فارسی شرحه چاپ سوی .

۱۰- د هدایه پر دیباچی باندی عربي شرحه چاپ سوی .

ملا صاحب د عمر په اويايو کال په خپل کلی کلچابات کی په کال (۱۳۲۰) کی وفات او هر هله خاورو ته وسپارل سو .

د کهنډل خان مسجد جامع د هوې مبارکي جامع په نامه هر یادیري .

هوې مبارک د حضرت محمد (ص) د ولینتا نوڅخه گڼل کیږي چی د جنوبي پښتونخوا په پښین کی ساتل کیدی ، هغه وخت چی دغه سیمه انگلیسانو وینوله ، یوه صاحب حال سړي خوب ولیدی چی دغه ورپښته وایي چی ما د کفر د سلطی څخه دارالا سلام ته نقل کړی .

نوهغه وچی کڼدهارته راوړه سو او د سردار محمد عثمان خان نایب الحکومه د هدایت لږه مخی د سردار کهنډل خان په مسجد جامع کی خای ورکړه سو .

د دغه ورپښته د تېرک اوپاکي په هکله ډیر روایات موجود دی او کڼدهاریان په زیاته لمانځنه او احترامو ته گوري او همیشه یی زیارت کوی .

د ملا فرح الدین اخند مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار په دوهمه ناحیه د هرات بازار د اخند ددهانی په خوله کی په نښو جریب حمکه کی په پنځوختو او گچو جوړه سوی او د زرو تنو لمونځ کونکو له پاره حای لری. دغه مسجد بشپړ نور و مسجد ونو څکه مشهور او زیات مراجعین لری چی ملا صاحب دخپل ژوندانه په دور کی په دغه مسجد کی امامت او خطابت کړی او د قرآن کریم تفسیر او دور به یی په کښی کاوه، او په دغه مسجد کی خاور و ته و سپارل سو ملا فرح الدین اخند په (۱۱۵۹ هـ) کی په کندهار کی زیږیدلی او د عمر په (۸۲) سن د ذیقعدی د میاشتی په (۱۱) (۱۲۴۱) هـ کی په کندهار کی وفات سوی، ملا صاحب د ننگرهار د میا فقیر الله صاحب حصار کی مریدا او زیات مکاتبی ورسره درلوده، ملا فرح الدین اخند په تصوفو او اخلاقو کی دیر تالیفات لری یو مشهور منظوم اثر یی (نقداد الکبائر) نومیږی چی خوبیتونه یی د نمونی په ډول دلته راوړل کیږی.

بل حلال، حلال گنل دی	هر حرام، حرام منل دی
شفقت پر مسلمان کړه	له هر چا سره احسان کړه
په بنادی دده بناد من سه	هو په غم دده غمجن سه
چی د کفر موجبات دی	په دوو کونډه مهلکات دی

د خرقی شریفی مسجد جامع

د خرقی شریفی د زیارت له پاره د کندهار د نژدو اولیو سیمو څخه هر کله د بیر خلک راځی مخصوص د جمنی په شپه د سهاره څخه تر ماښامه هلته ذکر و نه کیږی، دعا او استغفار ویل کیږی، څرنگه چی د خرقی شریفی ساحی د زیات زیارت کونکو او عبادت کونکو له پاره گنجایش نه درلود، نو د امیر حبیب الله سراج المله والدین دخوښی سره سم د ختیځی لوری ختیځی سرایونه

ی دهنی د ساحی د پراختیا په منظور رانیول سول او د جنوبی خوا د الان
 یی چی خلکو به د عبادت او سرپتولو کار خنی اخست پراخ کړ او خونور ،
 د الانونو یی دیو مسجد جامع په شکل باندی جوړ کړل چی د زرو تنو لمونځ
 کونکو لپاره گنجایش لری. د ملا امام ، هوډن او خادمانوله پاری کافی
 تخصیصیه ورمنظور کړی .

د خرقی شریفی او دهنی مسجد جامع د تولیت او امامت چاری لومړی ځل
 د اعلی حضرت احمد شاه بابا د فرمان له منی په (۱۱۸۳ هـ ق) یی د دوار غستانی
 الکوز و وړنو عبد الحق او مولا داد تپی د حاجی ملا شکر زامن او د حاجی
 ملا زلال لمسیان وو ورته سپارل سوی وی، دوی په کندهار کی په علم او
 تقوی مشهور وو، د ملا عبد الحق صاحب د وفات (۱۲۱۴ هـ ق) وروسته
 اولاد ونه پری د میراث او تولیت په توگه دغه وظیفه تر اوسه پالی ده .
 د خرقی شریفی او مسجد جامع د حفاظت او متولیانو د مصرف او اعاشی
 له پاره دیر تخصیصات منظور سوی وه . په مستمری توگه هغه ځمکی چی د
 شاوکی په اوبو خر و بیدلی دهنو عایدات ورته وقف سوی وه، او پاته برخه
 یی چی نقدی پیسې، غله، میوی او پسر وېره د متولیانو د مایحتاجو د رفع کولو
 وروسته خیراتیدل، لکه چی دیو فرمان له منی خرگندیزی، د خرقی شریفی
 عواید و دوه سوه نومو نقد و پیسو، دوه سوه پنځوس خروار و غلی
 پرو و ته رسیدل، همداشانی د خرقی شریفی د متولیانو د
 اړتیا و د رفع کولو له پاره د احمد شاه بابا د زوی شهنزاده سلیمان د دوو
 بابو کار وان سر ایو او دوکانو عواید هم وقف سوی وو .

د خرقی شریفی د مسجد جامع امامت او خطابت د خه وخت له پاره د ملا
 محمد صدیق اخندزاده د خوښی سره سره و مولوی عبد الحق صاحب
 علیزی ته چی دهنه شاگرد او اخلاص مند و هم سپارلی سوی و، ملا
 عبد الحق صاحب علیزی د ملا گلستان زوی و چی د مولوی احمد صاحب
 الکوزی د شاگردی افتخاری هم درلود، ده د تدریس وروسته

د قضا وظيفه هم اجرا کوله، دده د قضا په مېرګي داسي ليکل سوی وه.
 زند برفق دشمن تيغ بران * عبد الحق غلام شامردان
 دده مشهور آثار دادي: - پير قاضي سلم باندې حاشيې، په نخوګي پرمولينا
 جامې باندې شرحه، عبد الغفور باندې شرحه، دکشاف البخاري په نامه شرحه
 پير علواوقاف رساله، دقرآن کریم در ۱۴۰ سپارو تفسير. دده مشهور شاګردان
 ملا عبد الحق صاحب الکوزي مشهور په ملا اکا، د هدي ملا صاحب ملا
 نجم الدين اندر، د ملا صاحب پير کورني کي لوي علما او متصوفين تير سوی
 دي چي د هغو څخه ملا عبد الله په عبدو مشهور، د منځني ختيځ او افغانستان
 لوي عالم محمد عبد الکریم حقاني د افغانستان د جمعيت العلماء رئيس د عدليه
 وزارت معين او د حقوقو او سياسي علومو د فقه استاد، مشهور اديب
 او شاعر عبد الرؤف بينوا د پښتو ټولني رئيس او د اطلاعاتو او کلتور وزير
 او په ليبيا کي افغاني لوي سفير ؤ.

د عيد گا مسجد جامع

د کندهار د ښار شمالي برخي د عيد گا دروازي د باندې چي د کندهار پيانو
 عمومي هديره ده، او پخوا د پسرلي په موسمي کتد هار پيانو هلته د ناوړا نوميد
 ستله، شيرچاي يي جوړه وې، پهلواني او اتنوني کول، د اختر ونيو متبرکو
 ورځو او عمومي خواستونو په اشنا کي به يي ملي او ديني مراسمو پرځاي کول
 نو د عيد گا د مسجد جامع جوړولو ضرورت چي له منځ کونکي کله د باران
 وکله د گري او يخ د فشار څخه وژغوري هر کله ضرورت حس کيدی، خود
 مير حبيب الله سراج الملة والدين د لارښووني سره سو د سردار محمد
 عثمان خان نايب الحکومه په واسطه دغه اړتيا رفع سوه او د دوه جريپه مخکي
 احاطه کولو سره يي يو وړوکی مسجد جوړ کړ چي په ديني او ملي ورځو کي
 عبادت ځای کارځني ولخستل سي.
 د عيد گا په نامه نومول سو.

د عثمان آباد مسجد جامع

دغه مسجد جامع د بنکار پور بازار د ساحې په منځنۍ برخه کې د مدد خان جامع ته ورڅرخمه په نیو جریب مخکې آباده سوی او د سر ا. ج. الملة والدين په عصر کې سردار محمد عثمان نائب الحکومه هند د سر ترميو او تجهيز کړ. دغه مسجد جامع اوس د قرآن کریم د تفسير او حفظ د مهمو مرکزي وټوڅخه گڼل کېږي.

د دینار خیلو د کوټي مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار په دریمه ناحیه کې د دینار خیلو په کوټه کې په پنځوختو او گچو جوړه سوی او په هغه کې د شپږ سوو لوموڅ کونکو له پاره کافي عبادت گاهي سته. دغه مسجد جامع د کندهار د بنار والي د مسجد ونو د دفتر په قید کې د شیخ عبد الحکیم قندهاري د مسجد په نامه هم یادېږي چې په متبرکو ورځو او شپو کې د تراویع لوموڅونه او قرآن ختمونه او تفسيرونه پکښې لوستل کېږي، دغه مسجد جامع یو مشهور ملا او عارف شیخ عبد الحکیم قندهاري نومېږي چې یوازې د افغانستان نه بلکه د منځني ختیځ لوی حنفی، فقی، مفسر، متصوف او محقق عالم و چې په راوروسته یعنی په (۱۲۵۱ هـ ق) کې د دمشق په بنار کې اوسیدي، او په (۱۳۶۶ هـ ق) کې همدلته وفات سوی دی، شیخ صاحب د بدایانو او حالمانو څخه لیری گزیدي، د فقیرانو او درویشانو سره یو سر و کار و، ده په خپل زحمت او زیار ژوند تیراوه، د تدریس او ارشاد وروستې د کالیو په تغیر دڅه موند لوله پاره جوالیتوب، ژرندگري، او چوپاني هم کوله اوله پلخهري د مالی مرستې توقع او هیله نه درلوده تحفه او بخشش یې هم نه مانه.

الاعلام قاموس تراجم په خپله (۲۸۳) صفحه نځي د ده د زیږیدو

وفات په هکله ليکي :- (الافغانی ۱۲۵۱ - ۱۳۲۶ هـ = ۱۸۳۵ - ۱۹۰۸ م).
 عبد الحکيم الافغانی القندهاری: فقيه حنفی وریع، من الزهاد، سکن دمشق
 یونی بجا، کان یا کل من عمله ولا یقبل من احد شیئاً وعرف الناس فضله
 اقبلوا علی تلقی الفقه والحديث عنه، له شروح وحواش تدل علو وتحقیق
 منها (کشف الحقایق رط، شرح به الكنز) فی فقه الحنفیه، جزآن، وشرح
 شاطبیه، وحاشیه علی شرح البخاری، وحواش و تعلیقات علی، علی
 هدايته، وعلی حاشیه ابن عابدین، وشرح المنار، وحاشیه علی تفسیر
 السنن).

شهور آثار یی دادي: په حنفی فقه کی کشف الحقایق، الكنز، پرنجاری
 ندی شرح الشاطبیه، په الهدایته باندی حاشیې او تعلیقات، پرا بن
 ابدین شرح المنار پر السنن تفسیر باندی حاشیې او تعلیقات او نور،
 روحوم استاد خلیل الله خلیلی په عراق او سوریه کی دافغانستان پخوانی
 سفیر او قصیده سرا شاعر د شیخ عبد الحکیم قندهاری د علمیت
 عرفان په خصوص کی دغه مناقبت لیکلی دی.

د شیخ معروف عبد الحکیم
 د هاری زاده افغان نسب
 ها کړم زیارت خاک وی
 ند آنجا شهره در نزد عوام
 د مد از تربتش چندین حلال
 عصر فضلش به نزد همگان
 زها بعد از نماز بامداد
 ازین بر دی به دوش خویش بار

درد دمشق شام ایامی مقیم
 بیشتر از اهل عصر اندر حسب
 بوسه دادم حریر پاک وی
 شیخ افغانی نزدیک ارض شام
 در جوار مرقد پاک بلال
 از حدیث خواجه کون و مکان
 بود وقفش صرف تدریس عباد
 بهر اندک مزد دادی تن بکار

سحبات التواریخ الدمشق - اعلام، قاموس تراجم لا شهر الرجال والنساء
 العرب، والمستعربین، والمشرقین، تألیف خیر الدین الذرکلی، الجزء الثالث (۱۶۸۴)
 لمبعده السادسة صفحہ (۳۸۳)

شامگاهی والی والای شام
بر زمین زانوزد و بر بخت دست
شیخ برخاک از تعب افتاده بود
دید والی را، ولی از جانتها سست
کرد والی با کمال عجز پیش
شیخ از همت به سختی رد نمود
گفت این مردار را اینجا من نه
یا بگو تا بینوایان را دهند
والی از دل شیخ را کسر و احترام
گفت شاگردی که ای شیخ حکیم
داد پاسخ فخر مؤمن همت است
نزد این فرمانده گردن فلان

نزد وی آمد بچندین احترام
همچو محتاجان به نزد وی نشست
کفش خود را زیر سر بنهاد و بود
از پی تعظیم وی بر پانجا سست
چند همیان زیر از اموال خویش
آن همه نداری که وی آورده بود
آنچه آوردی به مردم باز ده
ره نشینان و گدایان را دهند
سوی دولت خانراش برداشت گام
از چهر و نگرفتی این مال عظیم
دست کوتاه نزد بانی عزت است
دست کوتاه کرد پای را دراز را

دصوفی صاحب مسجد

دغه مسجد دبر و بازار پر پای کی دکانوشانه پر هغه برخه کی چی دکل فیصل
دکابل در وازی لوری بیلیری آباد سوی او ترشایی خپله دصوفی صاحب د
او سید لود کوریوه در وازه ورته را جدا کیری چی هغه به ددغی لاری شغه
مسجد تر راتلی .

دصوفی صاحب نور ملا محمد رسول اسحق ری مندینزی و چی په
کال (۱۲۳۲ هـ ق) او (۱۸۱۷ م) کی زین بیدلی، او د (۱۲۸۷ هـ ق) کال د لوی اختر د
میاشتی په دیار لسمه ورځ او د مارچ په شپږمه (۱۸۷۱ م) د پنځه پنځوسو (۵۵)
کالو په عمر وفات سوی دی، دی مشهور نقش بندی پیر، متصوف او عالم
و چی زیاتره بهرني دمشوی شریف او امار بانی مکتوبات په درس وایه .
په دمشوی شریفی یوه ناچاپه شرح همدلیکی ده .

۱. شب های اولرگی - استا خلیل الله خلیلی - صفحه (۲۶۶) - چاپ مکتبه عثمانیه (۱۳۶۵)

صوفي صاحب متاهل و يوزوي يي صالح محمد نومیده چي په مجذوب حالي اخته
 و او صوفي صاحب په تلوکان کی د ملا محمد اسحق زوی حضور ته بیوی چي دعا ورته
 وکړي او هغه دده په ژوند کی وفات سوی .

د صوفي صاحب زیارت د کندهار د بنار د شمال لوی د یخی خوا په عمومی
 هدیره کی په پنځه جریبه ملجری جوړ سوی او له څنگه سره یی مسجد هو آباد
 سوی دی . دغه د بنسټه د بابا صاحب تر کوتله پورې ټول د صوفي صاحب د
 د بنسټی په نامه یادیری .

د صوفي صاحب د وفات په مناسبت په کندهار کی یونزیات شمیر شاعرانو او
 صاحب حاله خلکو مناقبتونه او مرثیې ویلي دی چي یوه نمونه یی داده .
 ملا عبد الباقي اخند کاکړ د صوفي صاحب په فضیلت کی وایي :
 همد صوفي صاحب د بر و توره شپه په بنایسته سوه

په سره دوی او په ژمی د کس باسی اغوسته سوه
 د کفش کن گرد او غبار یی د دانادید سر مه سوه

هغه څوک چي بی طالع وه د اسقاط په بحث اخته سوه
 د صوفي صاحب دلیدولو او کښینستلو سره عوامو او خواصو زیاته علاقمندی
 ښوده او د هغه مجلس یی د خیر او برکت منبع گانده ، لکه گلشن امارت چي لیکي :

امیر المؤمنین شیر علی خان که در سال (۱۲۵۸ هـ ق) از هرات به قندهار آمد به
 خدمت زبدة الواصلین عمدة المجردين ، هادی طریق مستقیم شریعت ملی
 و سومر میا محمد رسول اسحق زوی مشهور بین الجمهور به صوفي رسید
 استمداد از باطن او دریافت .

سید جمال الدین افغانی (۱۲۵۴ - ۱۳۱۴ هـ ق) د کندهار په لویو ملایانو کی د
 صوفي صاحب نوم را وړی دی ، او دده شاگردان یی هر د ملا خواجه محمد
 بارگزی او ملا محمد رحیم اسحق زوی په نامه یاد کړی دی

د صوفي صاحب د وفات وروسته ملا خواجه محمد او بیاملا نصر الدین اخند
 اسحق زوی او ملا جمال الدین اخند او بها الدین اخند زاده کښینتلی ، او اوس

لوی استاد او ملی شخصیت ملا کمال الدین اخندزاده صاحب دغه موز
په پیراهلیت او صد اکت منی ته بیایي .

د کابل دروازی د چینو مسجد (د صوفیانو مسجد)

دغه مسجد د کابل دروازی او کاکړ و د شایرچ تر منځ برخې د کاریز
غار جوړه سوی چی شو حجرې او د او داسه حایونه او غسل خانې ولری ،
مسجد د ماینین ، ماخیگر او ما بنام په وختونو کی په پیر لمونځ کونکی او د اک
لری ، او د صوفیانو په نامه مشهور دی ، صوفیان په دغه مسجد کی چی زی
نیلی جامی اغوستی او توری لنګر قی تری په دغه مسجد کی ذکر کوی او د خ
په عبادت لگیاوی . دیوی پیری راپه دی خوا په دغه مسجد کی ملا عبد الله
کاکړ او دهنه اخلا فوخته ملا عبد الخالق کاکړ د ماخیگر له خوا د قر
کریر تفسیر کاو ، او خلک یی د بدو عاداتو د پریښولو او خ
تعالی د عبادت کولو او اجتماعی تقوی کولو ته رابلل .

ملا عبد الباقي اخند د کندهار د مشهور و متشرعوا و متصو
ملا بیانو فوخته چی یو اثری تبیین الواجبات لتخريب عادات نومینی چی
نظردی او په (۱۳۴۱ هـ ق) کی حاجی ملا غلام محمد خجندی د کتابوتا
په لاهور کی چاپ کړی دی .

ملا عبد الباقي اخند د چهارشنبی په ورځ د دلو په (۶) په کال (۱۳۰۴
کی په کندهار کی وفات سوی دی ، د وفات وروستی زوی ملا عبد
اخذ د پلاهور ته تهر گه پالی ده (وفات ۱۳۶۲ هـ ش - ۱۴۰۴ هـ ق) (۱)

د خیر و اخندزاده مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار په لومړي ناحیه کی مرات دروازی ته نژدی
په پنځه خټه او گچو ښکلی جوړه سوی .

(۱) تهذيب الواجبات لتخريب العادات - ملا عبد الباقي اخند صفحه ۸

خرنگه چي دکندهاريوه علمي اوعرفاني کورني يي دچار و دتظيهرتولي اومراقبت
کوي نوزيات مراجعين لري . په دغه مسجد جامع کي په دي وړستيو کلو نو کي
علي محمد اخندزاده تدريس اود قرآن عظيم تفسير کاوه ، دي په طريقت کي
د مستونک د ملا محمد صديق اخندزاده مريد و چي هغه بيا د ملا ولي محمد
اخندزاده توخي خليفه و اود نقش بندي سلسلي پيرو ، دي په (۱۳۴۴مق) حکي
وفات سو او پير خاي يي خير محمد اخندزاده کښي نو ست ، خير محمد اخندزاده
لوي مفسر او بزرگوار ملا و اود کندهار زياتو خلکو عقیده ورته درلوده او په
شاگړي او مريدي يي نازيدل ، دي په کال (۱۳۱۲) د عقرب په دريمه وفات
سو او پير خاي يي فضل محمد اخندزاده دغه موروثه پالي ده فضل محمد
اخندزاده د (۱۳۵۸ هـ ش) په انقلاب کي سعودي عربستان ته مهاجرت وکړ

د مولوي احمد صاحب مسجد جامع

دغه مسجد د خرتي شريفي شمال خواته خر مه واقع او په هغه کي مشهور عالو او
متصوف مولوي احمد صاحب الکونزي د اسماعيل ابدالي زوي د امامت او خطابت
وظيفه اجرا کړي ده ، مولوي احمد صاحب د کندهار د لويو او متبحرو عالمانو
وصال حانولکه مولوي عبد الحق عليمي ، علامه حبيب الله اخندزاده او ملا
گتبه اخند استاد او مرشد و اود احمد شاه بابا په وخت کي يي په کندهار کي
دي د قاضي القضاتي وظيفه درلوده ، د ملا احمد مشهور تاليفات تعليم السلوك
رساله کاشفه ، رساله فارقه ، وافي الطوائف الصوفيه په منطق کي د قطبي پر
پير را شرحه ليکلي ده .

د سپين کوڅي بابا مسجد جامع

دغه مسجد د کندهار په اوسني دوهمه ناحيه کي د عمرانو په کوڅه کي د سپين
کوڅي بابا د اوليا وڅخه په نير جريب مخکي کي يو پورېڅ دير ښکلي آباد کړي
شپږ سوه تنو لمونځ کونکو له پاره خاي لري ، هغه وخت چي سپين کوڅي بابا

ٿوندي ٿو پر دغه مسجد کي ٻي تدريس او ارشاد کاوہ او يوه حجروي د
دت او خانقاہ لہ پارہ تخصیص کري وہ د سپين کوٽي بابا اصلی نوم س
نسيو گل آغا پختہ قریش دي، د کوچنيوالي څخه دده پر سر کي يوه او بد
سپينه کوٽي موجوده وه، ٻچي پر همدغه نسبت پر سپين کوٽي او بيا پر بابا او
بزرگوار ۱۲۳۳ هـ ق) کي وفات او پر خپل مسجد کي خاور وټه وسپارل سو، بنځي او کوچ
ي زيات زيارت ته ورځي او دروېزونه باندې تري.

د ملا کټه اخند مسجد

دغه مسجد د احمد شاه بابا د گنبدی شمالي سيمي ته متصل پر درولس
محکمہ کي نسبتاً پوځ او مجمر جوړ سوې ٻچي ديونيو سل تنو لمونځ کو
لہ پارہ حای لري. د دغه مسجد متبحر او مشهور عالو ملا کټه اخند
نومیده ٻچي اصلی نوم ٻي غلام محي الدين او پر قاور ترکی ټو. دی متقي
پر هين گارو ملا ټو کندهاريانو مخصوص سردار کھنډل خان زيار
عقیده ورته درلوده او پر مهمو سياسي او اجتماعي مسایلو کي ٻي پوښتي
دده پر مناقبت کي يوشمير شاعرانو او اديبانو مرثي ويلي دي ٻچي د هغو څخه فيض
شاعروي:

هيحاجات پيدا به نه مي يوداسي گل کټه جان

پر شريعت محکمہ نغيد تل کټه جان

هيحاجات پيدا به نه سي ورته خجل ټو ابليس

پرده و جمع شيخان د عالبيانو جل

بنه معرفتي کاوہ ده په آيت او حديث

ټوله سنگد له زړونو ٻي نر مول کټه جان

دملا سلطان محمد اخند مسجد

دغه مسجد دکندهار د دريبي ناحيې د نور صاحبزاده په کوڅه کې په خټو اوچو جوړسوی او محوطه يې د دوبي او ثري په وخت کې د لمونځ کونکو له پاره ډير مساعده او ښکلې ده. دغه مسجد ډير زوړ او تاريخي دی، چې خوځله ترميم او تجهيز سوی دی. د دغه مسجد يو مشهور امام او باشنده ملا سلطان محمد اخند پوپلزي نوميد چې د علو د تحصيل له پاره يې و منځني اسيا او پخواني هند ته سفر و نه کړی دی او د لوی عالم په څير يې علمی ذخيرې او عرفاني گنجينې راټولې کړې دي، ملا صاحب په طبو، حکمت، رياضی، فقی، احاديثو، تفسيرو او تصوفو کې لوی لاس درلود او د کندهار يو شمير ملايان او طالبان يې د شاگردۍ افتخار لري، ملا صاحب د نيوی کالو په عمر د (۱۳۱۵ هـ ش) کال په شاوخوا کې په کندهار کې وفات سوی او د کندهار د شمالي سيمو په عمومي هديره کې خاورو ته وسپارل سو.

دملا عبد الحق اخند الکوزي مسجد

دغه مسجد دکندهار په دوهمه ناحيه کې د مير هزار مسجد جامع ته ورځو د الکوزو په کوڅه کې جوړسوی په بيلو وختونو کې خوځله ترميم او ښکلې سوی دی، غولي يې محدود او فقط د ملا عبد الحق صاحب الکوزي د يو شمير شاگردانو او ارادتمندانو د عبادت او افاضې گنجایش درلود. ملا صاحب په فقی او تصوف کې لوی لاس درلود، په پخواني کې د پښين د ملا روح الله صاحب د طريقت خرقه پوښ ؤ چې هغه د شاهي الله دهلوی د طريقې پيرو، د ملا صاحب عبد الحق الکوزي د مشهور و خليفه گانو خغه بود سپرو ملا جانان اخند نورزي نوميد چې د زياتو مريدانو او شاگردانو په لرلو سر يې په کندهار کې نقش بندي طريقه ډيره معتبره ساتلې وه ملا جانان اخند د عمر په (۸۵) کلن په (۱۳۴۸ هـ ش) کې وفات سوی او په سپيروان کې خاورو ته وسپارل سوی دی.

ملا صاحب يو مستعد لوجايداد داره پيرو او د کندهار په کاغانک کې يې باغونه

سرایونه در لودل، د وفات و دوستی بی جایید اذخیلی کورنی ته وقف کړ او پیر
 خای بی فقیر الله جان آغا دغه مورثه جاری وساتله، ملا صاحب د پیر
 سپین بېرتیا په سن په خپل کور کی په (۱۴۱۳ هـ ش) وفات او په خپل مسجد کی
 خاورو ته وسپارل سو او د قبر پر شنگه یی داسی لیکلی سوی دی.
 خبر رسید که آن پیر مرشد ایام
 بصیر پر طریقت شعار ویا تمکین بود
 نفوذ عز و بقا از ولایت دنیا
 که بگذشت به تقوی ز راحت دنیا

د سیدانو د کوڅی مسجد

دغه مسجد د کندهار په دوهمه ناحیه کی د سیدانو په کوڅه کی په څلور
 بسوی مخکه کی په پنځوختو او گچو جوړ سوی او د دغی کوڅی د سیدانو د عبادت
 او ریاضت خای دی. په دغه مسجد کی یو متبحر ملا او بزرگوار شخصیت
 د پین ملا روح الله اخند هستی چی د معرفت او عقیدی مرجع ؤ. ملا روح الله
 صاحب د جنوبی پښتونستان د پین د شمالی خواد خدایله زو په کلی کی په
 (۱۲۲۸ هـ) کی زیږیدلی او په قارقرترین دی او مروجه علوم یی لکه صرف
 نحو، عقاید، او فارسیات د عمر تر شلم کال پوری پر خپل نیکه ملا صالح محمد
 اخند لوستی او د زیاتو علومو د حاصلولو له پاره کندهار ته راغی او په دغه ښار
 کی یی د کندهار د لوی ملا او بزرگوار شخصیت ملا نور محمد صاحب
 څخه د فقی، احادیثو او تفسیر کتابونه لوستی او د ملا یی او امامت درجی ته
 رسیدلی ؤ، ملا روح الله صاحب یو عابد او پرهیزگار ملا ؤ د پیرانو
 او ولیانو سخت معتقد ؤ، د همدغه کبله یی په کندهار کی د میر بازار
 د ملا محمد جان او ملا محمد عیسی سره چی د کڅی په اخند مشهور ؤ
 د ذکر او شاعلقه توده ساتلی وه چی په نتیجه کی د ملا محمد عیسی اخند
 د زیات توجه او ارشاد مورد وگرځید او د هند د نقش بندی طریقی
 مریدانو په حلقی کی شامل سو، د دغه وخت څخه دده د علم او تقوی
 آزانگه هر ی لوری ته خپره سوه، او زیات کندهاریان یی مریدان

او اخلاصمندان و گر خیدل، ملا روح الله اخند په کندهار کی د خه وخت
 تپوولو وروسته د پښین د کانگزیو خغه د ملا یانو او صاحب حاله کسه
 یو جرگه دده حضور ته راغله او دی یی راضی کړ چي د خان سروي پښیر
 ته بوزی، ملا صاحب په کانگزیو کی پاته عمر په تدریس او ارشاد تیر کړ
 خود (۸۶) کالو په عمر د جمی په ورځ درجب د میاشتی په (۲۷) کال (۱۳۱۴ هـ)
 کی وفات سو او د پښین د شمالی غره په لمن کی د کانگزیو په هدیره کی خاورو
 ته وسپارل سو، دی په هغه سیمه کی د کانگزیو د سید، اغا صاحب، کا صاحب
 او اخندزاده صاحب په نامه مشهور دی. ملا روح الله صاحب زیات آثار
 لری چي مشهور یی تلویح الارواح نوم یی چي د جلالین شریف شرح د
 دغه کتاب د افغانستان اودسیي د زیاتو هیوادونو د مدرسو په تعلیمی
 نصاب کی داخل دی.

د ملا روح الله اخند د وفات په نسبت د کندهار او شاوخوا شاعرانو لکه
 علامه عبدالعلی اخندزاده کاکړ، د قلات ملا ابوبکر، د مستونک ملا
 رحمت الله او د کندهار ملا محمد عیسی حکیم شیخ زاده مرثی ويلي دی
 چي نمونه یی داده: (۱)

د عرفان بانی و د عالم رهنما چي مسی و په القابو د حضرت مسیح
 زقرآن سلسله مخو بر روح الله شد

نیست مانند کسی در خطر وی زمین
 گلشن کشمیر ملک پښین از فیض او

هست بوبکر از غلامان در او بالیقین
 نسبت از نقشند گر طلبداری برو

سوی کانگزی بیاشام را نقشند
 ۱، صوفیان، درویشان او غازیان صفحه ۹۳

د کاکړ و دسیي پښتانه نومیالیان - صاحبزاده حمید الله

ترینان چی دافغانانو دیوی لوی پښی خانگه ده افغانان یی هرکله په بزنگی او
 نیکو اخلاقو منی، مخصوص درانیان یی دخپلو مشرانو او نژدی نسبی خپلوانو
 څخه گټی، ددوی زیاته برخه د سلیمان د غره په لمنی او پښین، افغانستان
 او پښتونخوا په نورو برخو کی اوسی او زیاتره یی د زمیندارۍ، تجارت، قوی
 مشری او ارشاد وظيفه پالی، ترینان پر دوو لویو ښاخونو د تورترین
 او سپین ترین په نامه ویشل سوی، تورترینان په شمیر کی تر سپین ترینانو
 ډیر دی، چی زیاتره تورترینان په پښین او دکندهار په شاوخوا کی اوسپن
 ترینان د ثوری په ناو کی چی د تل او چوتیال تر منځ پرته ده اوسپن یی دترینانو
 زیاته برخه دخانی او فیو دالی په سیستم اداره کیری لکه چی وایي:

خانی ده په دوه کور - په لودی کی پرکټی ده - په ترین کی په بټی ده .

یعنی خانی په دوو کورنیو کی ده په لودیانو کی په کټیز یو کی او په ترینانو کی په
 بټیز یو کی ده . فلید مارشال محمد ایوب خان د پاکستان پخوانی جمهور رئیس
 هم د ترینانو د قام څخه ؤ . دمیا عبد الحکیو صاحب کاکړ لنگر هو تر اوسه
 د ترینانو د قام د حاجی صورت خان په مادی مرسته چلیبی .

د ترینانو د مشهورو عالمانو او عرفاو څخه یو بل بزرگ وار د (۱۱۲۱ هـ)
 په حدود کی نظام الدین ترینی قندهاری ابن اسحاق پوشنچی (پښین
 پښی) نومیدی چی په لوی کندهار کی یی د علم او عرفان ښاډیر څارنده
 او خپره ساتلی وه او د میر ولس نیکه او د ده د کورنی د اقتدار په دور کی
 یی هسک مذهبی او علمی مقام درلود او د ایران صفوی واکوالان د هغه
 د ملی محبوبیت او مذهبی رسوخ څخه هرکله په بیره کی وو .

ده یی اثرات راښکاره العاشقین (منازل السالکین) چی د قواعد العرفا و ادب الشعرا
 په نامه هم یادیږی د فرهنگي او عرفاني اصطلاحاتو قاموس او مجموعه ده .
 د قواعد العرفا و ادب الشعرا اثر په سل کی اتیا د خپل عرفاني او الهی ذهن
 و فکر د طرز څخه لیکلی او په ځینو برخو کی یی د خواجہ عبداللہ انصاری د
 منازل السائرین ، عراقی مخرالدین ، تبریزی الفتی د شبستری د گلشن

راز، دلا هیجانی دگلشن راز، دواعظ کاشفی دتفسیر مواهب علیہ ،
 میبیدی دکشف الاسرار خجہ ہد استفادہ کری دہ .
 نظام الدین ترینی کندھاری پوشنچی خیل دغہ اثر پیر در و بر خو
 د منازل السالکین، دعارفانو داصطلاحاتو باطنی معنی گانو د عاشقانو
 یاشاعرانو د تشبیحاتو پہ نامہ ویشلی دی، دتعلیقانو یوہ برخ
 مولری چی پہ ہفہ کی دقرآن شریف دآیتونو ترجمہ، قدسی
 حدیثونہ، نبوی حدیثو پہ عربی اودری ژبہ را تہو لوزہ اود لو یا نو
 اقوال، شعرونہ، مصرعوی، امثال اودنوری گتوری وینا گانی
 ہر خای سوی دی .

نظام الدین ترینی، پوشنچی کندھاری دخیل دغہ اثر پہ ہکلہ داسی لیکی :
 چون اکثر مردم نظر بر ظواہر الفاظ می کنند و از بواطن آن محروم
 می مانند، پس واجب و لازم بود معانی آن الفاظ را بہ طریق تفصیل شرح
 دادن و در بابی علیحدہ قید کردن، لہذا بندہ کمینہ نظام الدین ترینی
 پوشنچی کندھاری ابن اسحاق پوشنچی (قصد اللہ بغفرانہ) بہ عون اللہ
 و حسن توفیقہ غواصی نمود و در تشریح معانی الفاظ از کلمات طیبہ
 عاشقانی و اشارات و عبارات اصطلاح اہل فلاح عارفان از تصنیف جمہ
 تصوف صوفیان و در منازل و مراحل و مقامات و قفات سالکان شرو
 کردہ تا این دریتہ را از قصر دریای معنی بہ ساحل بیانی اورد تا بر متب
 سہیل و اسان گردد .

نظام الدین ترینی دخیل کتاب د مقدمی پہ اخیر کی دمیر ویس نیکہ دملی مشری اوفو
 خد متونو پہ ہکلہ لیکی :- کہ خلافت فتح روز افزون حضرت خاقان دور
 کشورستان، اسکندر زمان، حافظ بلاد اللہ، ناصر عباد اللہ، المؤید من السماء، والی
 علی الاعدا، باسط الامن والامن، ناصر العدل والاحسان، ظل اللہ فی الارض، و
 الانبا والدین میر ویس بھادر خان خلد اللہ سلطانہ و اوضع علی العالمین برہانہ . این مختص
 بر شیف الالفاظ فی کشف الالفاظ مسما بہ اسرار العاشقین شدہ و بہ منازل السالکین نامی گردید

د ترينانويل معاصر عارف او شاعر ملا يار محمد د ملا شجاع زوی د
محمد اسلامي نومينې چې په (۱۳۴۹ هـ.ق) کال کې يې د کندهار په خوشاب
کې ژوند کاوه. دده يو اثر د راحت العشاق په نامه په دوو ټوکونو کې ليدلی
سوي چې په دغو بيتونو شروع سوي دی:

د خالق په ثنا خوله لره گویا

هر بنده دی بندگی لره پيدا

نباتات که مایعات که جمادات دی

حيوانات دی که زمین دی که سما

په همدا اوسنی وخت کې د کوټتي د گلستان په سيمه کې د ترينانو

يوبل مشهور فرهنگي او ادبي شخصيت چې استاد شوکت ترين نومير چې

په خپلو مهمو مضامينو او خوږو اشعارو يې د کوټتي د پښتو ادب

محفلونو ته راوتانه ساتلی او په ډيره مينه او علاقمندی سره يې د سکاډ

دادبي اکاډمي (البيک) مياشتنۍ مجلې اعزازی مرستيالی عهده منلی او د

هنري مجلې د صحافت او ثقافت په سمون کې مهمه برخه اخلي د محتوا او

معنی لږيلو يې ډير خوښه وړ او په زړه پورې گزرونلی ده.

د ملا عبد الغفور خروټی مسجد جامع

د غه مسجد جامع د کندهار په دوهمه ناحیه د خروټو په کوټه کې د صمد اخندزاده مسجد جامع ته ورڅرمه پریوه وړوکی توبته ځمکه کې نسبتاً له هره حیثه مجهزه جوړه سوی او خپله د محقق العلماء عبد الحق خروټی پلار ملا عبد الغفور تدریس پکښې کاوه او د وفات وروسته خپله محقق العلماء تدریس او تبلیغ پکښې کاوه (تولد ۱۲۱۵ - وفات ۱۲۹۰ هـ ق).

د ملا شرف الدین اخند مسجد جامع

د غه مسجد جامع د کندهار د دوهمې ناحیې د هرات دروازي په فصيل کې جوړه سوی، څرنگه چې د جمعو، روڼو او نورو متبرکو ورځو کې به هلته ملا شرف الدین اخند (لودین) د جلالین شریف درس کاوه نوښات مراجعین یې درلودل، ملا شرف الدین اخند د ملا نظام الدین اخند زوی چې د وینوي کالو په عمر په کال (۱۳۴۳ هـ ش) کې وفات سو.

د خطیب اخندزاده مسجد جامع

د غه مسجد جامع د کندهار په دوهمه ناحیه کې د اخند صاحب (ملا فرح الدین اخند) په کوټه کې په اتسه بسوی ځمکه کې اباد سوی. د امامت او خطابت چاری یې علمی او مخوری کورنۍ ته چې د خطیبانو په نامه یادېږي سپارلی سوی. په دغه مسجد کې د جمعي په ورځو او روڼو په میاشتو کې د قرآن کریم دورونه کېږي مشهور مفسرین یې احمد جان اخندزاده الکوزي او دده زوی عبد الله اخندزاده نومیده چې په کال (۱۳۶۰ هـ ش) کې په شهادت ورسید.

د خدای مسجد جامع

د غه یوزو وړو تاریخي مسجد دی چې د کندهار په دوهمه ناحیه کې د خروټو

په کوڅه کې یو پورېځ لومړی په دای بیا په خټو، اهاکو او گچو او وروسته
 په پنځو خښتو او سمنټو تر میړسوی دی دغه مسجد د ملا عبد الصمد
 اخندزاده د ورنیکه ملا غلام حضرت اخند صاحب خروټی په توجه چی
 هم ملاؤ او هر بده ای جوړېسوی او وروستری زوی حافظ ملا
 محمد سرور په دغه مسجد کې په تدریس او تلقین مصر و فر و چی زیات
 شاگردان او ارادتمندان یی وموندل دارادتمندانو څخه یی په کندهار
 کی مشهور کسان صالح اخندزاده چی متعبد او بزرگوار شخصیت اود
 مشهور ملا ولی محمد اخند د کورنی څخه ؤ او بل د بابا صاحب
 ملا محمد حسین اخند نومیده چی لوی ملا اود طریقت پیر تیرسوی دی.
 دغه مسجد د عروج دور په هغه کی د ملا عبد الصمد اخندزاده د تدریس
 و ارشاد څخه را شروع کیری چی د کندهار د بنار او شاوخوا سیمو
 و سیدونکی به په عبادت او نقش بندی طریقت زیات جرم و جوش
 لکینی جوړ کړی ؤ. ده دغه وظیفه تر (۱۳۳۸ هـ ش) کال پوری دخلکو په
 جلب او جذب دومره جدی مخی ته بوتله چی د کندهار په نر او ښځو
 یی دیر ارادتمندان او مریدان وموندل دینی موعظی اود امامت
 مطبی یی دومره رسا، خوږی او بلیغی وی چی هر ډول سخت زهونه
 تر رقت او نرمی لاندی راوستل او په رنگت یی ژړول.
 ملا عبد الصمد اخندزاده به هغه وخت چی د وجد او جذب پیر حال راغی، کله
 یی ویل: یو ظاهر شاه دی چی هغه د کابل پر تخت ناست دی او بل باطن شاه
 یی چی همدغه ستاسی په دینی خدمت او ارادت حاضر دی. د ملا صاحب
 شادانو به کله کله د دولت د ورځنی پیر وگرا موندلو د تطبیق په لار کی خنډونه
 بجا دول د بی خایه تجدد او تر قی مخ به یی نیوی، که څه هم دولت په
 ستشایي مواقعو کی دده ځینی مخلصان او مریدان تنبیهول، خود اخندزاده
 صاحب په هکله به یی د صبر او حوصلی پالیسی تعقیبوله.
 ملا عبد الصمد اخندزاده به هر کال په متبرکو دینی او تاریخی ورځو په خپل مسجد

کی خیراتونه کول اود عالم اسلام او افغانانو له پاره به یی د برکتونو او
توفیقونو خواستونه کول. کله به یی د کندهار ښار د شمالی سیمې دخپلې
هدیرې او مسجد په احاطه کی لوی دیني او ملی غونډې جوړولې غونډو
تر به د کندهار اود هغه د شاه و خوا سیمو خلکو علاوه د دولت یوشمیر ملی او
عسکری مامورین هم ور تلل او کله به یی دیوی عسکری قطعی په حضور
اور سو تمظیم هم تجلیولی.

د ملا عبد الصمد اخندزاده د هریدانو او اخلاص مندانو یوشمیر په کال (۱۳۳۸ هـ.ق)
د جدی په میاشت کی د ښخو د حقوقو د ازادۍ د اعلان په سر د کندهار د سینما د سو
خولو اود ښخو او نجو نو د ښوونځیو او موسساتو د حملې او تیرې کولو او
عمومي اغتشاش جوړولو پر گناه بنديان سول، او خپله ملا صاحب دیوشمیر
نور و متبحر و ملگرو سره کابل ته بندی واستول سو او د سردار محمد داؤد صدر
اعظم تر استعفی پورې د کابل په دهمزینک کی بندی و ساتل سو. ملا عبد الصمد
اخذ زاده په کال (۱۳۴۳ هـ.ش) کی دنوی اساسی قانون د نافذولو کبله چی ټول سیاسي
بنديان خوشی سول دخپلو ملگرو سره د بنده راووت او کندهار ته راغی. څرنگه
چی په بندی ډیر زور ول سوی اود مقاومت توان یی د لاسه ورکړی و. نونارغ
یی زیاتیدو خوپه (۱۴۰۰ هـ.ق) کی وفات او دخپلې هدیرې په مسجد کی خاورو ته وسپارل سو.

دده د وفات په مناسبت د کندهار یوشمیر شاعرانو او ادیبانو مرثیې ویلې
دی چی مشهور یی دادی: د کندهار د پنجوايي د کلک او سلوغي د کلی ملا
الله داد، د کندهار د ښار عبد الکریم شاعر، پرونه او خوېزمن عبد الستار
کاکړ او داسی نور. د رسوا عبد الکریم د مرثیې نمونه:

د خدای مسجد یی بولی پکښی ناست به ښایسته و
تر فانی فی الله تیر عبد الصمد اخندزاده و

وايه به یی په معنی و مؤمنانوفه قرآن ډیر
حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان ډیر
داخل په کندهار کی دخرویتو د کوڅی و

ژوندی نه سوراپاته تبلیغات پی دهنی و
 کباب پی محتاجان کره پسی ژاړو یتیمان ډیر
 حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان ډیر
 د ښار په هدیره کی پی مزار دی جلوه داره
 وختک ته د صوفی صاحب نژدی دی نمای داره
 د شریعت په باغ کی وبلبل هزار داستان ډیر
 حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان ډیر
 د فی سبیل الله مقام پی وگتې په صبر
 په سر نه بیریدی لکه غازیان چی وود بدر
 مړنه دی اولیالری خپل نور جاویدان ډیر
 حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان ډیر
 ختمونه خیراتونه به پی کول په دوولسمه
 مؤمن پی خلاصاوه د ظالمانوله ستمه

راځی چی پر مزار باندی پی وپاشو گلان ډیر
 حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان ډیر

د قاضی غلام محمد مسجد

دغه مسجد د کندهار په دریمه ناحیه کی نسبتاً پریوی پراخی ساحی کی د قاضی غلام محمد
 د کور د څنگه ډیر مجمن او پوخ جوړه سوی چی د څلور سوه لمونځ کونکو
 له پاره پوره ځای لری دامام، موزن او طالبانود او سید ولود پاره کافی
 حجری اود اوداسه له پاره نلی، غسل خانی او ښکلې غولی لری د فراغت په
 وخت کی به خپله قاضی صاحب هم په دغه مسجد کی تدریس او ارشاد کاوه.
 قاضی صاحب په شرقی او اسلامی علومو کی استاد کل په فقی، حدیث، تفسیر
 صرف و نحو کی او همدارنگه اخلاقو می د تبهر او اجتهاد درجی تر رسیدلی

امير شير علي خان قاضي پير علو او تقوي زيات معتقد و، کله چي بهر کندهار و د تلک اورتک علاقه يي ورسره ساتله، سيد جمال الدين افغان په هغه سرکي چي کندهار ته راغلي و د کندهار د لويو ملايانو د ليدلو په لړکي يې د نبي صاحب هرونو مر اخستي دي، او د ده په کورکي يې ورسره ليدلي و، قاضي صاحب په فقه او تصوفو کي چاپ سوي او ناچاپ سوي آثار لري چي مشهور (ارشاد الحق) نوم يې قاضي غلام محمد هوتک په (۱۲۳۴) په کندهار وفات سوي او قبر يې د شاه دولي پر غاړه حضرت نبي بابا ته نژدې دي.

وروسته کي د قاضي صاحب د کورني خټه يو بل قاضي د قاضي کوچي په ه تير سوي دي، چي په علو او تقوي يي زيات شهرت درلود، دي به د ري پر هيزگاري کله لوڅي پښي کرار، کرار پر ځمکه تلې چي ميري يي تر لاسندي نه سي او د حيواناتو او مرغانو د زورولو خټه ډير مخالف څرکاران يي نه پر ليدنودل چي خرونه درانه بارکري، نوڅکه هغوي به خپلو تر ويل اشه، اشه ئي چي داسي غاورلري لکه قاضي کوچي، دي په کال (۱) په کندهار کي وفات سوي دي. (۱)

د دريمي ناحيې د سه دکان مسجد

د زوړ او تاريخي مسجد دی چي د دريمي ناحيې د سه دکان د څلور د ختيځي کوڅي په خوله يي چي پای يي تر لړي دي، په څلور وېسو وځکه کي آباد دی، مسجد او غولي يي که څه هم دومره پراخ نه دي، خود ملايانو او طالبانو يې د لودپاره پنځه کافي حجرې او د اوسيدلو خوښي لري، او د يو شمير پيرستو او مستعدو بډا يانو له خوا يي تر ميو او تجهيز کيږي، د کندهار ډير مشهور و طالبانو چي ملايي ته رسيدلي دي په دغه مسجد کي درس لوستي وروسته کي يي د ديني تبليغ او ارشاد محافل ډير تاوده ساتلي دي، د دغه د مشهور و طالبانو او صاحب حال اخندا نوڅه يو ملا حبيب الله اخندا و غه اسناد مدارک چاپ نه شده

زاده صاحب نومیده چی په ادبی اوصافتی چارو کی د نامه او مهارت خاوند
 و او یو زیات شمیر پښتو، دری او عربی اشعار یی په یاد وه او دبیدل
 خوشحال، حافظ او مشهور د آثار و مشهور و مفسرینو څخه گڼل کیدی.
 ملا صاحب د لوی او مدرس عالم نور محمد اخندزاده صاحب زوی
 او د ملا عبد الغالق اخندزاده لمسی دی چی د کندهار د پنجوایی دولسوالی
 د زنگوات د سیدانو په کلی کی د (۱۳۰۶ هـ ش) کال په شاوخوا کی زیږیدلی
 لوهرنی تحصیلات یی د خپل عالم او بزرگوار پلار ملا نور محمد اخند
 او خپلو نور و مشرانو و پښو لکه ملا عبید الله صاحب، اوحاجی ملا محمد
 قاسم اخند څخه په سر رسولی او د هر وجه علومو لکه فقی، احادیثو، عقایدو
 او ادبیاتو د تحصیل له پاره دهیواد په دښه او هند ته سفر کړی او پوره علمی
 ادبی، نحوی توښه یی حاصله کړی ده. دی په کال (۱۳۲۰ هـ ش) کی بیرته کندهار
 ته راغلی او د ښار د شاوخوا کلیو او مسجدونو کی یی د امامت او تدریس
 وظیفه په ډیره علاقمندي منی ته بیولې. څرنګه چی تیاری دودی او امامت
 خوند نه ورکاوه، نو د کتاب خرڅولو او کتاب جوړولو په چارو یی لاس
 پوری کړ او په دی ضمن کی یی د پښتو ژبی او فرهنگ د پراختیاله پاره یو شمیر
 په زړه پوری آثار چاپ کړل چی د شایقینو له خوا تر اوسه لاس پر لاس ګرځی
 ملا حبیب الله اخندزاده شعری قریحه هم لری چی یو فردي زما په حافظه کی پات
 سوی دی :

څه املافا رسی دی وکړو په زړه صافه دیدارونه دی نصیب شه آصحا فـ

دیحی خان د کوخی مسجد جامع

دغه مسجد یو سلو دیرش کاله دمخه د کندهار د دریی ناحیې دیحی خان په
 کوڅه کی دیحی خان د زوی جنرال تاج محمد پوپلزی له خوا څخه په نیم
 جریب مخکه کی پوخ او ګچو ښکلی ابدسوی دی او د پنځه سوه لمونځ کونکو له پاره
 عبادت او ریاضت وړځای لری. څرنګه چی دغه مسجد د ښکار پور بازار پ

د بار برخي او چهل سؤته نژدي موقعيت لري نو د ماښين د لماڅه
 صومس د جمني په ورځو کي د ير لمونځ کونکي پکښي حاضر يږي . دغه
 مجد جامع د ملا او طالباڼو د اوسيدلو له پاره شپږ مجهزي
 لري د اوبو خوا د اوداسه د تازو کولو او لا مبلوځايونو لري په دغه
 مجد کي د کندهار د ځينو مشهورو و طالباڼو او ملايانو درس لوستي
 د هغو څخه مفتي ملا غلامرڼي اخند پوپلزي او دهنه زوي ملا
 بد الله صاحب زيات مشهور دي . ملا غلامرڼي د ملا خان محمد
 پلزي زوي و چي په متد اوله علومو لکه صرف ، نحو ، بيان ، معاني
 مت ، رياضي ، فقي ، تفسير ، احاديثو ، علوم کلام ، تصوف ، ادب ، عروضو
 بي لوي لاس درلود د مولينا جلال الدين بلخي او امام رباني مجدد
 ثاني مکتوبات يي هم تدريس کاوه . په تصوف کي د نقش بندي طريقتي
 و او د طريقتي استاد يي د ذاکر شريف باقي جان صاحبزاده و . ملا صاحب
 تي ملا غلامرڼي هم مشهور و او د څه وخت له پاره يي د کندهار په
 داسيه محکمې کي د مفتي وظيفه هم اجرا کړې ده . ده د طنطاوي تفسير په
 لي يو و رساله هوليکي ده چي چاپ سوي نه ده .
 خان ته په کندهار کي کتابخانه درلوده چي د کتابونو شميري څلور زره
 و ته رسيدې . ملا صاحب حج هم کړي و او د عمر په (۶۳) کال د حوت په دوهم
 شنبې په ورځ په کال (۱۳۲۹ هـ ش) کي وفات سو .

د عمر جان صاحبزاده مسجد جامع

مسجد جامع د کندهار د ختيځ خوا د ده خواجه په سيمه کي په ښو جريب مخکه
 پنځو خټو او گچو ښکلي آباد سوي ده او د طالباڼو د اعاشي له پاري د عمر جان
 حيزاده د کور د لنگر څخه علاوه د مقتديانو او دهنه د درويزيانو له خوا
 هر هر کله مرسته کيږي .
 عمر جان صاحبزاده د کندهار د مشهورو متصوفينو او بزرگوارانو څخه و

جي پڙهه مسجد کي بهي دتدريس او ارشاد حلقه ډيره توده ساتلي وه .
 دی په (۱۳۰۹ هـ ش) کال کي مکی معظمی ته حج لہ پاره ولاړ ، د جدي څخه د مدیني
 منوري پر لاري د ماڅيگر د لمانځه دادا کولو په اشنا کي موټر وواهه اوځای
 پرځای وفات سو .

د وفات وروستري زوی عبد الله جان صاحبزاده خلف سوده همد خپل
 پلار لنگر تود وساته او د (۱۳۵۰ هـ ش) کال په شاوخوا کي يي دکوټي سنجای ته
 مهاجرت وکړ او په (۱۳۶۰ هـ ش) کال کي وفات سو .

دوی په قامو کښاني توخي دی چي په کندهار ، کلات ، غزني ، اولوگري په صاحب
 زادگانو مشهور دی ، زیات ارادتمندان او مخلصان لري مشهور شاعر بهايي
 جان صاحبزاده همد د دغی کورني د غرو څخه شمیرل کيږي .

همداشاني د دغی کورني یو بل صاحب حال غري حمد الله صاحبزاده نومبري چي
 د باميزو په کوڅه کي يي مسجد او خلو تخانه ده ، دی په خپل اثر (رساله در ویش) کي د
 خپل نسب سلسله داسي بيانوي :

حمد الله بن خير الدين بن محمد يار بن محمد امين بن خالقداد بن عبد الرحيم
 چچ دغه سلسله تر حضرت علي (کرم الله وجهه) رسوي ، خودار ولایت صبيح نږدی
 نږدی خپلوان او همد قوماني خانو ته توخي کښاني گڼي او د ولایت او کرامت له کبله
 په اغاگانو او سیدانو مشهور دی .

د عمر جان صاحبزاده په وفات د سبي ډير واديانو او شاعرانو ليکنی کړی دی
 چي نمونري داده :

اولس يي بيلتون دی له جهان څخه	ولاري صاحب د خراسانه څخه
په څه افسوس اهل اسلام ژاري	اوس يي بيلتون دی خاص و عام ژاري
پر هندوستان باندی گذر وکړي	و بیت الله ته يي سفر وکړي
حج يي پور کړي مدیني ته ولاړي	د مبارک پاکي روضي ته ولاړي
اوس يي بيلتون دی له وطنه څخه	د کندهار له انجمنه څخه

دمیر غلام علی شاہ مسجد

دغه بیونکلی اوتارینگی مسجد دی، چی میر علی شاہ دکنی پہ (۱۱۶۰ھ) کی دکندهار
 دبنار دیانندی پہ ورخرمه احاطه کی جوہر کری اودده دارشاد اوتبلیغ
 مہر مرکز و۔ میر غلام علی شاہ بیو عالم او بنر گوار پیر و چی دکندهار
 یوشمیر صاحب حال خلکو او اشرافو زیاتہ عقیدہ و مرتہ درلوده، تری اندازی
 پوری چی داعلی حضرت احمد شاہ بابا کور تہ بی اجازی ورتلی، حینی
 خلکو دده ددغه سلوک او اخلاقو خضر احمد شاہ بابا تہ شکایت و کر، ہندہ
 وخت چی دی خبر سو، د احمد شاہ بابا د کور ورتلو ٹھہری دده و کر، احمد
 شاہ بابا د خیل ملا زو پہ لاس دده ورتلو د طمع پہ انتظار کی و، ملا زو چی
 دہ تہ د احمد شاہ بابا د لیدلو د انتظار خبر و کر، دہ یو و حلی قطی ورو سپار لہ
 ی سری تینک ورتلی و، چی احمد شاہ بابا تہ بی و کر، احمد شاہ بابا چی د قطی
 ورو خلاص کر کہ گوری پہ ہند کی سکر و تی او پنبہ ایسودل سوی دی چی یو
 بلہ ہیخ او رہنہ اخلی، احمد شاہ بابا دده پر کرامت پوہ سو او خیلہ دہندہ حضور تہ
 مرغی اودعا او مغفرت یی حنی و غوہنت، میر غلام علی شاہ وروستہ دکن
 ولار، او پاتہ عمر یی ہلتہ تیر کر، شو وفات سو اود وصیت سر و سوری
 بنانہ کندہار تہ رلو رہ سوہ اودلی خاور و تہ و سپار لہ سوہ۔
 میر غلام علی شاہ زیارت پہ محوطہ کی زمونہ د شیعہ و ہونو دیر و فاضلانہ
 شیخانوز یار توں ستر۔ (۱)

د سید میر احمد موسوی خانقاہ

خانقاہ دکندهار پہ نیو کیلومتر یی داختر مطاری پہ کلی کی د سید میر
 احمد عبادت خای و، ولی چی سید میر احمد داماد موسی کاظم د زوی
 شیراز شاہ چراغ) داخلاقو خضر دی چی د خیل ورو سید میر جعفر سر
 گلزار کندہار۔ مولوی شیخ محمد حسن کندہاری ص ۱۵ مطبعہ النعمان النجف الاشرف

کند هار تر راغلی د عقیدت او کرامت سلسله یی توده ساتلی او د بیر
 اخلاص منډایي موندلی وه، د کند هار یو شمیر ملایانو او ښو خلکو ملا
 شاهو اخندا او نور هر په ښه سر پتیوب پېژانده، دی او وروړ دوله په
 کند هار کی وفات سوی او د همدغه کلی په هدیره کی خاور ووهه سپارل
 سوی دی.

سید میر احمد صاحب نارینه اولاد نه درلود، خود سید جعفر زوی میر
 حسن شاه او د هغه زوی میر نجف شاه او د هغه زوی میر عبد الجواد د آغلو مید
 وفات (۱۳۱۰ هـ ش) چی د جعفر په علم او ښو اخلاقو مشهور و، میر
 عبد الجواد آغاد و زامن د میر سید محمد علی شاه او میر سید حسین
 شاه په نامه درلودل، چی میر حسین شاه په افغانستان کی د ادبیاتو په فاکولتته
 کی د پوهاندی درجې ته رسیدلی و او هر په کابل کی د ادبیاتو د پوهنځی
 رئیس و چی په (۱۳۷۰ هـ ش) کال کی یی د ایران و مشمده ته مهاجرت کړی او
 اوس د مشهد په پوهنتون کی د تاریخ او ادبیاتو استاد دی. (۱)

د حاجی اختر محمد مسجد جامع

دغه مسجد جامع د حاجی عبد العی هوتک مسجد جامع ته ورڅرمه سیمه
 کی په پنځلس (۱۵) بسوی مخکے کی په یو پوړیخ ټول په کال (۱۳۲۷ هـ ش) کی
 خپله د حاجی صاحب په مالی مرسته او مراقبت جوړ سوی او په نختیځه برخه
 کی یی د اوبو کاریز تیر سوی دی چی د او داسه او طهارت له پاره کافی ځایونه
 لری، د دی سره چی دغه مسجد لږ مقتدیان لری خود حاجی اختر محمد
 د ملا عبد الرحمن د زوی د ملا حضرت د لمسی د علم دوستی او دیانت شعار
 له کبله د هغه امام، موزن او طالبانو کافی معاش او د تبرعاتو پیسې ورکول
 کیری، حاجی اختر محمد بار کزی یو عالم او متصوف سړی و او په کند هار

(۱) گلزار کند هار - مولوی شیخ محمد حسن کند هاری صفحه (۱۲۸)

مشاهیر کند هار - صفحه (۲۸۸)

تی بی مجهزه کتابخانه درلوده چی دوفات وروسته یی (۱۳۶۴هـ ش) بازماند
گانوپه نه خه بیه دلاسه ورکړه.

د شیخ محمد طاهر دامام باری مسجد

دغه مسجد په کال (۱۳۲۷هـ ش) کی دکندهار د لومړي ناحیې د گوکشانوپه کوڅه کی
دامام باری (تکیه خانی) له څنگه په نیمه جریب ځمکه کی د شیخ محمد طاهر لخوا
بیرته ترمیم سوی او د نرو (۱۰۰۰) تنو لمونځ کونکو له پاره خای لری. د دغه
مسجد له څنگه په کندهار کی د لومړي ځل له پاره دیوی لویي دوه پوړی مجبزي
دامام باره د تهداب لومړي خښته هره د دغه شیخ له خوا ایښودل سوی ده چی
اوس په منظمه توگه چلینی.

د کندهار مشاهیر اثر د علامه شیخ محمد طاهر د پیر زندگلو ی په هکله
داسی لیکي:

شیخ محمد طاهر از د ختر زادگان مرحوم شرر ویدر کال نش مدتی
امین نظام بود، اما خود او تحصیل ایش را در نزد علمای دی زبان قندهار
انغاز و سپس به نزد مرحوم پیدر استاد محمد عبد الکریم حقانی (گدا)
که در علوم عربی شهرت و لیاقت کافی داشته تعلیم پذیرد بعد از ان عازم
ایران گردید، در مشهد افتخار شاگردی مرحوم ادیب لادبای نساپوری را که
اقای فروزانفر مرحوم ایرج میرزا و امثال شان نیز از محضر او استفاده نمود
دریافته است، در سال (۱۳۱۰هـ ش) به قندهار آمد و بامرحوم ملا شرف الدین
اخذ زاده مصاحب و دوست بود، استاد خلیل الله مرحوم، مرحوم پوهاند
عبدالحی حبیبی و بسیاری از مردان و جوانان کابل، قندهار و هرات به شاگردی
او میانزیند، در سال (۱۳۳۰هـ ش) به مرض اختلال دماغی مصاب و مدتی
در شفاخانه علی اباد زیر معالجه پوهاند داکتر علی احمد و آقای سید
سرور شاه عالی بود، گرچه کاملاً صحت نه یافت ولی باز هم اکنون که در هرات
میا شد محل و مرجع استفاده اهل علم و ادب است. یکی از کارهای

او در قندهار این است که بانی و مؤسس تکیه خانه عموی (امام بله) است
گرچه خود او به واسطه مریضی به انجمار رسانده است ولی خشت اول
آنرا بنا گذاشت، بنا علی محمد حسین طالب قندهاری که یکی از مخلصان
و ارادتمندان اوی باشد میگوید:

حیف آن گوهر غلطان که به خاک افتاده دل

د حاجی عطاجان مسجد

دغه مسجد دکندهار په نوی ښار کی دهرات دروازی دباندي
پیر عموی پاڅه سرک دملکی شفاخانی مخی ته دحاجی عطاجان
سوداگر له خوا په نښه جریب محکده کی پوځ او ښکلی جوهر
سوی او د ملا او طالبانو له پاره کافی حجرې او
ظرف او فرش لري او د دوی داعاشی او نور و
ضروریاتو د رفع کولو له پاره هر کله دده له خوا څخه
مادی او معنوی مرستی ورسره کیدی، ځکه لوی طالبان
او مشهور ملايان هر کله په دی مسجد وکی هستیدله.

یوه هغو لویو او متجرو ملايانو څخه چی دحاجی عطاجان په مسجد کی هستی
او د علماو عرفان دیوهی تر زیاته وخته په کندهار کی بله ساتلی و مولوی
عبیدالله صاحب نومیده.

مولوی عبیدالله صاحب د خدای بخښلی ملا محمد ایوب اخند سلیمان خیل زوی
دی چی په (۱۳۴۳ هـ) کال د کندهار د پاشمول په کلی کی چی د پنجوايي د ولسوالی
د مربوطاتو څخه دی زیږیدلی دی. ده د فقی، نحو، صرف کتابونه پرخپل
عالم او جید پلار لوستی او د حکمت د تحصیل له پاره دوه کاله په بلوچستان کی
اوسیدلی او د زیاتو زده کړو له پاره د هغه وخت د هند مشهور ښار لکهنو
ته ولاړ او د مولینا عبیدالله افغان کندهاری څخه چی ټول شاگردان مخصوص

افغانان او مسافران ډیر پرگران وو تفاسیر، ریاضی، ادب او د ځین
متداو له علومو څانګې لوستی دی، ده تر هغه وخته د مولینا عبید الله افغان
شاګردی افتخار درلود، چي خوهند پر دوو برخو دهند او پاکستان په
نو وولیشل سو، څرنگه چي د اجمیر ښار دهند د سلطی په برخه کی راغی او
کرار، کرار د مسلمانانو مخصوص ملایانو او عارفانو ژوند تر قیود او
اوفشارونو لاندی راغی، او پر ده باندی په هغه ښار کی د اوسیدل
معیشت تنګ سو نو دخپل استاد د مشورې او صوابدید سره سره د واپ
شاګرد او استاد د جنوبی پښتونستان د بلوچستان د کوټی د شالدر
ناحیه ته هجرت وکړ او د مظهر العلوم په مدرسه کی یی دخپل استاد د
توجه او سرپرستی له اثره د ذکی او خواری کښونکی طالب په حیث شهر
پیدا کړ او دخپل استاد د هوسا کولو له پاره یی د هغه په اجازه کښته طالب
ته معتبر کتابونه لوستل او د هغوی منطقی او ذهني مشکلات یی رفع کول، د
عبید الله صاحب چي علمی تنده نه ماتیده او د کتاب او کتابخانو او متبحرو عال
م سره د شناخت لیاو له و، په دی وخت کی یی د لاهور د ښار د ثقافتی او عرف
اشارو د لیدلو او د هغه ښار د علماؤ سره د کتلو مینه وړ ولاړه سوه. او
خپل استاد څخه د اجازت اخستلو وروسته هغه ښار ته ولاړ، او دخو وړ څو
پرس او پال او د علماؤ سره د ناستی او ولاړی له کبله د سیمې د لوی ملا
مدرس شیخ الحدیث معصوم محمد پنجابی د شاګردی منزلت حاصل کړ. مول
صاحب د دغه استاد کل څخه د دو کالو له پاره احادیث، اصول، فقه او د ځینو
علومو کمال است او د مزونه کسب کړل او د بریالی امتحان وړ کولو په تیت
کی د هغه استاد د صوابدید او د منصفه هیئت د فتوا له منجی د مدرسی او است
د بګرې ترلو او چوڅی اغوستلو د هر تنی مستحق وګڼل سو او د جید و اولو
ملایانو په لړ کی په همدغه مدرسه کی د اسلامی علومو د تدریس او تبلی
چاری وړ و سپارلی سوی. د مولوی صاحب طبیعت چي هر کله د وطن د
خدمت گذاری او وطنوالو د وینولو او دخپلو دیني او اجتماعی وجایب

د ملتفتولو، حق، عدالت پاللو شعایر و ته متوجه و نوکند هار ته راغی او د خپل
ملگری مولوی عبد الحکیمو اخند زاده اسحق زی سره یی د کند هار د ښار د ښکاپور
بازار د مدد خان په مسجد جامع کی په (۱۳۲۴ هـ ش) کی د امامت او تدریس وظيفی
ته د واک و ډگر. دده حضور په کند هار کی په لږ وخت کی د مهمو سیاسي او اجتماعي
مسایلو د حل او فصل کولو، تبعيضاتو او تفرقود ویر کولو عمومي مرجع
و گرزید، د ټولو وړو وړو تفکرانو مخصوص وینو علمیانو د یو شمیر شخصیتو
لکه عبد الهادی توخی او داسی نور وکسانو سره د ناستی او ولاړی در ابطی
د ټینگو لوله اثره ځینی خلکو دی د وینو علمیانو د ډلی څخه گانه. او په اجتماعي
مسایلو کې د هغه د لاس لندو لوله پاره د دولت له خوا په توطیو او دسیسو
لاس پورې سو، خو هغه وچي ملا محمد حسن اخند زاده یی دی ته وهڅاو
چي مرکز ته دیوی عریضی د وړاندی کولو، او دده لاس د مدد خان د مسجد
جامع د امامت او خطابت څخه د کښلو او اصلی وارثانو ته د امامت د سپارلو د امر
په حاصلولو سره دی او ملگری یی ناوړه عناصر وگڼل سول، یو غزنی اوبل هلمند
ته تبعید سول. دوی په هغو سیمو کی د خورمیا شتو فشار ونو او کړاؤ نو تیرولو
د روسته د هغو سیمو د یو شمیر معتبرو ملایانو او مشرانو په وساطت آزاد
سول او بیرته کند هار ته راغلل.

مولوی عبید الله صاحب د کند هار د حاجی عطا جان په مسجد جامع کی دیو
کال، د پنجوايي ولسوالی د زنگواټ په مسجد کی دیو کال، د ارغنداب د سنغری
ولسوالی کی دیو کال څخه زیات بیرته د کند هار د ښار دده خواجی خرمی ته
ملا علم اخند په کلی کی د دولسو (۱۲) کالو د امامت او خطابت د چارو په سر سولو
هلو ځلو کی پوره بریالیتوب حاصل کړ په رسمي او ملي توگه د زیات شهرت
لاروند سو. خود (۱۳۵۷ هـ ش) کال انقلاب وطن ته راغی، راستي او چپي
موادو د واک و دده د مرستو او نفوذ څخه د گټی اخستلو هیله درلوده، دی چي
د غوځریانو لور په معنوی او اخلاقی او وطنی احساسات درلودل او په مستقیم
و غیر مستقیم تر تاثیر لاندی نه راټلی. نو د ډول، ډول فشارونو او اتهاماتو څخه د

لیری کیدلو پو منظور پو (۱۳۵۹ هـ ش) کی پی د پنتوستان دکوئتی بنارته
 مهاجرت وکرا و اوس د دی سروچی دیر سپین زیری اوضیفه دی خو
 دینی او اجتماعی خدماتو نہ سترپیدونکی زیار او کار پو برکت دکوئتی
 د پنتون آباد نصر الله چوٹ تہ نژدی پو یو مسجد کی پو تدریس او
 امامت لگیادی . ملا صاحب متاھل دی . او مشہور آثاری دادی :
 پیر شرح عقاید ، التصریح ، ایساغوجی ، میر ایساغوجی ، بدیع المیزان
 ہدایۃ الحکمة ، تحریر ، القطبی ، حمد الله ، الکافیۃ ، عبدالغفور ، اصول
 الشاشی باندی چاپ سوی حاشی او تعلیقات ، دتور ظہوری او پنتو
 ترجمہ ، رسالہ فی عصمت الانبیاء ، رسالہ فی شہادۃ الحسین ، رسالہ فی
 رد الوهابیۃ (و سرق ہذا الرسالہ قبل الطبع المولوی عبدالقدوس الہندہ
 وطبعہا باسمہ ووضع اسمہا شمس الوطن) حاشیہ علی الہدایۃ النافع
 حاشیہ علی سراجی ، حاشیہ علی المطول را .
 ملا صاحب بنہ خطاط او نستعلیق نویس دی او ہمدارنگہ پو پنتو او عربی
 کی شعری قریحہ مولی او نقش بندی طریق ماذون او خلیفہ دی .

سره جامع

دغہ مسجد جامع دکنڈھار پو نوی بنار کی احمد شاہ بابا لیبی تہ نژدی
 د محمد یونس نائب الحکومہ پو توجہ (۱۳۲۵ هـ ش) د بخاری سبک
 معماری دکنڈھار د دوو ماهر و معمارانو استاد فیوجان او دھن
 دور و راجل محمد ترنگرانی او مراقبت لاندی چی دوی دوارہ دکنڈھار
 پو جوہی سو فہنتو باندی دیو بنہ بنو فوجوہلو استادان دی پو کال (۱۳۲۹ هـ ش)
 کی بشپہ سو . دوی دومرہ محکمہ او مضبوط پو بنہ بنو نہ کپی دی چی دنن ورنہ
 د سیخ او کانگریٹ سرہ سیالی کوی . پو نوی بنار کی د عطا جان جامع او دعب
 را دمرآۃ المباحثہ اصول الشاشی مع حاشیۃ احسن العواشی فی طبع المجتبأ
 الواقع فی دہلی . تحت ادارہ ملا غلام محمد بستی .

د روانی ششک همد دغه معمارانو د لاس نمونه ده .

د بابر و د کوڅی مسجد جامع

هغه یو زوړ او تاریخي مسجد دی چې د کندهار په لومړي ناحیه کې د بابر انوپه
څخه کې په پنځوختو، گچو جوړه سوی او په راوړوسته کې په پنځوختو تر میږ
ی او د پنځه سوه لمونځ کونکو له پاره کافی گنجایش لري. د دغه مسجد
مخدیان زیاتره ماره خلک دی ځکه ځینی ملایان او طالبان یی هستیدولو
له هوسیني.

دغه مسجد د مشهور و مدرسو، ملایانو او عارفانو څخه یو ملا عبد القادر
بل دهنه شاگرد ملا عبید الله صاحب نومیدل چې خلویښت کاله د مخه یی د
ریستان د مدیني منوري ښار ته مهاجرت کړی دی، موخر الذکر د پنجوايي د
کاوات د سیدانو د کلی د لوی متبحر او بزرگوار عالم ملا نور محمد زوی
اوس یی عمر (۹۰) کالو ته رسېږي د تدریس او ارشاد څخه لویدیځ د قبا
مسجد کې په عبادت او ریاضت لگيادی او زیات عربان او افغانان یی په
اگر دی او مریدي نازیري او د شیخ القبا القندهاري په نامه شهرت
ی، ملا صاحب د فقی او تصوف څخه علا وه ادبی قریحه هم لري او د پښتو
عربي ځینی اشعار یی اوریدل سوی او طبع سوی دی او همدی یو اثر د
وړادو تاثیر) په نامه خپور سوی دی. دده یوه پښتو مرثیه چې د پلار د
ات په مناسبت یی ویلي وه ډیر مشهوره ده .

د برکیانو مسجد

هغه یو زوړ او تاریخي مسجد دی چې د کندهار په دریمه ناحیه قلعه فصیل ته
دی د برکیانو په کوڅه کې آباد سوی د ملایانو او طالبانو د اعاشی او ابائی
پاره وړځایونه لري .

دغه مسجد کې او یا کاله د مخه د کندهار یو نامتو او بزرگوار عالم

تدریس اور ریاضت کا وچي ملا عبید اللہ صاحبزادہ نوید، دی دکندهار
د ذاکر شریف دھو تکو صاحبزادگانو ختہ شمیر لکیدی چي د شیخ الحدیث
پہ نامہ ہو مشهور و، دہ پہ فقی، نحو، منطق او تصوف کی لوی لاس درلود
او نقش بندی طریقی پیر او مادون و.

صاحبزادہ صاحب د امام غزالی صاحب د (۷۲) آثار و مخصوص کیمیای سعادت
احیاء العلوم، التعلیقہ فی فروغ المذهب، المنحول فی الاصول، البیضا فی الفروع
المنتحل فی علم الجدل، بدايته المداية، تلخیص ابلیس، فیصل التفرقة بین الاسلام
والزندقة او نور و منیر او مدرس و د چهار شنبی او دوشنبی پہ ورخو د سهار
له خوابه بي دوه ساعته د بلخی مولینا مشوی د امام ربانی مکتوبات هو تدریس او
ده لویه کتابخانه د الغزالی پہ نامہ درلوده چي د امام غزالی صاحب ټول آثار او
د سیمی د مفسرینو او متصوفینو قلمی او چاپی تذکری بی په کینی راغونډی کړی و
دی د پیری سپین بړتیا په عمر په دغه مسجد کی وفات سوی او په محوطه
کی بی خاورو ته سپارلی سوی دی. د چهار شنبی په ورخو کی دده مزار ته
زیات در و بزیان او ارادتمندان ورچی.

همداشان په دغه مسجد کی په کال (۱۳۱۵ هـ ش) کی یو بل نامتو او مجاهد ملا
هستی دی چي د ملا عبد الحمید آب بندی په نامہ یادیدی. ده هو د ملا
عبید اللہ صاحب علی مورثه او خلافت پالی او د پیر جید او قوال ملا و
ده خپل تحصیلات دهند د دیو بند په مدرسہ کی پای ته رسولی وه او د هندی
علما و د آزادی غوښتلو او اسلامي جذباتو د پیاوړی کولو مجاهدی بی له نژدی
لیدلی وی. حکمی په کندهار کی د سیاست او علمی ټولنو جوړولو سره پوره
علاقمندی ښکاره کوله او دیو شمیر روشنفکرانو مرجع و، دی په پښتو، دری
او عربي ښه پوهیدی او شمیری طبعی پکینی درلوده، د شعر و نوښتو دیوان
بی په لاهور کی چاپ سوی دی چي اشعار بی زیاتره، تصوفی، عرفانی
و فلسفی رنگ لری. ملا صاحب په کندهار کی په (۱۳۲۷) کال کی وفات
سوی او خاورو ته سپارل سوی دی.

دطالبانو مسجد جامع

دغه مسجد جامع لومړی ځل د کندهار د ښار په اوسني څلورمه ناحیه کې هغه وخت چې په ښار کې خالصه محکمې د کورونو او مسجدونو جوړولو لپاره مناسب ځایونه موندل کیدل، د زمانې په مړ وروړ په یوه شپږ لسو نيزه چهار دیواری کې د لمانځه دادا کولو لپاره یوه پورته محکمې تخصیص سوی وه چې د طالبانو په توجه او همکارۍ درې حجرې په پنځ سوی مسالې جوړې سوي وې. دغه مسجد وروسته د ښار د متدینو او مستعدو خلکو له خوا څخه په بیلو وختونو کې په اساسي او پوځ تعمیر او ښتني او اوس تر پنځه سولونو غځول شوي. د ځای تګنځای لري. په دغه مسجد جامع کې د کندهار او شاوخوا زیاتو ملايانو او صاحب حال خلکو امامت او تدریس کړې چې د هغو څخه یو خواجه میا عبید الله صاحب احرار نومېږي.

میا عبید الله صاحب د میا شیر علی صاحب (پیر قلندر شاه) مقری زوی او د میا فتح محمد صاحب لمسی دی، میا فتح محمد صاحب د میا رحمدل صاحب خلیفه و چې د موسی خیلو اندرون ته منسوبیدی، ده په فقی او حدیثو کې لوی لاس درلود او په یوسل وشل کلن سن وفات سو (۱۳۰۰ هـ. ق). د دغه څخه شپږ زامن د محمد امیر صاحب زاده، میا شاولی الله صاحب زاده، میا شیر علی صاحب زاده (پیر قلندر شاه صاحب) مولینا مهر علی صاحب زاده، میا محمد عثمان صاحب زاده په نامه پاته سوي دي. (۱)

میا عبید الله صاحب په کال (۱۲۹۲ هـ. ق) د شعبان المعظم د میاشتې په نهمه د دوشنبې په ورځ د سهار په اتو بجو د مقر د برجکې په کلی کې زیږیدلی او د لویس کلن سن څخه د کندهار د ښار د شاوخوا سیولکه ارغنداؤ او پښو د لویو علماؤ او صلحاؤ مخصوص خپل اکا مولینا محمد علی صاحب (د خاګرین

(۱) د فتح محمدی رسالې د ۵ مخ څخه

د کندهار مشاهیر ۱۸۷ مخ

اخذ زاده صاحب) ختہ متداولہ علوم لکھ اصول، عقاید، فقہ، حدیث، تفسیر، صرف، نحو، بیان، بدیع، عروض، ادب اور فلسفہ لوستی اور خواہیہ سن (۱۳۰۷ھ) کی دہلائی اور مدرسہ سی ہسکی درجی تہ رسیدلی دی، وروستہ دتصوف اور عرفان خواہ مخ و گرز اوہ اور خیل روحانی اور متدیر پلار دہاذون اور خلافت مقام حاصل کر .
 دمیاعید اللہ صاحب مشہور آثار دادی :

پہ عقاید کی تمت الحواشی، پہ تصوف کی بیان العرفان، پہ عقاید کی شریف الاظہر شرح فقہ اکبر، پہ عقاید کی مجموعت الحواشی علی الخیالی، پہ منطق کی تحریر فی المنطق یعنی پر میر ایسا غوجی مہاندی حاشیہ، پہ مناجات کی گلشن اسرار، مرآت الاسرار، مجموع المناجات، پہ تصوف کی تحت الاخبار (انوار محمدی)، فیض قلندری، پہ عقاید کی ازالۃ الاوهام، دعا الخیر اور نور .

دہہ مشہور رنگین اثر چنی اعلیٰ حضرت حبیب اللہ سراج الملہ والدین ولید زیات بی خوین سو، اور حضور را تلوتہ بی تشویق کر، ہفتہ وخت چنی میا صاحب کابل تہ را ورسید پاچا پہ نگرہار کی ۵۰ دہ پہ چہار باغ کی دمعین سلطنت عنایت اللہ سرہ ولید اور پاچا خواختہ دہ تہ پہ کال کی پنخہ نرہ معاش مقرر سو، میا صاحب دہہ پہ حضور کی پہ دیر عجز اور تمناد حضور دمنلوختہ عذر وغوبنت اور زیاتہ بی کرچی زہ داسلام اور اسلام دپاچا یو فقیر دعاگوی بیہ او پہ خیل قسمت اور نصیب راضی بیہ .

میاعید اللہ احرار دپنخہ شپتہ کالو پہ عمر پہ کال (۱۳۵۷ھ) دجمادی اخیر پہ پنخہ دچہار شنبی پہ شپہ دیاد ناروغی پہ سبب وفات اور کندہار مرانوی پہ ہدیری کی خاور و تہ و سپارل سو .

میاعید اللہ صاحب دپشتو اور فارسی ژبی مشہور عرفانی اور تصوفی شاعر اور دخلصانہ اور مریدانہ پہ خولو کی بی تر او سہ د اشعار و اور ضایحونا لہ یلگی موندلی کیری .

دده د پښتو ديوان لومړنی شعر چې په هغه کې دوحدت او کثرت بيان دی د ،
 نمونی په ډول دلته ذکر کېږي :
 د کثرت په حدیقه کې رېښا
 بېلارن دی په هر آن کوی ثنا
 داپه داچې د کثرت په ائینه کې
 ښه جلوه دی دوحدت کړو وینما
 که د لوی کې هورې پي واړه ته پي
 په هر لورې ستاد مخ کړي تماشا
 ستا بې مخه په بل لورې نظر نه کړي
 چاچي ولیدو په سترگو حسن ستا
 ماسیوایي له تاکل واړه تر شا کړه
 چې تاو وایه آیت لن تنه
 حقیقت کې ناظر ته پي منظور ښه پي
 د اکثرت دی کړو عجب لباس پیدا
 که پرده د مابین واخلې له میانه
 عاشق نه دی له معشوق څخه تنه
 د ناسوت په ائینه کې سوه څرکند دا
 هر عاشق ته ستاد حسن تجالا
 سر و مال جان و جمال می او اړه کړ
 چې ورکش کړ ستاد حسن کهر ب
 د مکان زنجیري و شالوه ازاد سو
 له قفسه طوطی والوت په هو

اوس ویاوته نظر ستا په نظر کړي
 منظور کله له ناظره دی جدا

چی پی عقل و صبر و خواب را خنجه یوور

دغه نوردی چی تاویری که ستامخ؛

چی داهسی دلبری دلربایی کری

دا اوس نوی گل غورپیزی که ستامخ؛

به شغلوی پی روینان تمام عالو کر

نه پوهین و لمر را خیزی که ستامخ؛

ایو گلی دی لیدی په بوستان کی

زما زه چی تل نولیری که ستامخ؛

آ آینه د سکندر که جارجو دی

چی احوال تری معلومیری که ستامخ؛

غله گل، سنبل، نرگس سره یو خای دی

چی احرار تری قربانیری که ستامخ؛

میا عبید الله صاحب د فارسی شعر نمونه دده (مثنوی رنگین) خنجه؛

موش کن که این رمزهای عاشقین

پیر بود ز اشواق عشق مرسالین

دور او کی دور عاشق بود

صوتی بی بنای کی صادق بود

آن سبب در ساخت احرار حوزین

مثنوی بحری ز اسرار مبین

جملگی تفسیر قرآنی است این

شمه از فیض ربانی است این

و ز دریای بحر با پنهان است این

پوست نه بود جملگی معنی است این

إِنَّ الْقُرْآنَ ظَهْرٌ مُّوْشٍ كُنْ

پنبه غفلت بیرون از گوش کن

د موسیٰ خان مسجد جامع

دغه مسجد جامع د (۱۳۱۶ هـ ش) کال په شاوخوا کی هغه وخت چی سردار محمد داؤد د کندهار نائب الحکومه او عسکری قومندان په کندهار کی عمرانی نهضت شروع کړ د کندهار دیو تاجر محمد موسیٰ خان قوخی په مصرف تقریباً په نیو جریب محکمه کی دهغه وخت په تعمیراتی موادو پوځ او مجمره جوړه سوه چی تر پنځه سوه زیاتو لمونځ کوونکو له پاره یی د مسجد په دښه او د باندی فرش کی د عبادت حای درلود او له څنگ کی داوداسه د تازه کولو او غسل کولو له پاره مجهز حایونه، څاه او بنی درلودی، په دغه مسجد کی ملا امام او طالبانو د اوسیدلو او درس لوستلو له پاره کوچنی اولوی حجرې جوړې سوی دی چی د سر پرست له خوا څغری د اعاشی او اباقی او درسی لوازم و ضروریات برابر یی د همدغو سهولتو لاندی د کندهار د ځینو مشهورو عالمانو او ملامیانو د امامت او خطابت چاری په سر په کښی رسولی دی.

په دغه مسجد جامع کی د کندهار یولوی او متجرب عالم مولیانا عبید الله صاحب تدریس کړی دی چی دده او دده د علمی او عرفانی کورنی لنډه مصرفی د لته وړاندی کیری.

د شهر کاریز مولوی صاحب (مولانا باباج):

نومړی مولیانا محمد الدین دیلا رفوړی مولیانا خواجه محمد صاحب دینکه نومړی علامه مولیانا عبدالغفور صاحب داوی و. (۱)

مولیانا صاحب په کال (۱۲۸۲ هـ ق) د یکشنبی په ورځ د ربیع الاول په دوولسمه د کندهار د ارغنداب دولسوالی د (شیر احمد فقیران) په کلی کی زیږیدلی و. وروستی نیکه یی شیخ علامه خواجه محمد القادری الحنفی د نومید چی د سید سلمان جیلانی مرید او خلیفه و، او همدیافوړ محمد صاحب داوی

(۱) د دغی قبیلې د خلکو شمیر لږ دی، د کاکړو د قبیلې یو ښاخ گنل کیږی (حیات افغانی)

(د تزنك اوسيدونكي) اود صوات دميا عبد الغفور صاحب خليفه اود علامه حبيب الله اخنذزاده كاكر د شاگردانو څخه ؤچي په (۱۳۱۲ هـ ق) كي په مزار شريف كي مړي . د نهر كاريز مولوي صاحب دخپل نسب شجره په (۱۸) لپنت د سيدنا الملك قيس عبد الرشيد البطان د مكي معظمي په فتح كي شريك معتبر صحابي ته رسوي چي په (۴۱ هـ ق) كي د افغانستان د سليمان د غره د كسي په سيمه كي وفات سوي دي اوليكي چي د قيس عبد الرشيد څخه سيدنا حميد تابعي مشهور په غر غنبت اود هغه څخه سيدنا محمود احمد تبع تابعي په (ابو عمر داني) مشهور اود هغه څخه سيدنا امام حامد ابو محمد په (الداوي) مشهور پيدا سوي دي . (د اشجار الاخيار څخه .)

مولينا محمد الدين صاحب زياتره علوم د خپل نيکه او پلار څخه په سررسوي اود خپلو تحصيلاتو د پورايني له پاره دارغنداب د سنخري دكلي د مولانا بها الدين اخنذزاده عليزي ، اود خوجالي دكلي مولينا جلال الدين صاحب اود هلمند ولايت د گرمسير د ملا كېلي بلوڅ و علمي محضرونو ته رسيدلي اود لوي استاد درتبي د حاصلولو له پاره په كال (۱۳۱۱ هـ ق) كي دهغه وخت د هند قاري ته سفر كړي . او پر مولينا ظهور الحسن صاحب فاروقي القاضي بيضاوي ، شرح سلم او شرح مواقف لوستي او په حديث كي يي د مولينا شيخ عبد العلي صاحب اوفور و جید و علماؤ څخه فيض اخستي اود هني سيمي د طريقت اود بصوف د بزرگانو د ليدلو وروسته په كال (۱۳۲۱ هـ ق) كي بيرته كندهار ته راغي اود پنجوايي د ولسوالي په مركز كي يي يوه علمي مدرسه اود طريقت د پيروانو له پاره خانقاه جوړه كړه چي د كندهار او شاوخوا سيمو څو يرو طالبانو او ارادتمندانو علمي او عرفاني استفاضه مخني كول . مولينا محمد الدين صاحب په (۱۳۴۹ هـ ق) كي د سيد حسن جيلاني (د كابل فقيہ صاحب) او په كال (۱۳۵۷ هـ ق) كي د فاروقيه مجلديه خلافت حاصل كړ ، دي د نقشبنديه قادريه ، چشتيه ، سرورديه طريقو لوي عالم او بزرگوار شخصيت گڼل كيدي مولوي صاحب كه څه هريود د باري مال او پير نه ؤ خو په مهمرو او

تاریخی و ختونی کی به د افغانستان زیاتو پیاچاها نو اولویانو د موفقیت
او خیر دعا خنی غوښته لکه چې د افغانستان پخوانی پاچا محمد ظاهر شاه
ده ته په خپل یو فرمان کی داسی لیکي:

ف - ملا محمد دین اخندزاده ساکن نهرکاریز
پدر مغمور ما اعلی حضرت غازی شهید سعید (نور الله مرقدہ) در ضمن
پروگرامی که برای خیر و بهبود مملکت طرح فرموده بودند موضوع
طبع قرآن کریم را در خود افغانستان نیز در نظر گرفته بودند، که قرآن
کریم با رعایت شروط و آداب اسلامی به اهتمام هیئت جمعیت
العلماء در ریاست مطبعه عمومی طبع شود، چنانچه بر حسب اراده
آن شهربار شهید و خیرخواه مملکت طبع قرآن کریم که در عهد مبارک
شان در مطبعه عمومی کابل شروع شده قسمتی از آن طبع و متعاقب
در عهد نامداری ما که تماماً امال نیک آن شهربار فقید تعقیب میشود
با این امر هم نیز توجه بعمل آمده و اکنون به مرحمت الهی قرآن کریم
منطبعه افغانستان بکلی از طبع فارغ گردیده است چون ارزوی حضوری
این است که رعایای عزیز در امور دینی و دنیوی خود توجه داشته از راه
اعتصار برشته متین کتاب الله و شریعت قوی محمدی (ص) به ترقیات
مادی و معنوی نایل آیند لذا ضمیمه فرمان هذا یک جلد قرآن کریم
منطبعه افغانستان را که طبع آن از بهترین یادگارهای عصر منور آن شهید
فقید بوده، و افتخار طباعت آن به افغانستان عاید است جهت تلاوت و تشریح
هدیه میکنم، در اثنای تلاوت این قرآن کریم البته برای خوشنودی
روح پاک آن شهید مغمور که بانی طبع آن در مملکت میباشد فاتحه خوانند
و جهت آرای و ترقیات وطن خویش دعا خواهید کرد تا خداوند به برکت
این قرآن کریم افتخارات مزیدی نصیب افغانستان بنماید.

محمد ظاهر شاه نومه ۲۱۴۵

۶۴۳۴

تایخ ۱۸ عقرب ۱۳۱۵

د نهر کاریز مولوی صاحب په احادیثو، عقایدو، اصولو، حکمتو، ریاضی
اخلاقو، تصوفو، اورادو، مناقبو اسنادو او نورو علومو کی یو شمیر
چاپی او غیر چاپی آثار لری چی مشهوری دادی:
عجالة نافعه (امامت کبری)، عروة وثقی (په مناقبو او اورادو کی)
نقیب الاسناد (په اسنادو کی چاپ سوی دی).
په کندهار کی پی مشهور شاگردان دغه ملایان دی:

ملا شرف الدین اخندزاده صاحب چی د جلالین شریف مشهور
مفسر و، سید الحاج غلام علی آغا صاحب کندهاری، د هلمند د سنگین
د علاقه داری ملا عبد الحلیو، ملا محمد یعقوب فراهی، ملا محمد خاتو
اخذ شیندندی، ملا محمد جمعه اخندهراتی، د چنارتو حضرت عبد
الحکیم جان آغا صاحب الفاروقی، دارغستان علامه ملا الهاد، د موسی
خان د مسجد جامع امام او خطیب، ملا عبد الرحمن اخند کاکر، د حاجی
عبد الحی د مسجد جامع امام ملا عبد الله اخندزاده صاحب، د ده خواجه
علامه الحاج ملا عبد الحسین اخند، د ترو ملا صاحب الحاج ملا محمد شفیق
اخذزاده، د تیری شیخ عبد الفکار اخندزاده صاحب، د ترکستان مولانا
نجم الدین صاحب، د پنجوای مولانا جلال الدین صاحب کاکر، د رنگاوات
مولانا عبد الستار صاحب بالا کرزی، علامه ملا ضیا، الدین اخند
کندهاری، د بند تیمور ملا سید نبی، علامه عبد الحی د بند تیمور، د غورک
پیر ملا شریف جان اخند صاحب، د هلمند د ساروان کلا مولانا مقصود
صاحب، د هرات مولانا قاری صاحب محمد اعظم، د گرمسیر مولانا محمد
غیا صاحب، د دهر او د مولانا محمد حسن اخندزاده صاحب دینار خیل، د نا
گهان ملا محمد سابق صاحب، د رنگاوات سید عبد السلام آغا، د ناگهان
ملا عبد الواحد اخند، محمد ابراهیم جان اخندزاده کاکر، د موشان ملا غلام
نبی اخندزاده هوتک، د ساروان کلا ملا حبیب الله جان اخندزاده، د هرات
ملا غلام رحیدر اخندزاده صاحب، د فراه ملا خان محمد اخند صاحب، د کابل

ملا داد محمد اخند صاحب، علامه ملا عطا محمد اخند صاحب کا کر
 علامہ عبد الصمد اخند صاحب النعمانی القادری، البغدادی الموصلی اوفور
 دنہر کاریز مولوی صاحب مولینا محمد الدین و عمر پہ ۸۶ کال (۱۳۶۸ھ)
 کی پہنہر کاریز کی وفات اوہمہلتہ خاور و تہ و سپارل سو۔ دہ پنٹھ اولاد
 دہ زامن دری لونی درلودی پی دهنو خجہ پی خلف جانفدا الحنفی، التقی
 الحاج مولینا عبید اللہ صاحب زیات مشہور دی۔ دہ دوفات پہ ہکلہ
 هیواد یوشمیر ادیبانو او شاعرانو مرثی و یلی دی پی یوہ نمونی دادہ:
 ولی بہ نہ ژار و خلکو پہ ارمانہ
 پہ نہر کاریز کی تورہ شپہ سوہ
 پہ کندہار کی زلزہ سوہ
 زمونہ عصر لوی مقتدا و
 پہ بنہ تقریر سرہ یکتا و
 لو وسیلہ پی پر ہرجا و
 شہ بنہ موثرہ پی دعا و
 سخته محکمہ پر شریعت و
 فوق علیحدہ پی شفقت و
 خدایتہ پی وسائی اولادہ
 دارخمی زہونہ موکری بنادہ
 اوصاف پی دیر دی نہ تمامیری
 د خدای رحمت دی پر اوریری
 مولینا محمد عبید اللہ صاحب (جانفدا، الحنفی، التقیبی):
 دی پہ کال (۱۳۶۴ھ) د کندہار دارغنداب دنہر کاریز پہ کلی کی زیرید
 او پہ پنٹھ کلن سن د پستونخوا د پنین د سیمی د منز کی پہ کلی کی د پلار د سپار بنہ
 سرہ سود الحاج علامہ سید غلام علی آقا د شاگردی پہ حلقہ کی داخل
 او د خیل ذہانت او فکری استعداد پہ برکت تر د ولس کلن سن متداول

علوم حاصل او قرانی علوم و احادیث پی د صوبه سرحد (پیشور) د
 داگ د مظهر العلوم په مدرسہ کی د مولینا محمد الله صاحب قادری
 ختخه و لوستل او په (۱۳۸۸ هـ ق) کال کی د استاد ی او مدرسی د چوخی اولنگوتی
 استعمال و لوستحق و گرزید، خوچی کند هار ته راغی او د محمد موسی
 خان توخی په مسجد جامع کی پی د امامت او خطابت و وظیفه ورته و سپارل
 سو، مولینا محمد عبید الله صاحب داوی خرنګه چی په تدریس او تبلیغ
 کی دیر فصیح او شیرین زبان و نو په لږ وخت کی پی دیر شاگردان او اخلا
 صمندان و موندل او ددی له پاره چی د علمی او عرفانی محضر ختخه پی عامه
 استفاده و سو نو د کند هار یانو د مراجعوله مخی ده د کند هار په یوشمیر مسجد
 جامعگانو لکه د حاجی خیر محمد کشمیری، په ده خواجه کی د حاجی شاه محمد
 حمای د ملا علمو اخند د کلی په مسجد جامع کی د امامت او تدریس چاری مخی
 ته بیولی دی. مولینا محمد عبید الله صاحب په (۱۳۹۰ هـ ق) کی د خپل یوشمیر
 زیاتو شاگردانو او مخلصانو د غوښتنی له مخی بیرته خپل مستط السراس
 دهر کاریز ته راغی او د خپل متبحر او بزرگوار پلار علمی او عرفانی خلافت
 ته ورسید.

دی په کال (۱۳۹۰ هـ ق) کی د حرمینو شریفینو د زیارت، عراق او حجاز د علماء
 او صلحاء سره د لیدلو په نیت هغو سیمو ته ولاړ او د هغو د مجلسونو ختخه پی
 دیر برکات او فیوضات په نصیب سول، وطن ته د بیرته راگرزیدو په وخت
 کی پی د دهر کاریز د زار، مسجد جامع د ترمیمولو علاو و پی د هغی له خنګه
 (مدرسہ نورانیہ گیلانیہ) او خانقاہ جوړه کړه او خپل علمی او عرفانی
 مرکز پی وگرز او.

مولینا محمد عبید الله صاحب او د هغه شاگردانو او مریدانو په (۱۳۹۸ ق)
 کی د افغانستان په یوولسو ولایتونو کی د جهاد معرکه دیر و تود ساتلی
 او په کند هار کی پی تر او و میاشتو مجاهد و وروسته خپل جهادی مرکز
 پی د پښتونخوا کوټو ته نقل کړ او په خپل شخصی مصرف پی بیله مادی او

مسالی مکافاتہ خاص د خدای در ضالہ پارہ د جہاد فریضہ ترشور و سان دوطنہ
وتلہ پیاویری کولہ، پہ دغہ اثنا کی دہ یو خوب ولیدچی حضرت رسول اللہ (ص)
ور تہ فرمایا جہاد دی قبول سو اوس بل جہادچی امر با المعروف ونہی عن
المنکر اود تدریس اوتبلیغ اوتالیف چاری دی مخ تہ بوزہ، نو د ہمدغی فرمودی
د تقمیل پہ پیروی مولینا صاحب د (۴۰۲ خخہ تر ۱۷۱۴۱۷ هق) پوری پہ تدریس
اوتالیف شروع و کرہ چی مشہور آثار ی دادی :- اشجار الاخیار، الحق غی
تائید اہل الحق، الجواہر الستہ، نقیب المناقب، نقیب الہدی، نقیب الشتی، نقیب
السبل، نقیب المواعظ، نقیب الرسایل، نقیب السببان، نقیب الوردہ، نقیب
المعین، مسلك اہل السنۃ، شجر التبرکات، سند العلوم، سند ایجازہ القرآن
عظیم الشان، دوہ جہادہ، مذاہب مختلفہ، فواید مطعیہ، شجرہ اعظمین
وظیفہ امام غزالی صاحب، دعا، خضری، اعانتۃ العالم و المتعلم، شواہد الحق
عجیبہ فتنہ، ضابطت علم المیراث، ضابطہ علم البلاغہ، ضابطت علم النحو
ضابطت علم العقاید، ضابطت علم الفقہ، ضابطت علم اصول الفقہ، ضابطت
علم العروض والقوافی، ضابطت العلم الطب، ضابطت الحکمت، ضابطت علم
المنطق، ضابطت علم الصرف، ضابطت علم الحدیث، ضابطت اصول الحدیث،
ضابطت علم التفسیر، ہوسای او رو بنیابی، شرح سراجی اود نور
مولینا محمد عبید اللہ صاحب د ہیواد د علمی او ثقافتی ستود پیاویری کولوپ
ملو خلوی فعالہ برخہ اخستی او د دغودینی مدرسہ جو پلہو بریالی سوی دی :
مدرسہ نورانیہ گیلانیہ پی پہ نھرکاریزی کی پہ کال (۱۳۹۳ هق)، دار العلوم القادریہ
پہ لاہور کی پہ کال (۱۴۰۲ هق)، دار العلوم محمدیہ د کوئٹی پہ کچرہ رود کی پہ کال
(۱۴۰۴ هق)، نقیب المدارس النورانیہ پی د پنین دمیر آباد پہ کلی کی پہ کال (۱۴۰۵ هق)
کی، دار العلوم القادریہ د کوئٹی پہ شالدرہ کی پہ کال (۱۴۰۵ هق)، مدرسہ نورانیہ
د سرخاب پہ کلی کی پہ کال (۱۴۰۸ هق)، مدرسہ نقیب المدارس پی د خٹکہ پہ کمپی کی پہ
(۱۴۰۸ هق) پرانستلی دی۔ مولینا صاحب پہ شعر و ادب کی ہر لوی لاس لوی اود
سیمو دیو شمیر زیاتو ادباؤ اوفضلاؤ ممدوح دی، المر ویش افندی

مولينا عبد الرحيم سايل، الحاج عبد الكريمر سوا، الحاج عبد الوود و د
شیر احمد مطرب یار، ملا محمد نذیر، ملا خلیداد، ملا احمد شاشا
اخذ زاده اوداسی نور ادبا او شاعرانی د مجلس اوفیض یتگان دی، مولینا
صاحب همداوس دپښین د میر آباد په کلی کی اوسی، د مدرسې او خانقاوړی د
مراجعتو پرمخ خلاص دی.

د مولوی ناصر صاحب مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار د ښار په پنځمې ناحیې د منزل باغ په جاده کی یو
پورې پخې گنبدی پخه او مجهزه جوړه سوی چې د اودس تازه کولو او غسل کولو د
خایو نوعلاوه د طالبانو د اوسیدلو او ملایانو د هستیدلوله پاره مسترې
حجرې او درې لوازملری، د دغه مسجد جامع جوړونکی چې مولوی سید
احمد صاحب ناصر نومید او خپله یو عالم او شتمن شخصیت گڼل کیدی
د مسجد د اباقي او اعاشی ضرورتونه یې هم د خپل مالی او خانی مصرف څخه رفع
کول. په دغه مسجد جامع کی یو شمیر مدرس او بنرگوار ملا، محب الله اخند
زاده صاحب دمتداوله علومو تدریس کاو چې تر پنځه سوه زیاتو طالبانو حلقه
به پر راگرځیدلی وه.

ملا محب الله اخند زاده د ملا دین محمد اخند زوی اود ملا د محمد اخند تونزی
هوټک لمسی و چې د اواکالو په مده کی یې مروج علوم وپای ته ورسوله اود شلو
کلو په عمر یې د غزنی د ولایت د (ناوی) په ولسوالی کی د نانگه پر ملا صاحب د
فضیلت پکړې و ترله او وروسته په خپل کلی کی چې (بدین) نوم یې د زابل
ولایت د شینکی په ولسوالی مربوط دی په تدریس شروع وکړه، وروسته
د خپل متبحر او جید استاد په بلنه د غزنی ولایت د (ناوی) ولسوالی ته ولاړ
او هلته د غزنی په کلی کی چې نانگه ته دیر نژدی و لپس امارسو، په لږ وخت
کی دهغه طالبان پرده راټول شوه.

محب الله اخند زاده صاحب په کال (۱۳۳۸ هـ ش) کی د کندهار ولایت د ارغنداب د

ولسوالی (سیخ چال) اوسیدونکی حاجی محمد ابراهیم دعوت کړدی
خپل استاد په اجازه له غزني څخه کندهار ته راغی او په کندهار کې یې
زیات شاگردان او اخلاص مندان و هوښدل او د (سیخ چال) په
اخذ زاده صاحب مشهور سو.

په (۱۳۴۱ هـ ش) کې چې مولوی سید احمد ناصر د منزل باغ په جاده کې مسجد
جامع جوړه کړه اخذ زاده صاحب ته یې مرکه ولېږله چې دده د مسجد جامع
د خطابت، امامت او تدریس چاری سامبالې کړي ملا صاحب دغه دعوت
ومنلی دخپلو شاگردانو او مخلصانو سره دغه مسجد جامع ته راغی او په تدریس
او تبلیغ لگیا سو، اوڅه وروسته یې په کابل دروازه کې په صدیقیه مدرسې کې
چې عبدالله ذاکري جوړه کړې وه هورتد رئیس کاوه په دی وخت کې دده د تدریس
په حلقه کې تر سلو زریات طالبان شامل وو.

ملا محب الله اخذ زاده د ثور د انقلاب په وخت کې دهغه علمي شهرت او
جهادی مقاومت او عامه مقبولیت له مخې چې د کندهار په ولس کې یې درلود
د دیر فشار او کړاوونو سره مخامخ سو خود (۱۳۵۷ هـ ش) کال د میزان په
میاشت مجبور سو چې د پښتونخوا د پښین ضلع ته مهاجر سي، وروسته بیا
د کوټې ښار ته ولاړ او د برما هوټل په سیمه کې په تدریس او تبلیغ لگیا سو
هغه وخت چې د مجاهدینو تنظیمونو د اتحاد اعلان وکړ، ملا محب الله اخذ
زاده صاحب پښور ته دعوت سو او د هغوی د عالی شوری غړیتوب یې حاصل کړ.

محب الله اخذ زاده صاحب پریو شمیر د منطقو، فقی، ادبیاتو پر کتابونو باندې
چاپي او ناچاپه حاشیې لیکلې دي او یو مشهور اثر یې د نحو پر عبد الغفور باندې
یو شرح (د مفتاح الکونز) او بل یې د (حمادی) رسالې په نامه یادېږي.

محب الله اخذ زاده صاحب د (۱۳۶۱ هـ ش) کال د ثور د میاشتې په شلمه په خپل کور
کې چې د کوټې د برما هوټل په سیمه کې و د زړه د سکته په ناروغی وفات سو او
د برما هوټل په لویه هدیره کې خاورو ته وسپارل سو. دده د صاحب حالې
او بزرگواری په هکله په سیمه کې زیات روایتونه سته چې دهغو څخه یو حاجی

شیر محمد ناصر چی د صلاح او تقویٰ په گینه اراسته دی وایي:

هنه وخت چی په (۱۳۵۲ هـ ش) کی د محمد داؤد کوډتا کیدله دوی ورځی دغه ملا صاحب دمازیگر د لمانځه وروسته وویل، چی د محمد ظاهر شاه تخت چپ کیدونکی دی انتظار یی کوی چی هره غنسی وسوه، همداسنی هغه وخت چی د ثور کوډتا کیدله بیا دوی ورځی مخ کی ده وویل: چی د محمد داؤد کوډی اقتدار ختمیدونکی دی چی هره غنسی وسول.

اخذ زاده صاحب دین متواضع عالم وکله به چانه پیرانده هیکله یی گمان نه کاوه چی دی دی د خلکو د ورومرو خادماو نازبرداره وی. دده څخه دوه زامن پاته دی چی مشر یی مولوی محمد اسلم نوم یی چی په کال (۱۳۳۱ هـ ش) کی زیږیدلی ایتد ای کتایونه یی پر پلار لوستی او په (۱۳۴۹ هـ ش) کی د غزنی ولایت په نورالمدارس کی شامل سوی او په (۱۳۵۴ هـ ش) کی یی د هغی مدرسې څخه په اعلی درجه شهادت نامه حاصله کړه اوله هغه وروسته یی د کندهار د ښار د ملا علم اخند د کلی په مسجد جامع کی د امامت او تدریس چاری مخی ته بیولی دی.

ملا محمد اسلم اخند زاده په کال (۱۳۵۷ هـ ش) کی له خپلی کورنی سره د کوټی ښار ته مهاجرت کړی او د جهاد او وطن څخه د روس د سلطی او اشغال دور کولو په مجاهدو کی یی تبلیغی او جهادی فعالیتونه پیاوړی ساتلی وو. دده جهادی نور مولوی هارون دی چی په دغه نامه سره معرفت لری. د زابل ولایت د سیمی یو بل مدرس عالم پیر محمد اخند زاده صاحب د ملا فیض محمد اخند زاده باکری زوی دی چی په کال (۱۳۴۲ هـ ش) کی یی د کندهار د محمدیه په مدرسې کی تدریس کاوه، دی وروسته د زابل ولایت ته ولاړ او په خپل کلی (بابو) کی د ثور تر انقلاب په تدریس او جهادی مقاومت لگیاؤ. د زیاتو مجاهدو او مقاومت وروسته د پښتونخوا د کوټی ښار ته مهاجر سو او د مسلم باغ په کمپ کی په امر یا المعروف او نهی عن المنکر مصروفه سو. ملا صاحب د (۹۵) کالو په عمر په (۱۳۷۵ هـ ش) کی وفات

سو، اوس يي زوى مولوى احمد جان صاحب فيضى د خپل پلار مور وټه او د تفكر
 طرز پالې. دده مشهور آثار پر بديع الميزان او ايساغوجي باندې حاشيه
 ليكلې او يو اثر يې په تصوف او عرفان كې همدا اوس تر چاپ لاندې دى.
 د دغې سيمې بل مشهور ملا الحاج امان الله نومېږي چې په متداوله علومو
 كې لوى لاس لري او مشهور اثر يې د (مشتاق الواعظين) په نامه د اسلامي
 انقلاب د حركت د عمومي آمر مولوى نصر الله منصور په سپارښتنه په كال
 (۱۴۰۵ هـ.ق) د جمادى الاول په دوولسمه او د (۱۳۶۳ هـ.ش) كال د دلو په څلورمه
 د سكينت روضه القرآن والعلوم اسلاميه له خوا د پېښور په قصه خواني
 بازار كې په (۲۵۶) مخونو كې په مناسبه قطع چاپ سوي دي. د متن څڼې يې
 څرگندېږي چې ملا صاحب د جيد عالم او مشهور مجاهد صفت
 علا وه د پښتو يوفصيح الزبان او خوبز ثري شاعر هم دى لكه چې
 د خپلې پيژندنې په هكله داسې وايي:

دیر مجرمیمه و تاته پاک سبجانہ
 دگنا پیتی می دروندی ته رحمانی
 دگنا عمل نامه که را کړی ماته
 سرمایه د عمر خلاصه سوه جبران به
 دگناه به سبب تل مرتله ژاړم
 زه عاجز امان الله دیر گنهگاریم
 شینکیوال زابلی قوم هوتک یم
 د اسلام د لور پتابه دیر طمع دار یم
 د صوبې د پښتونخوا سکونت وال یم
 همیشه د خپل وطن آزادی غواړم

خاتمه می خیریت کړی ذوالجلاله

د جمله مسلمانانو د شیطانه

دکاروان مسجد

دغه مسجد دکندهار د ښار د ختيځي خوا د کابل دروازي د باندې په شپږ لسوي
 مخکې کې پوځ د اوداسه اولمانه له پاره مجمن آباد سوي اود ملا او طالبانو
 د اوسيدلو له پاره شپږ حجري او هستوگنځايونه لري دغه مسجد ته ځکه
 د کاروان مسجد وايي چې هلته درې پيرې پخوا د ښار د اوسيدونکو د خوږ او
 مال التجاري د ضرورتونو د رفع کولو له پاره د اوسيدونکو کاروانونه تاکيدل
 ويلي، بيلي هتيگاني او کاروان سرايوني درلودل، د (۱۳۱۴ هـ ش) کال راپه ديخوا
 يې په کندهار کې د نوو تعميراتو جوړولو او جادو کيدلو نهضت شروع سو
 د کندهار په پراختيا کې د کاروان سيمه هوتر عمراني نقشي لاند راغله
 و د کندهار ځينو مستعدو خلکو د کورونو، مسجدونو، حمامونو، د کا
 ونو په جوړولو لاس پورې کړنو ځکه اوس دغه سيمه د کاروان په نامه
 اديږي د کندهار د کاروان په مسجد کې ځيني مشهور ملايان او مدرسين
 سيدلي چې يو د هغو څخه حاجي ملا سيف الدين اخند د ملا قمر الدين
 وي و چې پنځوس کاله يې په دغه مسجد کې حديث، عقايد، او تصوف
 تدريسول، ملا صاحب د کندهار د لويديځي خوا د سرپوزي په کلي کې زيږيدلی
 په همدغه کلي کې خپل ابتدايي تحصيلات په سر رسولی او د تحصيل د پوره
 کولو له پاره د کندهار د دوهمې ناحيې د ملا شرف الدين اخندزاده مسجد
 جامع ته نقل مکان کړی او د هغه څخه يې اخلاق مخصوص تفاسير جلالين
 شوي، فقه او عقايد لوستي دي، او بيا يې د کندهار د ښار د نور و مشهور و
 ملايانو لکه ويحيي خان د کوڅي مفتي ملا غلامحبي اخند، ملا عبدالحبيب
 خند څخه پوره علمي استفاده کړې او شل کاله يې په محله جات کې د حاجي يعقوب
 مسجد کې او يو کال يې په مناره کې د ميانور محمد صاحب نورزي په مسجد کې
 پاته عمري د کاروان په مسجد کې په تدريس او رياضت تير کړې دي.
 ملا سيف الدين اخند د نقش بندي طريقتي پير و او پير مولوي صاحب (حاجي

عبد القیوم) لاس نیوی یی کری و. حاجی ملا سیف الدین اخند د دغه
 دخت وروسته په کندهار کی د تبلیغ او ارشاد حلقه دیره توده ساتلی وه
 په دین او مذهب کی یی د بدعتونو او بدو رواجونو فسق او فجور له منځه
 یوړلو په لار کی په تاریخی مجاهد و لاس پوری کړ، پر بنځو باندی دستر
 و حجاب د مقرراتو د تطبیقولو، د ساز سر و نه سره د مخالفت کولو په لار
 خلو کی یی د حکومت د پیر وگر امو نو د شننه و لو په لار کی د پرخندونه
 ایجاد کړل، په عمومی معابر و کی پر لوڅ مخو بنځو او محصیلنو بنځو پر
 مخو بنو باندی د تیزاب پاشلو او ویر و لوله کبله د امنیتي پولیسو او دده
 پیر وانو په منځ کی په کندهار او کابل کی شدید تصادمات پېښ سول او دولت
 د مجبور سوچی دی د شپږو تنو مریدانو او دده د ملگرو ملا یانو لکه پیر مولوی صاحب
 گنج د بازار ملا غلام ربی اخندزاده او د ښکار پور بازار د ملا محمد صادق سره
 یوځای ونیسی او د حبس په بیلومدو د خلورو کالوڅخه بیا تر اوو کالو پورې محکوم
 کړل. ملا صاحب د حبس د مدی د تیرولو وروسته د کندهار د ځینو ملا یانو
 و مخورو په شفاعت خوشی سو.

دده خپل اصلاحي نظریات په یوشمیر آثارو لکه مسایل الرابعه، سراج الاسلام
 کشف الاسرار، تنویر البصائر، تنویر المساجد او داسی نورو کی په تفصیل
 ذکر کړی دی. چی دلته یی نمونه را وړل کیږی:

حاجی ملا سیف الدین اخند د شرعی حجاب او اسلامی آدابو سخت معتقد
 و او په عمومی ځایونو لکه بازارونو، پارکونو، رستورانونو او سینما گانو
 کی په داسی ډول د بنځو په زینت او زیب راوتل چی جنسی غریزه تحریک کړی
 ناروا او حرام گڼلی، د کورنی مشران او دولتی واکداران مجبور ووی چی
 د بنځو د بر بند راوتلو او شرعی احکامو او مقرراتو سره سم د بی پروایي
 جلوگیری وکړی. ملا سیف الدین اخند وایي: چی اسلام د پاکي او ښکلا
 سره مخالفت نه لري بلکه امر کوي چی تر وسته پورې مسلمانان ځان او کالی
 پاک وساتي. خو په اسلام کی د کالیو او ځان څخه غرض دوه شیان دی، یو د

عورت ستر، او بل بنگلا او بنايت دي چي خداي پاك پير انسان باندې احسان بولي، چي خپل عادي اوزينتي کالي استعمال کړي، لکه چي د اعراف د سورة په (۲۶) آيت کي چي راغلي دي:

يا بني ادم قد انزلنا عليك لباسا يوارى سوا تکر وریشا .
ترجمه: اي داد و زامنو، داسي کالي مي تاسي تر راليرلي دي چي ستاسو اندام او عورت پټه وي، او ستاسي د زينيت او بنگلا وسيله ده .
نوله دي څخه معلوم يږي چي د کاليو د اغوستلو هدف د عورت ستر اوزينت دي او څوک چي په دغودو ووي افراط کوي او تجاوز وکړي د اسلام د لاري څخه د شيطان لاري ته اوښتي دي . همداراشاني د اعراف د سورة په (۲۷) کي د انسان د ناورو کاليو او د ښځو د بي جبابي او غير شرعي بنگلا پر هکله چي شيطاني خواسته ده او بايد پر هين ځيني وسي فرمايي:
يا بني ادم لا يفتسکم الشيطان اخرج ابويکم من الجنة ينزع عنهما لباسهما ليريهما سو اتعما .

ترجمه: اي داد و زامنو، شيطان تاسي خطانه باسي هغه د ول چي ستاسو پلار او مور يي د جنته څخه واستل، او کالي يي د دوي د بدنونو څخه ليري کړل چي خپل عورت دوي ته خرگند کړي .
يو صحابي رسول الله (ص) ته راغي او ورته وي ويل:

چي اي د خداي رسول زموږ ماندينې پر موږ څه حق لري؟ رسول الله (ص) ورته وفرمايل: ان تصعما اذا اطعمت وتكسوها اذا التبت ولا تضرب الوجه ولا تقبح ولا تهجر الا في بيت .

ترجمه: خواره وړکړه هرکله چي خوږه ته احتياجه وي، کالي وړکړه هرکله چي کالو ته اړه ولري، پر بدن يي مه وهي، بد خبره مه ورته کوي، دهنې څخه مه ليري کيږي مگر په کور کي .

اسلام په کوڅو او بازارونو کي د ښځو لوڅ گرزيدل، بنگلا کول حرام گڼي زولي دي، او فرمايلي دي: چي بايد يوه مسلماننه ښځه داسي اخلاق، وقار، عزت او عفت

ولری چی د جاهلیت د بنحو اخلا قوخته توپیر ولی او فرمای:

و قرن فی بیوتکم ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الاولى .

ترجمه: بنحی باید په کور کی کښینی او د جاهلیت د زمانې په شانې خان
ښکاره نه کړی. اسلام هغه موسیقی اولوبی چی فحش او فحشا تحریک
کړی ناروا بللی دی، د کورنی اوملی ښادیو په وخت کی ساز اوسرود چی گناه
تشویق نه کړی مستحب گڼل کیږی.

ملا سیف الدین اخند د (۱۳۵۷ هـ ش) کال د انقلاب سره د مخالفت په گناه
د ځینو نور و ملگرو سره و نیول سو او د کندهار په محبس کی د خوږ خو
تیرولو وروسته کابل ته ولېږل سو او تر اوسه پي د ژوند او مرگ پسته
د چا سره نسته، ملا صاحب متاهل و او خلوړ زامن یی درلودل چی یو زوی یی
ملا عبدالحی نومېږی چی د کاروان په مسجد کی تر اوسه د خپل پلار مور ته
پالی او په امر با المعروف او نهی عن المنکر لگیا دی.

د کاکړانو مسجد

دغه مسجد چی په پنجو ختو گچو او ځینی برخې یی د ایامو په هر ورځ ترمیو په
وخت کی په پنجو خښتو جوړې سوی دی د مسجد د الان یی د شپږ سوه
لمونځ کونکو له پاره گنجایش لری او د کاکړانو ځینی متجر ملایان او
صاحبزادگان پکښی هستی دلی او تبلیغ یی پکښی کړی دی.

په دغه مسجد کی یوه پیری د مخه یو ملا د ملا محمد عظیم په نامه چی
د ملا رحمت الله زوی او د ملا خوشحال لمسی و هستی دی. دی د
(۱۲۵۰ هـ ش) په حدودو کی د کندهار د کاکړانو په کوڅه کی زیږیدلی و دده
پلار او نیکه گان هم د کاکړانو ملایان او شیخان تیر سوی دی. چنانچه
د پښتو مشهور شاعر او ادیب صاحبزاده حمید الله د پښین د عبد الرحمن
جان آغا زوی د دغی کورنی څخه دی. ملا محمد عظیم اخند هر وجه علوم
په کندهار کی تحصیل کړی او د نقش بند یی طریق حلقه یی دیره توده او فعاله

ساتلې وه او زيات شمير مخلصان او ارادتمندان يې موندلې وو. ده د مال او منال سره كومه علاقه نه ساتله ورځي او شپي به يې په لوبزي او عبادت تېرولې. د هغې علاقمندې او اخلاص په نسبت چې د جنوبي پښتونستان كالکانو ورسيدانور سره درلود، د پښين د سليمانزيو سيدانو يو وفد او مركه كندهار ته راغله او دې يې په ډير اعزاز او مراقبت له خان سره پښين ته بوتلې او هلته يې دخپل كلي د امام او مرشد په حيث وټاكې. ده مسجد ته ورځرځه د خان له پاره خافقا او عبادت گاه جوړه كړې وه. دې د شپيتو (۶۰) كالو په عمر په كال (۱۳۱۰) كې وفات سو او همدلته د سليمانزيو په هديره كې خاورو ته وسپارل سو. دده د كرامتو په هكله زيات روايات موجود دي وايي چې د افغان و انگليس په دوهمه جگړه كې په (۱۸۷۹م) كال كې د قوچ كولي د ملا صاحب پر ملا ولگيده خو هيڅ اثر يې باندې ونه كړ.

بل لوی او مدرس ملا چې په دغه مسجد كې هستيدلې ؤ ملا عبد الحبيب اخند نوميد چې د طلوع افغان او نيزه دده د وفات په مناسبت ليكي:

حضرت شيخ القرآن والحديث جامع المنقول والمعقول الحاج مولوی صاحب عبد الحبيب د حاجي صاحب ملا مولا داد اخند طبيب زوی د حاجي ملا جان محمد اخند لمسی په قوم سليمان خیل د پکتیکا ولایت د کتواز شخص و کندهار ته ډیر پخوا راغلی ؤ. محترم اخند زاده صاحب ډیر زده کړه لمر جوړه مولوی صاحب خخه چې د بابر و د کوڅې د مسجد امام ؤ په سر رسولی او په ډیر کم وخت کې يې مروج علوم تحصیل کړه د حدیثو او تفاسیرو، عقایدو او فقه علومو د تخصص له پاره يې ملا وتر له او د فراغت او ملايې سنډي تر لاسه کړ. ملا عبد الحبيب صاحب دخپل ژوندانه په اوږدو کې د تدریساتو او اسلامي ارشاداتو او ښو اخلاقو له پلوه ډیر شاگردان او عقیدتمندان درلودل د انساني افغاني اسلامي کلتور او ثقافت هسکه نمونه او کرامت گڼل کیدی.

ملا عبد الحبيب اخند د (۱۳۷۴هـ ش) کال د قوس په لسمه د جمی پر ورځ د (۹۰) کالو په عمر د اجل داعي ته لږ لیک ووايه او په ډیر درناوی د کندهار د شمال

خواپه عمومي هديره كي خاورو ته وسپارل سو (۱)

د كندهار د علماؤ يوو ته ذكره د حاجي ملا عبد الحبيب اخند د زياتي پيژندگلو په هكله ليكي :- حاجي ملا عبد الحبيب اخند صاحب د مشهور طبيب او ملا مولاد اخند صاحب زوى و چې پلار يې هم د كندهار يو لوى مدرس ملا او د خلكو مرشد تير سوي دى ، پلار تر يې د خړوخت تدريس وروسته د طب د علومو د زده كړې مينه پيدا سوه ، دهند په حيدرآباد كې د حاذق طبيب د سند د حاصلولو وروسته بيرته كندهار ته راغى او د تدريس وروسته به زياتره دنار و غو ملايانو او طالبانو او د كندهار د مسكينانو په وړيا معالجي او تداوي لگياؤ . نيكي يې ملا جان محمد اخند صاحب نوميده چې د كتوانزخه كندهار ته راغلى و او د ارغنداب په بيلو كليو كې په ملا يې او امامت لگياؤ چې هوهلته اوس د بابا ولي عليه الرحمه د غره په دوه كې مېنځ دى . ملا جان محمد د گل شير زوى او د مراد لمسى دى چې د شورى په مشرنگي بابا مشهور دى وزيات در وزيان او عقيدتمندان لري .

د حاجي ملا عبد الحبيب اخند صاحب مشر زوى ملا عبد الحكيم جان اخند نوميدى چې د كندهار د مشهورو ملايانو او متقيانو خخه گڼل كيدى او د استاد كل حيثيت ته رسيدلى و او د يو شمير مشهورو ملايانو او مجاهدو طالبانو استاد او د كندهار د خرقى شريقي په مدرسه كې يې د ښه ډير وخت له پاره تدريس كړى و . دى د (۱۳۵۲) كال په انقلاب كې كوښښ ته مهاجر شوى او د صحت د خرابتيا له كبله يې د تدريس مشغله بريښوده او په شالدره كې په كتاب فروشى اخته و . ويل كينې چې د دماغى علالت فشار له كبله يې د غه كار ته هم دوام نه سو وركولې نو په خپل كور كې په داسې حال كې چې دو تلو توان او اجازه نه لري د خپل اخري ژوندانه شپو او ورځو كې په كړاوونو خته شو د (۱۳۷۵ هـ ش) كال د ثور په اخري وفات سو .

د حاجي ملا عبد الحكيم جان اخند زاده صاحب يو زوى ملا عبید الله اخند نوميدى چې په كال (۱۳۵۵) كې يې د يو وېشت (۲۱) كالو په عمر د كندهار د صد يقيه مدرسې خخه

(۱) د طلوع افغان ورځپاڼه - چهار شنبى د ۱۳۲۴ هـ ش كال د قوس ۲۲

د هر وجه علومو د فراغت لنگوټه او چینه حاصله کړه او د پلارن اوښکه د خلف په
شانی د امامت او خطابت وظیفې ته د واک وړ کړی او یوشمیر مهمو دیني کتابونه
و مو عظمي پي چاپ سوی چی مشهوری د هدیت المؤمنینستو ترجمه او نور د

عمری مسجد جامع او مدرسه

د دغه مسجد جامع او مدرسه د کندهار د نفوی ښار د هرات دروازی د باندی د
شهیدانو د چوک جنوبی خواته وړخرمه د کندهار د سینما پر خای چی په
نیرو کلو فوکی (۱۳۳۱ - ۱۳۵۹ هـ ش) خوځله سوځیدلی او ویرانه سوی ده او د کندهار
عامه خلکو د هغی په نسبت ښه ذهن او فکر نه درلود. د (۱۲) مترو په طول او (۶۰)
مترو په عرض په دوو پوړیخ دول چی دری گنبدی به ولری چی هره گنبده به یی (۳۰)
متره د ځمکی څخه ارتفاع ولری اولس زره تنه لمونځ کوونکی به دننه او پنځلس زره
تنه لمونځ کوونکی به په دباندی برخه کی خای ولری او په دوو لویو دروازو کی به
او داسه لریاره منظم ځایونه موجود وی، اوله دروازه سره به یی دوی هسکی
ښاری چی (۴۰) متره جگوالی ولری او هم د گلانو او چمن لریاره به جدا مخکه
لری. او د هغی په څنګ کی به د سلو تنو طالبانو د تدریس او اوسیدلو لریاره
ویه اسلامي مدرسه جوړ پیری. د طالبانو د مشر او ستر سالار ملا محمد
نور مجاهد له خوا د (۱۳۷۴ هـ ش) کال د حوت په لسمه په خاصو مراسمو سره
چی په هغی د کندهار د طالبانو د شوری غړو، نومیالی عالمانو، بزرگانو
د هیواد یوشمیر متدینو او متقی کسانو گډون کړی و د تهداب ډبره
ښیږدله سوه. (۱)

د دغه مسجد جامع د جوړولو او بشپړولو په چارو کی د کندهار دین دوستو
پیرملي شعایر مینو خلکو او د ټول هیواد مسلمانانو او عالم
سلام جدي مالی تمه د کړی دی.

طلوع افغان - ۱۳۷۴ هـ ش کال چهار شنبی د حوت ۲۳ - ۱۴۱۶ هـ ق د شوال

۱۹۹۶ - ۲ د مارچ ۳

د میوند مسجد او مدرسه

د میوند مسجد د کندهار او هرات کانگریس ته ورځمه
په پنځه بسوی مخکې لومړی او اوبیایي د زمانې په هر ور
ځینی ملاحقات لکه د ملا او طالبانو د اوسیدلو حجرې، د اوداس
د تازه کولو خایونه او غسل خانی پخې جوړې سوی دی، څرنګه چې د
کندهار ځینی بډایان اوسر د اړان په دغه سیمه کې د سیند او
کاریزونو د اوبو شادابی او پراخی مخکې لری نو دوی د ملا مشر
او ملا نوازی په ذوق هر کله د امامت او تدریس له پاره مشهور
ملا بیان او خطیبان له خانوسره اوسولی دی.

د میوند سیمه د کندهار د تاریخي ښار په پنځوس کیلومترې کې
پرتله ده چې پخوا د (کشتک نخود) په نامه یادیده. څرنګه چې د میوند
تاریخي کلی او د بنسټه کې د افغان او انګلیس په دوهمه جګړه کې (۱۸۸۰)
لوی بری د افغانی لښکرو او مجاهدینو په نصیب سو، نو ځکه د هغه
د رڼاوی له کبله د دغی سیمې نوم په میوند واړول شو.

او د شهیدانو پیر مزارې په (۱۳۱۱ هـ ش) کال کې د کندهار د تنظیم
رئیس محمد گل مهمند له خوا د یادگار او افتخار په ډول خلی جوړ سو
د دی څخه پرته په میوند کې د خواجه حسن (میمندي) زیارت چې د شمس
الکفاره په نامه یادیږي او د سلطان محمود غزنوی د دربار وزیر،
لیکوال او مؤرخ هم سته.

په تاریخي لحاظ میوند نه یوازې د کندهار بلکه د افغانستان یوه ز
او تاریخي سیمه ده چې کندهالی یې د ارغند او د سیند د غاړې څخه
د اوسنی میوند تر غونډیو رسېږي، یو شمیر تاریخ پوهان وايي: یون
لوی سکندر هغه وخت چې (ارپانا) ته راغی د ارغند او پر غاړې ج

کلاگانی جوړې کړې چې د میوند غونډې هم لدهغه جملې څخه
گڼل کېږي. ۱۰.

د میوند مسجد او مدرسه د نیمې پېړۍ راهیسې زیات شهرت لري،
کند هار یوشمیر ملایانو او طالبانو په هغوی د رس لوستی او
ورکړی دی.

په دی راوړوسته کی د دغه مسجد او د هغه د مدرسې مشهور ملا، مولوی
عبد الغفار صاحب نومید چې هلته یې د امامت او خطابت حلقه ډیر
توده ساتلې وه.

مولوی صاحب عبد الغفار د ملا اختر محمد اخندزاده ناخیل تر کی
زوی و چې د کند هار په (کشک نخود) کی په (۱۳۰۸ هـ ش) کال کی زیږیدلی
و. دی د خپل پلار (السراجی فی المیراث) د حاشیې په شپږم مخ کی په
خپل یوشمیر کی خان داسی معرفی کوی :-

د دستخط دی ستا حضور ته یادگار

تادی بناد کړی په رحمت پروردگار
د امید په کړو ستړی گو انتظا ر

ستا دعاو ته ناخیل عبد الغفار

دده دیوبل اثر (خلاصت الحساب) په (۲۶) مخ کی دیوبی حاشیې په
ترڅ کی داسی راوړه سوی دی :- (علامه الوقت، مولینا ابو الفیض
عبد الغفار الکشک نخودی، الناخیل الشحید فی فتنه روسیا الدهریه
المتسلط علی افغانستان، اخذ المرتدون من مطار الطیارات، چین
قدومه من الحج فی سنه ۱۳۹۸ هـ ق) ۴۰.

۱. کند هار - ۲۲۲ مخ.

۲. سپیدی - دوه میاشتنی ادبی کلتوری مجله ۱۰۱ مخ.

۳. حیات افغانی - د محمد حیات خان اثر (ترجمه) ۳۲ مخ.

ملا عبد الفقار صاحب متد اوله علوم لکه فقه، حدیث، تفسیر، صرف
نحو، منطق، حکمت، فلسفه، اخلاق او ادبیات د خپل پلار او نور
خپلوانو او ماما خیلو څخه چې ملا محمد شفیع او ملا محمد شریف
جانان نومیدل، او ملا صاحب جانان کا کر خپله شاعر او دکندها
دینو ونځیو د دیني مضامینو استاد و لوستی او تر هغوی د استاد
او امامت عالی درجې ته رسیدی، دکندها رپه دنده او دباندی کی
دیو شمیر جیدو او متبحرو علماؤ او مدرسو څخه درس لوستی د استاد
علمی درجه او د دستار بندی او چوخی معموله مناسک یی پر خا
راوړی و.

دده سره مالد (۱۳۲۲ هـ ش) کال راهیسی د بنکار پوپز بانزار د سید
احمد گلزار د چاپینکو د پتړه گری په دکان کی شناخت او پیژندگل
درلوده. دغه دکان دکندها ر د یو ادبی او عرفانی محفل حیثیت درل
چې دکندها ر یو شمیر شاعرانو او لیکوالو لکه محمد انور نومیا
عبد الحکیم شیدا، محمد نسیم فوری، صالح محمد صالح، عبد
النبی عزیزی، عبد الرزاق پښتون، ملا محمد عمر، محمد یوسف
ویران، عبدالله د سپین بولدک او ملا عبد المنان حیرت او نور
عضویت درلود، دوی په خپلو علمی، ادبی او شعری قریحو په مشاعرو
او مناظرو د انرولو دغه محفل هر کله تود ساتی، مولوی عبد الفقار
هر دغه محفل ته کله کله حاضریدی په شعری او علمی مناظرو کی
برخه اخسته. او خپله ادبی طبع او علمی استعداد یی انزه مایه، که څه د
دی په هغه وخت کی یو محجوب او منزوی طالب بنکار کیدی او څو
شعری ذوق او ادبی قریحه یی زیاتره پتوله، خو په دغه محفل کی چې
طلوع افغان د جریدی یو شمیر قلمی همکارانو او منسوبینو
شمولیت درلود، نو د طلوع افغان په جریده کی یی دده د آثارو ولس
کولو زمینه هر برابروله، په دغه وخت کی یی شعری تخلص (نور)

ایښی وچې په راوړو سته کی یې په بریالی واپراوه .
 مولوی عبد الغفار یونانز کخیاله په ادبی فنونو پوه شاعر و، هغه ددی
 حقیقی زړه چاودی او نزاره چاودی دنیا، دهر دهر انزاره مخلوق خخه
 بیزار دی، او په خیالی دنیا کی په جنتی او معصوم خوبونو کی عرق د دنیا
 دخلکو خخه پتیدل غواړی، د حسن او عشق په رنگینو کی د اسمانی
 دنیا د دلفریب منظر و نو تر منځه د زړه پتو اړه ما نو نو پوره کیدل غواړی
 بناغلی محمد معصوم هوتک چی دده یونزیات شمیر شعر و نه تر نظر
 استلی دی دده د قریبی په هکله لیکي :- د مولوی عبد الغفار بریالی
 کلام د پیر پوخ او فکری نهایت رسادی، د پیر شاذ اونا در تشبیحات
 او استعارات راوړی، په کلام کی د شاعر علمی تبجراو شریوره مطالعه
 بیخي خرگنده ده، ماچی ترکوی اندازی دده شعر و نه لوستی دی، دی
 د میرزا حنان او حمید ماشوخیل بابا د سبک او رنگینی پیرو دی او
 دی هر خان د حمید د شعر و نو پیر و گڼی .
 دده دیوان د (جزئیات بریالی) په نامه د کوټی په ښار کی چاپ شوی دی
 د مولوی عبد الغفار بریالی د شعر نمونه :

چې په مینه کی منصور سو بریالی	پر جهان باندي مشهور سو بریالی
چې د عشق نسب یی غوره کړو خان ته	د رقیب سره تر پور سو بریالی
چې لیل و د محبت راغی میدان ته	هغه د هر وړ باندي چور سو بریالی
په لقب د سمند را آتش مزاجه	تن پخته سر په تنور سو بریالی
بی تا راجه بل وصیت نه کانه گله	که و مړې ته د رخصت سو بریالی
کوړیو عیب یی په خوادۍ باړی ربه	چی د هر سړی منصور سو بریالی

په رتبه به د شفق کشری — وروړسی

که دخان په وینو سو سو بریالی

د مولوی صاحب د شعر بله نمونه :
 داچی گوری د گل مخ ته هر سبا لمر
 سخته شوخ دی بی ادبه بی حیا لمر
 په نظر چی گل نظر کړی په غرمه کی
 دوزخی سود بلبلو په منرا لمر
 په غمو کی لیونی وحشی مذهب سو
 خک گرنزی پیر اسمان باندی تنها لمر
 چی د مینی اضطراب بی په سر کنبیوت
 لکه ژرند سرگردان سو پر سما لمر
 بیگا ویشی په خوب معراج د وصل
 سهار پورته ویر خوله سی په خندا لمر
 عاقبت به د دجال اندیوال کبری
 کشکی نه وای همسایه د مسیحا لمر
 شپه و د اروی د فلک په درانه خوب کی
 بریالی رنگه په ورخ کړی لیونتی لمر
 مولوی عبد الغفار صاحب متاهل و، یونروی بی چی مولوی عبد الوکی
 نومین د کندهار د طالبانو د اسلامي رژیم د مشرتابه مجاهد
 امیر المؤمنین د دفتر منشی اود علماؤ د عالی شوری فعال غړی دی.
 د سپیدی مجله د مولوی عبد الغفار صاحب په هکله لیکي : - مولوی
 عبد الغفار صاحب په (۱۳۵۲ هـ ش) کال کی د حج د فریضی د ادا کوونکو
 وروسته هغه وخت چی دده د سپرلی الوتکه د کندهار هوايي میدا
 ته را کښته سوه د خلقي رژیم د پولیسو لخوا ونیول سو او په بن
 کی په شهادت ورسیدی .

محمدیه مدرسه

دغه مدرسه د چهارشنبې په ورځ د حوت پر څلورمه (۱۳۱۱ هـ ش) د کندهار د ښار والي (بلديه) له خوا د پوهنې د وزارت تر حمايي او د کابل د عربي دارالعلوم د پروگرام له مخې په کندهار کې افتتاح سو. او پنځه سوه تنو طالبانو چې د (۱۸-۲۰) کلونو پورې يې عمر درلود درس پکښې لوست، د دوی لباس، د ودې او متفرقه مصرفونه هم د کندهار ښار والي ورکول، يو سر معلم او دوه تنه د عربي ژبې معلمان او يو د خط معلم يې درلود. سر معلم يې فضيلت مآب احمد جان اخوندزاد مخطيب او معلمين يې فضيلت مآبان مولوي غلام سرور او مولوي شيخ محمد تياکلي سوي وو.

محمدیه مدرسه

په (۱۳۳۵ هـ ش) کال کې چې په کندهار کې د نورو عرفاني او اقتصادي موسسو د پرانستلو له پاره بيا ضرورت پيدا سو نو د هغه وخت نائب الحکومه او عسکري قومندان مرحوم عبدالغني گرديزي د سپارښتني سره سم د کندهار په دريمه ناحيه کې د خرتي شريفي جنوبي پلوته د محمدیه مدرسي د تاسيسولو اقدام و سو. د دغې مدرسي اعاشه او اباته د هغه وخت د مرستون د موسسې (دار المساکين) د بودجې څخه په داوطلبانه ډول د کندهار د سوداگرانو د مالونو د محصول اضافې او اعاني څخه تامينيده، دغې مدرسي تقريباً (۱۶) پښې درسي کورنۍ درلودې چې د (۱۵۰) طالبانو په شاوخوا کې سهارينې او ماښامينې يعني ليليه درس لوست، د محمدیه په مدرسه کې منطق، نحو، صرف، معاني، تفسير، احاديث، اصول، فقه او ادب تدريسيدل، سر مدرس يې ملا محمد انور اخوند او مدرسین يې مولوي حباب، ملا دين محمد، شيخ اخوندزاده، ملا عبدالقادر، ملا عبدالحکيم اخوندزاده، ملا محمد حسن اخوندزاده، نو ميدل، دغه مدرسه په کال (۱۳۴۱ هـ ش) کې د مرستون د مالي بحران او د مصارفو د حسابونو د عدم

تصفیه او کنترول له اثره له منځه ولاړه .

د طالبانو د دورې د مدرسو تکثر

اوس په افغانستان کې (۱۳۲۴ هـ ش) د مرکزي حکومت د ناستوالی او په کندهار کې د طالبانو د دورې د شروع کیدلو له کبله د بنوونځیو او نورو فرهنگي موسسو د فطوري په نسبت د افغانستان د لویو ښوونځیو سیمو په ټولو ولایتونو کې د مدرسو تاسیسولو ته زیاته توجه ښته . چنانچه د طلوع افغان جريدې د کندهار د معارفو د رئیس مولوي عبدالشکور حقاني په حواله وايي: اوس په کندهار کې فعال (۳۵۰) مدرسې پرانستل سوې چې (۱۰۰۰۰) استادان اوسل زړه (۱۰۰۰۰) شاگردان درس په کښي وايي. (۱)

د اسلام راتګ کابل ته

مسلمانان افغانستان ته د درو ولاړو څخه راغلل:

د شمالي افغانستان د لوري څخه د راشدينو خليفه کانوپه وخت کې د دوی د نظامي او اداري مرکز نشاپور څخه، او د امويانو په وخت کې د مرو د ښار او د لويديځ افغانستان د لوري څخه د سيستان د زرنج څخه راوړسیدل، جنوب ختيځ افغانستان چې په هغه کې پښتونخوا او د سند کېنډې برخه شامله وه ټاکلې مرکزي نه درلود. د افغانستان د لښکرو عمومي قومندان به کله د عراق په کوفه او کله به په دمشق کې اوسیده. مسلمانانو د کابل د نيولو د پاره څو ځله مجاهدې وکړې، د لويديځې خوا په ۶۶۷هـ کې اموي حاکم ربيع حارثي، په (۶۷۱هـ) کې د عربيو حاکم عباد، په ۶۸۱هـ کې يزید او بوعبيده، په (۶۹۳هـ) عبدالعزیز د سيستان والي عبدالله د عربيو حاکم د کابل شاه او رتييل د ماتولو له پاره لښکري يرغلون وکړل خو هر ځل به د ماتې سره مخامخ کيدل.

په (۶۹۷هـ) کې د عراق والي او پر افغانستان د يرغل د عمومي قومندان حجاج د افغانستان د هغې سيمې څخه چې د مسلمانانو په لاس کې وه عبیدالله د سيستان د لوري د کابلستان په نيولو مامور کړ، دغه يرغل هم ګټه ونه رسوله او اسلامي لښکر په ډير وتلفاتو شاته راغی خو حجاج ډير په قهر سوخپل قوماندان يې وځپه او د دمشق د دربار څخه د اجازې اخستلو وروسته يې د بصرې او کوفې د عسکرو د ټولو مهماتو او ذخيرې څخه استفاده وکړه او يوازې د وولس زره د عربيو تکړه او جهاد قوماندانان يې د عبدالرحمن بن اشعث په قوماندانۍ په (۷۰۰هـ) کې د کابل په نيولو مامور کړ. (۱)

په دی وخت کی په کابل کی کوشانی پاچا حکومت کاوه چی عربانو به هره (اعرج)
 وایه اعرج خپله د مسلمانانو دیرغل د ماتولو له پاره مقابلی ته راووت
 چی د سیستان تاریخ په دی هکله داسی لیکي :- (شاه کابل حرب بنفس خویش
 همی کرد ، مردی بود که هیچ کس برو و برابری نه کرد ، بسیار بکشت تابست
 و اند هزار مسلمان بر دست او شهید گشت ، چون مهلب آن بدید ، حمله
 کرد و بر شاه کابل ، و شاه کابل اندر ان وقت باز گشته بود سوی سیاه
 خویش ، او را یکی نیزه زد ، بر پشت او آمد و نیز بدرع اندر شد به کابل شاه
 اندر نه شد ، بگشت و دیگر سو پیش روی او بدرع بیرون آمد ، مهلب نیرو
 کرد که باز ارد ، چندان قوت کرد که خواست که کابل شاه را از پشت بریاید
 تا او به قوت گردن اسپ براندر گرفت ، اسپ بر جای ماند اخر نیزه بر کند
 و کابل شاه بتاختن از پیش او ایستد ، و اندر وقت کس فرستاد و صلح کرد و گفت
 نه ! با چنین سپاه به حرب چیزی نتوان کرد . . . (۲)

دی ویر و دارید او د کابل بناریان یی مجبور کړل چی د دفاع له پاره د بنار پر شا
 و خوا دیوالونه راوگرزوي ، رتبیلانو د دیوال د تیر کینانو څخه د بنار دفاع کوله ، مجاهدینو
 د دهمزینک په برخه کی بنار ته لاس د ننوتلو لپاره ومونده او په نریالیتوب سره بنار ته
 داخل سوه او داسی جنک و فوینت چی د دوست او د بنمن لږ توپیر لیدل کیدی ، په دغه نازک
 وخت کی عبد الرحمن د خپلو لښکرو سره کابل ته نه وای رسیدلی د مجاهدو عربو قول
 لښکر به د قباهی د خطر سره مخامخ سوی وای ، د سخت جنک په نتیجه کی بنار تسلیم سو او تیل
 گردیز ته و تښتیدی په دغه جنک چی لیث بن قیس بن حضرت عباس شهید سوی ؤ
 عبد الرحمن د هغه مړی وموند او په هر هغه ځای کی خاور و ته و سپارل سوی اوس
 بی شاه دوش مشیر بولی اوله څنگه سره یی مسجد اباد سو ، عبد الرحمن د کابل دیوال
 سیمو د پللو په نتیجه کی د حضرت عباس او جلیل مړی هم پیدا کړل چی شهیدان سوی
 و او په هر هغه ځای کی چی اوس شهدای صالحین ورته ویل کیږی بنخ سول .

۱. تاریخ ابن اثیر (الکامل) ترجمه عباس خلیلی (۶۵ - ۱۸۱ مخ)

۲. تاریخ سیستان ۱۸۱ مخ

د کابل تاریخی اوزار په مسجدونه

د پل خشتی مسجد

دغه مسجد د کابل د سیند په جنوبی خوا کی د خشتی پله له څنګه تقریباً دیو
 عریب مخکی په احاطه کی د لومړی هجري پیری په ساختمانی موادو جوړه سوی و
 مسجد قهلاب لومړی ځل د دېرو په توګرو اوختو او بیا په ریګو او اهاکو
 اسوی و، دیوالون یی په اومو خښتو او بیا په پنځو خښتوچی په هغه کی ریک او
 ساک استعمال سوی و جوړه سوی په سفیدی او ایرانی ختی ښکلی سوی
 خونو کوټو او حجرود پوښښ او مسطح کولو له پاره یی چی زلزله لږ تاثیر
 وکړی د چنار، غرغراو سفیدان د ونود لږ ګوڅه کار اخیستل سوی و او
 د دستګو باندی یی بومریا، وسک، نلارن او غوره گل او کاگل لویدلی و.
 دغه مسجد جوړولو پلان د تیمور شاد رانی د سلطنت په وخت کی د اسلا می
 ی په طرز طرح سو او د شاه زمان د پاپاچای په دور کی په (۱۲۱۳ هـ) کال کی کار بشپړ سو
 مری سر کی دغه مسجد یو پوریچ جوړه سوی و چی دری دالانونه، او رواقونه
 یو ویشته گنبدی یی درلودی دهری گنبدی په منځ کی یوه یوه دانه لوی
 نفوس د کابل د حری پوهنتون د ماشیخانۍ ساخت زیر و ل سوی و چی د دوو
 وادلنګرونو په واسطه پورته او کښته کیدل، دغو خراغونو په هغه وخت کی مخصوصه
 لال او عظمت درلود، او د خاورو ټیل به پکښی سو ځل کید. د دغی مسجد
 ا مع ګچکاری د هنی زمانی د معمارۍ د شاه کار یو په زړه پوری نمونه وه، صحن
 په عادی تخته سنگونو فرش سوی و او د مسجد د مخکی مخ داسی صندل کاری سوی
 یی دهر مړینو د بروسو په سیالی کوله.

په مسجد د بازار وخوا ته یوه لویه دروازه نولوده چی د دغی دروازی پر سر یوه جګه
 پراخه اوه مخی گنبده موجوده وه چی پر رواقونو سره ښکلی سوی وه. د گنبدی
 ندی په رواقونو کی به تسبیح جوړونکو ښکلی تسبیح ګانی او پوښکان جوړول

د مسجد اذان خانہ د دروانی پر سر واقع وه، چی مرحوم سائین به په ډیر
خوابه اولور آواز اذان پکښی کاو چی آواز به یی وړ خر مه ټولو خایو ته رسیده
د مسجد دوو طرفو د باندی خولکی یولس دکانونه جوړه سوی وه چی موچیانو
چای او قند خرڅونکو، بنجارگانو او سیمسارانو به په کرایه اخستی و او کرایه
یی مسجد ته وقف کړول سوی وه.

سراج الملة والدين امیر حبیب الله به د جمعی په ورځو هر کله په دغه مسجد
جامع کی دخپلو درباریانو سره لمونځ ادا کاوه او خرنګه چی د کابل تاریخی او
زور مسجد ونو ډیر ډیر وبار به پکښی ؤ او د لمانځه خای به په اسانۍ نه سو
پکښی پیدا کیدلای.

امیر حبیب الله د دغه مشکل درفع کولو لپاره امر وکړ په هر صورت چی امکان
موجود وی د دغی جامع د مسجد صحن دی پراخ کړل سی، د دغه امر په تعلیلولو
سره د دغی مسجد جامع جنوبی پلوته چی د مسجد د باندی ؤ او هلته خاکروبه او
ناپاک شیان راټولیده د مسجد دغه صحن وگرځول سو، خود دی سره بیا هر
د لمونځ کونکو لپاره کافی خای ونه موندل سو خوا میر حبیب الله بیا امر وکړ
چی پر مسجد باندی دوو پوړې لږ ګوپه سقف جوړ کړل سی، د دوو پوړو
پوړو معمارۍ یی استاد ولی محمد کندهاری په سر ور سوله.

لومړی چاپی دغه مسجد جامع په قالینو فرش کړ، مرحوم حسین افندی ترک
د کابل ګمرک مدیر ؤ، اولمړی چاپی د دغه مسجد و صحن ته او به راوستی
مرحوم حاجی غلام رحید نقش بندی د حاجی غلام ربی زوی په بخارا کی
افغانی وکیل التجار ؤ.

په ۱۳۴۹ (هش) کال د ثور په دوهمه او د ۱۹۷۰ م) کال د اپریل په دوه ویشتمه (۲۲)
د کابل او دهیواد د شاوخوا ملایانو او روحانیونو غونډی او مظاهری
د اعتمادی د حکومت څخه درای د اعتماد اخستلو او پټولو او ناروادولتی
نشر اتود غندولو او مخنیولو په هڅه د (۴۳) ورځو لپاره د دغی مسجد جامع
د صحن څخه را پاشیدلی وی.

استاد محمد ابراهیم خلیل مرحوم په دی هکله داسی لیکي :

تعمیر این مسجد در سال (۱۳۳۴ هـ ش) شروع گردیده است ، این مسجد مبارک که مینار آن (۶۲) متر و گنبد سبزش از کرسی هژده متر ارتفاع داشته و گنجایش سه هزار نمازگذار را در یک وقت دارد ، تمام ایوان و رواقهای طبقه اول و دوم و زینهای عریض و وسیع و دهلیزها و دیوارها از سنگ مرمر کار شده و روی گنبد آن از کاشی ابله رنگ تزئین گردیده و یک حصه سقف آن که خارج گنبد است طبق نقشه علیحده برای جلوگیری از آب باران آهن پوش شده چراغ بزرگ قندیل وسط در مسجد در گنبد بلند و مرتفع آن اویزان گردید .
پیرانصب قندیل مذکور که (۱۶۰۰) کیلو گرام وزن دارد از طرف کمپنی زمینشناسی رجر منی ساخته شده قندیل بزرگ و بیضوی آن حاوی (۳۰۰) گروپ برق به (۵۰۰) تا (۱۵۰) ولت میباشد ، تعداد اویزها بلوری بوده و شیشه های مقبول و در زیبایی مسجد افزوده است ، و ضمناً وسایل نشر الصوت مسجد بسیار ساسی بوده و دارای مرکز گرمی و دستگانه تهویه میباشد ستخانه (وضو خانه) مسجد جامع پل خشتی مجهز باشد که ابرسانی و شیردهن ها و تشابهای متعدد میباشد .

دغه مسجد یو لوی امام او خطیب میر واعظ نومیدچی اصلی نومړي میر احمد (سید احمد آقا) ؤ . د اعلی حضرت زمان شاه ، محمود شاه درانی (وشا شجاع) اچاهی په وخت کی د کابل د پل خشتی په مسجد جامع کی د اسلامي تبلیغ او د مسلمانانو د وحدت جهندا پورته کړی وه او پر چند ولودیرغل کولو او د محمود شاه درانی د پلچاهی په رنگولو می یی فعاله برخه درلوده . میر واعظ صاحب بل او د کابل د شاه وخواه او سید ونکو د مقتدا ئیت او روحانی مشرتابه ئیت درلود یوای معارف دره مریدان او پیر وان لکونو تنو ته رسوی . هغه د پلچاهی شاه شجاع د کابل خنجر د لیتور لوری ته و خوئید میر واعظ د مختار و له مشیر محمد خان له خوا شخه د کابل د نائب الحکومه په حیث و ټاکل سو ، د فارسی ژبی صوفی او سالک شاعر دی او په (۱۳۲۲ هـ ق) کی په شهادت

رسید لی اود کابل د بارانی په کوڅه کی د بابا ولی د قبر تر څنګ خاورو ته سپارلی
سوی دی

د شعر نمونه یی :

من بېمل نگاه در چشمان کیستم مجروح به فیش خنجر مثرگان کیستم
ای سر و خوش خوار ز احوال من میسر عاشق بنور خاور تابان کیستم
چون ذره در هوایی که من رقص میزنم من سرمه جوی ریک بیابان کیستم
ای مدعی مسیح که سر پیج میثوی من نونهال گلشن احسان کیستم
خود گنده میثوی تو ممکن فکر کنده من سبزه دمیده ز بستان کیستم
از ذوالفقار حیدر کرار غافل شمشیر آبدار نمایان کیستم
تعلیم، علم و ادب از که بشنوم شاگرد طبع لعل سخندان کیستم
جادار دانکه فخر کند بر شهان دهر
روا عظم) تو خود ببین ز غلامان کیستم

د شاه دوشمشری مسجد

دغه مسجد د کابل د ښار په لویدیځې برخې د شاه دوشمشر د زیارت جنوب ته د کابل
د سیند په شمالی برخه کی د علو گنج د باغ جنوب ختیځ ته د دوو مېزو او بیرو بار
لرونکی جادو په منځ کی دوه پوړی جوړه سوی دی. په یوه روایت داد کابل لومړنی
مسجد جامع گنل کیږي چې په ۸۱۱ هـ.ق یا (۱۴۰۰ م) کی هغه وخت چې عبدالرحمن بن اشعث
د شدید جنگو وروسته کابل ونیوی او ربیل بن جیپال شاه گردیز ته ولېږي
عبدالرحمن د لیث پرمېر باندې چې په جنګ کی شهید سوی و پینې سو
او هغه یې په دغه اوسنی ځای کی چې پخوا آتشکده وه ښخ کړ، او مسجد یې هره
د هغه د مقبرې جنوبی لوري ته آباد کړ، چې د شاه دوشمشر د مسجد په نامه تر اوسه
یادېږي، دغه مسجد د زمانو په تیریدلو سره ډیر تعمیر او ترمیم سوی دی
د بابر پاچا د زوی نصیر الدین همایون د پاچاهۍ په وخت کی د معمارۍ په نوی سبک
په دوو پوړو کی جوړه سو او کتاری باندې راوگرځول سوی.

دغه مسجد جامع په (۱۳۰۶ هـ ش) کال کې د اعلیٰ حضرت امان الله مور سرور
سلطانی دوه پورې پوځ پوځ جوړ کړ او په هر پور کې یې تر زر زیات لمونځ
کونکي ځایېږي.

د بابر شاه د برین مسجد

د بابر شاه د باغ د عمارت پر سر او د هغه د مقبرې په کښته برخه کې د هر مرويوه لایه
بهارې د سرو څخه یو مسجد جوړ سوی دی چې د رواق پر سر په دېرینه کتیبې
کې یې داسې لیکل سوی دی:

این مسجد لطیف و معبد شریف که سجده گاؤ قدوسیان و جلوگاؤ کرو بیان و به
فرمان ادب در حریم محترم این گذرگاؤ ملا اعلیٰ نظرگاؤ عالم بالا یعنی
روضه منور پادشاه غفران پناه رضوان دستگاؤ خلد آرامگاؤ حضرت فردوس
مکانی ظهیر الدین محمد بابر شاه غازی جز آن عمارتی ننوان ساخت، به
فرموده این نیازمند تمام شکر سراسر ستایش سرپایانیش درگاؤ الهی ابو
المظفر شهاب الدین محمد صاحب قران ثانی شاه جهان پادشاه غازی بعد
از فتح بلخ و بدخشان و فرار ندر محمد خان از بلخ به شبرغان و تقاب
فریقي از کار طلبان و نبرد آزادی او در آن سرزمین با آن گروه فیروزی
شان و هزیمت او و ظفر سپاه رزمخوا در آن میدان محض کره کار ساز
حقیقی نصیب این نیازمند و دولت خواهان این بنده شرمنده احسان حضرت
یزدان گشته آخر سال جلوس میمنت هافوس موافق (۱۰۵۶ هـ) در عرض دو
سال به چهل هزار روپیه ای انجام یافت (۱)

دغه مسجد تر (۱۳۷۰ هـ ق) کال پورې په پخواني حال پاته و خو وروسته په هغه
کې شکستونه او چا کونه پیدا سول او د دې له پاره چې بېخي له منځه ولاړه نيسي
دا یتالیا د پخوانیو آثارو د ساتنې د مهندسانو د هیئت په واسطه ترمیم سو او د
ترمیم په وخت کې یې د معماري د پخواني سبک مراعات په نظر کې پکښې ونيول

سو، خو پخوانی لطافت او ښکلا یې له منځه ولاړه نه سی .
 د مسجد د ترمیم کولو په وخت کې ولیدل سو، چې د دیوالونو په مفر او
 منځ کې یې خټې کار سوې پخې خښتې او اهاک پکښې لښته، او دا څرگنده
 سو، چې د تعمیر د بری یې د پخوانیو هنرانو د لوجو څخه چې یوه خوا یې
 صافه او تراشلی سوې وه برابری سوې او بله خوا یې د مزاراتو د بری
 وی چې کتیبې یې ځنې توبلې سوې، گلکاری او نور آثار یې پاته وو.

د چوب فروشی مسجد

دغه مسجد په یوه جریب مخکې کی یو پورې پوځ جوړ سوې او څنګ تری یې
 یوه مدرسۀ طالب العلمانو د روزلو او متبحرو ملایانو د اوسیدلو
 له پاره چې یوه مجهزه کتابخانه یې هم درلوده په کار لویدی وه.
 د کابل د علماؤ لویه ټولنه یا جمعیت العلماء هم دلته جوړید.
 دغه مسجد جامع په کال (۱۳۰۰ هـ ق) کی د امیر عبدالرحمن خان په امر بیرته ترمیم
 او مجهزه سو او د دبرو، پخو خښتو، اهاکو او گچو علاو د گنبدی او
 سقف د کمان له پاره یې دوه سوه من او سپنه هم مصرف سو، د بنایانو، معمارانو،
 او نجارانو د اجورۍ له پاره یې تر دوه لکه افغانی زیاتی مصرف سوې
 دغه مسجد جامع وروسته د شاهي مسجد او مدرسې په نامه یادید او د افغانستان
 یو شمیر نومیا لویو عالمانو لکه ملا ابوبکر اسحق زی، ملا عبدالرازق اندر،
 ملا سید غلام محمد دلفان د چهارباغ چې هلته یې هم لویه مدرسۀ
 درلوده او میر سید قاسم دلفان د چهارباغ د سید غلام محمد زوی
 تولد (۱۲۶۲ هـ ش) چې د افغانستان د متبحرو عالمانو، سیاستمدارانو او وزيرانو
 څخه و د رس په کښې ورکړې دی.

د شاه ابوبجانی مسجد

دغه مسجد جامع چې د کابل د اوسني نوي ښار، د داخل وزارت د مانی تر شا

موقعیت موندلی د امیر عبد الرحمن خان د ملکی شاه بوبو جانی د میر
عتیق الله د لور د حافظ میاچی د لمسی د میر واعظ د کړوسی د شخصی
جاییداد په پنځه بسوی محکمې کی پوځ او لوی پلوه مجهزه د پنځه سوو لمونځ
کوټکو د گنجایش په انداز مجبور سوې او دیرش کاله پخوانی د ملا امام
اوطال بانو د اعاشی او ابائی له پاره موقوفات درلودل.
شاه بوبو جانی یو خداي دوسته، پرهیز گاره، عالمه، متصوفه، او شاعره
ملکه وه.

هنه وخت پی امیر عبد الرحمن د گلوگیدی وروځنځیله دی په خواب کی دغه
شعرو وایه:
تر گس صدر لږ از شه نشاهم رسید

بر سر خود ماندم و بر چشمت مالیدم
امیر عبد الرحمن که خه هم شعری طبع نه در لوده خود دی په خواب کی
پی داسی وویل:
مهد علیا، صدر کبری بی بی عفت شیم

زانکه از عزت شه نشا خوانده است عیال محترم
الحق از مادر نژاده، دختر همزاد او

صاحب حلم و حیا و مایه جود کرم
شاه بوبو جانی دخپل شخصی جاییداد او زر او گینې په خرڅولو سره زیات
خیریه کارونه اجرا کړي دي چی د هغو څخه د پنهان د حلیمې پل جوړول او
د شفا خانې او مسجد جوړول د دیري یادونی وړ دي. شاه بوبو جانی د
(۱۳۰۴ هـ ش) کال د جون په شلمه په کابل کی وفات سوه او په صالحینو شهادت
کی خاورو ته وسپارل سوه.

مسجد مبارک علیا

دغه مسجد د کابل د پخوانیو مسجدونو څخه گڼل گیزی چی د اورنگ زیب

عالمگیر بن شاه جهان کورگانی (۱۰۶۸ - ۱۱۱۸ هـ) په زمانه کې جوړه سوي د
د دراني تیمور شاه اثر لیکونکي بناغلي عزيزالدين وکيلي ليکي :
هغه وخت چې علیمردان خان د کابل والي د کابل چهارچته جوړوله د دغه مس
تعمیري هوپیل کړ، دغه مسجد د شور بازار د جنوبی خوا په منځ کې
بالا حصار ته نژدې واقع دی. څرنګه چې زیات لمونځ کونکي درلودل
نو د تیمور شاه د توجه موړد وګرځید او هغه یې بیرته ترمیم او تجهیز
کړی او تر (۱۳۳۹ هـ ق) کال پورې پاته سو.

د اعلیٰ حضرت امان الله خان مور شاه خانمې (سروړ سلطان) چې دهیو
په ځینو سیاسي او اجتماعي چارو کې فعاله برخه اخسته دغه مسجد یې بیرته د
جوړ کړ او د قهتاب لمړې دېره یې په خپل لاس په کښې کښېښوده.

میرزا شیر احمد مخلص په دې هکله وایي :

بود این مسجد ز عالمگیر در سابق زمان

کو ازین دنیا ی د و ن عمر است کرده رحلت اس

مسجد او هغه وګرځید، بود و بس خراب

لا جر و غم خواری مسجد به مؤمن ست است

از پی تعمیر این فرخنده مسجد عز مړ کړد

کین چنین خیرات جاری، در جهان خوش نعمت اس

چون ز علیا حضرت این مسجد بگیتی ماند یاد

مسجد علیا ش نام و جای فیض

سال تاریخش چو مخلص از خرد پرسید گفت

مسجد علیا محال بندگی و طاعت اس

د باغ علیمردان مسجد

دغه دوه پوریځ مسجد د باغ علیمردان په منځني برخه کې هغه وخت چې د
خان د کابل والي چهارچتي جوړوله، دغه مسجد یې هو بڼا کړ، د دې له

چی مناره یی دلیری بنکار سی نو د کابل تر چار چتو او ورخر مر عمارتو نو او
مناروی دیویره هسکه او بنکلی مناره باندی و نخته چی اذان دلیری خنجه د
نور و مسجد و نو موزنان و اوری، خو په گډه د کابل د فضا خنجه د اذانو
شرینگی او آزانگه پورته سی. د کابل او سیدونکو بهر کله ورته د دغه مسجد په اذان ماتوله
د باغ علیمردان نور مسجد ونه دنو آباد د مسجد، میرزا قمر الدین د مسجد
د سردار محمد یونس د مسجد او نور و په نامه یادیری.

د دیوان بیگی د کوڅی مسجد

د سنک تراشی د بازار په اړخ کی یو مسجد د دیوان بیگی (عبدالله خان وکیل
الدوله درانی) په نامه چی سنک تراشی هرو رته ویل کیږی جوړ سوی دی.
د دغه مسجد لوی قهذاب ایبنوونکی د اورنک زب په وخت کی د کابل حاکم
(۱۰۶۷ هـ) حیات خان ترین چی شمشیر خان همد نومیده، د خپل حکومت په مده
کی (۱۰۶۹ هـ) دغه مسجد جوړ کړ او پر هغه باندی یی دیوی د برینی کتیبی د
فسولوپه واسطه د مسجد د جوړولو نیته ولیکله.
دغه مسجد وروسته د دیوان بیگی د احمد شاه بابا په عصر کی بیرته آباد کړ، او
و قرة خاتون یی پکښی جوړ کړ.

په شور بازار کی د ملا محمود (علیا) مسجد

دغه یو پخوانی مسجد دی چی د علیا مبارکی مسجد لوی دی چی خواته دوه پور یخه
بیوه محدود ساحه کی جوړ سوی، شاتیری بال بهاری شبستان یعنی تاو خان
موجوده ده، د بابر پلچا مخصوص د اورنک زب راهیسی دغه مسجد
د ملک پیتښی، ملا محمود د دغه مسجد امام او مدرس و چی بابر د خپل اثر
بابرنامی (په ۱۵۱۱) مخ کی هغه خپل مرشد او استاد بولی او وایي: چی
د هغه خنجه فقه لوستی ده.

روز پنجشنبه (۲۵ جمادی الاخر (۱۹۲۶)، (۱۵۱۹ م) از ملا محمود

خواندن درس فقر را آغاز نمود (۱)

دعاشقان و عارفان و مسجد

دعاشقان و عارفان و زیارت جنوبی خواته په بیوی محوطه کی دوه پورې
مسجد دعاشقان و عارفان و مسجد په نامه جوړسوی دی، وایې چې
عاشقان او عارفان دوه صوفیان او عارفان و پونه وو چې دخواجه عبدالستار
او خواجه عبدالصمد په نامه یادیدل چې دخواجه صفاد غره په لمنه کی په عبادت
او ریاضت لگیاوو. دغه مسجد چې دیر نورسوی او دخرابی په خواتلی
امیر عبدالرحمن په وخت کی دملک دادکوهستانی په همت بیرته ترمیم
او تجهیز سو.

دشاه شهید (ح) مسجد

دغه مسجد د شاه شهید (رحمة الله) د مقبری د باندی د احمد شاه بابا په عص
کی په (۱۱۸۳ هـ) کی جوړسوی. د شاه شهید د نور کنیه په مزارات شه
کابل (۶۹) مخ کی شاه ابواسحاق ختانی لیکلی سوی دی. خو په خزینه
الاسرار او نگارستان کشمیری کی دده نور (شاه اسحاق) راغلی دی. پ
نگارستان کی داهوزیاته سوی ده چې دی دمرپینی وروسته (په شاه شهید
کابل) مشهور سو. په خزینه الاسرار کی دده لقب خواجه بزرگ
بنو دلی سوی دی او دای هوزیاته کړی ده چې دمرپینی وروسته په شه
مشهور سو. شاه شهید د اوسنی تاجکستان د ختلان او سیدونکی و په ک
(۸۲۶ هـ ق) د گورد تیمور د زوی شاه رخ (۸۰۷ - ۸۵۰ هـ ق) په حکم په ختلان
و واژه سو، سړی په بلخ کی ښخ سو دسړپوښت بی د شاه رخ په حکم
پروړه وک سو او کابل ته یی راوړلپه او همدلته خاور و ته و سپارل سو
خزینه الاسرار شاه اسحاق ختانی په کبر ویه طریقه کی دسید علی
(۷۱۴ - ۷۸۷ هـ ق) خلیفه گنهی، د اعلی حضرت امان الله تر دوری پوری شاه
۱، پوهاند عبدالحی حبیبی - ظهیر الدین محمد بلبر شاه صلا - چاپ ۱۳۵۱ هـ ش

مسجد دویرانی شکل موندلی و خود سردار نصرالله نائب السلطنه
د سرمنشی محمد عمر دلور د وصیت له مخی دهنی د زیوراتو او گینوله
پیسو خنجه هغه بیرته ترمیر سو .

وصیت نمود که سازنده مسجد از وانچه مانده است از جنس زیور
د شاه شهید د زیارت اوسنی و دانی د احمد شاه بابا په زمانه کی په (۱۱۸۳ هـ.ق)
کال د یاقوت خان خواجه سرا له خوا جوړه سوه . د دغی و دانی د جوړه لوټاڅ
(یا ظفر) دی چی د مقطع په وروستی نیم بیت کی داسی ده :

بگفتا یا ظفر تاریخ این شد . د دغی و دانی پرتندی باندی په فارسی
ژبه یوه منظومه کتبه د احمد شاه بابا په ستاینه کی سته چی خوبه ټیپه دادی :
چو احمد شاه بر روی زمین شد * در اقلیو ظفر مسند نشین شد
به عصرش شیر و بز یکجا خورد آب * که در علو نهییش این چنین شد
چو نور احمدی بر چهره دارد * ازان رونق ده اسلا وودین شد

د مجنون شاه (رح) مسجد

دغه مسجد د افغانستان د خارجه وزارت د ستوری د مانی مخاڅ جوړسوی
دی د دغه مسجد په محوطه کی خومقبری او زیارتونه هوسته چی یوه یی
همدغه مجنون شاه ده . داریانا دائرة المعارف دده د پېژندنی په هکله لیکي :
سید فخرالدین بن سید هاشم ملقب به مجنون شاه تخلص به مجنون در
(۱۲۴۲ هـ.ق) در ده افغانان متولد شد و اشعاری زیادی دارد در قادییه و
چشتیه مجاز بود ، از جمله کتب منظومه او عین العشق ، ظهور الوجدت
بوستان خیال و فقر نامه است . دیوانش به نام بوستان خیال می باشد
که در (۱۲۶۹ هـ.ق) به پایان رسیده وفات او را در سال (۱۳۰۵ هـ.ق) ۸ ربیع الاول
وز سه شنبه گفته اند .

مسجد و مزارش در ده افغانان به نام مجنون شاه معروف است
دغه بیتونه دده د قریبی خنجه دی :

از دست ظلم و بیداد فلک داد
 که دیک دل نه بود از وی شا دو خرم
 به مجنون شاه ابن سید هاشم
 خدا بخشید فرزندان مکرر
 نهادش اسم نیکو ناصر الدین
 به امید اشتیاق لطفی به هر دم
 به سن چار چون عمرش به سر شد
 قضا کردش به خاک تیره همه
 رمضان بیست و یک شد از وفاتش
 به تاریخ علی پیوست محکم
 هزار و دویست و هشتاد و پنج
 که فارغ شد ز قید هر دو عالم
 تا سر خود به در پیرمغان بنهاد
 کرد از روی کرم رهنمان امداد
 ز نهاد، در شورش و دگر پیداشد
 که دگرگون شد این گنبد نو آباد
 زلف دلداری قضا دست به چنگ امروز
 کافر عشق و از دین و خرد آزاد
 شعله آتش و این تن بیچاره ما
 آن چنان سوخت که رفته به خاک فریاد
 بشور رمز خدای ز زبان (مجنون)
 که ز بهر تو من از عالم قدس افتادم

د عليا رتبه مسجد

دغه مسجد د اندرابيودکوڅي د سرپټ په اړخ کي پيل لږزانک ته نژدې جوړهسوي او صحن نه لري. سقف اوچت يي گنبد او آهن پوش دي، او د معماري په بڼه معمول طرز جوړهسوي دي. دغه مسجد د امير حبيب الله سراج الملة والدين د ماينې عليا رتبي په هدايت او مصافو بشکلي کرهسوي، او د پير شهداي صالحينو کي خاورو ته سپارل سوې ده.

د عيدگا مسجد جامع

پخوا به د کابل اوسيدونکو د اختر لمونځونه د کابل د ختيځي خوا په سيا سنک کي چي پراخه ورشو يي درلوده ادا کول، خو وروسته د عيدگا د مسجد اساس د حضوري چمن اړخ ته د پوستين دوزانو مقابل د باغ علي مردان شاته په شل جريبه مخکي کيښودل سو تعمير يي د مرکزي رواق علاوه اته ديرش (۳۸) نور رواقونه لري، چي د هغه پر دواړو خواؤ، ديري پنځي خښتي اهاک په پاڅه او مستحکودول کارسوي دي، دغه مسجد په اصطلاح دوه لايحه دي او په يوه حساب اته اويا گنبدي او څلوېښت کمانداره فيل پايي لري، چي هر رواق يي يو دبله پنځه متره فاصله لري، او د دواړو پي دوه سوه متره او پيسوري بيله ديوال څخه لس متره ځاي نيولي دي، د منځني رواق د وخواؤ ته مناري لري، او د تعمير مخ يي پر گچ بريو او ښکلو رنگارنگ نقشونو ښائسته سوي دي.

د دغه مسجد اساس په (۱۳۱۱ هـ ق) کي د استاد محمد اکبر او استاد محمد عمر په لاس ايښودل سوي او په (۱۳۱۵ هـ ق) کي بشپړ سوي او مساحتي يي (۴۳۰۶۸۰) فوټو ته رسيدې. د ساچي پر شا وخوا يي رواق لرونکي کتاري او په منځ کي يي دري کوچني اولوي گنبدي لرونکي دروازي او دواړو خواؤ ته يي يعني شمالي او جنوبي خوا ته يي د وتلو او ننوتلو دروازي موجودي دي، د محوطي مخکي شين چمن او زياتي پنجه چناران درلودل، دغه مسجد

د شلوخه بیا تر دیر شو زرو (۲۰۰۰ - ۳۰۰۰) تنو لمونځ کونکو لپاره خاځوړه
 داختر په لمونځو کې د پاچاه په امامت قیادت کیدې، امیر حبیب الله سراج المله والدین
 داختر په ورځو کې په دغه مسجد کې امامت کړې او د روڼۍ په مبارکه میاشت کې
 یې د کابل ښار یانوته د افطار محفلونه برابرول. د عیدگاډو مرمړینې ډېرې
 د منبر څخه اعلیٰ حضرت امان الله خان دهیواد دخپلواکي اعلان وکړ.
 په (۱۳۵۸ هـ ش) کال کې د دغه مسجد زیاتره برخه د عسکرو د رسو گزشت
 د ساحې جزو گرځیده، شنه چمنونه یې له منځه ولاړل، ټول په ډېرو فرشو او
 قیرکاری شول او اوسپنیز کتارې باندې راوگرځول سوی.

د قاضی فیض الله دولت شاهی مسجد

دغه مسجد د قاضی په کوڅه کې د تیمور شاه د پاچاهۍ په وخت کې خپله قاضی صاحب
 چې د هرات د محکمې قاضی (۱۱۲۴ هـ ق) او بیا عدلیه وزیر و جوړ کړې دی په کابل کې
 دده په نامه تر اوسه گذر قاضی، باغ قاضی، مسجد قاضی زیات مشهور دی.

د علی رضا خان مسجد

هند وخت چې دی د اعلیٰ حضرت احمد شاه بابا له خوا د کابل د کلا په ترمیمولو
 او د پاچاهۍ د دفتر ونو په تنظیمولو مامور سو او د شور بازار پر شمالی برخه
 کې یې محکمه وروځښتله، په دغه مسجد کې یې د کور له څنگه د کانونه، مسجد او
 حمام جوړ کړ چې کوڅه او مسجد یې تر اوسه زیات شهرت لري.
 دی حاجی رضا موسوی نومید چې د منشي باشي میز او میر عبد الهادی د اکا
 زوی کیدی. د تمیمه انصار مسجد

دغه مسجد د تمیمه الانصار مقبرې له څنگه ډیر ښائسته او پوځ جوړسوی
 دی د کابل او شاوخوا زیاتره صاحبان او صاحب حال خلک د پنجشنبو جمعو
 او نورو مبارکو ورځو کې هلته ورځي، د لمانځه په ادا کولو، او د خدای تعالی

په ذکر کولو سره روحی خوښه اخلي، د حضرت تمیم اصلي نوم همدغه او (کنیت)
 یی (بورقاعه) د اسید زوی او هغه د عدی زوی و چې په (۴۴۰ هـ) کی د جهاد په
 نیت کابل ته راغلی و، د اسلام د تبلیغولو او مسلمانان د خپلولو د مجاهدی
 په لار کی همدلته شهید سوی دی، څرنګه چې ده زیات مخلصین او ارادتمندان
 درلودل د هغه مرقد او مسجد خوځله ترمیو او ښکلی سوی دی، لکه چې د وروستی
 ترمیو او تجهیز په هکلی هر حور استاد محمد ابراهیم خلیل داسی وایي:
 این مرقد منیف که با عرش همسراست
 و این روضه شریف که با خلد هم بر است
 نامش تمیم و کنیه او (بورقاعه) است
 ابن اسید و از عدی ان پاک گوهر است
 در علم و فضل و رتبه و الی باطنی
 روشن بر روزگار چو خورشید خاور است
 از هجرت رسول به سال چهل و چهار
 از جسمیش این به جهان فیض گستر است
 در رفع شرک او ز سران مجاهد است
 در را نشردین ز شهیدان اکبر است
 تمیم سابقش چو مرمت پذیر شد
 زیرا بهر اساس خرابی مقدار است
 ظاهرش جوان جوان بخت کامگار
 کن لطف کردگار عنان دار کشور است
 امر اکید داد به تجدید این بنا
 چون دوستان اهل حق آن نیک اختر است
 به امر او به مدت سه سال و چند ماه
 اتمام شد چنانکه کنون حیرت اور است

از بسکه محکم است اساس بنای او
 گویي به بطن کوه یکی کوه دیگر است
 پوش مزار او شده از سنک رنگ رنگ
 فرش حریر او همه از سنک مرمر است
 از چشمه خضر شده سیراب چشمه اش
 حوض نمونه ای عجیب از حوض کوثر است
 تاریخ سال ختو و راندر قمر خلیل
 اکسیر نزد دیده دل گرد این در است (۱)

دوزیر دکوخی مسجد

دغه یوز وراوتارنخی مسجد دی چی محترمی (خدیی) دوزیر محمد اکبر
 خان غازی مور او د حاجی رحمت الله پوپلزی لورچی هغه د زمان شاه او شاه
 شجاع د عصر د زیرک و او پوه و افغانانو خغه گنل کیدی) او دامیر دوست محمد
 رسمی ملکی په خپله شخصی توجه او مذهبی احساس پالو جوړ کړی دی.
 دوزیر کوخه همدی دیپلار په نامه یادیری.

د غازیانو مسجد

دغه یوز وراوتارنخی مسجد دی چی د باغ قاضی په پای او د باغ نواب په یو
 کی موقعیت لری، که څه هم دغه مسجد او سر د زوړتیا او عدم مرمت کار
 له کبله پنگیدو ته نژدی دی او مخی ته یو سربالاحصاره د لویو د خغه ختیځ ته لور
 سرک جوړ سوی دی، څرنگه چی دهیواد د دفاع او ملی بیولای دراتلو همی
 د همدغه مسجد په غولی کی سوی دی، نو بیرته آبادول او ترمیمول یی د هراق
 د ملی او دیني وظایفو مخه گنل کیږی، د دغه مسجد د محوطی د زیری ونی لاندی هغه
 وخت چی شاه شجاع و وثرل سو، او دهیواد ملی امنیت او خپلواکی په خطر کی ولور
 د تلو ملی مشرانو یوه لویه جرگه هلته جوړه سوه چی په هنی کی د ملی بیولای

د د بنمن د محلوله پاره تاریخی فیصله وسوه (۱۲۵۸ هـ ق) صفر المظفر.

د پایمنار حاجی صاحب مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کابل د ښار شمالی خواته د ده یحیی په کلی کې د شیخ سعد الدین انصاری له خوا چې د پایمنار په حاجی صاحب مشهور دی په یوه پراخه احاصه کې د یربنګلي، پوڅ جوړسوی، د تدریس، عبادت او خانقاه لپاره وړ او کافی ځایونه لري.

د شیخ سعد الدین د نسب سلسله :- سعد الدین بن احمد، بن عبد الغفار بن عبد المزیز بن عبد الکریم بارکی تر سیمې، دی مجذوب او سالک خدای د وسترې چې په تصوف او عرفان کې مشهور تالیفات لري. په خپل هر تالیف کې یې ځان ته پیل تخلص غوره کړی دی چې هغه کتاب هره په همدغه تخلص یادېږي، څرنگه چې د ده د نسب سلسله حضرت معاذ جلی حضرت تر سیمې نور زیاتره د انصاری په نامه پیژندل کېږي، موری هوسیده ده. دی د قادریه او چشتی طریقې هر ماذون و، شیخ سعد الدین انصاری و هغه ځنی ختیځ او عربي هیوادونو ته د سفر کولو او د هغو سیمو د عالمانو او متصوفینو سره د لیدلیو او کتلو وروسته په (۱۱۷۱ هـ ق) کې بیرته خپل وطن تر راغی او د ده یحیی په کلی کې د خدای په عبادت او ریاضت لگیا سو.

شیخ سعد الدین مشهور آثار دادي :- عشق جوش، اخبار خیالات، اسرار باوی ذات، حسن فروش، مرآة الجمال، حیات جهان، معدن وحدت، سبب الوجود، حقایق المعارف، عین الایمان، شور عشق، ذکر العیش دهلې عظمی په ستاینه کې، دیوان شیخ قدوس، رساله ذکر شعر و شاعري، رساله بیان نور محمدی، معودات، نسخه عقاید مختصر، عمدة الموثوق، حبل متین، تفسیر معدن الاسرار، بیرخ، کشف المحققین، ریاض الثقات، میار الثبوت، شواهد الطبایع، درود تاتار، حزر الغیات، خواص الاء، خطبه های ادبیه، رساله قدسیه، راز نامه، کتاب المعدن وحدت چې

په عربي ژبه دی، دده نور کتابونه چې دصحو په حالت کې تالیف سوی په
نظم سره دی او په احادیثو مدلل سوی دی.

شیخ انصاری صاحب (۳۶) تنه اولادونه درلودل چې تر (۱۲۲۳ هـ.ق)
کال پورې یې اته زامن او شپږ لوڼې ژوندی وی. دده زیاتره زامن او
سلاله د علم او فضل خاوندان دی. مرحوم د اکثر میرنجم السید
انصاری د کابل دادبیاتو د فاکولتې رئیس او د پوهنې د وزارت د دارال
لیف رئیس او مرحوم میرامان الدین انصاری ژورنالیست او د هرات
والی او داسې نور دده کورنۍ ته منسوب دی.

شیخ سعد الدین انصاری د (۱۴۰ هـ.ق) کال د روژ په میاشت کې زیږیدلی
اود (۸۵) کالو په عمر په (۱۲۲۵ هـ.ق) کال کې وفات سوی او په ده یحییٰ کې
د خپل مسجد جامع تر څنگه خاورو ته سپارل سوی دی.
شیخ صاحب زیات مريدان او اخلاصمندان درلودل مسجد او مقبر
ي دهنوله خواڅخه د یوه ښکلي اوزر په را کشونکي جوړه سوی ده.

د حضرت عمر فاروق مسجد جامع

دغه مسجد د پسر وان د کارتې په اوله (ب) برخې په پنځم سړک کې د غر
دلېمنې جنوبې لورې ته د یوه کوچني څلور لارې داړخ سره په کانگريټي ډول
دوه پورېځه د (۱۳۴۱ څخه تر ۱۳۵۱ هـ.ش) کال پورې بشپړ سوی او د زرو تنو
لمونځ کونکو له پاره کافي گنجایش لري، ددغه مسجد په جوړولو کې ملا عبد
الحق اخندکند هاري مالي سهم اخستی دی. ددغه مسجد هسکه او
شنه هاره د لیرې څخه د خلکو نظر جلبوي او په لویه سپکري تر لیرې سیمه
د اذان ازانگه رسېږي که څه هم ددغه مسجد غولۍ لږ او ټول تعمیر
تقریباً په څلور وېسو و محکه کې لويديلی دی، خود اوداسه او غسل لپاره
ځان او منلونه يې په هر وخت کې د طهارت کونکو په خدمت
کې حاضر دی.

دشور بازار د حضرتانو مسجد

دغه مسجد حضرتانو دخپل عبادت او خانقا د چلولو له پاره جوړه کړې او په راوړو ستره کي نور المشايخ حضرت فضل عمر مجددی د حضرت غلام قیوم صاحب زوی هغه ښه ترمیم او تجهیز کړی دی هغه وخت چي نور المشايخ د دغی کوڅی څخه د کابل د جواد کلا ته کډه سو هله یی هو یولی مسجد بنا کړ چي د امار او طالبانو هصر فونډی د خپل لنگر د اعانی څخه ورکول. حضرت نور المشايخ هو د دغه مسجد په یوی محوطی کي خاورو ته سپارل سوی دی لکه چي دده زور فضل احمد مجددی په خپله یوه مرثیه کي دده د وفات کال د اسی ښووی سال تاریخ وصالش راچوچستو از ملک برفکنده گفت به ده پیر و خیر البشر (۳۷۶ هـ ق)

د شاه لقامسجد

په شور بازار پسوري موبنتی د روسیدانو زیارتونه دی چي د شاه لقام شاه بقا او شاه رضا په نامه یاد یږی، د دغه زیارت په انگرېزي زیارت کونکو د عبادت او ریاضت له پاره د تیمور شاه له خوا یو مسجد جوړه سوی دی چي د شاه لقام په نامه یاد یږی. دغه مسجد په لازمو وختونو کي هرکله د پاچاهانو او خیریه موسسو له خوا ترمیم او تجهیز سوی دی. د دغی قطعی څخه د شاه لقام مسجد جوړولو نیته معلوم یږی:

که دنیا بوده خاکدان قدم
بود عیش او جمله اندوه و غم
که کودتا گردید دست سست
بفرمود شه شیردل خان حکم
که وصفش نماید، بحد قلم

سکن تکیه بر عمر و جا و جلال
نباقی نریا شد به عیش جهان
به عصر شه دین پناه شاه شجاع
که کابل ز الطاف شاهنشاهی
محاکمه که چشم ملک هوندید

چنين خير عالمي راز لطف خدا
بنا کرد مسجد ز بهر خدا
ندید و به عالم چنين مسجدی
چو گلزار فردوس بر رنگ و بو است
پی فکر تاریخ او شیر دل
گرفت از سر جای و افزود گفت

بیامرز او را ز فضل و کرم
که فرسوده بود از عهد قدم
چه مسجد نمود از بیت الحرم
چه ساز و مگر وصف او پیش و کم
قلم برگرفت و چنين ز در قلم
گرد برده از بوسه پستان او

دقصاب دکوچی دمير مسجد

دغه ښکلی او پوخ مسجد دقصاب کوچی دمير د هزار ختيځي لوري ته جوړې
سوی. د مولود په ورځو، روژې په مياشتو، جمې په شپو د قرآن عظيم د
ختمونو، عبادتونو او خيراتونو مهمو تياڼو کې دی.

دقصاب کوچی دمير صاحب نور مير عبد السبحان شاه دمير محمد موسی زوی
دی چې پر کال (۱۳۰۱ هـ ق) کې د لوگر په کلنگار کې زېږيدلی او د (۱۳۶۴ هـ ق) د
رجب المرجب په (۲۲) په کابل کې وفات سوی دی. دی د قادر په طريقې لوی مرشد
او پير و.

د سيد مهدی آتش نفس مسجد

دغه مسجد د کابل د شور بازار په کوچکې چې يو وخت سيد مهدی صاحب
هلت او سيد جوړه سوی دی.

سيد مهدی دهند د لويې وچې په زياتو سيمو کې په عبادت او رياضت
لگياؤ او د چشتيه طريقې د لويو لارښوونکو شخصه گڼل کيدی.

ده وروسته د کابل شور بازار ته مهاجرت کړی خو په (۱۴۱۶) کې وفات
او د خواجې رواش د الوتکو ميدان ته ورځرغړه خاورو ته وسپارل سو.

يوه شخړه چې دده زيارت ته نژدې، موندلی سوی، داسې باندې ليکل
سوی دی: در تاريخ (۱۴۱۷) جناب مغفرت مآب محمدی بن سيد خواجې

از دار الفنا رحلت نمود. د افغانستان مشهور مؤرخ او ژورنالست

سید قاسم رشتی خیل خان او کورنی د سید مهدی آتش نفس د اولاد یی نخه
گهی لکه چی د چیل حسب او نسب دروینا نولو په هکله لیکي چی :

روحانی معروف کابل سید مهدی (علیه) (آتش نفس) که آرامگا ایشان
در عقب عمارت مؤسسه صحت عامه در وزیر اکبر خان مینه کابل موجود است
و تا امروز عبادتگاه ارادتمندان میباشد و همچنین سلسله نسب مادری ما
زیک طرف به روحانی بزرگ دیگر کابل جناب میر واعظ صاحب میرسد
و در عصر سدوزایی می زیست ، و خود شان و بسیاری از اولاد شان
در ادوار ما بعد مورد احترام و مرجع ارشاد معنوی مردم قرار داشتند
و طرف دیگر به عشیره بزرگ یوسفزایی ارتباط دارد ، که اجداد پدر
کلان مادری مادر عصر احمد شاه بابا از پشاور با سپاه او به کابل
آمده و در این شهر سکونت اختیار کردند .

در باره عشیره خانوادگی باید توضیح نمایم که این شجره از عهد
پادشاهی بابر شاه که حضرت سید مهدی معاصر او بود ترتیب یافته
و در هر دوره قسمی که معمول بود برای شناسایی سادات صحیح
نسب قاضی القضاات عصر آنرا تصدیق و مهر میکرد ، تا عهد امیر
عبد الرحمن حاوی تصدیق و مهر قضاوت وقت میباشد ، بعد از آن
را اثر لغو امتیازات ساحات و یاد دیگر عوامل چیزی بر آن افزوده
شده است ، چون شجره مذکور علاوه از ارزش که به حیث یک میراث
متمدار فامیل برای مادر دارد ، نظر به اهمیت تاریخی آن که سند مهمی
برای مطالعه تاریخ چندین سده کشور محسوب میگردد ، نقل آنرا
در سنوات اخیر توسط مرحوم استاد محمد ابراهیم خلیل شاعر
مطالط و محقق معاصر گرفته می خواستند به ازشف ملی تسلیم نمایند
لی متأسفانه در اثر حوادث سوء که وطن عزیز ما را فرا گرفته ، فرصت
ن کار میسر نه شد ، و آن نسخه نقل شده نزد مرحوم باقی ماند ، که یقیناً
در کتابخانه شخصی شان موجود خواهد بود و نسخه اصلی در کابل

نزدیکی از اعضای خانواده محفوظ است.
 این مختصر را محض از لحاظ جنبه تاریخی آن برشته تحریر آورده
 و گرنه برای من منسوب بودن هریک از اقوام نجیب افغانستان که
 باشد عمیق افتخار را حایز است، در آخر باید اضافه کنم که
 جناب استاد محمد حسن کاکړ در باره نام پدر ما حدود چهار اشتباه کوچکی
 شده اند، اسم مرحوم آن سید حبیب الله نه بود بلکه محض سید
 حبیب بوده و به همین نام شهرت دارد. (۱)

د ازبکانو مسجد

دغه مسجد د عاشقانو او عارفانو د سه دکان و خرڅی تر واقع، پخوا
 د وازده امام د مسجد په نامه پېژندل کېدی، خو هغه وخت چي يي ملا
 الله خان پيرغولي زياتوب راوست او د نوي سره يي آباد کړ د ملا امام
 خطيب او طالباڼو او شاگردانو د اعاشي او اباتي له پاره يي په سراسر
 کي املاک او ژرېنده، په چته کي يي دکانونه او په کوهدامن کي يي انگوري باغ
 او وني په وقف وکړي نو په کال (۱۲۰۶) درجې المرجب په لسمه ملا امام
 خطيب، مدرس او شاگردانو شمېر هرو ورځ ټاکل. د دغو مالونو
 وقف نامه د مسجد د ملا امام محمد طاهر خټک تر اوسه موجوده ده.
 د ملا فيض خان د قبر د سر لوجي خويته چي خراب سوي نه دی اوليا
 دی دادی:

قطب دوران شيخ عصر ايشان ملا فيض خان،
 رفت سوی جنت الفردوس از دنيای دو
 جز خدا با مرده عالو سر و کاری نداشت
 همدرين عالو، به معنی بود زين عالو برو

بود روز و شب به مسجد معتکف بایا و حق
 داشت اندر خویش دائر سر رمز کاف و نون
 شارع رسو شریعت و نزحقیقت حق طلب
 در طریقت سالک ره، معرفت را و همنمون
 فت و اندر ماتوا و اهل کابل را ممدار
 موج زد جای نفس بر رخ ز دلها جوی خون
 بر فراز فیض آثارش مریدان را ممدار
 هست ذوق طرف و شوق مسکنت از حد فزون
 سال تاریخ و فاقش هاقفی از غیب گفنت
 دغہ نیویستی پی تو بزل سوی دی

د صوفی مسجد

دغہ مسجد د شیر دروازی د غره په لمنه کی دعا شتافنو او عارفانو زیارت
 نژدی په دبر و اهاکو او گچو یو پور مخ د صوفی شیر محمد مقبری تر نژدی
 هنه دامیر دوست محمد خان د زوی سردار محمد اکرم پیر او مرشد
 په امر جوړ سوی، د مسجد د محراب پر سر یوه د دبر و لوحه نصب سوی
 پی داسی پر لیکل سوی :

ن روضه منور پر نور با صفاست

این منزل شریف نظرگا' اولیاست

ن مسجد بیت سجده گه اهل معرفت

در مزار اهل غرض و ازین دراست

وفی صاف شیر محمد ولی حق

کز ما سوا بریده و پیوسته با خداست

صاف او نه حد زبان بشر بود

تحت قبابی حق بود و حق بر این گواست

بانی این بنا سر صدق و مهر و فضل

سردار محمد اکرم با وجود باعطا است

جستوز عقل و خصلت تاریخ این بنا

گفتا بکن که مرقد صوفی با صفاست (۱۲۶۲)

دخواجه صفا مسجد

دغه یو عالی شان او ښکلی عمارت دی چی د شیر دروازی د غره په منځ
کې د (۲۶۰-۲۷۰) متره اوږدوالی په حدودو کې پر څلورو پوړو ویش
سوی چی د لومړۍ پوړ په اخر کې دخواجه صفا ښکلی او پوخ مسجد خا
سوی دی. دخواجه صفا او خواجه وفا (خواجه روشنایی) په هکله دکا
خلک بیل روایات لری، او تزک بابری چی ظهیر الدین محمد باب
پاچا لیکلی دی د دغه خای د ښکلا او آب او هوا په هکله ډیری ستاینې لری.
د امیر حبیب الله سراج المله والدين په زمانه کې چی تاریخی آثار تر میمید
دخواجه صفا د تعمیر د جوړولو او تجمیر کولو په هکله مشهور خطا
میرزا محمد یعقوب د هغه تعمیر پر یو لوحه لیکي:

هذا بقعه موسومة به خواجه صفا نظرگاهیت بآئز هت و صفا نظاره اس
خوش آب و هوا، در زمان سلف چنانچه شاید در آبادی و تعمیر آن پرداخت
چند حجره که از سنگ و گل ساخته بودند آن هو مخالف اسلوب هندسی
به واسطه امتداد زمان و بخوابی و ویرانی آورده بود از آنجا که همد
شهریار عدالت ترین اعلی حضرت سراج المله والدين امیر حبیب الله
خان درانی بارگزی محمد زبی همواره مصر و ف آبادانی ملک و ملک
افغانستان خاصه آبادی بقاع خیر بوده و میباشد در آبادی این بقعه امر
فرمودند:- به موجب امر جلیل القدر اعلی حضرت همایونی به تاریخ
۳ ماه ربيع الاول سنه (۱۳۲۳ هـ ق) آغاز بنا در (۱۲) ماه شوال المکرم
سنه (۱۳۲۳ هـ ق) موصوفه اتمام آن شده این سطور بطریق یادگار
درین سنگ زینت ارتسار یافت.

د خواجہ صفا میلی د نوی کال د حمل ثلثه شریع کیری او تر جونز پوری
د واهو می د کابل ځینی خلک خواجہ صفا او خواجہ وفاد دهنو مجاهدینو
اصحابانو ثلثه گنی چی د کابل د فتح په وخت کی همدلته په شهادت رسیدلی دی

د امیر عبد الرحمن د مقبری مسجد

دغه مسجد د امیر عبد الرحمن خان په بوستان سړاکی د هغه د مقبری له
څنگه د اوسنی زیرنگار پارک د شمالی څنډی په یوی برخه کی د استقلال
لیسی ته مخامخ د قرآن عظیم د حفظ او شاوخوا لمونځ کونکو له پاره په کال
(۱۳۲۳ هـ) کی پونځ او آهن پوښ دهنه د زوی امیر حبیب الله سراج الملة
والدین د هدايت له مخی جوړه سوی، ملا امام او موذن تری د بنار والی
له خوا ثلثه کافی معاش ورکول کیری.

د حاجی یعقوب مسجد

دغه مسجد د شیرپور د مسجد په نامه یاد کیری، هغه وخت چی په (۱۳۲۵ هـ) کی د
نوی بنار نقشه او کورونه په کار لویده د حاجی یعقوب په خلور لاری د نیم
جریب مخکی په احاطه کی همدیو ښکلی او تاریخی مسجد سته کښیښوده سوه
چی د حاجی یعقوب په زیاتی مالی مرسته او د دولت په اعانی سره د (۱۳۳۴ هـ)
کال په شاوخوا کی بشپړ سو او ښکلی مناره یی د ډیری لیری ثلثه د خلکو نظر
جلبوی. دغه مسجد عصری او ډیر ښکلی جوړه سوی دی د امامت او خطابت
چاری یی هرکله معتبر و او زبده ملایانو ته سپارلی سوی دی، اولوی
فاتحی او د ترجیه مجله ونه هدیکنی جوړ کیری

د حضرت علیؑ مسجد جامع

دغه مسجد د کابل بنار والی له خوا ثلثه د خیر خانی مینی په دهنه برخه
کی په کانگریتی پونځ د اسلامي معمارۍ په سبک جوړه سوی او تر دوو نورو

تنو لمونخ کونکوله پاره گنجایش لری د مسجد بناد (۱۳۴۲ هـ ش) کال خنخ
شروع او (۱۳۵۱ هـ ش) کال پوری بشپړه سوی ده.

د عمر جان صاحب زاده مسجد

دغه مسجد د عمر جان صاحب زاده کندهاري دیو مخلص او مرید حاجی ملا
عبد الحق سلیمان خیل کندهاري تاجر له خوا په (۱۳۴۱ هـ ش) کی د اسلامي
معماری په سبک په نیمه جریب محکه کی پرپوخ او اساسی ډول جوړه شو.
خو حاجی ملا عبد الحق اخند زاده ژوندی ولویو ملا یانو او طالبانو
تر دهستوگنی او تدریس وړځای گڼل کیدی، هر ډول مادی او معنوي
مرستري ورسره کوله او مجهزه علمی او دینی کتابخانه یې درلوده.

د آریانا مینې مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کابل ښار والی د پنځه ویش کلن پلار له مخی چی په کابل کی
د پخوانیو څلور سوه شپيته مسجد ونود تر میړ علاوه پنځه سوه نور
مسجد ونه او جامع گانی جوړه پیری د (۱۳۵۷ هـ ش) کال په دریمه ربع کی
شروع او تر (۱۳۵۹ هـ ش) کال پوری بشپړ سو دغه مسجد جامع پخولو لیښت
مربع متره محکه کی کانگریتی جوړه سوی او د اوه سوو لمونخ کونکوله پار
پوره ځای لری.

د قاضي شهاب مسجد

دغه په چند ولوی ښکلی او تاریخي مسجد دی چی زموږ د شیعرو وروڼو
لوی مرشد قاضي شهاب په نامه جوړه سوی اوله څنگه یې لویه اما م بار
هو تا سیس سوی ده. خپله چندول د کابل د جنوبی سیمې یو لویه ناحیه ده.
د ختیځ لوری په باغ قاضي، لوی د مخ لوری د ابن سینا په شفا خانۍ او جنوب لور
په شیر دروازی پوری موندی ده.

د درخت شنب مسجد

دغه مسجد د چهارده معصوم په نامه یادېږي چې د شیردروازی جنوبی پلوتډکاسه برج لاسندی جوړه سوي او د دواړو دهامامیان او فاطمیان مخصوصه عقیده وړتړلري او په سختو وړخوکی یې شگلوي .

د دهمزنک د کاللی مسجد

د دهمزنک (بریکوت) سیمه چې پخوا د کاللی صنعت لکه د پخی ختی خخه د گلی کاسو، سر و بیانو، تشابونو او داسې نورو شیانو جوړولو اهمیت درلود د کاللی په نامه مشهوره وه . د کاللی د مسجد ونو نومونه چې زیات یې اومه او خړی پاخه جوړه سوي دي دادي :- د کاللی مسجد ، د سید میرجان مسجد ، د دهمزنک د عبد الشکور مسجد ، د محمد غوث نائب سالار مسجد ، د دهمزنک د گدامونو مسجد ، د دهمزنک د نوآباد مسجد او نور .

د خواجه اسحق مسجد

دغه مسجد د خواجه اسحاق مقبری خنک ته په ده افغانانو کی جوړه سوي دي . د دغی سیمې نور مسجدونه د رنگه مسجد ، د حاجی شایبک مسجد و نور په نامه یادېږي . د ده افغانانو د میرانو په مسجد کی ملا علی محمد (ده افغانانو خلیفه) د ملا فقیر محمد اخند زوی د لوگر د کلنگار د خواجه گانو خخه و تبلیغ او تدریس کاوه او په (۱۳۴۱ هـ ق) کی د (۷۲) کالو په عمر همدلته وفات سو .

د باغبان باشی مسجد

دغه مسجد د ملک اصغر په خلور لاری کی د امیر حبیب الله سراج الملة والدین باغبان باشی په نامه په درو بسو و محک کی دوه پوړی پوځ او مجمن جوړه سوي د رنگه چې په یوی لوی خلور لاری کی واقع دی نو د ما پښین ، ماخیگر او ماښاه

په وختونو کې زیات لمونځ گزاران لري.

د مکروري یا نو مسجد

دغه مسجد د دریو مکرویان د سړک مدخل په خوله کې د کابل ښاروالۍ له خوا د اوقافو د وزارت په مصارفو د (۱۳۵۶) کال څخه شروع او په درو کلونو کې یې کار پای ته رسېدلی دی. دغه مسجد د اسلامي او عصري معمارۍ په فن په کانگريټي ډول ډیر ښکلی او مجمن جوړه سوی. شنه گنبد، اولوړ منارې، دلیری څخه نظر جلبوي. دغه مسجد لویه ساحه لري او دامام او طالبانو د مادی او معنوي ضرورت د رفع کولو لپاره هر کله د دولت او نور وځیر په مؤسسوله خوا څخه مرسته ورسره کېږي او د سیمې د فاتحې مجلسونه پکښو کېږي. د کابل د ښار د آبادیدو په نسبت چې ناحیې تر (۱۲) پورې رسېدلي دي په لسمه ناحیه کې یې د پوستین دوزان، سمنت خان، قلمر زماڅان، شاه شهید، کارته نو، سیاه سنک، د شیخ محمد یانوتپه، بېنې حصار، شهدای صالحین، قلمچه، چمن حنوري، مکروريان، اکبر خان مینه، سید نور محمد شاه مینه. په یوولسمه ناحیه کې د خیر خانی لومړي، دوهمه، دریمه مینه، همدانشانی د جلال مینې، شیر شاه مینې، خوشحال خان مینې، لومړي، دوهمه، دریمه برخه او دریمه کاتی شامل دي. ډیر ښکلی، مجهز او عصري مسجدونه او جامعگانې جوړې سوي دي چې مشهورې دادي: - د شیر شاه دوهمې برخې مسجد، د خوشحال مینې د لومړي دوهمې، دریمې برخې پاڅه مسجدونه او کانگريټي ښکلي جامعگانې، د وزیر آباد، تایم نو، ډیروثر و پاڅه مسجدونه، د جمهوري اړیک مسجد، د پایان چوک مسجد، حاجي عزت الله مسجد، د بابای خوری مسجد، د شهرار په برکي برکي د ناظر ظفر مسجد، د شش درک مسجد، د کولو پشته مسجد، د قول ایچانو مسجد، د گذر د لومړي برخې مسجد، د سادوگانو د کوڅې مسجدونه، د شور بازار د صندوق جوړولو مسجد، د مرده شویانو د کوڅې مسجد، د باغ نواب مسجد، د خیابان لوی او کوچني مسجد، د میرزا جان محمد مسجد، د یکه توت مسجد، د بی بی مهر و مسجد، د ده کپک مسجد، د اوږو غر خولو د منډی مسجد، د بېنې حصار مسجد او نور.

خلو و فصل

د تصوف او عرفان

چینی مهمی طریق او اصطلاحات

تر هغه ځایه چې د مطالعې او تتبع څخه څرگندېږي ټول علوم او فنون ځان ته مخصوص الفاظ او اصطلاحات لري چې د تدریس او تبلیغ په موقع کې د هغو څخه استفاده کېږي او دایو، مخصوصه طریقه ده چې د هغې په تعقیب سره سالکان او پیران ژر د مقصود منزل ته رسېږي. په تصوف او عرفان کې هو چینی داسې اصطلاحات سته او موجود دي چې مبتدیان او ذوقمندان یې په معنی او تفسیر څرنگه چې بنایي ژبه نه سی رسېدلای، له بله پلوه د صوفیانو هر داعموی سلیقه او رښه ده چې دخپل سلوک سر او اسرار ژر په چانه شریکوي او په اصطلاح خپلو هغو سالکانو او پرهیزگارانو ته یې بیانوي چې الله تعالی په خپل فضل او کرم د هغو په زړه وټوکی دغه امانت په ودیعت ایښی وی او د نا محرمو له پاره د هغو د لیدلو او پوهیدو لومېان نسته، خو بیا هم ابو القاسم قشیری وفات (۴۶۵ هـ) او اسمعیل عبدالله بن محمد انصاری وفات (۴۸۱ هـ) په طنقات صوفیه، محی الدین ابن عربی وفات (۶۳۸ هـ) په التراجم او قاضی عبدالنبي په دستور العلماء کې او د اکثر سید جعفر سجادی په خپل فرهنگ کې دلاندینو عرفاني کلماتو او تصوفی اصطلاحاتو په هکله داسې بیان کوي:

تصوف

د صوفی او تصوف د کلمې په هکله ډیر تفسیرونه سته. د اسلامي لوی صوفی حضرت ابو منصور عبدالقادر بغدادی چې په (۱۰۳۷ م) (۴۳۹ هـ) کې وفات سوی دی د صوفی او تصوف یونیزو تعریفونه کړي دي چې هغه ټول په ریاضت تقوی او خدای پیژندنې اړه لري.

یونزیات شمیر اسلامي عالمان پر دې متفق دي چې تصوف یو عربی

کلمه ده چی دصوف یا وری په معنی ده، چی صوفیانو به دورع او تقویٰ
 خرگندولو له پاره وړین، خړیا شنه کالی اغوستل، ځینی بیا دغه کلمه ده
 (صفوة المال) په معنی او ځینی یی د صفر (سایوان) په معنی هم اخلي چی دایو
 د کانچه وه چی سایوان به یی درلود او حضرت رسول الله (ص) به په نبوی منجه
 کی د لمانځه کولو وروسته دغی صنی تر راتلی او یوشمیر صحابه و ته به یی چی به
 اصحاب صفر مشهور وو اسلامي ارشاد او تبلیغ کاؤ.

د اصحاب صفره و زیاته برخه نه کورونه او نه ودونه درلودل، دوی به شپه او
 ورځ پر دغه صفر راټول او د اسلام په خدمت کی به حاضر وو.
 همداشانی (صوفه) دلیری لوی دلی شئی په معنی هم استعمالینی چی خوک
 نه غواړی لکه مال او مال. ابو ریحان البیرونی د صوفی کلمه د (سوفیا) د کلمی تخم
 مشتقه گڼی چی د پوهنی معنی ورکوی.

دهجیری صاحب وفات (۴۹۰ هـ ق) په کشف المحجوب کی دغه کلمه د صفر
 صفا او صفوی په معنی اخستی سوی چی د رڼا معنی ورکوی. (۱)
 طاووس فقر اسراج طوسی لیکي: - علمو شریعت جامع دوسخن یعنی روایت
 ودرایت است که هر دو متعلق به اعمال ظاهری و باطنی است یعنی هنگامیکه
 علم در قلب باشد به باطن تعلق دارد، ولی اگر بر زبان آید ظاهر شود به شریعت
 هریک ازین اعمال و باطنی فقه و دانشی دارد آنچه به اندام ظاهری مربوط
 است فقه و آنچه به باطن تعلق گیرد علم باطنی و تصوف نامند. (۲)

طریقه

د سالک (پیر و) یوه لاره ده چی مرید دخپلو خلصو طریقو او اصولو له روپ

- (۱) ارزش میراث صوفیه - د اکثر عبدالحسین زکریا کوپ صفحه ۴۹۲
 ۲، تاریخ فلسفه اسلامي - هانری کوربن - ترجمه. عنوان تصوف صفحه ۲۶۵
 فلسفه عرفان د اکثر یحیی سبشتري - عنوان مقام احسان و اوقان صفحه ۱۰۷
 فضایل بلخ - ابوبکر عبد الله بن عمر بن محمد بن داؤد واعظ بلخی صفحه ۹۳

معنوی اور روحی کمال تقویٰ رسوی کہ مویز دتصوف تاریخ سلسو پیریو
 ته ور سو هلته ز مویز د هیواد یوزیات شمیر متصوفین لکه حسن بصری چی زیان
 عمری په سیستان کی تیر سوی دی، فضیل بن عیاض تمیمی خراسانی تولد
 (۵۰۰ هـ)، ابراهیم بن ادلم بن منصور کیتی ابو اسحاق بلخی
 (د بلخ دامیر زادگانو خخه وچی په ۱۶۶ هـ ق کی مړ دی او د روه په سوخته
 نوبی خای کی بنخ دی)، عبداللہ بن مبارک
 مروزی، شافعیق بن ابراهیم بلخی
 احمد بن خضر ویه بلخی کیتی ابو حامد وفات (۲۳۰ هـ) او نور لیدل
 کیری چی په خپلو جسمی او روحی کمال تقویٰ او بزرگواریو دتصوف او خد
 پیژندنی دیوه رونه او حال بنده ساتلی وه.
 تصوف بیل طریق او اصولونه لری چی ز مویز په وطن کی دغه خلو طریقو
 زیاتی مشهوری دی.

نقش بندیه طریقه

شیخ بجا الدین محمد بخاری د سید محمد زوی په شا نقش بند مشهوری
 (۷۱۸ هـ) کی په بخارا کی زیږیدلی او په (۷۹۱ هـ) کی د بخارا په یومیلی مسافر کی
 وفات سوی دی، ده دخپل پلار په خیرد عیال رنق او روزنی د کیمخا او بدلو
 او نقش بندی په کسب برابروله، نو حکم په شا نقش بند مشهوری، د د
 په طریقه کی د شریعت د احکامو پیروی یعنی د مسلمانن پنځو بناؤ ته زیات
 پاملرنه کیری، ریاضت او انزوانه خویشوی د کار کولو سره دخدای یادول
 ضروری گڼی، د سفینت الاولیا په (۳۱) مخ کی راغلی دی: - د خواجہ پوښتن
 وسو چی آیا ستاسو طریقه پر جهر، خلوت، جلوت او سماع بناده؟ ده په جواب
 کی ورته وویل: - چی یا، نوبیای وپوښتی چی نوڅرنگه ده، ده ورته وویل چی پد
 ظاهره دخلکو او په باطن کی د حق تعالی سره.
 خواجہ نقش بند صاحب شعری او تصوفی طبع هم درلوده د مثال په ډول وای

سرتاسر افاق به هیچد بخزند * یارب چه متاعم که خریدارم نیست
د نقش بندی طریقی سلسله :

حضرت محمد (ص)، ابوبکر صدیق، سلمان فارسی، قاسم بن محمد، امام جعفر
صادق، بایزید بسطامی، ابوالحسن خرقانی، ابوعلی فارمدی، یوسف همدانی
عبد الخالق غجدوانی، خواجه محمد عارف ریوگری، خواجه محمد ابوالخیر
فقوی، خواجه عزیزان علی رایتنی، خواجه محمد بابا سماسی، خواجه
امیر کلل، خواجه بهاء الدین نقش بند . (۱)

د نقش بندی طریقی ته په افغانستان اوسندکی دامام ربانی (المجدد ثانی)
خلیفه گانو او حضرت شاه فقیر الله حصارکی ننگر هاری زیات خدمت
کړی دی . اوس په افغانستان کی د نقش بندی طریقی خلافت د نور المشایخ
د کورنی غرو مخصوص حضرت محمد ابراهیم مجددی او محمد امین
مجددی ته سپارل سوی دی .

حضرت صاحب صبغت الله مجددی

حضرت صاحب صبغت الله مجددی د محمد معصوم مجددی (میا جان آغا)
زوی (وهغه د فضل محمد مجددی (شاه آغا) شمس المشایخ او وهغه د غلام
قیوم مجددی زوی دی چی په کال (۱۳۰۴ هـ ش) د کابل د شور بازار په کوچه کی
زین بیدلی دی ، نیکه یی حضرت فضل محمد چی شمس المشایخ یی لقب ووه
عینی وروڼه درلودل چی یوی حضرت فضل عمر (شیر آغا) او پادشاهی
لقب یی نور المشایخ و، بل یی حضرت محمد صادق مجددی په مصر او سعودی
عرب کی د افغانستان پخوانی لوی سفیر و . دوی دری وار په حضرت خواجه غلام
قیوم زامن و . د هغو خدمتونه او جافشانو په سبب چی دوی د افغانستان
په شاهي دربارونو او د افغانستان د خپلواکی او جهاد په معرکی او نورو
سیاسی امور کی کړی وه دا علی حضرت امان الله له خوا هغه حضرت فضل

محمد مجدی ترد شمس المشايخ او حضرت فضل عمر مجدی ترد نور
المشايخ لقبونه ور کبره شول او دریم وروړي چي حضرت محمد صادق
نومیده فامیلی لقب (اقای گل) په نامه یادیدی.

ددوی حرکتونه د اعلیٰ حضرت امان الله خان دخلع کولو، خادم دین رسول الله
د پادشاه کولو او بیاد اعلیٰ حضرت محمد نادر شاه د پادشاهی سره د موافقی
کولو په موړو کی د چا د نظره پټ نه دی، د سوار محمد هاشم په لومړي کابینه
کی حضرت فضل عمر مجدی د عدلیه وزارت عهده درلوده.

حضرت صفت الله مجدی په کوچنیوالي د خپل فامیل د غروڅخه دوزنه او
بنوونه موندلی او په شپږ کلن عمر د کابل د بنار په لومړنیو بنوونځي کی
شامل سوی. او هغه وخت چي پلاري (ماما غلام فاروق عثمان په کندهار
او هرات کی نائب الحکومتی درلوده) نقل مکان کاوه دی هورسره و او د
کندهار د احمد شاه بابا په لیسه او هرات کی یی خپل لومړنی تحصیلات پسر
رسولی او د لومړنیو تحصیلاتو د بشپړولو وروسته د کابل د جیسی په لیسه
کی شامل سو، په همدغه لیسه کی وچي ده پر مذهبی او عقیده وی مسایلو باندی
خطابی وړکولی او په لسمه ټولگی کی یی دخولی اولنگوتی د استعمالولو په ښیښه
کی یی یو کفرانس وړکړ چي په هغه کی یی د جیسی د لیسې د شاگردانو او هور
صنفانو فکرونه د مکتب او دریشی او یونیفارم څخه وارول او دغه هکله یی
د مکتب د اداری او د سپلین مخالفت او متفی مبارزه شروع کړه، حضرت
صفت الله مجدی څرنګه چي په ریاضی او اجتماعی علومو کی پوره مهارت
درلود، نو د مکتب د خارجی معلمانو له خوا څخه هغه ته د جیسی د ستوری لقب وړکړ
سو.

ده تردیسی ټولگی پوری مسلسل لوست ته د ناروغی وړ پښیدلو په نسبت
دواړو ورنگر خو تر درو کالو تعطیل وروسته د هغی لیسې څخه د اعلیٰ اول
نمرگی درجی په حاصلولو سره د بکلور یا شهادت نامه په لاس راوړه او په امریکا
کی یی د طب په څانګه د تحصیل کولو چانس وړ برابر سو. ده چي د اسلای علومو

د تحصیل سره علاقه مندی درلوده، نو د دغه بورس داخستلو څخه یې
 صرف نظر وکړ او په خصوصي توګه د مصر په الانهر کې یې د اسلامي علومو
 لکه د اسلامي مالي سیاست، قضایي سیاست، حقوقی سیاست او عدلی
 طب کې د تعلیم حاصلولو لپاره ولاړ و تر لاسه، ده د تحصیل په وخت کې د مصر د
 (جیزه) د محلی په مسجد کې امامت هم کاوه، د تحصیل وروسته د مصر
 د یېزاره خلکو او اخوان المسلمینو څخه وغوښته چې په مصر کې د ارشاد
 او تبلیغ له پاره پاته شي، او یا اقلًا په واشنگتن کې د اسلامي مرکز د ریاست
 عهده ومنی، خو ده په خپل وطن کې د اسلامي تبلیغ او ارشاد وظیفه خوښه
 کړه او په (۱۳۳۲ هـ ش) کې دخپل فامیل سره کابل ته راغی، څرنګه چې تعامل وڅار چې
 تعلیم یافته ګانو به د صدر اعظم او پاچا سره لیدل، حضرت صفت الله
 مجددی هم د سردار محمد داؤد صدر اعظم سره ولیدل، او د هغه له خوا
 د عدلی وزیر په حیث په کابینه کې د شمولیت غوښتنه څخه وسوه، ده چې د معلمی
 او ارشاد د وظیفې سره علاقه درلوده نو د دینیاتو او عقایدو د معلمی په حیث
 یې د جیبې په بنوونځي او دارالمعلمینو کې او د حقوقو او سیاسي علومو په پوهنځي
 کې خپلې وظیفې ته دوام ورکړ، د متر یا لیزم او کمونیزم د فلسفې په ردولو کې
 په کنفرانسونو او مجلسونو کې فعاله برخه اخسته او د دولت یې مجبور او چې
 د اسلامي او اخواني تعلیماتو په خپرولو سره د دوی د عقایدو څخه جلا
 گیری وکړي، او د شوروی روسیې او د هنې د اقماروسو د روابطو په
 ضعیفولو کې په رسمي توګه اطمینان ورکړي، او د پان اسلامیزم خواته چې
 توجه وکړي او دیو اسلامي عالم په توګه یې په آسیایي، اروپایي، افریقايي
 او امریکايي هیوادونو کې د بین المللي اسلامي عالم په څیر یې ازانګي
 خپري سوي او د (۱۳۳۸ هـ ش) کال راهیسې یې د سیمو نیالیزم او اسلامیزم
 د طرفدارانو په مباحثو کې په فعاله توګه ونډه اخسته چې د دغو مناقشو
 په نسبت د دولت په سیاسي او د پلوماسي مناسباتو کې هم خنډونه پېښ سول
 او عکس العمل ښکاره کولو ته اړ سو. چې د دغه عکس العمل په نتیجه کې

د (۱۳۳۸ هـ ش) کال په حوت کی بندی سو .

حضرت صبغت الله مجددی د سردار محمد داؤد د استعفی وروسته په کال (۱۳۴۳ هـ ش) د میزان په نهمه د بنده څخه خوشی سو ، او څرنګه چې د هیواد سیاسي وضع نا ارامه وه ، نو د څه وخت له پاره یی عربی متحد جمهوریت ته سفر وکړ ، وروسته بیا وطن ته راغی او د پوهنی وزارت د تعلیمي نصاب د کمیټی په عضویت وټاکل سو ، حضرت صاحب د کابل د پل خشتی د مسجد په مظاهري او د اسلامي ځوانانو د غونډو په کنفرانسو کی فعاله برخه اخسته ، او غرابیانی یی ورکولی ، او د پارلمان د غړو د توجه د جلبولو له پاره یی په ښکاره او پټه فعالیت کاوه حضرت صبغت الله مجددی په هیواد کی د اسلامي نهضتو نو د پیاوړتیا کولو له پاره په (۱۳۵۰ هـ ش) کی جمعیت العلماء محمدی او د سیلو د څنګه یی یوه اسلامي کتابخانه تاسیس کړه ، او د اسلام د تبلیغ او مسلمانانو د حال څخه د خبرولو له پاره یی لویو اسلامي هیوادونو ته سفر وکړه ، د سردار محمد داؤد د جمهوریت په راتلو سره دی په سعودي عربستان کی د اسلامي مرکزونو د تاسیس کولو په کار لګیا سو وڅلور کاله په کوپن هاګن کی پاته سو او د اسلامي ذبیحی په را ګرځولو بریالی سو .

په افغانستان باندی د روسانو دیر غل د ها ټولو په هلو ځلو او د جهاد فتوی په صادرولو او په (۱۹۸۱ م) کی اسلام آباد په (۱۹۸۲ م) کی فلورانس اسلامي هیوادونو په کنفرانس کی د ګډون کولو د ملی نجات د جبهی په اسیسولو د ملی جبهی د ریاست په کولو دیر بریالیتوبونه په لاس راوړی .

ی د د اکثر نجیب الله څخه د اقتدار د واګی د اخستلو او اسلامي جهادی دولت په جوړولو کی د افغانستان د لومړنی موقق جمهور رئیس په ګل کیدو او د همدارنګی د شورې د ریاست د حزب اسلامي ، نجات ملی ، وحدت اسلامي منش اسلامي) په قبولیدو کی ستر او تاریخی مقام لری .

قادرید طریقہ

دغی طریقہ موسس شیخ محی الدین عبد القادر گیلانی د سید ابی صالح موسی زوی دی چی پہ (۴۷۱ھ) کی پہ گیلان کی زین بیدی، او (۵۶۱ھ) کی بغداد کی وفات سوی دی. داراشکوہ دشا جھان مغولی پاچا زوی چی دده طریقہ مرید او مخلص و، پرخیل اثر سکنت الاولیا کی دده د طریقہ ہکله لیلی:

بنای سلسلہ متبرکہ قادریدہ بر طریق (صحو) است و کثرت و کثرت فتوح و عدم تفرس، و صحو عبارتست از حصول مراد و صحبت حال. دده د طریقہ پیروان پہ عراق، مراکش، اندلس، افغانستان، پاکستان، ہند منحنی آسیا کی بیخی زیات دی. د قادریدہ طریقہ مریدان پہ ریاضت، خلوت و د مشایخو د قبر و نو د زیارت پہ ہکله مخصوص اداب، سلوک او مراسلہ شیخ چی پہ اصطلاح پیران پیر، غوث الاعظم دستگیر، لوی پیر او داسی نو، نو مونیادین، دی حنفی مذهب و، خو پہ شافعی، حنبلی مذهبوی ہر مکتبہ اور کولہ. مشہور تالیفات یی دادی:۔ الفتح الربانی والفیض الرحمانی فتوح الغیب، ملفوظات، غنیۃ الطالبین، مکتوبات، حزب نشاء الخیرات، لوهاب الرحمانیہ والفتوحات الرحمانیہ، جلاو الخاطر، سر الاسرار و الدرافضہ، تفسیر القرآن د وہ ہوکہ. شیخ شعری طبع ہو درلوده:

گربای بی سر تربت ویرانہ ما

بینی از خون جگر آب زده خانہ ما

شکر اللہ کہ ہم دیم و رسیدیم بہ دوست

افرین باد برین ہمت پروانہ ما

با احد در لحد تنہا بگوئید ای دوست

اشنائیم بہ تو غیر تو بیگانہ ما

محی از شمع تجلی نگاہش می سوخت

دوست می گفت زہی ہمت پروانہ ما

شريف التواريخ په خپل (۱۳۴) مخ كې دده د طريقې سلسله داسې بيانوي :
حضرت محمد (ص)، حضرت امار علي، خواجه حسن بصري، حبيب عجمي
داؤد طايي، معروف كرخي، سري سقطي، شيخ جنيد بغدادى، ابوبكر شبلي
عبد الواحد تميمي، ابوالفرج طرطوسي، ابوالحسن هكاري، ابوسعيد نخزي
غوث الاعظم عبدالقادر جيلاني .

د افغانستان د هرات څخه په هند كې د قادريه طريقې رواجيدل د سيد صفي الدين
صوفي گيلاني (۵۴۸ - ۶۵۰ هـ) په واسطه سوې دى . خوسيد ابو عبد الله محمد
غوث گيلاني چې د شيخ عبدالقادر گيلاني اتو خليفه گڼل كېږي دغې طريقې ته
په هند كې زيات مريدان پيدا كړل .

په كندهار كې د قادريه طريقه د بغداد د پير سيد حسن نقيب صاحب د كورنۍ د
غرو په واسطه زياته مروجېدې ده . او اوسنې خلف يې پير سيد احمد گيلاني
گڼل كېږي .

پير سيد احمد گيلاني

دى د سيد حسن گيلاني بغدادى (نقيب صاحب) زوى په كال (۱۳۱۱ هـ ش) كې په
كابل كې زيږيدلى او خپل لومړنى تحصيلات يې د ابو حنيفه په مدرسې كې
پاي ته رسولى او په كال (۱۳۴۳ هـ ش) كې د كابل د پوهنتون د شرعياتو د پوهنځي
څخه فارغ التحصيل سوې دى . ده غوښته چې د زيات تحصيل له پاره د مصر
الزهر په مدرسې شامل سي، خو دخپل مشر ورور (شير آغا) د وفات
په كبله يې دغه عزم تر سره نه شو او دخپلې كورنۍ د مورونې د پاللو په سلسله
كې د پيرى او بزرگي سلسله تر اوسه پاللې ده . دى د غزني، كلات، كندهار، گورين
ننگرهار په غلجې قبيلو مخصوص كوچيانو او پوونده كې د پير مريدان
و اخلاص مندان، او پاصطلاح د كوچيانو لوى پير او دستگير گڼل
كېږي . ده ته خداى تعالى د پير جايداد او غنا په برخه كړې او لنگر
يې ښه چلېږي . افغانى دربارونو هم هر كله د عزت او حرمت پر سترگه

مرته کتلی، خوینی او دوستی یی ورسره کړې، د همدغه کبله د لوی ملی او سیاسي
نفوذ خاوند سوی دی.

پیر سید احمد گیلانی (افندی آغا) د خلق دیموکراتیک گوند د کودتاڅلور
میاشتې وروسته پاکستان ته مهاجر سوی او د جهاد د داعی د پرمخ بیولو او ملی
سلامی حکومت د جوړولو له پاره چی اصل یی د ټولو وطنوالو پر خوینی بناوی
د ملی اسلامی محاذ د تنظیم په جوړولو بریالی سوی دی.

د کورنی د نسب سلسله:

حضرت محمد، بنه فاطمه الزهرا، ابن امام حسن، ابن سید حسن، ابن سید
عبدالله، ابن سید موسی لجون، ابن سید عبدالله، ابن سید موسی، ابن سید
داؤد، ابن سید محمد، ابن سید یحیی الزاهد، ابن سید عبدالله الحبلی، ابن ابی صالح
موسی جنگی دوست، ابن سید الفوٹ الاعظم عبد القادر گیلانی، ابن سید
عبد العزیز گیلانی، ابن سید محمد الهتاک گیلانی، ابن سید شمس الدین
گیلانی، ابن سید شرف الدین گیلانی ابن سید زین الدین، ابن سید ولی
الدین، ابن سید نور الدین، ابن سید حسام الدین، ابن سید محمد درویش
ابن سید زین الدین، ابن سید مصطفی، ابن سید سلمان، ابن سید علی
نقیب الاشرف، ابن سید حسن گیلانی نقیب صاحب، ابن پیر سید احمد گیلانی

خلیفه غلام فاروق قادری

خلیفه صاحب دخپل مشهور اثر (مولود شریف) د همدی په لومړي مخ کی دخپل
حسان د معرفي په هکله لیکي: (نزه احقر العباد غلام فاروق د ملا شیر محمد زوی
په قوم تاجک حتی مذهب یو). دده د مناجاتو لومړی ټوک (۱۹۲) متوسط
مخونو، دوه ټوک یی د (فاروقی مناجاتو مع نعت رسول الله (ص)).
په نامه (۸۶) مخونو ته، دریم ټوک یی د (حق او باطل) په نامه (۶۶۳)
مخونو ته رسینی.

ده په دغه اثر کی د کندهار د عمومي اوسیدونکو ناوړه خوینو، د شریعت

او اخلاقو لیری کارونه تبصیضات او فرقه پرستی غندنی اوده نو د اصطلاح په هکله یی لاری چاری وربښودلی دی.

خلیفه صاحب غلام فاروق دخپل اثر په خاتمه کی داسی لیکي :

د کتاب بیان د حق او باطل دی * سرتړیا په په خواب کی د سایل دی
 د کتاب خاصیت د ادبی چیی وایی * هر سړی به وایی دغه ماته وایی
 نه لرو غرض په هیچاپوری نور * د سایل جواب یی وکړنر ما وروړ
 چیی یو نر د ری سوشپښ شپینه سته وه * پنځه ویشته د محرر روځ یی جمعه وه
 فرق د حق او باطل کتاب سوتو * رب دی کړی قبول په خپل فضل وکرم
 خلیفه صاحب د کندهار د کابل په بازار کی د بوبت جوړولو د لاری د عیال
 نرق او روزی برابروله د بوبتونو ماهر استادان او شاگردان یی هم د
 طریقت او اخلاقو پیروان وو. دی به د پنجدشنبی په شپو او د جمعوپه ورځو
 یی دخپل کور په خانقاه کی د خدای تعالی په ذکر او فکر لگیاؤ.
 خلیفه صاحب د ناوړه دودونو او اخلاقو په هکله داسی وایی :
 په صحرا کی د اقامعه وایر و تاته

تولد کلی زکوة و رکوی ملاته
 سان یی اخلی دخپل کلی خغه عام

وملا تری و رکوی دی په خپل نام
 لانه لری هیڅ وخت د خان اختیار

چی خان وایی دی کوی هغه رفتار
 د کلی خان دخی تر هغه پوری

د مسجد امام لمونځ نه کړی کښته گوری
 یی ورنه کړی نه پریښ دی د کلی خان

که غنی دی که مسکین دی که ناتوان
 غه خلک عیال داره مسکینان دی

دوی په خپله نفقه پوری حیران دی

د سهر وردی طریقه

دغه طریقه د شیخ بها، الدین سهر وردی د شیخ محمد عمرو زوی خغه چی په (۵۳۸ هـ) کی د زنجان په سهر وردی زیږیدلی او په (۱۲۲۲ هـ) کی په بغداد کی وفات سوی را شروع کړی. دده نور د حضرت عبدالقادر جیلانی په صوابدید په شهاب الدین عمر او بنتی دی. دی د منبع الاسرار، مطلع الانوار، عالم ربانی، استاد الشیوخ په نامه هو یاد کړی.

د دغی طریقې په تاسیس کی بیل روایتونه شته، ځینی د سهر وردی طریقې تاسیس شیخ ابونجیب عبدالقادر سهر وردی (۵۶۳ هـ وفات) او ځینی یی شیخ الشیوخ شهاب الدین، ابوحفص عمر ته منسوبوی. خود اخر گنده ده چی د شیخ شهاب الدین خلیفه گانو په هند او منځنی اسیا کی د دغی طریقې درو جولوله پاره زیات خدمت کړی دی، ځکه دده نور تر نور زیات اختلا کړی، د دغی طریقې مرشدان سنی مذهب دی او دخپل طریقت سلسله داس بیانوی :- حضرت محمد (ص)، حضرت علی (رض)، حضرت امانو حسن، حسن بصری، حبیب عجمی، داود طایبی، معروف کرخی، سری سقطی، جنید بغدادی، مشاد نیوری، شیخ اسود احمد دینوری، شیخ ابو عبد الله، شیخ وجهه الدین سهر وردی، شیخ ضیاء الدین ابوالنجیب سهر وردی، شیخ شهاب الدین ابوحفص عمر سهر وردی. په تصوف او عرفان کی زیات اشاری چی مشهور یی دادی :- عوارف، اعلام الهدا، رشف النصایح.

د (الله هو) کلمی (ورد) په دوی کی زیات مروج دی، ډیر راوړوسته په دوی طریقه کی ډیر انشعابونه سوی دی، او د اصلی اصولو خغه یی انحراف کړی دی، ځینی یی وسماع ته ډیر مایل سوی او مخدره موادو ته یی مخ نیولی ده مشهور یی دادی :-

ملا میده :- بی شریعته چی طریقت ته یی زیات مخ کړی دی.
جلالیه :- چی نور چلتار تر سر تر ی.

قلندریہ بد سماع پہ وخت کی نل او شپیلانق وہی .
 مخدومیہ :- د سید جلال الدین مخدوم خنجر را شروع کیری چی دا ولیاؤ
 دلیدلو له پاره یی دیر سفر ونه کول .
 نوری خانگی یی د میران شاهی ، اسماعیل شاهی ، شاهی دولا ، سماگیه ، رسول
 شاهی او نور و په نامه یادیری . (۱)

د خواجه معین الدین حسن سکجزی چشتی طریقہ

خواجه معین الدین حسن سکجزی چشتی د غیاث الدین حسن زوی په
 (۵۳۷ هـ) کی د افغانی سیستان په سکجز نومی کلی کی زیږیدلی او په (۶۳۲ هـ)
 کی د هند په اجمیر کی خاور و ته سپارل سوی دی او چشتی پی تحکیم بولی
 چی دده د طریقت او ارادت سلسله پر او وړ پښت حضرت ابواسحاق
 شاهی چشتی چی د شیخ علودینوری مرید دی رسیدی ، چشت دهرات
 د ولایت یوه ولسوالی ده چی دیر متصوفین او بزرگواران پکښی پیدا سوی
 دی . د فرشتی تاریخ ، اخبار الاخبار ، تاریخ مشایخ ، چشت دده د نسب
 سلسله په خواړسم پښت حضرت علی (رض) ته رسوی . حضرت خواجه
 دافغانستان د لوی دینجو سیمو د مدرسو دلیدلو وروسته په (۱۶) کلن
 سن سمرقند او بخارا ته ولاړ او هلته یی د دین علم پوره زده کړ ، او
 د هغه خای خنجر دبیر ته راگرځیدو په وخت کی یی په نیشاپور کی د خواجه عثمان
 هارونی سره ولیدل او د هغه په مریدانو کی شامل سو ، حضرت خواجه
 معین الدین د قطب الدین ایبک په زمانه کی اجمیر ته ولاړ او په هغه ښار
 کی یی د پیاچا د نماینده له خوا تودهر کی وسو . ده په دهلی کی په وعظ او ارشاد
 شروع وکړ ، او زیات مریدان او اخلاص مندانی یی پیدا کړل . د طریقہ
 (۱) شرح التعارف لمذهب التصوف - نور الموثین وفضیحت المدعیین
 خواجه امام ابو ابراهیم اسماعیل بن محمد مستملی بخاری - ربع چهارم
 یا مقدمه محمد روشن صفحه (۱۷۰۰) عنوان قولهم فی المرید والمراد .

چشتیه لیکوال داکتر غلام علی اریالیکی (دراجمیر بسیاری از هندوان
ببرکت انفاس آن پیر طریقت به دین اسلام مشرف شدند، و آنانیکه
ایمان نیاوردند محبت خواجه را بدل جای دادند و پیوسته فتوح بی حد
وعد به حضرت او میفرستادند و چنانیکه مرحوم مولوی غلام سرور
میگوید چراغ اسلام در هندوستان به طفیل این خاندان عالیشان
چشتیه روشن گشت.)

حضرت خواجه دمشهور و خلیفه گانو خخه شیخ احمد کابلی په (۵۹۶ هـ)
په بنارس، حضرت شیخ احمد غازی په (۶۰۳ هـ) په فتوح، حضرت احمد
خان درانی په (۵۹۰ هـ) کی په اجمیر کی شهیدان سوی او نور دیر مشهور
دی. دچشتیه په نزد سماع معتبره او دمسلك جزده.

سکنت الاولیا وای پی حضرت خواجه د غوث الاعظم دستگیر حضورت
هم رسیدلی او دهغه په حجره کی ورسره او سیدلی دی. دحینو تذکروله رو
دچشتی طریقی سلسله حضرت شیخ ابراهیم ادهو بلخی ته رسیدی، چی هغه
خپله طریقه دحضرت خضر خخه اخستی ده. دچشتی سلسلی دغه اولیا او مشایخ
مشهور دی: خواجه قطب الدین بختیار کاکي، شیخ فرید الدین گنج شکر، شیخ
نظام الدین اولیا، امیر خسرو بلخی، شیخ سلیمو چشتی.

مشهور آثار پی داری: - دلیل العارفین (چی دده خلیفه قطب الدین بختیار کاکي
را تهل کړی، انیس الارواح دخپل مرید خواجه عثمان هارونی، ملفوظات
د ذکر، ریاضت او چله کشی رساله، کلمات معین الدین، سجزی، گنج اسرار
دیوان شعر. دشیخ د شعر نمونه داده:
ربو دجان و دل و را جمال نام خدا.

نواخته تشنه لبان را ز لال نام خدا

ای صبا گر پر سدت گز ما چه گوید معین
این ددی را از میان برداری بگو گوی

خانقا

دمشایخو، درویشانو، صوفیانو، تکیه، رباط اوتاهوی ته وای پی جمع
 ی خوانق او خانقاهات او په پښتو کی (خانقاهوی) راځی دغه یوه معربه کلمه
 ده چی د (خانه) او (گا) څخه جوړه سوی ده لکه منز لگا، مجلس گا، او
 په فارسی کی د (ن) په سکون هم استعمالیږی.

سعدی (رح) په خپل اثر (گلستان) کی په دی هکله وایي:

سعدی حدیث مستی و فریاد عاشقی * دیگر مکن که عیب بود خانقا را
 محمد کرد علی د خانقا د کلمی او دهنی د تاریخ په هکله لیکي: خانقا یوه فارسی
 کلمه ده چی اصل یی (خونگا) ده یعنې هغه ځای چی پاچا یا سلطان دودی پکښی
 خوری، نن خانقا د هغو کنجونو زوویو ته ویل کیږی چی په هغه کی صوفی په عبادت
 لگیاوی، خانقا تر شپږمی هجری پیری پوری وجود نه درلود، په مصر کی هغه
 پاچا لومړی خانقا جوړه کړه سلطان صلاح الدین یوسف و هغه د خانقا
 پر جوړولو علاو ته اکلې رزق (خواره) د حق د لاری سالکینو ته هم مقرر
 کړ. د (سیوطی) په قول مغریزی وایي: خانقا د اسلامی عالم د مؤسسانو
 څخه دی چی په څلورمه هجری پیری کی پیدا سوی ده وای لومړی ځل هغه پاچا
 خانقا د عبادت له پاره جوړه کړه، هغه زید بن صوحال بن ضره نومیده، کله
 یی هغه ځینی دبصری خلک ولیدل چی بیله تجارتی، زراعتی او داسی نور و عواید و
 مان د خدای تعالی عبادت ته اړه کړی و او د فکر او خیال په اړانج یی عبادت کاوه
 و هغه چی د دوی لوبزه بی نیازی او فارغ البالی او د دنیا سره بی پروای ولید، نو
 د کور یی د دوی د اوسیدلو، کالیو او نور و ما محتاجو د رفع کولو له پاره وروبا
 ښه همدا شان ر وایت دی چی په اسلام کی لومړنی خانقا یو کوچنی و چی په بیت
 مقدس کی د عبادت له پاره ټاکل سوی و. (۱)

مرفانی تعبیراتو او اصطلاحاتو اولغاتو فرهنگ لیکي: د خانقا شباهت په

مدینه منوره کی دحضرت رسول الله (ص) دهنی صفی سره کیدلای
سی، چی دصحابه و فقیران او بیوزلان به په هغه کی اوسیدل او اعلاشه
کیدل او هرڅوک چی به مدینه شریفی ته راتلی که پیسی او ځای به یی نه درلود
دغی صفی ته به یی د لمر راختو څخه ځان رارساوه.

دحضرت طلحه څخه داسی روایت دی :- مکان الرجل اذا قد المدینت
وکان له بها عریف ینزل علی عریفه فان لم یکن له بها عریف نزل الصف
وکت فی من نزل الصفه . (۱)

مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه عزالدین په خپله (۱۵۳) صفحه کی خانقا
ته دو مرتلو په (د ابوی داسی لیکي :- بدانکه اهل خانقا و طایفه میباشند
مسافران و مقیمان . اما رسم و صوفیان در سفر آن است که چون به خانقا
قصد نزول دارند، جهد کنند تا پیش از عصر به منزل رسند، و اگر در
راه به عذری متخلف شوند، و وقت عصر درانید، آن شب به مسجد باگو
دیگر نزول کنند، و روز دیگر به وقت ارتفاع آفتاب قصد خانقا
کنند و چون در خانقا روند، اول دو رکعت نماز بگذارند سپس سلا
کنند، و به معانقت و مصافحت با حاضران مبادرت نمایند، و سنت آن است
که از جهت مقیمان به حق القدوس عرضهای از طعام یا غیر آن در میان آن
و به کلام مسابقت ننمایند، و سخن تانه پرسند نه گویند، و سر و سران
خانقا به قصد مهمی که دارند، از زیارت احیاء و اموات بیرون نروند
تلقینات باطن از تغییرات عوارض سفر به قرار خود باز آید، و جمع گردد
و مستعد لقاء مشایخ و اخوان شدند، چه استیفاء حفظ غیر از صحبت
نور جمعیت باطن میسر گردد، از بهر آنکه نور کلام و سمع به قدر نور
نیت دل تواند بود، و چون از خانقا به قصدیکه دارند بیرون خواهند رفت
بی اجازت مقدم اهل خانقا بر خروج اقدام ننمایند، و همچنین در هر

۱) فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی - داکتر سجادی

چیز به موافقت رای و استصواب و اجازت او شروع کنند، و چون سه روز بگذرد اگر نیت اقامت دارند و در اقامت ایشان بحال بطاقت بود، خدمتی که بدان قیام نمایند، طلب دارند، و اگر اوقات شان مشغول عبادت بود (فکفی بالعبادة شغلا) و اما مقیمان خانقاہ باید که مقدم مسافران را بترحیب و اعزاز تلقی نمایند، و بتود و طلاق و وجه بدیشان تقرب کنند، و خادم باید که سبک طعام پیش آورد، و با ایشان نان و روی و خوش سخن بود، و اگر مسافری به خانقاہ رسد که به همراه صوفیہ مترسد نه بود، و به نظر حقارت و عدم مبالایت در او نتگرند، و او را از خانقاہ اخراج نہ کنند و بانر نزنند، چه بسیار از اولیاء و صلحا که از رسوم این جماعت خالی باشند، پس اگر ایشان را به مکروهی اندازد رسانند، ممکن که باطن ایشان از آن مشوش و متالش شوند، و اثر ضرر آن به دین و دنیا موذی لاحق شود، و بهترین اخلاق رفیق و مدار است با مردم و در رشت خوبی قول و قول نتیجه نفس خبیث است. اگر کسی با خانقاہ رسد و معلوم میشود که صلاحیت مقام ندارد او را به وجه لطف و حسن کلام بعد از تقدیم طعام باز گردانند. (۱)

د دوست محمد حاجی کتدهاری خانقاہ

دی د ملا علی اخند یوسفزی زوی د اسماعیل خان د دیری د بنود د امان د موسی زوی د کلی او سید و نکی وچی د کتدهار د مشهور و مشایخو او عرفاؤ خغه گیل کیدی چی د نقش بندی مجددی طریق مرشد او خلیفه و د کتدهار خغه پرتہ پہ قول افغانستان مخصوص منحنی اسیا، بخارا، سمرقند تاشکند، مرو او نور و بنار و نوکی پی پیه سو و اخلاص مندان او مریدان

(۱) مصباح الهدایة و مفتاح الکفایة - عزالدین، محد و د قاشانی صفحه ۱۵۳-۱۵۶
ارزش میراث صوفیہ - داکتر عبدالحسین زریکوب - صفحه ۶۸ - چاپ ۱۳۶۹
انشارات کبیر .

۱۲۱

در لودل. خانقاہوی بی پی موسیٰ زئی غونبدان او بخارا کی تراوسہ ستہ دوست
محمد حاجی خیل زیاترہ عمر پہ تیرہ بیاد دوی پی میاشتی کی دزابل دکلالت پد
غونبدان او غورہ مرغہ کی تیرا وہ، داسماعیل ہیرہ او غازی خان ہیرہ بی
ژی دتیریوان زنی تاتوی و. کلہ چی بہ کندہار تہ راتلی د کندہار د سنار او
دند د ولسوالی پہ بیلو کلیو کی بہ د مریدانو او اخلاص مندانو د فیض او
برکت مرجع گنل کیدی. د دوست محمد حاجی قندہاری فارسی مکتوبات
زیات مشہور دی. فارسی مکتوبات بی د حضرت حاجی دوست محمد
قندہاری قدس سرہ موسیٰ زئی شریف پہ نامہ حافظ محمد یوسف خا
او ورنود ملتان پہ صدیقیہ کی چاپ کری دی ددغو مکتوباتو شمیر و
دیر شو تر سیر بی چی د خپلو مریدانو او خلیفہ گانو پہ نامہ بی لیکلی دی:
مکتوب اول بہ نامہ خلیفہ محمد جانان اخندزادہ ساکن مرغہ، مکتوب
دوم بہ نامہ ملا امان اللہ صاحب خلیفہ ہراتی، مکتوب سوم ایضاً بہ نامہ
خلیفہ ملا امان اللہ صاحب موصوف الصدر، مکتوب چہارم ایضاً بہ نامہ
خلیفہ ملا امان اللہ صاحب ہراتی، مکتوب پنجم بہ حضرت پیر دستگیر
خود حضرت شاہ احمد سعید صاحب مجددی دہلوی شوالی قدس سرہ
اللہ سرہ، مکتوب ششم بہ نامہ ملا محمد جانان صاحب ساکن مرغہ
مکتوب ہفتم ایضاً بہ ملا جانان صاحب موصوف الصدر، مکتوب ہشتم
بہ نامہ خلیفہ ملا امان اللہ صاحب ہراتی، مکتوب نہم بہ حضرت پیر و
مرشد خویش قدس سرہ، مکتوب دہم بہ نامہ خلیفہ مولوی محمد عابد
صاحب قوم کا کر ساکن بوب، مکتوب یازدہم بہ نامہ خلیفہ مولوی
محمد عادل صاحب موصوف الصدر، مکتوب دوازدهم بہ خلیفہ ملا
اخندزادہ ہریپال کسپری، مکتوب سیزدہم بہ مولوی محمد عادل
صاحب کا کر ساکن بوب، مکتوب چہار دہم بہ ملا ہیبت اخندزادہ
ہریپال کسپری، مکتوب پانزدہم بہ ملا راز محمد اخندزادہ صاحب کند
ری، مکتوب شانزدہم بہ نامہ مولوی شیر محمد کلاچوی کہ مجاز حضرت پیر

مکتوب هفدهم به نام ملا قطب الدین اخند، مکتوب هژدهم به نام
 خلیفه امان الله صاحب هراتی، مکتوب نوزدهم به نام ملا میر واعظ
 صاحب اخندزاده، مکتوب بیست و ایضا به نام ملا میر واعظ صاحب موصوف
 الصدر، مکتوب بیست و یکم به جانب پیر دستگیر خود حضرت شاه احمد
 سعید صاحب مجددی دهلوی ثم الممدنی (رح)، مکتوب بیست و دوم به
 نام ملا میر واعظ صاحب، مکتوب بیست و سوم به نام ملا حیدر شاه صاحب
 پوونده، مکتوب بیست و چهارم به نام ملا عطا محمد اخندزاده صاحب
 مکتوب بیست و پنجم ایضا به نام ملا عطا محمد صاحب موصوف الصدر
 مکتوب بیست و ششم به نام خان ملا خان صاحب، مکتوب بیست و هفتم به
 نام خلیفه جلیل القدر ملا امان الله صاحب هراتی، مکتوب بیست و هشتم
 به سیادت پناه قاضی حیدر شاه صاحب، مکتوب بیست و نهم به نام قاضی
 حیدر شاه صاحب موصوف الصدر، مکتوب سی و ام به نام مولوی
 عبید الله صاحب.

د مثال په ډول د لته د حاجی دوست محمد قندهاری د دیر لسم مکتوب متن را
 انتقال کړی چې د ډوب د اوسیدونکي مولوی محمد عادل کاکړ په نامه یی
 لیکلی دی:--
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بعد از حمد و صلوة اخوی ارشادی اعزی محمد عادل اخندزاده سلمو الله
 تعالی من جميع آفات، از فقیر حقیر لاشی دوست محمد حاجی کان الله عوضا عن
 كل شیء بعد از سلام مسنون که سنت سید الانام است مشهور گردیده که
 طریقت دو جز است، یکی جذب و دیگری سلوک، چون جذب به مدد پیران
 کبار اجمالاً بر سالک وارد میشود به غیر عمل که اختیار و عمل سالک
 را در حصول جذب دخلی نیست الا ماشاء الله که موقوف به محض عنایت است
 پس در تحصیل جز ثانی که عبارت از سلوک است البته عمل و کوششش
 را در آن دخل است.

سالک را جهد و همت در کار است که آنچه معذور است در آن سعی نمایند

برای تکمیل این هر دو جزء سلوک که بزرگان مقرر فرموده آن صاحب
را جزء اول به عنایت حق تعالی حاصل است در جزء ثانی سعی بلیغ داشته
و عمل به عز همت فرمایند، نه به فتوی که بنای طریقه حضرات نقشبندیه
بر عز همت است و به انکسار تمام و عبودیت و عبدیت اوقات شریفه
معمور دارند، و بنده را در دعا یاد فرمایند، که حق سبحانه و تعالی این
بی عمل را ایمان سلامت دارند، و ازین طرف خاطر شریف خود را
جمع دارند که تاحین تحریر خیریت است. زیاده و السلام مالا کلام.

سنه (۱۲۶۶ هـ) و حالات این سمت از چون و چرا علما مولوی صاحب به تفصیل
بیان خواهد فرمود (نقل از صفحه ۳۲ مکتوبات فارسی حضرت حاجی
دوست محمد قندهاری قدس سره، موسی زبی شریف مطبع صدیقیه بیرون
بوهرگیت ملتان شهر).

مولوی محمد عادل صاحب کاکرچی دپشتو، فارسی، عربی و پیاور
عرفان پالوئی شاعر دی پخیل قلمی عرفانی دیوان تحفه الاسلام کی دخیل
پیر او مرشد حاجی دوست محمد قندهاری به مناقبت کی داسی وای:
قال رسول الله صلی الله علیه و سلم: ان الله یقول للملائیکه: من وجد ترفی
قلبه مثقال زرة من خیر فاخرجه من النار.

و ملکه ته رب فرمان کری
چی په زړه کی پی ایمان وی
دی بیرون کری له دی نار
بل حدیث هر په دشان دی
چی شفاعت کری رسولان
او دوی تمام شی کار
دیر عالیه چی بد کردار وی
رب به خلاص کری دی له اوره
محمد عادل بیوگنا کار

دی فرمان په دغه شان کری
دیوزری په شان وی
خلاص پی کری د اور لافان
مالیدی داعنوان دی
هر ملائیک هر صالحان
رب په رحمت کری اظمان
بدی خوی بدی رفتار وی
خدای به سی دوی غمخور
یرو تاته امیدوار

گوندی عفو می گناه کری
که ز ما هر خوبد عادت دی
ز ما مرشد دوست محمد دی
د محمد پیکار محکم و

ماد عفوی په پنا کری
خو مرشد می نیک خصلت دی
نیک خصلت دده بی حد دی
دیر محکم پر دغه کار سو

د مولوی محمد عادل صاحب د تحفة الاسلام و د قلمی دیوان داخري پانی
نقل . دغه خطی نسخه د محترم محمد الله صحاف په کتابخانه کی ساتلی سوی ده
حضرت حاجی دوست محمد قندهاری قدس سره ، موسی زبی شریف
فارسی مکتوبات داخري پانی ۱۱۲ مخ خخه د تاریخ وصال شیخ المشایخ
حضرت حاجی دوست محمد صاحب قدس الله سره تر عنوان لاندی
اسی لیکل کیری .

ی دریناصوفی شیخ زمان
رشد کامل مکمل ذوالورع
بایزید و هرجنید وقت بود
ز طفیل بوسعید احمد سعید
فیض او چون فیض شاه نقشبند
حاجی حضرت محمد دوست بود
نون ز دنیا دار فانی رخت بست
کتابی معرفت تاریخ او

پیشوای سالکان و عارفان
قطب عالم بود افراد جهان
می سزدگر و صف او ساز و چنان
عالمی پر نور شد از فیض آن
نقشبندی کرد قلب عارفان
نام او چون شمس روشن در جهان
امده در گریه جمله انس و جان
هاقنی از غیب گفته ناگهان

احمد اتوکی رسی در وصف او

فیض بی پایان ز روحش پاک خوان

دده د مناقب سوبل اثر معزالدين د عبد الكريمر زوی تالیف کری دی .

کراچی د سروش مجلد (۱۹۷۷م) د دسامبر د میاشتی په (۳۸) مخ ، او
میالی افغانان دده په هکله لیکي :- حاجی دوست محمد قندهاری د
ندی مسلمانانوستر پیشوا او زبردست عالم او متصوف وچی
شاه احمد سعید دهلوی ابن شاه ابو سعید دهلوی سره یی د نژدی

علايق اور روحاني رابطه درلوده د نقش بندي طريقتي پيرو و او په كال
(۱۲۸۴ هـ ق) كې وفات سوي دي .

په كندهاري د حاجي دوست محمد د زيات نه اوسيدولو او نه پاته كيدلو يو ه
وجهه همدا وه چې حاجي صاحب د كندهاريانو قومي رسوماتو او ملي
عقيذاتو پاللو ته لږ متوجه كيدې او د يوداسي عرفاني او اجتماعي چارو په
تبليغولو او تشهيرولو لگياؤ چې اثرات به يې هر كله دهغه ابيالت داوسيدو
نكود ژوندانه پر طرز نامطلوبه اغيزه كوله او په تضاد كې به ور سره
واقع كيدله . دهغه كبله به د يوشمير نفوذ لرونكو قومي خانانو، محلي
ملايانو او روحانيونو تر تنقيد لاندې نيول كيدل ، مخصوص هغه وخت
چې ده د كندهاري د بنخمنو د مريدولو او حلقې ته رابللو په چارو لاس پورې
كړ .

لكه چې دوست محمد حاجي يو پښتوليك خپلې پوښتنې
مريدي ته په دې عبارت ليكلي دي :

پس له حمد له صلوة له جانب له دې حقير دې سلام وي بي بي
صاحبې ته ، له آفاقو د دنيا د آخرت دې حق تعالى تاته سلامتگي او نجات
در كړي .

پس له سلامه چې طريقه د اهل اسلام ده معلومه دي وي و تاته
چې دلي ماته خيريت دي له هري وجهي ، ستاسي خير هره هري
وجهي له خدايه غواړو او كاغذ د حال احوال خيريت په خپل لاس د ملا
محمد سعيد صاحب چې دي استولي و ، په ښه وخت په نيك ساعت يې راوړ
ساوه ، په لوستلو دهغه كاغذ چې بيان ستاسي د خير او
صحت و پكښې زمانه ډير خوش حاله سو ، خداي تعالى
دي ... د خير و تاسو ته در كړي چې په دا حال او ... دهغه وخت دي
زه خبر كړم . (...)

خلوت

د نفس سره د مخالفت کولو، ریاضت کینلو، لږ خوړولو، لږ ویدیدلو، لږ خبرې کولو، روژې نیولو، لمونځونو کولو، د پردو او نورو څخه د گوښه کیدلو، اوځان تل په دوامداره صورت د خدای ذکر ته سپارلو او نورو خاطر اتقو هیرو لویو مجموعه ده لکه چي حافظ وایي: خلوت گزیده را به تماشا چه حاجتست * چون کوی دوست هست بر صحرای حاجتست

خلوینتی (چله نشینی)

دغه سیر او سلوک د خاوندانو دودونو او رسو هاتو څخه دی چي یو مرید خلوینت ورځي او شپي د خاصو ادا بو په پاملر لسو او رعایت کولو سره په یوه مخصوصه کوټه کي د خدای په عبادت او ریاضت لگي اسی د چله نشینی ځینی ممد شرطونه دای:

۱- مرید به دخپل شیخ څخه اجازه اخستی وی.

۲- په هر هفته یا لسو ورځو کي به شیخ دخپل مرید او یا سالک د لیدلو له پاره ورځي چي په هغه سره دخپل مرید زړه خوښ کړي او د هغه د مجاهدت او یا ریاضت توان پیاوړي سی.

۳- د مناسب وخت او زمانې ته اکل لکه: د چله نشینی له پاره مسعود خت، آب و هوا او زمانه، د خلکو دبیر او بار او ازدهاو څخه د خلوت مخنیوی والی.

۴- چله کش باید تل په اوداسه وی، او کله چي وغواړي لمونځ وکړي، باید سره اودس نوی کړي، اودوه رکعتو د شکراني لمونځ وکړي.

۵- په دغو خلوینتو ورځو کي باید روژاتی وی.

- ۶- دیرلن خواره و خوری او دیری لږ خبری و کړی .
 ۷- پېر شپې کې د دوسو ساعتونو زیات خوب و نه کړی .
 ۸- رحمانی ملکی ، شیطانی او نفسانی خاطری باید یوله بله وپېژنی
 ۹- یوازنی په رحمانی خاطر و لگیا سی او نوری هسته و غورځوی او که د
 مشکه سره مخامخ سی دخپل شیخ او مرشد څخه مرسته و غواړی .
 ۱۰- د لا اله الا الله په ذکر تل لگیا وی . (۱)

حال

د عارفانو په اصطلاح هغه چې د خدای تعالی په موهبت د طریقت د سالک
 مرید او یا صوفی په زړه کې د سالک د تقدیر تر ځای نیسی او د الهی
 جذبې په پېرې د ادنا مقام څخه اعلی مقام ته رسیدلی او بیا د نفس د
 صفاتو په څرگندیدلو سره بیرته زانیلیږي هغه ته حال وای او هغه څو ته
 چې حال داسې وگرزی او د سالک ملکه او ملگری سی بیا مقام ورته ویل کېږي

حق

د صوفیانو په اصطلاح حق د الله تعالی د ذات څخه عبارت دی ، حقایق
 د حقیقت جمع ده او د صوفیانو په اصطلاح د اسماء حقایق د خدای تعالی
 د نومونو څخه عبارت دی .

د خدای تعالی ذکر په اسماء کېږي او هغه درې ډول دي :
 ذات نومونه :- الله ، الرب ، الملك ، القدوس ، السلام ، المؤمن ،
 المهيمن ، العزيز ، الجبار ، المتكبر ، العليم ، العظيم ، الظاهر ، الباطن ،
 الاول ، الاخر ، الكبير ، الجليل ، المجيد ، الحق ، المبین ، الواحد ، الماجد ،
 الصمد ، المتعال .

د صفات نومونه :- المحي ، الشکور ، القهار ، القاهر ، المقتدر ، القوی
 (۱) عزالدین نسفی - کامل انسان - صفحه ۱۰۴

القادر، الکریم .

د افعال و اسماء :- المبدء، المعید، الوکیل، الباعث، المجیب، الواسع
الحسیب، المنیب، الحافظ، المعز، المذل، الحکیم، العدل، اللطیف، المحیی
المحبت، الولی، التواب، المتقم .

مولینا جلال الدین بلخی پدی هکله وای :

اسم هر چیزی توان داناشنو رمز سر علم الاسماء شنو
اسم هر چیزی بر ما ظاهرش اسم هر چیزی بر خالق گرش
نزد موسی نام چو بش در عصا نزد خالق بود نامش از دها
بد عمر و ایام اینجایت پرست لیک مؤمن بود نامش در است

حلقه

صوفیان پنجاه و حاله تنوی دخیل رسو لرویه دحلقی په دول رقصیری
او پرخیل شلوخوا را خرخی، او که په حلقه کی خوگ غوزار سی غرامت
اوتوان پیر ایردی .

وَجْد

دلمی عبارت هیش نه موندل کیری چی دهغه په واسطه دی دوجد تعریف
وسی . حکه وجد د خدای تعالی دهغوسر ونوخته یوسردی چی مومنانو
ته بی خرگنده وی، بخینی صوفیان په دی هکله وای :
دایوداسی موهبت دی چی بیله جحد او تکلفه پر زړه راخی او دروینانه تجری
په شانی بپرته ژر له نظره ونری .

د بخاری کلابادی په شرح تعریف کی داسی راغلی دی :- وجد آن است که به
دل رسد، و دل از و اگاهی یابد، از بیه یا غم یا دیدن چیزی از احوال
آن جهان کمبر سر او کشاده شود، یا حالی که میان او و خدا کشاده گردد .
وگاه از بیه عذاب است وگاه از درد فراق وگاه از سوزش و جب، و اغلب

وجدار خوف یا از فراق باشد و چون این نوع وجد در سر بند ظاهر شود غلبه گیرد، ظاهرش مضطرب گردد و بانگ و ناله پدید آید و بانگ و ناله او را تو اجد خوانند.

تجربہ اوتاہل

د اخلاق و اجتماعی روابط و رویہ تجربہ یواری، یعنی بی مائینی، بی جفستہ ژوند کولو اوتاہل مائینی او کوری ژوند درلودلوته وای، د عارفانو او درویشانو په اصطلاح د دنیا د تعلق احو او بنیگنو څخه ځان ساتلو او فارغیدلوته وای.

مجرد باش چون عیسیٰ مترب
تبراکن چو ابراهیم ادهو
وای چی بود در ویش نه چاو ویل ولی بنخه او مائینه نه کوی؟ هغه په جواب کی وای کی ورته وویل: بنخه نرانوته بنیایی، زه لا دمر دی او میرانی تر مرگی نه رسیدلی، نو بنخه څنگه وکړم.
بل در ویش ته وویل سول چی نه ولی بنخه نه کوی؟ هغه په جواب کی ورته وویل: زه د نفس طلاق ته تر نکاح او واده کولو زیات احتیاج لرې هغه وخت چی نفس ته طلاق ورکړم، د ابرو وای چی بیا بنخه وغواړم.
لوی صوفی بشر حارث ته وویل سوه چی مستاپه هکله خلک ویری خبری کوی، ده ورته وویل څه خبری کوی؟ ورته وویل سول چی وای قناده نکاح سنت پری ایښی دی؟ ده ورته وویل: چی ورته ووايه: زه تر اوسه په فرضو مشغوله یم او سنت ته رارسیدلی نه یم.

ابلیس

دغه کلمه د شیطان د کلمی سره یوځای او کله بیا ځان ته اخستله کیږی او د خدای د دربار څخه د تریالی او شرعی معنی لری. لکه چی خدای تعالی فرمای:

و اذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا الا ابليس ابى و استكبر
و كان من الكافرين .

ترجمه :- هغه وخت چي موبز ملائکو ته وويل چي ادم ته سجدو وکړي
دي تهولو سجدو وکړه مگر ابليس منع راوړه ، اولوي يي وکړه اودي د
کافرانو څخه و ، دخداي تعالي د امر څخه د نافرمانی او سرکښي له جهته
د خداي د دربار څخه مفضوب او منفور وگرزول سو .

ابليس د جنيا تويا پير يا نافو د ذاته وچي له اوږه پيدا سوي دي چي ډير عايد
و نراهه و او هيله يي درلوده چي خداي تعالي به دي پر مخکي باندی خپل خليفه
و گرزوي ، خو ادم ته د سجدی نه کولو په نافرمانی دي مردود وگرزیدی .

د ابليس کلمه هر دينوا او نا اميده معنی وړکوي ، ځکه دي دخداي د بخښني
و عفو څخه نا اميده دي . او دا کلمه د (ابلاس) د کلمی څخه اخستې سوي ده
عارفان او صوفيان دوي معنا گاني ځنی اخلي : لکه عز الدين نسفي چي وايي :

د دوه د جنت څخه دري تنه راووتل : ادم ، حوا ، شيطان ، د دري د جنت څخه
شپږ تنه راووتل : ادم ، حوا ، شيطان ، ابليس ، طاووس ، مار . حوا جسور دي
شيطان طبيعت دي ، ابليس وهم ، طاووس شهوت او مار غضب دي ، نو د دوه
په تاويل د غم ټول مادي او روحاني قوتونه د ادم تر فرمان لاندی راغلل او
ځينوي د فرمانبرداري څخه ځانونه و استل لکړي وايي :

د ابليس لمين جي شهادت شود پيدا هزاران خرق عبادت
که از ديوارت آيدگاه از با هر گهي در دل نشيند که در اندام

شیطان

شیطان د جنيا تويا پير يا نوڅخه دي او اصلي نوم يي عزازيل دي چي د اوږه
پيدا سوي دي ، شيطان د بشر او انسانانو د بنسټ دي او غواړي چي مسلمانان
د اسلامي احکامو د پرځای کولو څخه په دسيسو او توطئو را وگرزوي
په نفس ، ضمير او زړه کی منفي تاثيرات او وسوسې اچوي لکه چي فرمايي :

انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة والبغضا .
ترجمه :- په تحقيق سره شيطان ستاسو په منع كي د بنمې او عداوت اچو
د شيطان كلمه دشاط ، يشط ، شطاخه اخستل سوي ده چي د اساف او
معني وركوي ، ځيني اسلامي قامو سونو دغه كلمه ه شطن ، شطه يا په معني
چي تيره والي ځيني مطلب دي ، په قرآن عظيم كي (۱۸۸) ځله د شيطان كلمه
استعمال سوي ده .

پيشوا

د معرفت اهل بايد دري وصفه ولري : جذبه ، سلوك ، عروج هرڅو
چي د ادبي وصفه ولري پيشوا (مخ كېن) او مشيخ دي ، څوك چي د ادري وه
ونه لري ، او ياد د غودر وڅخه يو و نه لري ، پيشوايي او شيخي نه ورسره ښايي

تقدير

په تصوف او عرفان كي اختيار پريښولو او ترك ته وايي ، عارف په دي پوه
څه چي خدای تعالی غواړي او مقدره كړي يي وي هغسي كيږي د خلق له پاره
تقدير بديت او شروع دنسته تقدير د خدای تعالی له خوا هدايت دي ،
چي تدبير پريښدي ، په تقدير راضي وي ، څوك چي مقدور ويني خپل
بي اختياره وگني .^(۱) ازل او ابد

ازل له ابتدا نسته او ابد له انتها . ازل د خدای تعالی د نومونو څخه
يو نوم دی ، او ازليت يي د صفاتو څخه دی .

معجزه ، كرامت ، استدراج

د ښي خرق عادت ته معجزه ، د ولي خرق عادت ته كرامت ، او د كافر
(۱) منازل السائرين .

عادت ته استدراج ویل کیری

اسم اعظم

دخدای تعالی لوی نامه ته اسم اعظم وای، د اچی د خدای تعالی کومریو
نوم ته اسم اعظم وای د مضرینو ترمنځ اختلاف سته، ځینی د خدای
تعالی ټولو نومونه اسم اعظم وای.

الحاد

د حق دین څخه وتل، د خدای تعالی د دین څخه عدول هغه خلک چی د شریعت د حدودو
څخه ووزی هغه ته ملحدین وای، د صوفیانو په منځ کی هر کله د شریعت د حدودو
څخه وتل رواج لری، چی د هغو څخه ځینی ته ملحد یا ملحدیان ویل کیری
کله سالک د اباحت دیابان څخه تیر سی او شریعت بیرته په لاس راوړی
او تقوی خپله پیشه وگرزوی، نو په دی حال کی مغرور او متکبر کیری او
هیڅوک د ځان په شان عالم او بزرگوار نه گڼی، او غواړی چی ټول خلک
په هر کیدان او ستاینه ویل وگرزی، تردی اندزی چی د پیغمبری دعوا وکړی.

پیرمغان

دعارفانو په اصطلاح روحانی کامل رهبر ته وای، لکه چی داسی وای:
گر پیرمغان مرشد باشد چه تفاوت
در هیچ شری نیست که سری ز خدا نیست

تفکر

دعارفانو په اصطلاح په خدای کی فکر اوری وهل د خدای په آثار و اومو
جوړتو کی د وینیدل ثواب لری لکه چی فرمای: الذین یتفکرون فی خلق
السموات والارض.

ترجمه: - هغه څوک چې فکر کوي د اسمانو او مخلو په مخلوقاتو کې

تقوى

په عملی حکمت می د عبادت او پر هین گاری په واسطه د نورو او د عقوبت
څخه ځان ساتنې ته وایي، یعنې دا چې د حق بڼیکه خپل ساتندوی وگنځي
او ټول کمالات او فضایل خدای تعالی ته وسپاري نو خدای تعالی وده
کسانو ملگری دی. لکه چې فرمایي:
ان الله مع الذين اتقوا والذين هم محسنون.

توبه

د گناه څخه پشیماني ته وایي، لکه چې فرمایي:
من لم یتب فاولئك هم الظالمون.
ترجمه: هغه څوک چې توبه نه کوي په ظالمانو کې شمیرل کېږي.

حضور

حضور د غیب په مقابل کې یوه کلمه ده، د عارفانو په اصطلاح د خلق یا څه
څخه غیبت او پټیدل د خدای تعالی حضور ته رسیدل دی. حضور د وحد
مقام ته هم وایي.

خطوه

هغه د پښو قدمونه یا گامونه دي چې سالك يې په طریقت کې اخلي باید
متوجه وي چې د شیطان پیروي ونکړي، لکه چې فرمایي:
ولا تتبعوا خطوات الشيطان انه لكم عدو مبين.
ترجمه: او مه کوی پیروي د قدمو د شیطان بې شکه دی تا
لره د ښمن دی ښکاره.

خطوه انبیاؤ، وسواسه اولیاؤ او فکرت عوامو ته پېښېږي.

خليفة

يعني حاي نشين، دعارفانو په اصطلاح خلافت هغه مقام دی چي سالار
د طريقت د لاري د وېلو، د خدای تعالی او بنده په منځ کي د باطن د تصفي کولو
د نښاني خاطر ایتو د نفي کولو، بشري صفاتو د خلع کولو د اخلاقو د تزکی
کولو، د لاري څخه بنده د خلافت مقام ته رسېږي. لکه چي فرمائي:
انّی جاعل فی الارض خلیفة.

ترجمه: - بي شکه زه گرزونی یه په ځمکه کي دیو مخلفه.

لیونی (دیوانه)

هغه چاته ویل کیږي چي عقلي کار نکوي او شعور ونه لري، ښه او بد ځني
ورک وي. د عرفان په ادب کي هغه چاته وایي چي په سلوک او طريقت کي د حیراني
اولیو منتوب حالت ته رسیدلی وي. مولیٰ جلال الدین بلخي (رح) وایي:
وقت آن شد که به زنجیر تو دیوانه شوی.

بندر ابرگسلیر از همه بیگانه شوی.

ذکر

هغه څوک چي خدای یار وی ذکر او څه چي وایي ذکر یي بولي. د خدای په
ذکر د انسان زړه د ادمن کیږي. لکه چي خدای تعالی په دی هکله فرمائي:
الای ذکر الله تطمئن القلوب.

رضا

د خدای تعالی قضا او قدر ته غاړه ایښودل وایي او څه چي وپېښيږي په هغه
راضی وي، د رضامقام د توکل د مقام څخه وروسته دی لکه
چي په دی هکله داسی وایي:

به هر حالیکه باشی با خدا باش
بدان تو یا ویرانرا به از و یار
تو دل بر دیگری بهر چه بندی

دلا همواره تسلیم و رضا باش
خدا را دان، خدا را خوان به هر کار
چو حق بخشد کلاه سربلندی

رهز

داشاری او ایما په واسطه دمعنی او مقصد پوهیدل، هنی کلمې ته وایي چي
خوک دیوډول شباهت او تناسب یا بیله تناسبه دهغه په لیری معنی پوه سوی
یا په اصطلاح هنی باطنی معنی ته وایي چي په ظاهری معنی کی پیچلی سوی وی او
په دی ډول معنی د اهل حق پرته خوک پوهیدلای نه سی لکه د قرآن کریم ځینو
مقطعات.

صفا

د گناهونو څخه پاکي ته وایي یعنی د گناهونو د ننگونو څخه د طبع پاکیدل او
له بدو څخه لیری کیدل، صفا د انسان د صفتونو څخه دی چي پر اصلی او فرعی
ویشل کیږي: اصلی: د اغیارو څخه د زړه راټولولو، او فرعی د غدارۍ
دنیا څخه گوتنه کیدلو ته وایي.

عارف

هنه خوک دی چي خدای تعالی هغه د ذات، اسماء، صفاتو د شهود متین
تر سوی وی، او دغه مقام د حال او مکاشفی د لاری وړ ته څرگند سوی وی
نه د علم او معرفت د لاری. لکه خوشحال خان خټک چي وایي:
د عارف په برخه علو لدنی دی
که کامل دی په جهان هنه کسان دی
په الستی روزی سوی بی تعصب
چي فارغ دی د دنیا له قال و قیل

عاشق

د عارفانو په اصطلاح په شور او وجد سره د حق پلټونکی ته وایي چي

حقیقی معبود پیرته خوک نه غواری لکه چی حافظ وای:
عاشق زار و مرابا کفر و ایمان چه کار

مفلس عور و سراپا وصل و یا هجران چه کار

فنا

نیستی او محو کیلوت وای او په عرفانی اصطلاح د بنده فنا په حق کی، چی د بند
بشری خواص د حق په ربوبیت کی محو سو، په فنا سره بد صفتونه لیری کیږي
او بنده د بقا بنسټ او پاکو صفتونو خواوند گوزی
مولانا جلال الدین بلخی وای:-

هیچ کس را تانه گردد او فنا * نیست ره در بارگاه کبری
چیت معراج فلک این نیستی * عاشقان را مذهب و دین نیستی

فیض

والهام په صورت چی په زړه کی د کسب په واسطه حاصلیږي هغه ته فیض وای
همدا شان د فاعل هغه بی عوضه او بی غرضه فعل چی پر خپلو نیکو بندگانو
جاری وی هغه ته فیض ویل کیږي او د فیض یوازنی مبداء حق تعالی دی.

قوالی

د صوفیانو په مجلس کی خواستن او ساز کول او موسیقي نه غولوته ویل کیږي
چینی صوفیان عقیده لري چی په قوالی او ریاضت د نابودی دنیا سپکو الی او
کر غیر قوالی څه زائلیږي او روحی، وجدانی ارامی حاصلیږي.

کامل

هغه خوک چی په عملی سیر او سلوک کی یو داسی مقام ته رسیدلی وی چی
د خدای تعالی پرته نور بقول تعلقات او اړیکي یی شلوی وی حقیقی کامل

هنه دی چی په عملی او نظری حکمت کی دکمال درجی ته رسیدلی وی.
 وای چی کاملان دری طبقی دی:-
 کاملان چی عالی طبقه ده، سالکان چی متوسطه طبقه ده، مقیمان چی کنبسته
 طبقه ده.

نفس

مجرد جوهر دی چی په خپل ذات کی مادی ته اړتیا نه دی، خو په فعل کی مادی ته
 محتاج دی، د عرفانی مفهوم په هکله یی ویل کیږی، د نفس حقیقت د
 علم په واسطه نه څرگندیږی، او په وجدان نه پېژندل کیږی، د نفس
 حقیقت د مطلق وجود څخه عبارت دی چی د تقایصو په واسطه پت سوی
 دی، لکه چی مطلق وجود په جزیی ډول په علم نه پېژندل کیږی، د نفس
 حقیقت هم په کلی ډول نه پېژندل کیږی، که سالک خپل نفس وپېژنی
 بیا ورته د نفس تعریف ډیر مشکل دی، په انسان کی د بدو صفاتو او خرابو
 اخلاقو معدن نفس او د ښو صفاتو او حسنه اخلاقو معدن روح دی
 نفس د روح زېندان او دنیا د نفس زندان ده.

وفا

د عارفانو په نظر هغه اعمال دی چی بند د خدای تعالی سره د هغو ډیر ځای
 کولو تر وړن کړی دی، همدارنگه د الهی او امر و او ازلی عنایاتو پېژندنه
 ته هم وایي:

در روز الست بلی گفתי * امروز به بستر لاخفتی

هاتف

د حق اوانرا او غوښتنه چی د سالک په زړه کی پیداسی او هغه ته د سلوک توار
 او توفیق ورکړي، لکه شیخ فریدالدین عطار چی وایي:

خطاب هاتف دولت رسيد دوش بهما كه هست عرصه بي دولتي سراي فن
ولي چون نفس جفايشه سد دولت شد طريق دولت دل بسته شد به سد جف

اوه ميرونه (هفت مردان خدا)

قطب، غوث، امام، اوتاد، ابدال، نجباء، نقباء

ولي

سرپرست، دوست او مرستيال ته وایي لکه چي فرمایي:

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا. (بقره)

ترجمه:- الله دوست دی دهغو کسانو چي مومنان دی.

همدايشاني ولي د (ولي) دريښي څخه دی چي د ويري نژدی ته وایي چي فاصله نه اچيږي، او هغه څوک دی چي په ورسپارلو سوو وظیفو کی تر هغه بل مستحق نه وي. را،

قيصري دخيل اثر (مقدمه در خصوص) په (۴۵) مخ کی ليکي:- دنبوت باطن، ولايت دی، او شمولي تر نبوت زيات دی ځکه چي په نبوت او ولايت د وارو کی شامليری او انبيا خپله اوليا دی، اوليا پر څو ډوله دی:- اقطاب، افراد، اوتاد، بدلا، نجباء، نقباء. د دوی څخه دري سوه تنه د حل او عقد مشران دی چي اخيار، او نور څلوېښت تنه دی چي (ابدال) او اوه تنه دی چي (ابرار) او څلور تنه دی چي (اوتاد) او دري تنه دی چي (نقيب) او يو تن دی چي (قطب) يا (غوث) ورته ويل کيږي او دوی يو د بله سره نه پيژني.

په شرح تقييف کی راغلي دی: ولي د دغو ټولو اوصافو سره معصوم نه دی، او که گناهني پيښه سي په توبه دستي جبره کيږي.

دنيا

د آخرت په مقابل کې استعمال ټیږي، عارفان وايي: که په هغې زړه وتړل
سي گمراهي او هلاکت ځيني پيدا کيږي، حضرت رسول (ص) فرمايي:
الدنيا ملعونه ملعون ما فيها الا ذکر الله عالما او متعلما.
ترجمه: - دنيا لعنتي ده او څه چې پکښې دی هغه ملعون دی، بيله خدای
د ذکر د خدای تعالیٰ ذکر د خدای تعالیٰ په اسماء او صفاتو کيږي.

پير

مراد، مرشد، شيخ، دليل، پيشوا، امام، هغه چې خپله لارښوونکي وي
رهنما او مرشد ته احتياج ونه لري، دستگير، قطب د مرید په مقابل
کې د طریقت پیر ته وايي. لکه په دی بیت کې:
پیری که هفت فلک زبیدش مرید

میری که میرهشت چنان شایدش غلام
پیران لنگر لری، د پیر او سید در وېزبان او د دعا محتاجان هغه چې
لغریبان او د خدای بیغي وي، تر څو چې پي مراد او مطلب حاصلیږي
د پیر په لنگر کې وړیا اباته او اعاشه وړ کول کيږي ځيني پیران کله کله
د ویره اجتماعي او سیاسي نفوذ پیدا کوي چې ولسي مشران د دوی
لنگر ونو او دربار ونو ته رجوع کوي، دا ځکه چې د دوی دخوښی او د دعا
پیر ته په کوو کار لاس نه سي پوري کولای، چنانچه په دی هکله د شا
حسین هوتک او میا عبد الحکیم صاحب ماجرا زیاته مشهوره ده.

پیغامبر

پیغامبر، رسول، نبي، د خدای رالیرل
سوی.

پیر خرابات

یو توصیفی ترکیب دی چی په ظاهره هغه پیر مرد او میره ته ویل کیږي چی په میکده یا شرابتون کی شراب خرڅوي، خود تصوف په اصطلاح کی دکامل او مکمل مرشد په معنی دی، چی فرید فقیر او فنا خواته هڅوي چی د ټولو شیانو افعال او صفات دخداي په عشق کی دسربیندنې په توگه څو کړي او سالک فنا فی الله وگرځوي. ددغه خرابات معنی د ټولو بشري صفاتو خرابیدل، د جسماني او روحی وجود فنا کیدل، لکه چی حافظ وايي :-

بنده پیر خراباتو که لطفش داتو است

ورنه لطف شیخ و نراهد گاهست وگا نیست

کوی خرابات

د فنا وې هوښی مقاومت وایي لکه شافعی غمت الله ولی چی وايي:

در کوی خرابات کسی را که نیاز است.

هشیاری و مستیش همه عین نماز است

کمال

د صوفیانو په اصطلاح د مادی او د هغه د صفاتو څخه صفا او پاکیدل کمال بولي.

کشف

پرده پورته کول، لوڅه ول په عرفانی اصطلاح د پټو او خفالو څول دی چی د پردو او حجابونو د لوڅیدلو له پاره بیلې مرتبې سته.

کفر

د عرفان په ادبیاتو کی د تفرقی د عالم تار یکوته کفر وایي، همداشانی
د وحدت پتیدل په کثرت کی هر کفر دی، ځینی بیا وایي حقیقی کفر د عبد
فنا ده، کافران هغه دی چی د اسماء، صفاتو او افعالو د مرتبې څخه
نه وی تیر سوی لکه چی وایي :-

معشوق به سامان شد تا باد چنین باد
کفرش همه ایمان شد تا باد چنین باد

خواجه

خواجه یا خوجه فارسی لقب دی چی د بناغلی، باده دار او اغاپه معنی هو
استعمالیږي، په لبنان او ځینو عربي هیوادونو کی دغه لقب د هستر او یو
موسیو په نامه هر مروج دی. د تاریخي څیړنو څخه څرگندیږي چی
دغه لقب په هند کی رواج موندلی، او هغو هنديانو ته ویل کیږي چی د
اسلام په دین مشرف سوی دی. دوی پر زیاتو مذهبونو لکه نزار،
شمس، سنی، شیعه او نورو ویشل سوی دی. (۱۱۴۳ م).

د پنجاب خواجه گان د آقا خان امامت او مشرتابه نه مني او د بمبئی د خوا
گانو د عقایدو پیروان دی. دوی د خپل طریقت او مذهب سلسله سب
صدر الدین تر سوی چی په پنځلسی میلادی پیری کی د خراسان څخه
پنجاب ته تللی او مقبره یی تر اوسه په (ترقده) کی چی د بهاولپور د ایالت
په گرگچ کی ده څرگند مقام لري دوی خپل نذرونه، قادر په اوچتشت
پیرانو او اولسیاو ته ورکوي. (۱)

همداشانی د خواجه، خوجه په نامه په ځینو اسلامي پخوانیو سلطنت
دربارونو کی یو شمیر بڼهسته او ښکلی مریان موجود وو، چی خ
(شند) سوی ولدی سببه چی دوی د سلطنتی کورنی د نجونو سره و
ونه کرلای سی.

زمون د هیواد افغانستان په ځینو سیمو کې او هم د منځني اسیا په ځینو
برخو کې خواجه د سید په معنی پیژندل کېږي، په ځینو قاهو سونو کې
د وزیر په معنی هم استعمالیږي او تر ګی کلمه یې بولي.

سید

عربي کلمه ده چې د پيشوا، بادار، سردار، د قوم د مشر په معنی استعمالیږي
دغه کلمه د حضرت محمد (ص) د کورنۍ پر غړو هم اطلاق کېږي، لکه
چې سید المرسلین (حضرت محمد (ص) ته ویل کېږي)، سید القوم
(د قوم مشر ته)، سید الانام (د مخلوقاتو مشر او اشرف ته چې حضرت محمد
سید البشر (د انسانانو مشر ته چې حضرت محمد دی)، سید الانبیاء
(د نبیانو مشر ته چې حضرت محمد دی) ویل کېږي. همدا شان دغه کلمه
پوه، فاضل، حکیم او حلیو له پاره هم استعمالیږي.
په افغاني ټولنه کې ددی سره چې د سید زيات احترام کېږي خو څرنگه
چې یې په افغانستان کې شمیر نسبتاً زیات دی نو دا د پوره ضروري نه
برېښي چې حیثیت یې د نورو روحاني فرقو څخه په ښکاره توپیر ولري خو
مخه وخت چې یو سید د مذهبي شخصیت په څیر څرګند سی، بیایي ولس پر
نورو په فوقیت او امتیاز قائلېږي.

میر

سید انویا ساداتو لقب دی چې د سید مترادف دی او په عمومي توګه د
مومنونو یا آسمانو په سړي راځي لکه میر احمد، میر وحید، میر محمود
و داسې نور. همدا شان دغه کلمه د امیر مخففه ده، چې د پاچا او سلطان
هکله راځي د دغې کلمې د خاصیتونو څخه یوه داده چې د اضافه کسري په قطع م
پیل کېږي لکه میر آب (د اوبو ویشلو مشر)، میر شب (د شپې مشر چې د شپې
ومور کوي) او داسې نور.

امير المؤمنين

لومړي سر کې هغه څوک چې په دې نامه ياد سو، حضرت عمر بن خطاب
 ؓ، او د لقب خاص د خلافت له پاره ؤ، ځکه دمخه له هغه سعد بن ابی
 وقاص په دې سبب چې د قاديسی د عسکرو امارت يې چې په هغه کې د مسلمانان
 نانو زياتو برخه پکښې شامله وه په لاس کې درلوده او دغه امارت د دې
 لقب تقاضا کوله نو په نوموړي لقب ياديدی.

د دغه لقب اختصاص سبب لومړي حضرت عمر او بيا نور و خليفه گانو
 ته کيدی، هغه وخت چې دوی حضرت ابابکر صدیق ته بيعت وړکړ نو
 هغه جناب ته يې د خليفه رسول الله خطاب کاوه، او کله چې د ابابکر صدیق څخه
 وروسته بيا حضرت عمر ته بيعت کاوه او هغه يې هم د خليفه رسول الله
 په لقب ياد کړ، څرنگه چې د اضافت زياتوالی او د لقب او بزد والی په تيره بيا
 چې هميشه د زياتوب په حال کې ؤ او په ژبه کې د دروند والی موجب
 گر زید نو هغه د مکرراتو څخه صرف نظر وکړ او يوازې (خليفه) يې
 غوره کړ او همد څرنگه چې وويل سو د لومړي ځل له پاره حضرت عمر دغه
 لقب خان ته غوره کړ، د هغه سبب دا ؤ هغه وخت چې ده جناب ته يې د خليفه
 رسول الله په نامه خطاب کاوه ده و فرمايل دا داسې يو کار دی چې او بزد والی
 پيدا کوي، هر وخت چې يو خليفه يو په بل پسې راسي نو بايد چې تاسې
 هغه ته (خليفه، خليفه، خليفه) او همداسې تر پايه ووايست څرنگه چې تاسو
 مؤمنين ياست او زه هم ستاسو امر يي نو د هغه وروسته يې د امير المؤمنين
 لقب خان ته غوره کړ وروسته د نور و خليفه گانو له پاره هم دغه لقب استعمال
 سو. د لقب تر هغه وخته پورې چې د خلافت دوره ضعيفه کيده او اسلامي هيوادونه
 په يو او بل نامه سره ويشل کيده عام ؤ او په اخر کې يوازې آل عثمان ته پاته سو. د لومړي
 عمومي جنک وروسته چې يونانيات شمير اسلامي هيوادونه پيدا او ازاد
 سول دغه لقب د زوال په خوا مخ ونيوی.

ملا

يوه عربي كلمه ده چي د (ملئو) خغه اخستله ملو او پېښتوگي د (دك) يعني
د علم خغه دك معني وركوي. ځيني لغت پوهان د ملا د كلمه د عربي د (مولي)
يا (مولى) كلمي خغه مشتقه گڼي چي د استاد، معلم او ښوونكي معني
لري. په تركي ژبه كي هم د ملا كلمه استعماليري او داسي گمان كيږي چي
د دواړو اصل به د (مولى) يا (مولانا) د كلمي خغه اخستل شوي وي.
ابن بطوطه د ملا د كلمي د تفسير په هكله ليكي:

وكان معاني المركب حاج من اهل الهند سبي يحضر ويدي مولانا لانه
يحفظ القرآن ويحسن الكتاب.

ځيني بيا ملا د دين د عالم په معني اخلي چي ديني علوم لکه فقه، اصول
حديث، ادب او نور يې زده وي. خو په عامه اصطلاح ملا هغه دي چي لوست
كولاي سي اوليك نه، يعني مرزايي په مقابل كي وجود لري چي ليكلای او
لوستلای سي.

د دير، سوات، باجوړ، اتانخيلو او ځينو نورو قبایلي ملايانو د اهميت
او حيثيت په هكله ويل كيږي: - داهغه مذهبي خلك دي چي هغوي مذهب
خپله پيشه او د ژوند تيرولو وسيله گرزولي ده، په دي ډله كي تبليغي طبقې هم
شامليري چي په بيلو نومونو ياديري.

دكلي ملا: - هغه څوك دي چي ساده ژوند تيري وي.

پيش امام: - هغه څوك چي په خاص مسجد او جماعت پوري اړه ولري.

دكراماتو خاوند او بزرگ: - هغه څوك چي زيات مريدان او اخلاص مندان
ولري. د دوي اهميت د دوي د كار په څرنگوالي اړه لري، د دي ډلي ځيني
زيات بڼيالي كسان د عام ولس د ليكو او صفونو خغه راوتلي وي، د مثال
په توگه د سوات لوي اخوند گوجرؤ او مست ملا (سرتور فقير) د يو بونير وال
ملك زوي ؤ. د دير، سوات او باجوړ قومونه د لومړي ډول مذهبي

ملکوزیات احترام کوی د دوی د زیاتو کسانو سره شجری دی چی مشرا
و تری د خلکو د نذر په توگه ورکړی دی . دوی د خپل مذهبی مقام
برکت چی خومره کیدلای سی د خپلو گاونډیانو څخه توپیر لری ، خو
نور و حال تنوکی د علاقې د خلکو څخه لږ توپیر لری .

و هو د ول خلک یعنی د تبلیغ ، وعظ او نصیحت والا خلک په دی علاقو
په زیات شمیر موجود دی ، په دوی کی بیا په خاص ډول د کلی په ملایانو
قاضی خیلو کی یو شمیر صحیح مذهبی او دښه ژوند خاوندان سته خو
زیاتره یی مذهبی ملنگان دی چی د خلکو د وهو پرستی څخه استفاده کوی
د هغوی په خیراتونو چاغیږی .

مالبان او چرپیان زیاتره خوانان دی چی د مذهبی پشی د مختار و لو فکر
لری . دوی د دی علاقو په زیاتو تنوکی راټولیری او په ظاهره د مذهبی
سلیم د حاصلولو له پاره په یو یابل مذهب پوری ځان تری . د دوی شمیر
کلیو کی د ملایي له پاره دخالی ځایونو یا مریو ملو نورو مذهبی چارو
ناسب ډیر زیات دی ، او دوی مجبور دی چی د ژوند تیرولو له پاره نورې
کاری هم ولټوی .

مذهبی مقام له برکته دوی د عامو خلکو څخه مادی مرستی اخلی او خلک
خپل ژوند د سمون او بریالیتوب له پاره د دوی څخه دعا او مراد اخلی
وی نوی تهذیب او مدنیت غندی ، د دنیا او اخرت په بد انگیزنه کی یی
شمیری . (۱)

دی راوړ و ستر پیریو کی ځینو د اخلی او خارجي سیاست پوهانو د خپلوناوړو
میلود په سر رسولو په لاس کی د دوی د معنوی اقتدار او ملی نفوذ څخه په

*Report on the tribes of Dir, Swat and Bajour together (۱)
with the Utman khel and Samranzia.*

by:

Captain A.H. Meemahon

1901-4 April

خپله گټه کار اخستی او پریوه او بل نامه یې استعمالول هغو ملا یې موسسو او انجمنونه چې دولتی مالی مرستی نه رسیدی د دولت له خوا څخه په ضمیمه توگه اجازه ورکول کیده چې دخپلو مالی او تبلیغی اړتیاؤ د رفع کولو له پاره په لازم وختو کې دمقتدیانو او مستعدو خلکو څخه نقدی او جندیه مرستی په لاس راوړي او د داسی چارو د تنظیمولو له پاره دوی په خپلو منځو کې تشکیلات او ټولنې درلودی چې د ملا جرنیل تر قوماند لاندې به یې اجراآت کول او کله، کله به یې د شریعت د برپایه کولو په نامه د مکافاتو او مجازاتو وظیفه د حکومت څخه هم اخسته او حکومتونه به یې چلینجول.

په افغانیت کې چې مذهب مهم عنصر جوړوي، نو د مذهب علمبرداران چې ملایان او طالبان دی د دوی د اجتماعی اوقوی نظام په پرتله کولو سره زیات اهمیت لري او د انبیاء و ارثان گڼل کیږي، دوی وایي که ملا یا طالبان نه ولای په حرام او حلال، دمور، پلار، خور وروڼه په حقوقو او امتیازونو به موږ چا خبر ولای؟ ملا د (۲۴) ساعتو په مده کې د نوي دنیاته راغلی کوچنی په ښی غوږز کې اذان کوي، شرح پر وایي او کله د تېرک له پاره مذهبي نور پر ایږدي، دوی دستيو، نکاح او نور وینا دیو په مراسمو کې دخیر او دعا لاس پورته کوي. د مسجد او جماعت مراقبت او امامت کوي، د رځو پر زکندن یاسین وایي مری ته غسل او لمونځ ورکوي، قبر ته یې سپاري، د گناهونو د مغفرت او عفو خواست کوي.

د ځینو ملایانو مذهبي نفوذ او اجتماعی حیثیت ته کله، کله بده ایان او دولتی واکداران هم متوجه کیږي او هغوی دخپلو سیاسی چارو د پرمخ بیولو له پاره د دوی د مذهبي او اجتماعی نفوذ څخه کار اخلي.

تقریباً دوی پیری دمخه په افغانی دربارونو کې به ملا د ملا باشي په نامه یادیده چې د ملایانو او پاچا تر منځ یې مذهبي او ملی علایق ساتل، د پاچا اماړ یا پیش نماز په لماتځه کې امامت کاوه، اماړ باریکاب په سفر وټو کې د پاچا

گري و. ملايانو ته چي نقده او تقاعدی معاشونه ورکول کيده دهغو
ل اسناد او نقلونه به شيخ الاسلام ساتل، دپاچا دجماعت امام به د
معي په ورځو او اختر ونيو کی لمونځ ورکاوه، دپاچا دجماعت دوهو امام
به پورتنیو ورځو پرته په نورو عادي ورځو کی امامت کاوه، خطيب ملا
په اختر ونيو کی له بنار څخه دباندی په عيدگا کی د امامت وظيفه اجرا
وله.

فغانی ټولنی په عادي او ورځنی اجتماعي چارو کی (بيله مهموملی او
سیاسي موافقو) ملايان او طالبان که به چا تحریک نه کړل حسب معمول
بي په ولسي معاملو کی برخه نه اخسته او که به بي دبرخي اخستلو او زابللو
ساس پیدا سو دوی به دملی او مذهبي شعایرو او عامه وطنوالو د خونیني
مراجبي له مخي دهغو ټولو طبقو او اقشارو دملی مبارزو په سر کی دریدل
س جهاد ته به بي را دانگلي وو. او د ولس او ملی مجاهدینو د شری قیادت او
امامت افتخار به بي حاصل وه، ترڅو چي به دهیواد د امنیت، استقلال او
ناوړی د تمامیت ساتلو وظيفه څرنگه چي بنایي نه وه په سر سولی خپلي
غی وظيفی ته به بي په ډیره ایمانداري، میراني او فداکاری دواړو وړکاوه
و کله چي به بي دغه مهمه او خطيره درنه وظيفه د خدای او د خدای د مخلوق د
خونیني سره سم انجام کړه، سیاسي اداره به بي بیرته ولس ته سپارله او دوی به
خپلو پخوانیو وظيفو ته ستیدل، داځکه چي دوی په سیاسي اولرلو چارو لگیا کیدل
خپل مقام او اجتماعي حیثیت اهانت او سپکاوی گانه، او که به د دوی څخه چا احیا
نا د سیاسي اقتدار او هوا او هوس د غریزي د تامینولو له پاره په مبارزو لاس
پوری کاوه پیغور به ورکول کیدی او د عنفوی سیاسي او اقتصادي نفوذ د
خاوندانو په واسطه متهمیدل او په ډول، ډول توطئو او دسیسو به له منځه
وړل کیدل، چنانچه په دی راوړوسته پیریو کی دهیواد د خپلواکي، د خاورې
د تمامیت او ملی خود ارادیت ملی مبارزین لکه ملا میر واعظ، ملا دین محمد
مشک عالم، ملا عبد الغفور لنگري، او نور ولیدل سول چي څرنگه د پرود

گوډه اګيانو او د سياسي چوکۍ د خاوندانو له خوا څخه له منځه يوړل س
 د (۱۳۵۷ هـ ش) کال په ملي معرکوکې چې دوی د هیواد د نجات او د روس د
 پرشاتمبولو او ماتولو له پاره د فی سبیل الله جهاد په غزمه د ملي مجاه
 میدان ته راوړد انگل او د افغانستان و فاشعار ملت هم په میرانه او هرډو
 ځانی او مالی قربانیو د هغوی په حمایه تر شاو درید، او په نتیجه کې هیو
 د خارجي بیرغل او داخلي ظلم او فساد څخه نجات وموند، داخلي حکومت
 د واک سپارلو په هکله په دې نسبت هغه پخوانی عنعنه او د تفکر طرزونه پال
 چې ملي مفیدیت او اجتماعي گټه یې زیاته نه وه متصوره، او یوشمیر غیر مستح
 او هفت خورو عناصر و ته د هیواد د سياسي، اجتماعي، اقتصادي چارو واد
 سپارل په دې صورت چې دوی د وطنوالو د فکري او اجتماعي وروسته پیا
 کیدلو له نقيصي څخه د ځان په نفع سو د استفاد، وکړي او ملي شتمني حیف ا
 میل کړي یونه بنځنیدونکي گناه تلقی کیده. نو ځکه و نا اهلواو تجربه سو
 عناصر و ته د سياسي اقتدار سپارلو پر سر د ملي مجاهدینو او تیار خورانو
 تر منځ اختلافونه پېښ سول، او د دغو اختلافونو د تازو کولو او پیاوړتیا
 کولو له پاره د وطن خارجي د بنسټانو او داخلي غنیمت خوښوونکو ته
 مستقیمې او غیر مستقیمې ناوړې مداخلې زمینی برابري سوی خواو
 یې د وطن هر څه د ویرانی او تورو خاورو سره برابر کړي او د حل لارې
 چارې یې تر لې دې. یوشمیر متفکرین زموږ د هیواد د سياسي لانجی د حل
 او فصل کولو له پاره اوس د اصرح وړاندې کوي چې باید موږ د دین او
 دنیا د چارو په منځ کې په یوه ول توپیر قایل سو سیاست او مذهب سر
 بیل کړو د سیکولرزم د مفکورې طرفداري وکړو، ځینی بیا دغه طرح پ
 شدت ردوي او وایي چې په اسلام کې امامت او امارت نه دی سره بیل سوی او یو بشپړ او جامع
 شمول دین دی چې د بشري چارو د تنظیم او نیکمرغی ټولې چارې په لاس کې لري او هغو
 کسانو ته د مسلمانانو د امامت او امارت چارې سپاري چې تر نورو په دیني
 علومو کې ملا او د تقوی او مجاهدي ښیښی ولري.

ديروفيو برهان الدين لنډه پيژندنه

دي د محمد يوسف تاجك زوی دی چې په (۱۳۱۹ هـ ش) کې د بدخشان ولايت په فيض آباد کې زيږيدلى دی. رباني په (۱۳۲۶ هـ ش) کال کې د فيض آباد په منځني ښوونځي کې داخل سو د فراغت د سند د حاصلو لور وروسته په (۱۳۳۵ هـ ش) کې د ديني علومو د زده کړې په سايتي سره کابل ته ولاړ او د ابو حنيفه د مدرسي په ښوونځي کې چې په هندوخت کې د شرعي دارالعلوم په نامه ياديد شامل سو. دی په (۱۳۳۸ هـ ش) کې د دغې مدرسي د دولسو صنف څخه په لومړي درجه فارغ التحصيل سو او په (۱۳۳۹ هـ ش) کال کې د کابل پوهنتون د شرعياتو په پوهنځي کې شامل سو او په کال (۱۳۴۴ هـ ش) کې د څلور کالو تعليمي دورې وروسته يې په عالي الاعلى درجه د دغه پوهنځي څخه ليسانس په لاس راوړ او د شرعياتو په پوهنځي کې د استاد د مرستيال او استاد په حيث په وظيفه وټاکل سو.

استاد برهان الدين رباني، په (۱۳۴۵ هـ ش) کال کې د لوړو تحصيلاتو لپاره مصر ته ولاړ او د الزهر د پوهنتون څخه يې په فلسفه او کلام کې ماسټري په لاس راوړه، ده د دکتورا لپاره د الزهر په پوهنتون کې نوم ثبت کړ او د دکتورا د رسالې نوم يې (د عبد الرحمن جامي د ژوندانه علمي او فلسفي اړخونه) وو. استاد وطن ته په رارسيدلو سره د شرعياتو په پوهنځي کې د فلسفې په تدريس لگياؤ، او د ادبياتو په پوهنځي کې يې تدريس ته دوام ورکاوه. استاد برهان الدين رباني د کابل پوهنتون د څيړنو او ريس چ په پارتمنت کې غړيتوب درلود، او په دغه مهال کې يې ځيني رسالې وليکلې چې د (تيوري سياسي اسلام) او (تشرېح عقايد معتزلي) په نامه يادېږي استاد په کال (۱۳۴۹ هـ ش) کې د دريو مياشتو لپاره د علمي پلټنو په خاطر د انټري پوهنتون ته سفر وکړ چې په دغه مهال کې يې ترکي ژبه هډښه زده کړه.

د استاد د ليکوالۍ دوره د (۱۳۳۶ هـ ش) څخه د مخه شروع کېږي، د بدخشان

د ورځپاڼې څخه راواخله تر اصلاح، انیس، پیام حق، لمر، الفلاح عرفان، ادب، ژوندون، شرعیاتو تر مجلو او گهیځ تر جريدې او راديو پورې ليکنې رسيدلي وې، استاد په (۱۳۴۹ هـ ش) کال کې د شرعیاتو د مجلې مسئول مدير وټاکل سو.

او د پوهاند غلام محمد نیازی تر لارښوونې لاندې پي د اسلامي تحریک د پیاوړې کولو په لار کې زیاتې مجاهدې کړې دي او دغو مجاهدانو د قدرتي له کبله په کال (۱۳۵۱ هـ ش) کې د پوهاند غلام محمد نیازی په پیشهاد او د اسلامي شورې د تائید له مخې د جمعیت اسلامي امیر وټاکل سو. استاد برهان الدین رباني د سردار محمد داؤد د کودتا (۱۳۵۳ هـ ش) وروسته چې دده د نیولو امر هم صادر سو پېښور ته مهاجرت وکړ، د خلقي انقلاب وروسته پي د هیواد څخه د روسانو په استلو او اسلامي حکومت د تاسیسولو په هلوځلو کې فعاله ونډه واخسته او د (۱۹۹۳ م) د اپریل د (۲۴) د تنظیمونو ترمنځ د پېښور د معاهدې (۱۵/۲/۱۴۱۳ هـ ق) د موافقې د لومړي مادې له مخې د حضرت صفت الله د دوو میاشتو د انتقالی ریاست جمهوري د اشغالولو وروسته د خلورو میاشتو له پاره ده ته د افغانستان د اسلامي موقت دولت دریاست او د هېرې شورې مشر ټوب ورو سپارل سو تر دغه وخته پورې چې دا کتاب لیکل کېږي په کابل کې د افغانستان د اسلامي حکومت دریس په حیث بېله هغه چې د هیواد د جنوب لويديځ، شمالي اوختیځي سیمې پي تر لاس لاندې وې، یوازي په کابل کې په نام نهاد دول جمهوري ریاست پرچمو کې پاته سوې او د تنظیمي جنگونو د دواړو له کبله ستول فرهنگي او اقتصادي موسسات له منځه تللي او د اوسیدونکو زیاته برخه نمره، زخمې یا مهاجر سوې دي او څه چې پاته دي په لویز هټاروغتیا او لاکت شپې او ورځې تیروي.

د استاد برهان الدین ربانی مشهور آثار دادی:

په عربي ژبه د اسلام سياسي تيوري، په عربي ژبه د معتزله عقايدو
تشرېح، د سايبه هاي قرآن مجيد (ترجمه)، نشانه هاي راه اسلام و
كمونيزم، فاجعه (۲۶)، سرطان و سيمای زعامت داود خان، داود خان در
گذشته ننگين، حاضر جنايت بار، مستقل هولناك، چه نوع مبارزه
پيغام شهيد، اصول بحث و تحقيق از نظر اسلام، اصول تربيت اسلام
تربيت يافتگان مكتب اسلام، اموختني هادر مسير انقلابي.
استاد په دري، پښتو، اردو، عربي، انگليسي او تركي ژبو پوهيږي او
متاهل دی لومړنی اوزامن لري

انجنير گلبدین حکمتیار

نيمه پيرې دمخه د انجنير گلبدین حکمتيار پلار عبدالقادر دخپلي
کورني د نورو غړو سره د غزني ولايت د سر روضي د سيمې څخه
د کندز داماد صاحب ولسوالۍ ته راکډه سوی او خپله انجنير صاحب حکمتيا
په کال (۱۳۲۷ هـ ش) کې په همدغې ولسوالۍ کې زېږيدلی دی.

حکمتيار صاحب په کال (۱۳۳۴ هـ ش) کې داماد صاحب په لومړني ښوونځي کې
شامل او په (۱۳۴۰ هـ ش) کې ځني فارغ سوی او په همدغه کال کې د کابل
د مهاباد کلا په حربي ښوونځي کې داخل سوی او تر اتمې ټولگي پورې يې
درس لوستی او څرنگه چې يې د اجتماعي مسايلو او سياسي خبريانو په هکله
ځان ته د تفکر طرز درلود او عسکري نظم او نسقي د ژوند اندوښه سره سره
نه سوخوړلای، نو ځکه يې هغه ښوونځي پرېښود او بيرته کندز ته راغی
او د کندز د شيرخان په ليسه کې يې تر (۱۳۴۴ هـ ش) کال پورې خپلو تحصيلاتو
ته دوام ورکړ او په (۱۳۴۲) کال کې يې د هنري ليسې څخه د بکلوريا شهادتنامې
په حاصلولو سره د انجيني په فاکولته کې شامل سو.

په (۱۳۴۸ هـ ش) کال کې يې د رخصتي په ډول داماد صاحب ولسوالۍ ته راغی ده

هني ولسوالۍ په مسجد جامع کي يوه انقلابي او د اجتماعي او سياسي اصطلاحاتو په بيان په ايراد کړه چي سمدستي ونيول سو او تريوي مياشتي پوري لږ بند غوندي پاته سو.

کال (۱۳۴۹ هـ ش) کي چي د اسلامي نهضت د جوانان مسلمان د خانگي مشرانو د عبد الرحيم نيازي وفات سو د دغې برخي د چارو د بنسټ تنظيم پاره يوه اجرائيه شوري وټاکله سوه چي د نوموړي شوري فعال غړيتوب سو بيا حکمتيار صاحب ته پاته سو، دغې شوري د خياباني مظاهرو، غونډو، کنفرانسونو د تدويرولو او د پوهنتون په ساحه کي د اسلامي نهضت انقلابي افکارو په خپرولو سره فعاله برخه درلوده، حکمتيار صاحب پردي ربړه چي د جوانان مسلمان د اجرائيه شوري غړي و د کابل د پوهنتون محصلينو د اتحاديه د هوسسانو د شوري غړيتوب هودرلود په (۱۳۴۹ هـ ش) ل چي د خلقيانو او اسلامي تحريک يا خوانيانو ترمنځ مخامخ مقابله اولاس سريوان جنګ شروع سو حکمتيار صاحب د خپلو يو ولسو ملگرو سره سخت وډبول سو او ټپي سو، د همدغو فعاليتونو او جانفشانيو په بدل کي (۱۳۵۱ هـ ش) کال کي د محصلينو د اتحاديه د اجرائيه شوري په غړيتوب وټاکل سو او د پوهنتون په انتخاباتو کي د خپلو مخالفينو په مقابله کي په استقامت متانت ودريد.

حکمتيار صاحب د (۱۳۵۱ هـ ش) کال د مظاهري په اثناکي د شعليانو سره په يوه رځوړد کي د سيدال سخندان د وژلو په اتهام يو نيوکال بندي سو، د سردار محمد داؤد په جمهوريت (۱۳۵۳ هـ ش) کال کي حکمتيار صاحب تر سخت څارلاندې ونيول سو او پېښور ته په مهاجرت مجبور سو. ده په همدغه ل د خپلو يو شمير ملگرو سره وپتيله چي بيرته افغانستان ته راسي او د سردار محمد داؤد د رژيم په ړنگولو کي فعاله برخه واخلي. په دغه پلان کي حکمتيار د پکتيا او احمد شاه مسعود او ملگرو يي د پنجشير ولسوالۍ حبيبي بيبي ونيولي، خود دوي د غزني پلان د عسکري نظم او نسق او جنگي کافي

وسايلو د نه درلودلو له كبله شنه اوناكاسو او يو پير بل د پير
اچولو په نسبت په دغه كې انشعابونه په وجود راغله حكمتيار صاحب
(۱۳۵۷ هـ ش) خلقى انقلاب دناكاهولو او رسوا كولو په لار كې د افغان
مجاهدينو په ميرانه او سر نيندني ځينو گاونډيو مسلمان هيوادونو او غر
هيوادونو په مرسته دخپل هيواد څخه شوروى يرغل پر شا ووايه او
(۱۳۶۷ هـ ش) كال كې شوروى مجبور سوچي بيله قيد او شرطه د افغانستان
ووزي او د (۱۹۹۳ م) كال د اپريل په (۲۴) د تنظيمونو تر منځ د پيښور
معاهدې د متن د پنځمې مادې له مخې به د صدارت مقام د افغانستان
اسلامى حزب يعنې حكمتيار صاحب ته سپارل كېږي همد اشاني د ج
ل آباد د فيصلې له مخې هم د صدارت مقام د اسلامى حزب ته ور كړل س
و خو حكمتيار په خپل وكالت استاد فريد د كابل د صدارت چوكي ته واستا
او دى د نامه پرته بل څه موجود نه و، د دغو وقايعو په نسبت د حزب
اسلامى او جمعيت اسلامى تر منځ شديد جنگونه پيښ سول او د كابل
ښار د خاورو او اير وسره برابر سو د اوسيدونكو زياته برخه يې مړ
يا پتيان او يا مهاجر سول.

سرب كال (۱۳۷۵ هـ ش) د جونزاد مياشتې په پاى كې د حزب اسلامى او جمعيت
اسلامى تر منځ د قاضى حسين احمد په وساطت بيا ائتلاف راغى او فيصل
و سوچي د صدارت او دفاع وزارت چوكي به حكمتيار صاحب ته تر هغوچي
انتخاباتو د لارې ائتلافى حكومت جوړه يږي سپارل كېږي وكتل سى پ
كوهر اطمينان او تشريفاتو حكمتيار صاحب كابل ته را د اخليد لى سى.
حكمتيار صاحب دخپلې مجاهدې په لومړنيو پړاوونو كې قاطع، صريح او
سخت انقلابي مجاهد شخصيت درلود، او د جهاد معركو ته يې په بې
امانه او زياتي ميرانې ورو دانگل او دهېڅ ابر قد رتو نو او داخلي ووا
دول لانجو څخه يې سترگه نه كول، د افغانى احساساتو په نسبت يې مذهبي
احساسات پسياوړي و، خو اوس حوادثو او د زمانې د تودو او سړو

واقعیتونو د اور وینو د له چي باید د دخوا چناق گتلو خنځه صرف نظر
او د انعطاف پذیری او مهربانی له مخي دهیواد د امن او صلح راوستلو
لاندو کی څرنگه چي ښایي برخه واخلی او لکه چي لیدل کیږی همداسی
پنجواښو او اوسنیو سیاسي موقفو او طرز العملونو ترمنځ يي د محلي
سمان توپیر شته .

غیر گلبدین حکمتیار مشهور آثار دادي :

په ان دیدگا قرآن ، معلوم یاد فکري سنگر قوماندان ، حقیقت نفاق
دیدگا قرآن ، اسلامي امت جوړکړي ، تقدیر شعور بر ماده ، د
لام سیر بر و ته در سید و لار ، همغه د اسلام تاریخي لار
هیږو در از مون خدا ، درسی از عاشورای حسین بتقلید قرآن ، ویزگیه
د اسلامي ، تجلی ایمان در قول و عمل ، عروج و نزول بنی اسرائیل
مقالب دري مهی قضیې او زموږ دریځ ، جهان بینی توحیدی ، مسئول
وماندان ته خطاب ، خندق داران آتش ، داد کابل غورولې ، فکر آخرت
سیاسي ، تقاضای ایمان و پاسداری از آن ، سید احمد
هیدر یلوی ، موالات او نور .

ملا محمد عمر مجاهد (امیر المومنین)

ملا محمد عمر مجاهد د افغانستان د کندهار د پنجواښي د ولسوالۍ د سنگسار
د هغو مجاهدینو له جملې څخه شمیرل کیږي چي خپلي مجاهدۍ ته يي د افغانستان
نه در وسانو تر وتلو پوري د واک وړ کړي ؤ ، وروسته چي جهادي تنظیمو
په کال (۱۳۷۱ هـ ش) د شور پر اتمه دهیواد سیاسي اقتدار په لاس راوړ او
ووکالو په ظرف کي يي عمومي امنیت او اسلامي شریعت نه سوېر قرار ولای
د ده یو ځل بیا دخپلو محدودو ملگرو سر په وطن کی د مسلمانانو وروڼو
په ښي توپیر د بندولو ظلم او ناروا ، فسق او فجور د له منځه وړلو په
په کال (۱۳۷۳ هـ ش) د میزان په میاشت کي د مجاهدۍ او مقابلي میدان ته

راودانگل او په خپلو جمیله مساعیو او فداکاریو یې د هیواد د لویدیځ ته
بتارونه او حساسی ستراتیژیکي نقطې تر خپلې سلطې لاندې راوستې
- عمومي خلع سلاح راوستلو ننگ او ناموس ساتلو په مکافاتو کې
(۱۳۷۵ هـ ش) کال د جون په میاشت کې په هغې غونډې کې چې د افغانستان
یو شمیر زیاتو علماؤ و صلحاؤ او مجاهدینو په گډون په کندهار
د پنجسو ورځو له پاره د واده درلود د دغې غونډې د اختتامیه او قسط
نامې د صادرولو په نتیجه کې ده ته د امیر المؤمنین او د طالبانو د اسلام
نهضت د قیادت افتخاری لقب ورکړه سو.

ملا محمد عمر مجاهد امیر المؤمنین او ملگری یې وایي: ترڅو په افغان
کې عمومي امنیت او خلع سلاح په وجود نه وی راغلی، د تنظیمونو
زور او خدې حکومت ظلم او ناروا ته خاتمه نه وی ورکړه سوې
تولو هغو تبعیضونو او امتیازاتو لکه قومی، ژبني، منطقي، اشرا
او یو پربل د لویي کولو او امتیازونو غوښتلو رېښې چې د دغه
په واسطه سره د مسلمانانو او افغانانو په منځ کې د وروړلو او
مزی ضعیفه کړې نه وی ایستل سوې، او د یو مسلمان او رښتیني افغان
په نامه د ټولو حقوق او صلاحیتونه د اسلامي شریعت او قرآني محکماتو
مخني نه وی خویندې سوې، دوی به خپلې مجاهدې او ټالابنځه لاس نه اخ
ملا محمد عمر اخند مجاهد امیر المؤمنین په خټه هوتک او په س
(۳۴) کلن جگړې سرې معلومېږي چې چه سترگه یې په جهاد
شهادت رسیدلې ده، دې متاهل دی خو اقتدار او سیاسي قیاد
د طالبی د ژوندانه په سولې او سلیقي کې تر اوسه
وړتوی پر نه دی راوستی.

میار میان

له یوه هندی کلمه ده چی چاته د تعظیم او احترام له پاره استعمالیږي. ترکی ژبه کی یی (آقا) په فارسی ژبه کی یی (خواجه) په عربي ژبه کی یی (شيخ) په تورانی ژبه کی یی (ایشان) په کشمیری ژبه کی یی (جو) معادل دی. مثال په توګه: احمد جو، محمود جو، ستار جو یعنی احمد آقا، محمود آقا، ستار آقا. په هندی لغت کی د لوی په معنی چی مقابل یی کوچنی دی هم راځي بلان :- دهرشی منځ، وسط او مابین ته هم ویل کیږي لکه فارسی، میان مجلس، میان شهر. د ابیت یی ښه مصداق دی.

ان عالم و جاهل تفاوت این قدر است

که این کشیده عنان باشد آن گسسته مهار
انی یا پښتنی میاگان دهنو پنجوانیو بزرگانو او مذهبی مشرانو اولادونه چی په ټولو قبیلو کی یی احترام لازم و ګڼل سوی دی. د نفو و بزرگانو د ونو ته (میا، میان) نه ویل کیږي. د مثال په توګه د سوات اخند په دی ټولنه کی نه راځي، دهنه اولاد ته میان ګلان محض د احترام له پاره ویل کیږي یی په اصلی معنی صرف اخند زادگان دی که چیری د اکوړنی خپل روحانی نف یار یکاره و ساتي، نو امکان لری چی دراتلونکی وخت د اولاد ونو یی میاگان جوړه سی. قریشیان هم د میاگانو څخه ګڼل کیږي.

ان په عمومی ډول سپینی جامی چی د صلح او پیاکی سمبول دی اغونډی او ګرار، ګرار بڼه ګیری او هوډ پر لاری ټی، څرنګه چی د کسب ګو لاری کښو له جملی څخه نه شمیرل کیږي، نو ډیر ځله غوښتن، پالک اوله یی پلوه مروج کسان څرګند کیږي، دوی د افغانانو مخصوص قبایلی بابتو کی بی طرف او خیر خوا موقف اختیاروی غیر مسلح ګرزی صلح او سلو طرفداران وی.

وسیمو کی چی ملایان لږ وی دوی ځینی دینی او مذهبی مراسمو

لک ۲۴) ساعتونو کی دنوی زیب بیدلی ورو کی په بنی غوږ کی اذان کول
 د مهمولی او مهمونار و غیو د تداوی له پاره غوږیز ونه ورو کول د نکاح
 د خطبی ویل، او په قوی روغی جوړی کی گډون کول او دعا کول او داسې
 نور اجرا کوی. خو په قبایلی نظام دود او دستور کی د سیاسی مشرتاب
 او قیادت حق نه ورو کول کیږی او دیر استثنای جهات به ولری که ورو
 ورسپیږی. میا په دی پوه وی چی دی د کسبگر دلی له یوه غړی څخه لود
 اجتماعي موقف لری او په ځینو قبایلی سیمو کی چی دود او دستور کمزور
 سوی وی او خلک لږ د میا او سید توپیر کولای سی، دوی د قبایلی خانان
 تر مراتبو او قبایلی اصالتونو سره که ځان لوړ ونه گڼی خو مساوی او
 برابر یی حتی ورسره گڼی او کله، کله په غیر مری توگه ځانونه د سیدان
 او اصیل زادگانو په ردیف کی هم راولی او که څوک یی د پاچا، آغا
 نامه ونه بولی خوی بدیږی د افغانانو ځینی قبایل و میا گانونه سخت
 عقیده لری او د دوی د ازار او بد دعا څخه ځانونه ساتی لکه چی د غلام
 د پاچاهي زوال د میا عبد الحکیمو کاکړ او مومند دریاد نسب زوال او
 موسی د نسب عروج د میا گانو د بشیر له جهته گڼی.
 میان :- د همدیان د مخفف په معنی هم اخستل کیږی چی هنر یوه کڅونه او
 همدیانی ده چی سره زریکښی ساتل کیږی.

شیخ

په اصطلاح کی هغه چاته ویل کیږی چی د پوخ عمر خاوند وی، پوهاند، دق
 او کور مشر، د امت مشر، د شیخانو مشر، د خانقاهاو او مساجدو مشر
 شیخ ویل کیږی. د فقی په اصطلاح کی هغه چاته شیخ ویل کیږی چی د حق
 په روایاتو کی استناد باندی کیږی، په تصوف کی هغه چاته شیخ ویل کیږی
 چی په شریعت او طریقت کی کاملی درجی ته رسیدلی وی، په عرفانی عالم کده
 موجود ده چی شیخیت په حقیقت کی د الله تعالی په اراده د حضرت محمد

د روحانیت له حضوره تائید سوی دی او د نیابت مقام لری .
په تصوف کی د شیخ (پیر ، مرشد) معنوی مقام د پیغمبرانو تر مقام
لاندی و هر ډول لوړ مقام ته رسیدلای سی .

میرا

دغه کلمه د میر ، الف خخه جوړه سوی ده چی د هر هغه شی له پاره چی په
هر پینی محکوم سوی وی رایی .
مولوی

دغه کلمه د مولا سره نسبت لری چی د خدای په معنی اخستل کیږی د نسبت
(ی) په موبنلو لوسره هغه الف چی رابع وی په (واو) بدل کیږی ، د الډی جته
فی مقصور الف د دری حرفی او څلور حرفی کلمی په پای کی د نسبت په وخت
فی په (واو) بدل کیږی د کرو او مکارو مرتبې ته رسیدی ، لکه مولوی صاحب
کیر ، همداشانی دغه یو لقب دی چی لویو پوهانو ته ورکول کیږی ، دهندیانو
اصطلاح لوی او متبحر عالم ته هم ویل کیږی .

مولوی ، مولویه :- د مولوی طریقې درویشانو ته چی لوی د کراستی خولی یی پر
سوی هم ویل کیږی ، دغه د تصوف یوه طریقه ده چی د بلخ د مشهور عارف
سوی او شاعر جلال الدین محمد بلخی مشهور په روی ته منسوبه ده ، اودی
په خپله په دغه لقب یاد کیږی .

اخوند (اخند)

دغه کلمه شاید د آغا او خوندگار د کلمی مخففه وی چی د خاوند او صاحب
معنی استعمال کیږی ، همداشانی اخوند ، ملا ، عالم او پوهاند ته هم
بل کیږی مخصوص هغه ملا او طالب چی د کوچنیانو د بنوونی او روزنی
چارو سره یی سروکار وی .

ری ژبه کی د (اخند بازی) اصطلاح شرعی جلی ته لاس اچونه وایي لکه چی
دی بیت کی راغلی دی :

خویندنه باشد، درد و غم گفتن

کسی را که بیمار نیست بالقاء بیمار کردند
 خویند په افغانی ټولنه کی د احترام و پر مقام لری، ځینی وختونه دوی
 پیرزادگان هم ویل کیری، دوی دهنو بزرگانو اولاده و چې دیوی
 یلی په سطح پی شهرت حاصل کړی، نوځکه په قبایلی سیمو کی د خال
 وینار اخندزادگان، د دیر د مایار اخندزادگان، د جندول د بمبولی اخند
 زادگان، د سوات د ادینزو اخندزادگان او د اسی نور زیات مشهوری
 د ملاشان د ملا مشک عالم اولادی ته هم اخندزادگان ویل کیری، ځکه
 د ملا مشک عالم اندر خپله اخندزاده و، که د اسی نه وی، نو هغوته به محضی
 صاحبزادگان ویل کیده. (۱)

صاحبزاده

غه کلمه افغانان دهنه چاله پاره استعمالوی چې سید، میر او خواجه
 ترزاده نه وی خود پلار او نیکه څخه د افغانانو په منځ کی په صاحب حالی
 ښه سرپیتوب، ذکر او خدای دوستی شهرت ولری.
 صاحبزادگان په افغانانو کی د احترام و پر معنوی مقام لری، دوی دهنو
 ملایانو اولادونه دی چې په علم او بزرگی کی پی شهرت
 لوبندلی وی چې په دغه لړکی په کندهار کی د تور صاحبزاده، د هانکی
 ملا، د هدی ملا، د کربوخی ملا او د اسی نور په صاحبزادگانو مشهور
 ی، ددی مذهبی طبقه پاره ضروری ښه ده، چې دوی دی د کار
 بار په لړکی په مذهبي چارو و تړلی وی. د دوی لږ
 شمیر په ټولنې خوجار و او معاملو کی اړیکې ساتی
 هنو پیشه او کار وینار د خلکو په نظر کی دهنوی

مذهبی مقام دیر لږ تر تر تاثیر لاندی راوی.

استخاره

په لغت کی نیکی او خیر غوښتنی ته وایي، او استخاره یو مسنون کار دی چی حضرت پیغمبر (صلی الله علیه و سلم) په واسطه مسلمانانو ته لار ښوونه کوی. هغه وخت چی یو مسلمان دیوی چاری د کولو او یا نه کولو په هکله متردده او دوه زړه وی چی وی کړو یا یی ونه کړو نو استخاری ته اړ وژی، هغه د شپي تر ویدیدلو دمخه دوه رکعتہ نفلی لمونځ کوی و د استخاری دعا وایي او بیا ویدیری، دیر یقین دی چی په دی وسیله د استخاره کونکی له پاره د خیر او لار ښوونی در وانه خلاصیری او تر ددی رفع کیږی.

استغفار

زړه د خیری دلیری کولو، لویه آله ده، حضرت پیغمبر (صلی الله علیه و سلم) فرمایي:
 «د ورځی سل، سل خله استغفار وایه».

فقیر

صوفیانو په اصطلاح د غیر خخه بی نیازه اوی توقع او دنیا مال او متاع خخه بیگانه وایي، خو په فقه شریفه کی فقیر هغه چاته ویل کیږی چی دهغه سره د دنیا مال او متاع خخه هېڅ شی ورسره نه وی او د فقیر جمع فقراده د اسلائیانون له مخی فرضی صدقه یواری فقیرانو او مسکینانو ته ورکول کیږی البته نفلی صدقی او خیراتونه پر

غير مسلمانان و هم ر وادی لکھ چي فرمایي:
تصدقوا علی اهل الدیان کلھا .

د مسکین جمع پہ مساکین کیری او هغه چاته ویل کیری چي د هغه
سره د ضروری حاجتونی در رفع کولو خه شی موجود نه وی
او بیاد اچی د هغه سره د نصاب لږ شی وی، یعنی هغه څوک چي دومره
مال ونه لري چي زکوة پر فرض سی او د هغه د فرضی صدقی اخستل
ر وادی. هغه څوک چي د نصاب خاوند نه وی خو صحت مند، قوی
او د کار او گټی وس ولري او دیوی ورځی د گذاري مصرف ورسره وی
که څه هم زکوة ورکول ورته جانیز دی، خود اورته رو
نه ده چي گرنزي او د خلکو خه فقر او سوال کوی.

ابي هريره (رض) د حضرت رسول الله څخه داسی روایت کوی:
قال والذی نفسی بیده لا نیاخذ احدکم حیلہ فیحتطب
علی ظنہر خیر له من ان یأتی رجلاً فیسأله اعطاه او منعه
مختصر صحیح البخاری، حدیث ۷۴۸ - صفحه ۱۷۳

ترجمه:- رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وفرمایيل:
زما دی قسوی په هغه ذات وی چي زما نفس د هغه په قبضه
کي دی چي یو ستاسو څخه خپله رسی راواخلي او پر خپله
شایاندي لږگی راوړي (خرڅي کړي) دا د ده له پاره خیر
دی چي راسی دیو چا څخه سوال وکړي او هغه یی ورکړي
او یا یی ور نه کړي. (۱۰)

ماخذ و ته

شماره	د کتاب نوم	مؤلف
۱	جستجو در تصوف اسلامی	عبدالحسین زکوب ۱۳۵۷ هـ ش
۲	سلك السلوك	مبياء الدين نخشي
۳	رساله مراقبه	سيد محمد گيسو در انر حيدر آباد دکن ۱۳۶۰ هـ ق
۴	خزينة الاصفيا	مولوی غلام سرور کانپور ۱۹۰۲ م
۵	تذکره علمای هند	رحمان علی لکنهو ۱۹۱۴ م
۶	تاریخ فرشته	ملا محمد قاسم هندو شاه کانپور ۱۳۰۱ هـ
۷	سماع در تصوف	داکتر اسماعیل حاکمی ۱۳۵۹ هـ ش
۸	شجره طیبه قادریه محمودیه	
۹	تبصرة الاصطلاحات الصوفیه	سيد اکبر حسینی ۱۳۶۵ هـ ش
۱۰	تاریخ تصوف در اسلام	داکتر غنی ۱۳۴۰ هـ ش
۱۱	چگونگی گسترش اسلام	توماس ارنولد (ترجمه) ۱۳۵۷ هـ ش
۱۲	اسلام و حقوق بشر	زین العابدین قربانی
۱۳	اللمع	علی بن سراج طوسی ۳۷۸ هـ ق
۱۴	رساله قشریه	ابوالقاسم قشیری متوفی ۴۶۵ هـ ق
۱۵	طبقات صوفیه	عبد الرحمن سلمی
۱۶	منازل السائرین	ابو اسماعیل عبد الله بن محمد انصاری متوفی ۴۸۱ هـ
۱۷	اصطلاحات	محمی الدین عربی متوفی ۳۸۱ هـ
۱۸	اصطلاحات	فخر الدین عراقی متوفی ۶۸۸ هـ ق
۱۹	اصطلاحات	شیخ محمود شبستری

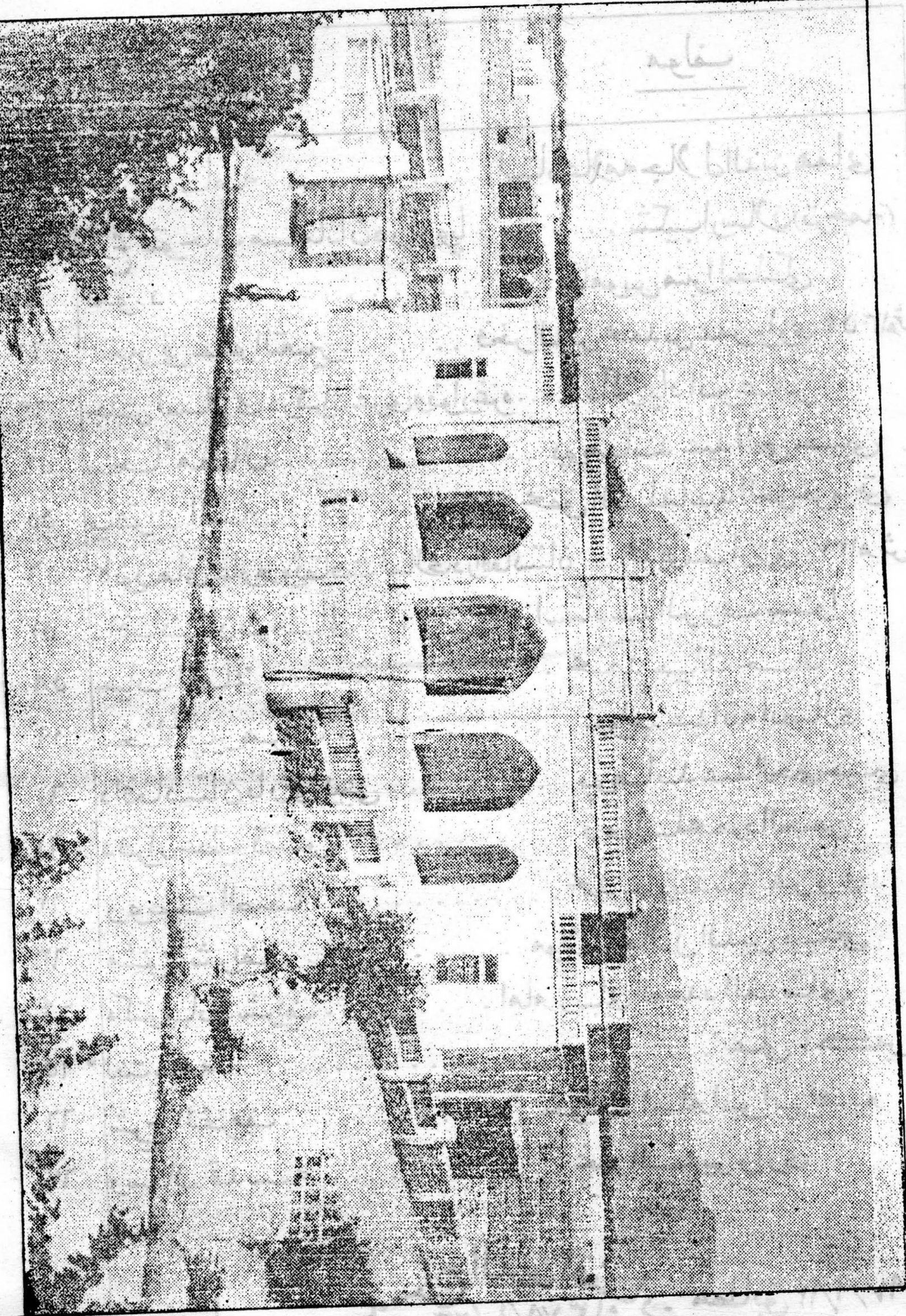
شماره	د کتاب نوم	مؤلف
۲۰	اصطلاحات	شا نغمت الله ولي متوفى ۱۲۴۴هـ
۲۱	الحلال والحرام في الاسلام	دوكتور الشيخ يوسف القرضاوى (ترجمه) ۱۳۷۴هـ
۲۲	الايمان والحيات	د اکتري يوسف قرضاوى (ترجمه) ۱۳۷۳هـ
۲۳	البدایه والنهایه	ابوالفدا الحافظ ابن کثير الدمشقي ۴۷۴هـ
۲۴	محمد (ص) در تورات و انجيل (ترجمه)	
۲۵	الميزان في تفسير القرآن	طباطبای
۲۶	الوفاء في اخبار المصطفى	ابن جوزي عبد الرحمن
۲۷	فتح الباری بشرح صحيح البخاری	ابن حجر عسقلانی
۲۸	الشفاء بتعريف حقوق المصطفى	قاضى عیاض
۲۹	خاتمه پیامبران	محمد ابوزهره (ترجمه)
۳۰	الاحكام السلطانيه للماوردى	
۳۱	فتوح البلدان	
۳۲	الفاروق	شبلى نعمانى
۳۳	مزارات کابل	استاد محمد ابراهيم خليل
۳۴	History of Muslim Education	Dr: Ahmad Shalli
۳۵	رحله جلد اول	ابن بطوطه
۳۶	د کابل تاريخي جغرافيا او کلتور	
۳۷	ظهير الدين محمد بابر شاه	پوهاند عبدالحى حبيبي ۱۳۵۱هـ
۳۸	دائرة المعارف (افغانستان)	جلد ششم
۳۹	د طلوع افغان ورځپاڼه	۱۳۳۸هـ

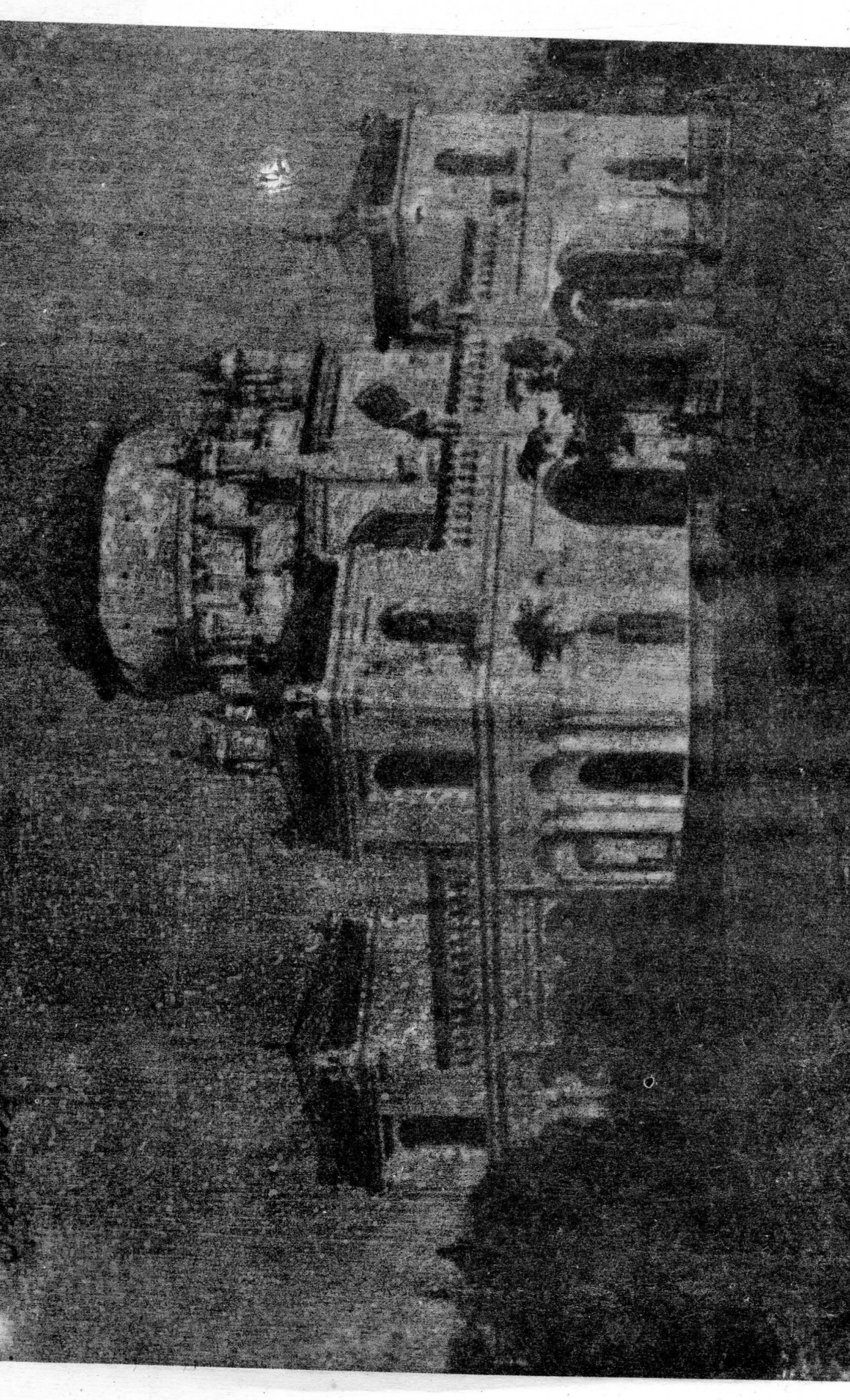
شماره	د کتاب نوم	مؤلف
۴۰	English Persian	By:
۴۱	Collegiate dictionary Oxford Advanced Learner's dictionary	Abbas Aryanpor.....
۴۲	گلزار قندهار	مولوی شیخ محمد حسن قندهاری د نجف پنا
۴۳	تاریخ سیاسی اسلام	داکتر حسن ابراهیم حسن ۱۳۵۶ هـ ش
۴۴	تاریخ فلسفه در جهان اسلام ...	حنا الفاحوزی خلیل الجبر ۱۳۷۳ هـ ش
۴۵	دین و جامعه	داکتر محمد عنایت
۴۶	الاسلام و اصول الحکم	علی عبدالرازق
۴۷	ادوار فقه	محمود شهابی ۱۳۴۰ ش
۴۸	بحثی درباره مرجعیت و روحانیت	سید محمد حسین ۱۳۴۱ ش
۴۹	اسلام و صلح جهانی	سید هادی خسرو شاهی (ترجمه) ۱۳۷۲ هـ ش
۵۰	معنی عشق نزد مولینا	داکتر عبدالغفور روان فرهادی ۱۳۷۲ هـ ش
۵۱	لوائح	نور الدین عبدالرحمن جامی ۱۳۷۳ هـ ش
۵۲	اندیشه های عرفانی پیرهرات	علی اصغر بشیر ۱۳۷۴ هـ ش
۵۳	اندیشه سیاسی غزالی	حاتم قادری ۱۳۷۰ هـ ش
۵۴	جهاد	حسین نوری ۱۳۶۸ هـ ش
۵۵	عبادت در اسلام	داکتر یوسف قرضاوی (ترجمه) ۱۳۶۲ هـ ش
۵۶	ستاره های فضیلت	ابو القاسم
۵۷	تفسیر المیزان	روح البدين الاسلامی
۵۸	تاریخ تمدن اسلام و عرب	جرج زیدال

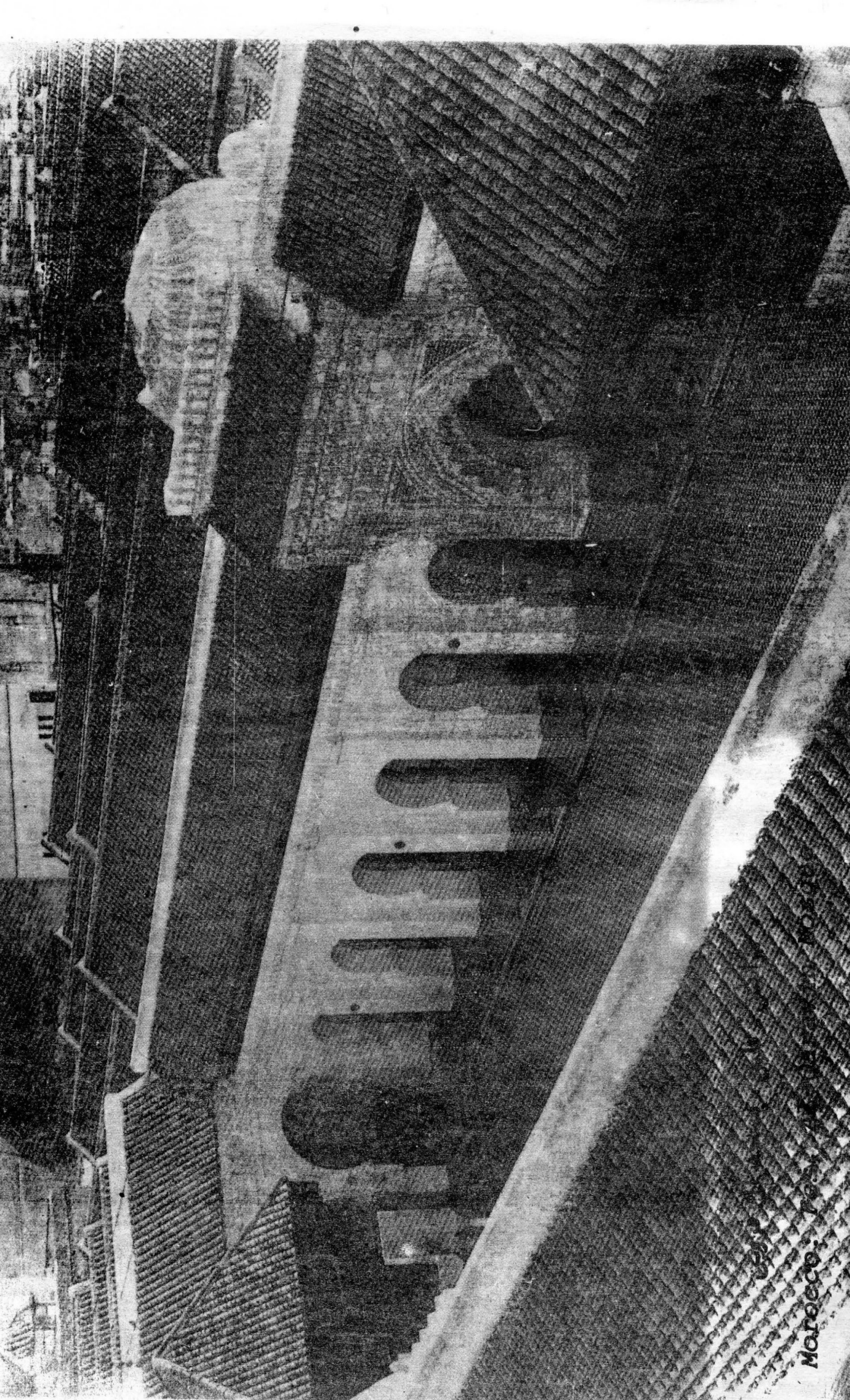
شماره	د کتاب نوم	مولف
۵۹	غزالی نامه	استاد علامه جلال الدین همای
۶۰	تاریخ فتوحات مسلمانان در اروپا	شکیب ارسلان (ترجمه)
۶۱	المورد	قاموس منبر البعلبکی
۶۲	التجیر فی علم التعبير	فخر الدین محمد بن عمر رازی ۱۳۵۴ هـ
۶۳	جنبش اسلامی در کرانه غربی و نوآرغزه	داکتر زیاد ابو عمر
۵۴	پنجاء مقاله	پوهاند عبد الحی حبیبی
۵۵	یا قوت السیر	محقق العلماء عبد الحق خروقی
۵۶	کانون های علوم و ثقافت اسلامی در افغانستان	محمد یوسف ارزق ۱۳۷۰ هـ
۵۷	د افغانستان نومیالی	استاد عبد الرؤف بینوا
۵۸	حیات افغانی	محمد حیات خان
۵۹	سخنان پیر هرات	خواجه عبد الله انصاری
۶۰	د افغانستان تاریخی پېښی	پوهاند عبد الحی حبیبی
۶۱	د قرآن عظیم تفسیر	د مولینا محمود الحسن
۶۲	روضت الصفا	محمد خاوند شاه هروی
۶۳	مشنوی شریف	مولانا جلال الدین بلخی
۶۴	مکتوبات شریف	امام ربانی المجدد الف ثانی
۶۵	لفت نامه	علی اکبر
۶۶	شرح النور	خواجه امام ابو ابراهیم
۶۷	رساله قدسیه	نجم الدین رازی

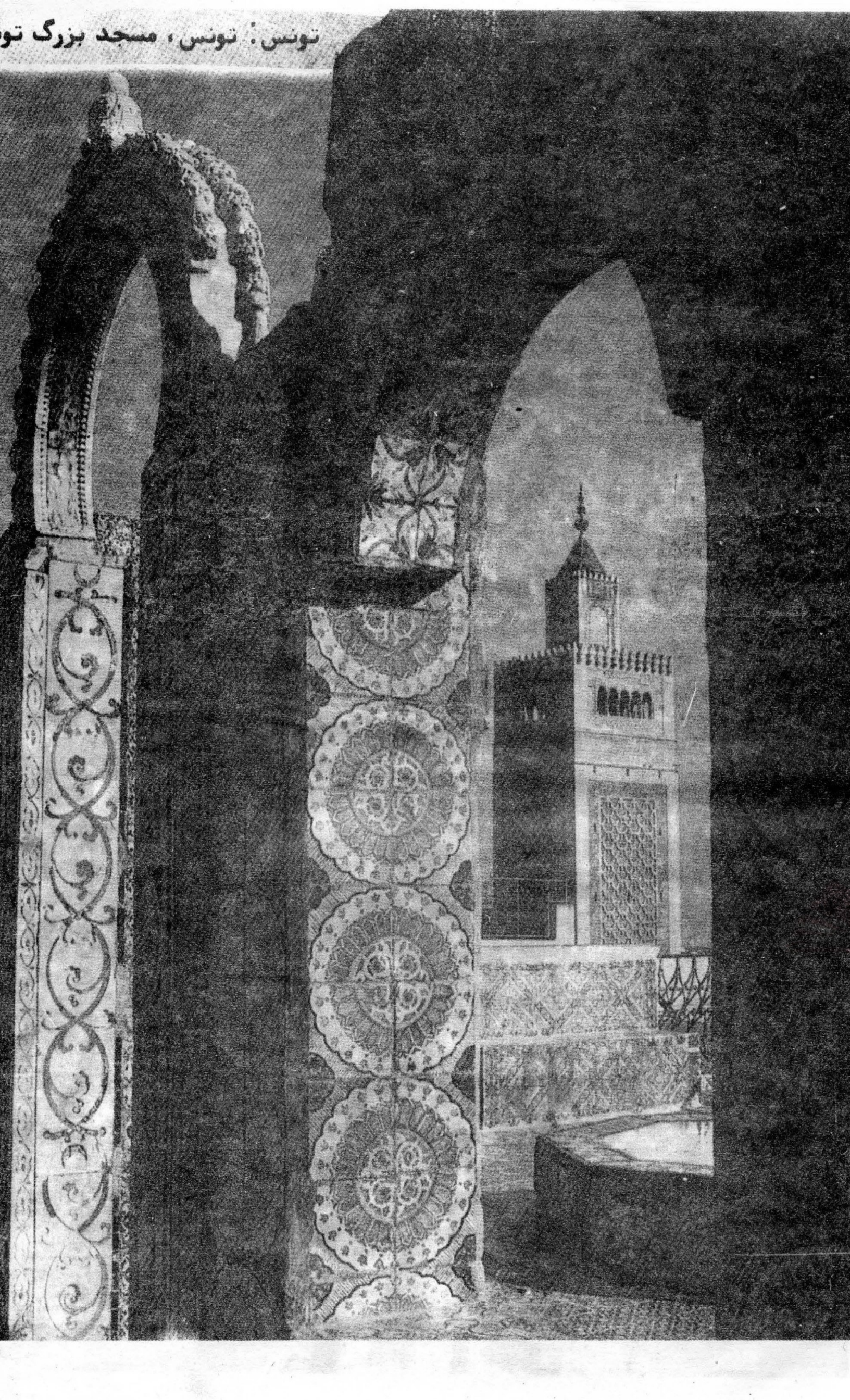
خط د
سید سراج الدین افغان
مطابق ۱۳۷۵/۱/۲۳ هـ
۱۹۹۷/۱/۱۲

577

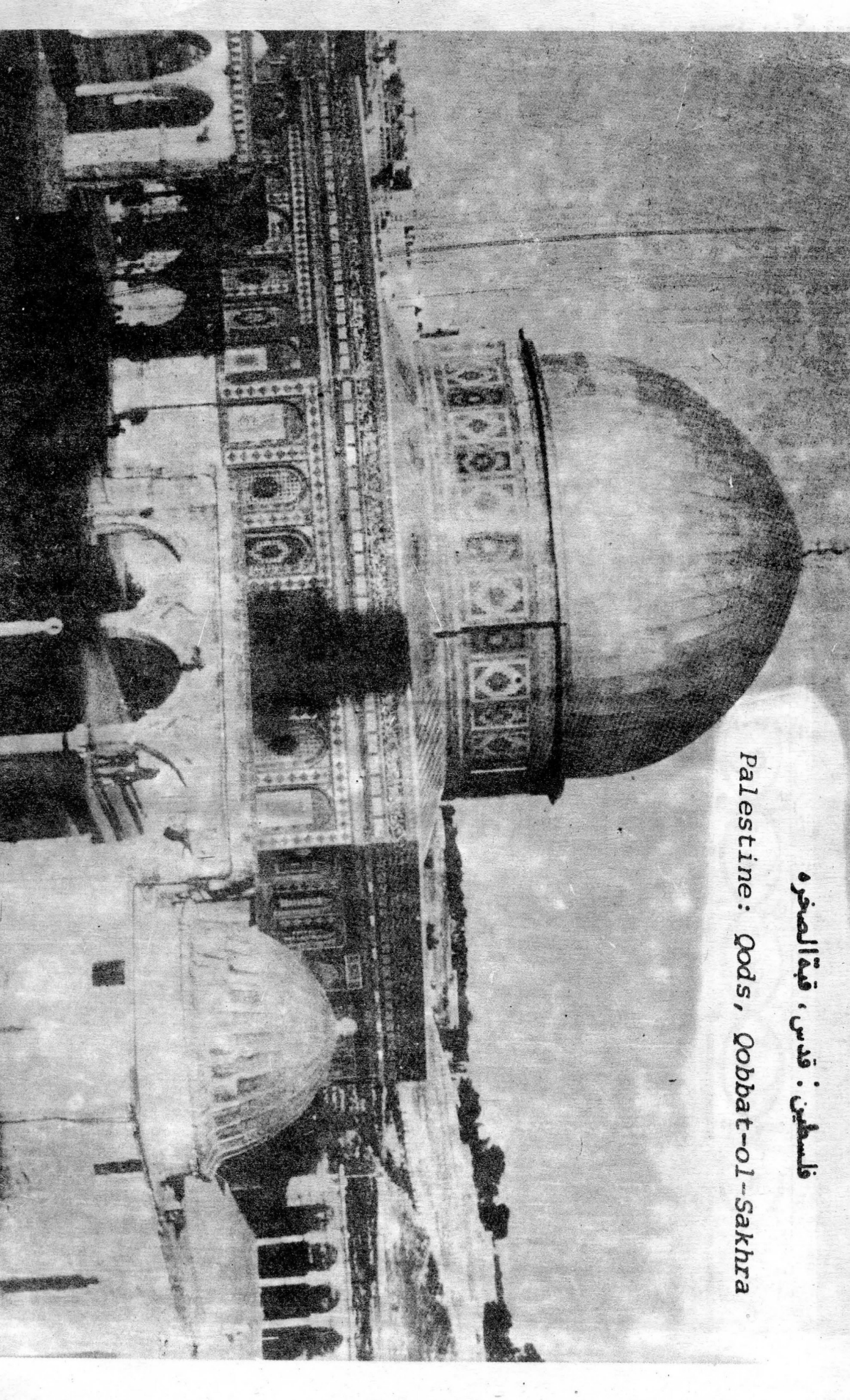

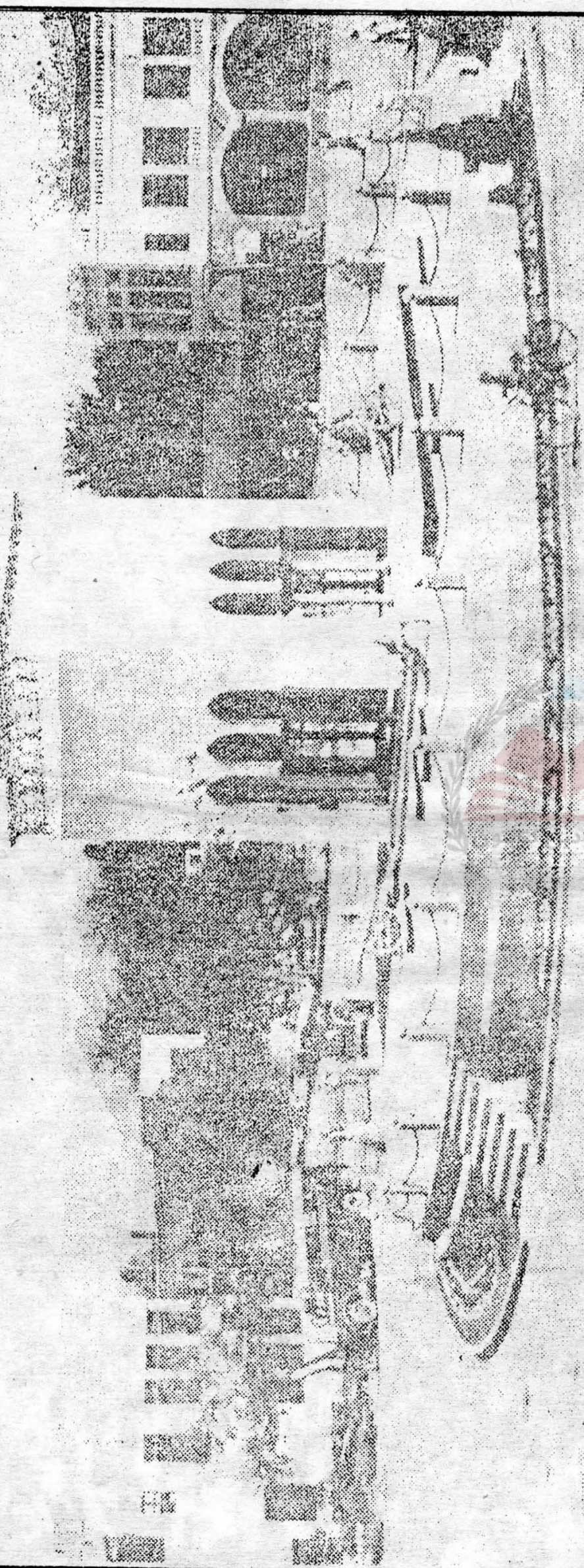
تونس: تونس، مسجد بزرگ تو

فلسطين : قدس ، قبة الصخرة

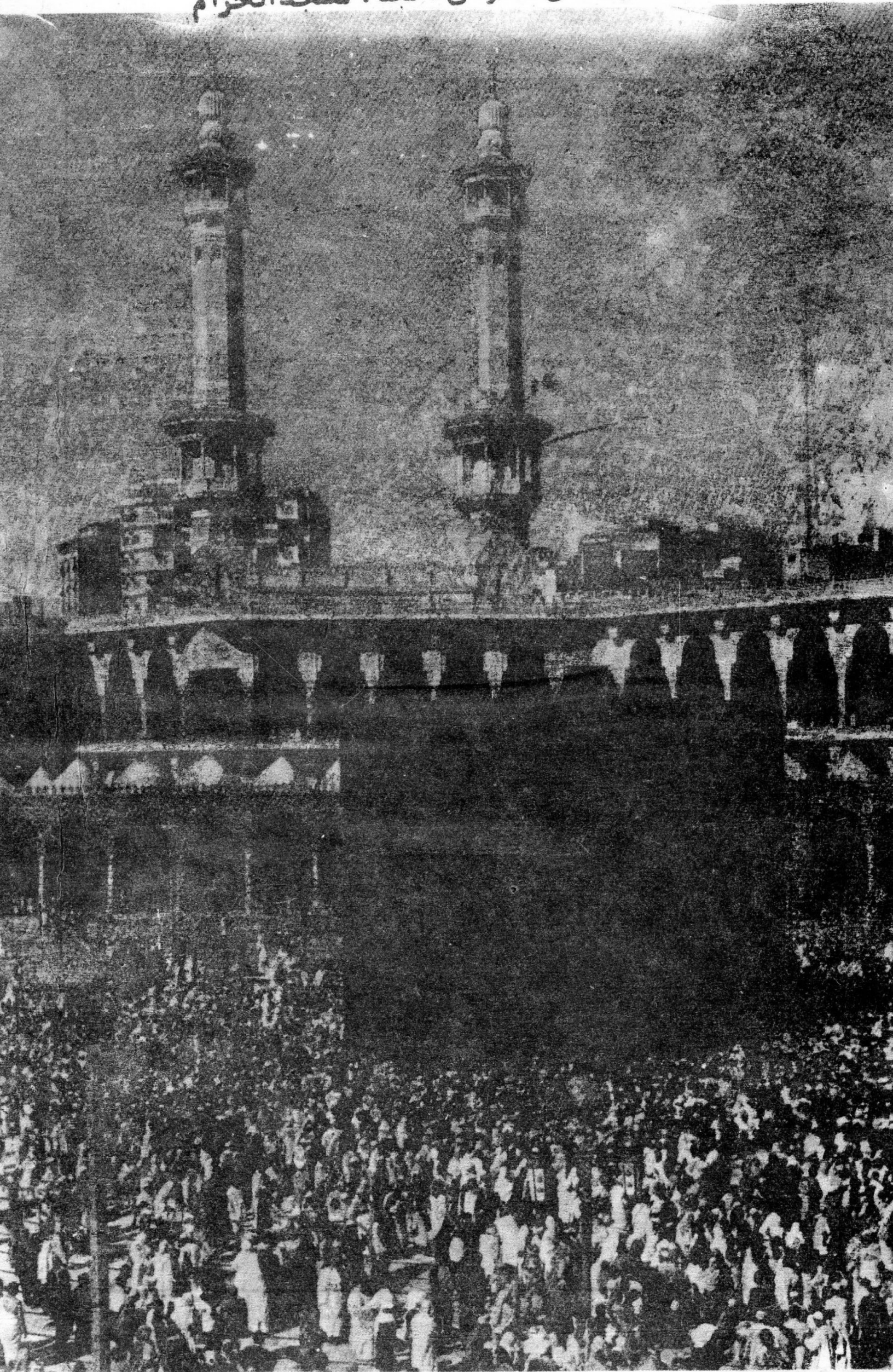
Palestine: Qods, Qobbat-ol-Sakhra

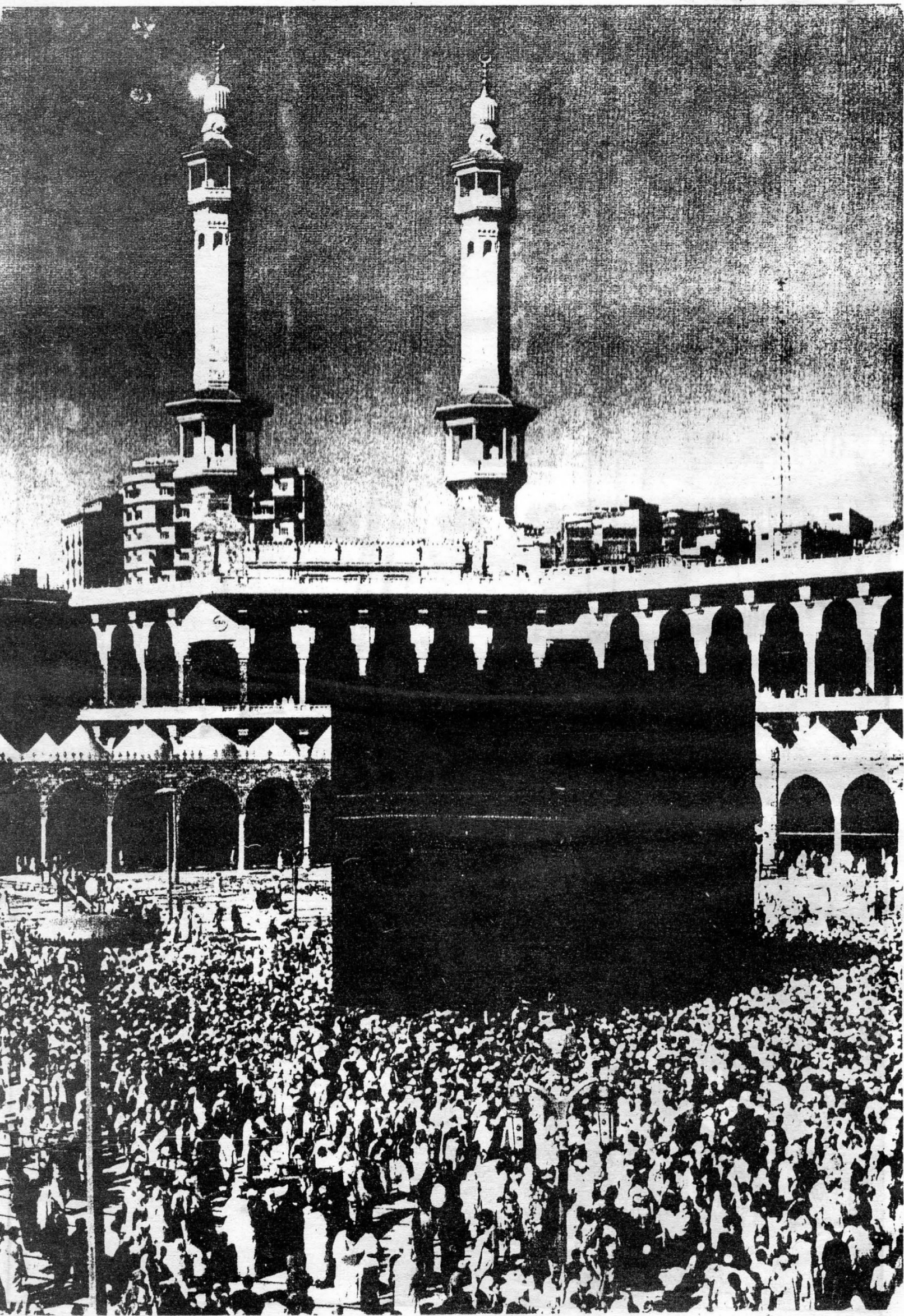

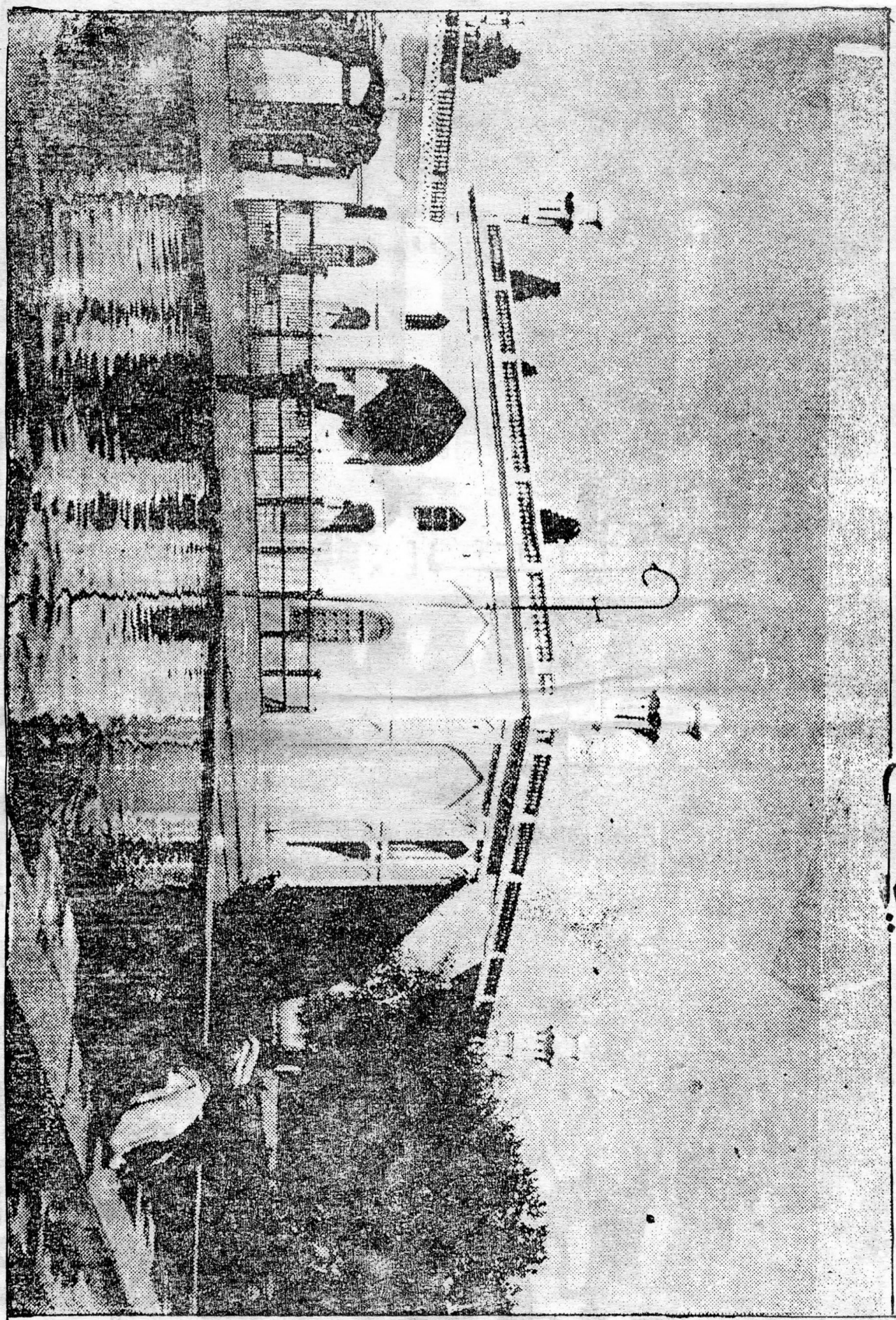
دکندها در دهرات در وازی دطالبا نون شوشلی

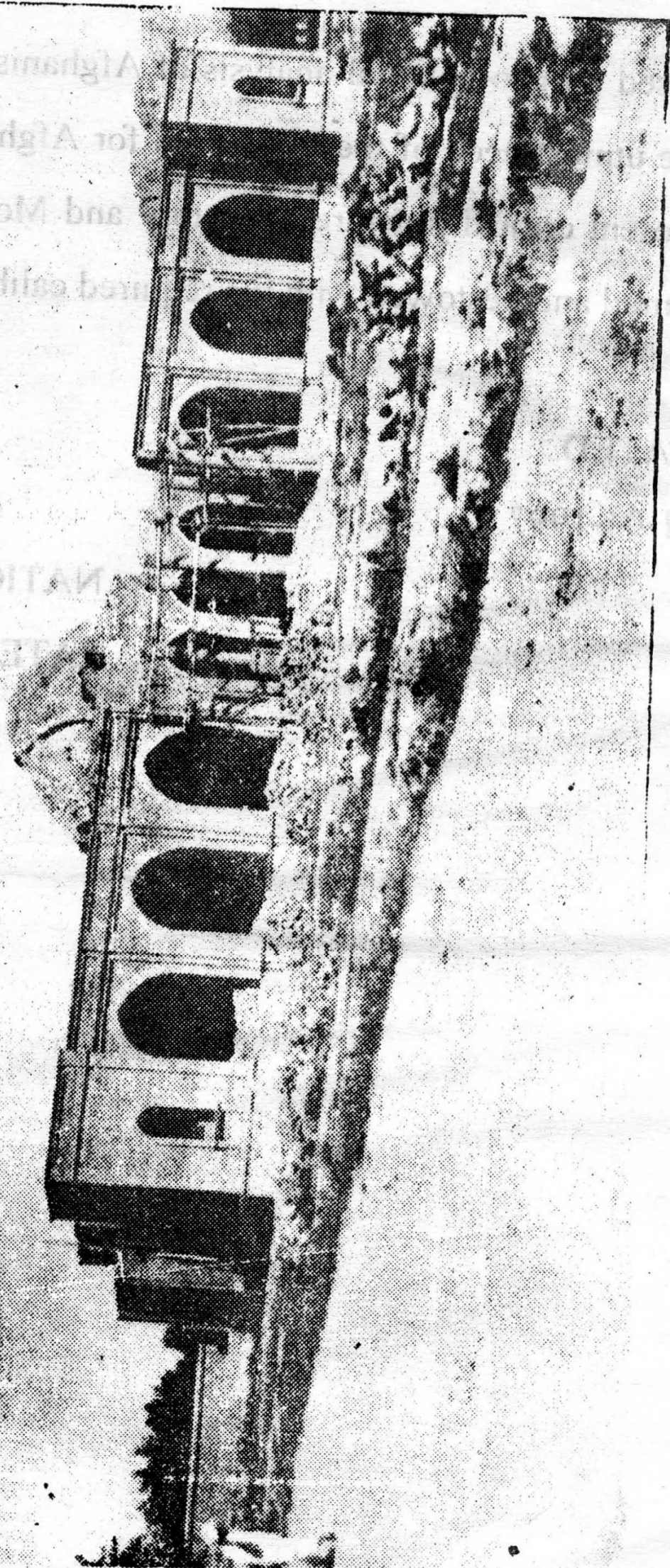
عربستان سعودی : مکہ ، مسجد الحرام

دکندهاړ د ښار مسجد

٢٧٧

ased on geo-political analysis of Afghanistan and Afghan's, which is
e utmost need of the time, both for Afghans and Afghanistan, in the
resent critical juncture of history and Mohammed Wali Zalmai, wa
rmed and bestowed with the required caliber.

DATED.

1-04-1997.

AZIZULLAH
NATIONAL LAW CHAMBERS
FATEH MOHAMMAD ROAD,

QUETTA.

like as "KHALWAT", "KHALIFA", "KIRMAT", "ZIKAR", "FAIZ" and others. An interesting aspect of this chapter astonishes reader, when all of sudden, certain names with brief details and biographic statements of certain personalities come across, like as Professor Burhanuddin, Engineer Gulbadeen Hikmat Yar and Mulla Mohammed Umer Mujahid, leads one, to ask a question, as to how and why these names have been inducted over here without any reference to the context. Yet the said phenomena, rests with great curiosity and concern of the concerned quarters, hence to the great extent, accomplishes the main task and motive of the book.

The reader of the book, when finishes its study, faces simultaneously a sign of interrogation, as to what would be the main motive behind a writing of this book. Mohammed Wali Zalmai is not stranger to the topic of religion, Sufis and their way of thinking. We feel him so conversent with the main topic of the book as a master writer in his work, DA KANDAHAR MASHAIR, however, I would sarcastically pin point, that the writer has been effected and culminated by the atmosphere, presently prevailing over Afghanistan politically and culturally.

A book under discussion and appreciation is another addition, in an assets already given and devoted to Pashto literature by Mr. Mohammed Wali Zulmai, but I would have cherished my wish about Zulmai Sahib, if he would have been able to create and add a work

main Mosques, rather the total back ground of a single Mosque's type and style of construction and the Learned respective Imams and their dynasties, have also been written in details, which almost shows glance of social and cultural history of the famous city of Kandahar. In the instant chapter, a description of at about 38 main Mosques of Kabul city have also been made in the same style and way, like as Mosques of Kandahar. It seems that the writer has given his main thrust mainly to the Mosques of Kandahar and thereafter to keep at par the Mosque of Kabul city, the description of 38 Mosques, have made, though Kabul was city of 2 million people and Kandahar a city, hardly consisting on 7 Municipal Wards. The aspect, being observed by the writer, during description of Mosques and his discourses by quoting quotations and citings, certain authorities both in Arabic, Persian and Pashto languages, specially the verses (lines), make the writing and description, so interesting, where a reader does not feel boring. Another aspect though with special reference to the instant chapter, is the brief biographic statement of certain learned and pious families and their stalwarts, which also gives a good taste to the reader.

The last and latter chapter of the book, brings to the light, the mystic life of Islam and its four Schools of thought, with its details and the roots of the said schools of sufism have so far been, pointed out in Afghan Society and the main figures associated to the mentioned four branches of mysticism. In this chapter phrases, terms and words commonly used and known to mystic life, have also been elucidated,

its effects on these areas. The same description followed by the philosophy of prayers in Islam and its performance and offering in Mosque.

The story of constructions of Mosques in Islam, has been narrated and ends on brief description and narration of historic and famous Mosques of Islamic world. The writer over here is absent minded about the famous Mosques of Iran, Turkey, Hind-Pak sub-continent and central Asia, which are also part and parcel of Islamic world. The digression of Islamic Educational schools, commonly known as Madrasas, has been annexed to the main theme of the Chapter and concerned phrases like as "Jamia", Dar-ul-Aloom and a Pashto phrase pohan-toon have been described with its importance as well.

The second chapter make us acquainted with certain terms and phrases of Islamic Fiqha, like as "Quran", "Umat", Shariat", "Farz", "Sunt", "Katat", "Zina" and others suffixed by narration of four caliphs, four imams.

The main thrust of writer's pen has been made over the Mosques of historical city of Kandahar, brought in third chapter of the book. At about forty one Mosques of Kandahar city, have been introduced in this chapter, which Mosques are of famous nature. It is quite mentionable that it is not merely the brief description of certain

Mohammed Wali Zalmai. A patriot nationalist Zalmai Sahib. An arch Afghan, and Kandahari Zalmai Sahib.

The book presently in my hand, has been named as "A SHORT HISTORY OF HISTORICAL MOSQUES OF KABUL AND KANDAHAR", basically deals with quasi topic of history and culture. The book bears a preface in Arabic, commonly known amongst Afghans as Taqriz, by Mohammed Abdul Rehman Al-Kandahri, foreword in Pashto elaborating culture and civilization, and the main book consisting on four main chapters. The book has in its start a list of topics, contents, and at its bottom the bibliography has been completed. The calligraphy of the book, has been effected and made by one Syed Sirrajuddin Afghan, whose calligraphic style though new for me, is till familiar and common, as it sounds and smells as the famous style of calligraphy of our city's famous calligraphist Mr. Raz Mohammed Raz.

The theme of the book pertains to history and culture though wrapped by religious costumes, discloses the back ground and origin of Islam in Afghan soil. It pleads towards history of famous Mosques of Islamic world and Afghanistan itself. The book, since has been divided in to four chapters, hence I would like to view the said chapters through pilot glance:-

The first chapter originates from inception of Islam in Afghanistan, mainly to the people of Kandahar and Kohi Suleman and

{ 2 }

by Mr. Zalmai as an official in bureaucracy and ascending from the place of Director to the place of secretary General, almost in Information Department, Gives him again a style of writing, not so acquainted and familiar to common man. The intellectual Zalmai further intensifies his peculiar standard of writing. While reading his works one finds a patriot, nationalist in the form of Mohammad Wali Zalmai, so much so, a Kandhrian one. Another salient feature of Mr. Zalmai's style of writing is that it does not bother about the decisions made at Kabul in 1948 or at Galat, in N.W.F.P. during latter eighties, (1990) about the style and dictation of Pashto language, generally known as modern Pashto "imla". The dialect and accent of Kandahari dialect has so far been used through out the book, which though characterizes the style of Zalmai as an individualistic, yet the individuality seems to sway over universality.

As an author, Mr. Zalmai has succeeded to prove himself as an historian of first rate in Afghanistan, which fact is evident in "MUJAHID AFGHAN", "KANDAHAR". "ZAMOOZ GHAZIAN". "DA KANDAHAR MASHAIR" and "DA AFGHANISTAN AU ROOSIA DA SIASI RAWABATU LANDA TARIKHCHA". The periphery around history revolves, around Sociology, Culture, Political Science and Literature in the glorious orchard of writings of Mr. Mohammed Wali Zalmai. The works done by the writer, coupled with public career, lead thereby and ideas cherished in the mind of the said writer, make his place in history and society, that is, A writer

basically an historian and then others. The whole of the writings made by him and books contributed to the literary and historical heritage of Modern Afghanistan, record the basic facts, and figures of Modern history of Afghanistan, hence constitute the infra-structure, of culture and geography.

It would not be out of place, to mention here, that Mr. Zalmai belongs to the pioneer group of Pashto writers of Modern Afghanistan, which consists on late Abdul Hayee Habibi, Qayyamuiddin Khadim, Gul Bacha Ulfat, Abdul Rauf Be-Nawa, Noor Mohammad Tarakai, Respected Siddiquallah Rushteen, Abdul Shakoor Rashed, Ibrahim Attai, and others. The very common trait in the style of writing of all the fore mentioned writers, is that Arabian-persio and Turkish words and phrases are commonly used by them, in their respective writings, and their works are wrapped in purely eastern costumes, as the social and academic brought-up of these writers. lies in traditional Islamic-Afghan Institutions and the social and political relations of their country, towards other eastern countries, like Turkey, Iran and many Arabian countries. To sum up Arabio-persian effects are very prominent and salient over the writings of these writers, hence on Zalmai's as well.

A reader of Mr. Zalmai's books, finds that Mr. Zalmai, generally, due to the characteristic of style, depicted above, seems very difficult as far as his language is concerned. The public career adopted

FOREWORD

I have since been requested by great writer of Pashto language Mr. Mohammad Wali Zalmai, to write some paras in the form of foreword to his newly written book, 'A SHORT HISTORY OF HISTORICAL MOSQUES OF KABUL AND KANDAHAR' I do make my effort to honour his request. Actually I have not been a writer of formal type, despite the fact, keeping in view both my literary and political career, I had been in an habit of writing in Pashto, Urdu and English, as such there had been an occasion when I reduced my comments as a foreword to the book of Mr. Jaffar Khan Achakzai, in earlier eighties and afterwards, this book at the anvil of my comments.

Mohammad Wali Zalmai needs no introduction. Zalmai Sahib is a prominent writer and personality of Afghanistan, having a very lengthy sketch of public career after him. The writer, who is under description, is an author of at about dozen Pashto Books, namely "PASHTANI HASSI", "DA PASHTANI TARIKH MUFRADAT", "MUJAHID AFGHAN", "IJTIMAI SISTAMOONA (VOL. I AND VOL II", "DA KANDAHAR MASHAIR", "KANDAHAR", "ZAMOOZ GHAZIAN", "DA KABUL TARIKHI GEOGRAFIA AU KALTOOR", "DA KABUL NOMLALAI ORAZ PANI AU ARIDAY", "DA AFHANISTAN AU ROOSIA DA SIASI RAWABATU LANDA TARIKHCHA" and others. If the numerated books are perused, we shall very soon know, that Mr. Zalmai is

INF

NAME OF THE BOOK :

HISTORICAL MOSQUES OF KANDAHAR AND KABUL

BY

MOHAMMED WALI ZALMAI

Supperviser : Engr. Abdul Latif Amiri

Publisher : Mowlana Sheer Muhammed Omerzai

Press : Sahaf Printing House

Scribe : Said Sirajuddin Afghan

Copies : 1000

Date : 1997, Quetta PushtoonKhowa

بخشہ ۱۱ میزان ۱۳۵۶. مبلغ ۲۲۰۰ روپے ۱۱/۱۲/۱۳/۱۴/۱۵/۱۶/۱۷/۱۸/۱۹/۲۰/۲۱/۲۲/۲۳/۲۴/۲۵/۲۶/۲۷/۲۸/۲۹/۳۰/۳۱/۳۲/۳۳/۳۴/۳۵/۳۶/۳۷/۳۸/۳۹/۴۰/۴۱/۴۲/۴۳/۴۴/۴۵/۴۶/۴۷/۴۸/۴۹/۵۰/۵۱/۵۲/۵۳/۵۴/۵۵/۵۶/۵۷/۵۸/۵۹/۶۰/۶۱/۶۲/۶۳/۶۴/۶۵/۶۶/۶۷/۶۸/۶۹/۷۰/۷۱/۷۲/۷۳/۷۴/۷۵/۷۶/۷۷/۷۸/۷۹/۸۰/۸۱/۸۲/۸۳/۸۴/۸۵/۸۶/۸۷/۸۸/۸۹/۹۰/۹۱/۹۲/۹۳/۹۴/۹۵/۹۶/۹۷/۹۸/۹۹/۱۰۰/۱۰۱/۱۰۲/۱۰۳/۱۰۴/۱۰۵/۱۰۶/۱۰۷/۱۰۸/۱۰۹/۱۱۰/۱۱۱/۱۱۲/۱۱۳/۱۱۴/۱۱۵/۱۱۶/۱۱۷/۱۱۸/۱۱۹/۱۲۰/۱۲۱/۱۲۲/۱۲۳/۱۲۴/۱۲۵/۱۲۶/۱۲۷/۱۲۸/۱۲۹/۱۳۰/۱۳۱/۱۳۲/۱۳۳/۱۳۴/۱۳۵/۱۳۶/۱۳۷/۱۳۸/۱۳۹/۱۴۰/۱۴۱/۱۴۲/۱۴۳/۱۴۴/۱۴۵/۱۴۶/۱۴۷/۱۴۸/۱۴۹/۱۵۰/۱۵۱/۱۵۲/۱۵۳/۱۵۴/۱۵۵/۱۵۶/۱۵۷/۱۵۸/۱۵۹/۱۶۰/۱۶۱/۱۶۲/۱۶۳/۱۶۴/۱۶۵/۱۶۶/۱۶۷/۱۶۸/۱۶۹/۱۷۰/۱۷۱/۱۷۲/۱۷۳/۱۷۴/۱۷۵/۱۷۶/۱۷۷/۱۷۸/۱۷۹/۱۸۰/۱۸۱/۱۸۲/۱۸۳/۱۸۴/۱۸۵/۱۸۶/۱۸۷/۱۸۸/۱۸۹/۱۹۰/۱۹۱/۱۹۲/۱۹۳/۱۹۴/۱۹۵/۱۹۶/۱۹۷/۱۹۸/۱۹۹/۲۰۰/۲۰۱/۲۰۲/۲۰۳/۲۰۴/۲۰۵/۲۰۶/۲۰۷/۲۰۸/۲۰۹/۲۱۰/۲۱۱/۲۱۲/۲۱۳/۲۱۴/۲۱۵/۲۱۶/۲۱۷/۲۱۸/۲۱۹/۲۲۰/۲۲۱/۲۲۲/۲۲۳/۲۲۴/۲۲۵/۲۲۶/۲۲۷/۲۲۸/۲۲۹/۲۳۰/۲۳۱/۲۳۲/۲۳۳/۲۳۴/۲۳۵/۲۳۶/۲۳۷/۲۳۸/۲۳۹/۲۴۰/۲۴۱/۲۴۲/۲۴۳/۲۴۴/۲۴۵/۲۴۶/۲۴۷/۲۴۸/۲۴۹/۲۵۰/۲۵۱/۲۵۲/۲۵۳/۲۵۴/۲۵۵/۲۵۶/۲۵۷/۲۵۸/۲۵۹/۲۶۰/۲۶۱/۲۶۲/۲۶۳/۲۶۴/۲۶۵/۲۶۶/۲۶۷/۲۶۸/۲۶۹/۲۷۰/۲۷۱/۲۷۲/۲۷۳/۲۷۴/۲۷۵/۲۷۶/۲۷۷/۲۷۸/۲۷۹/۲۸۰/۲۸۱/۲۸۲/۲۸۳/۲۸۴/۲۸۵/۲۸۶/۲۸۷/۲۸۸/۲۸۹/۲۹۰/۲۹۱/۲۹۲/۲۹۳/۲۹۴/۲۹۵/۲۹۶/۲۹۷/۲۹۸/۲۹۹/۳۰۰/۳۰۱/۳۰۲/۳۰۳/۳۰۴/۳۰۵/۳۰۶/۳۰۷/۳۰۸/۳۰۹/۳۱۰/۳۱۱/۳۱۲/۳۱۳/۳۱۴/۳۱۵/۳۱۶/۳۱۷/۳۱۸/۳۱۹/۳۲۰/۳۲۱/۳۲۲/۳۲۳/۳۲۴/۳۲۵/۳۲۶/۳۲۷/۳۲۸/۳۲۹/۳۳۰/۳۳۱/۳۳۲/۳۳۳/۳۳۴/۳۳۵/۳۳۶/۳۳۷/۳۳۸/۳۳۹/۳۴۰/۳۴۱/۳۴۲/۳۴۳/۳۴۴/۳۴۵/۳۴۶/۳۴۷/۳۴۸/۳۴۹/۳۵۰/۳۵۱/۳۵۲/۳۵۳/۳۵۴/۳۵۵/۳۵۶/۳۵۷/۳۵۸/۳۵۹/۳۶۰/۳۶۱/۳۶۲/۳۶۳/۳۶۴/۳۶۵/۳۶۶/۳۶۷/۳۶۸/۳۶۹/۳۷۰/۳۷۱/۳۷۲/۳۷۳/۳۷۴/۳۷۵/۳۷۶/۳۷۷/۳۷۸/۳۷۹/۳۸۰/۳۸۱/۳۸۲/۳۸۳/۳۸۴/۳۸۵/۳۸۶/۳۸۷/۳۸۸/۳۸۹/۳۹۰/۳۹۱/۳۹۲/۳۹۳/۳۹۴/۳۹۵/۳۹۶/۳۹۷/۳۹۸/۳۹۹/۴۰۰/۴۰۱/۴۰۲/۴۰۳/۴۰۴/۴۰۵/۴۰۶/۴۰۷/۴۰۸/۴۰۹/۴۱۰/۴۱۱/۴۱۲/۴۱۳/۴۱۴/۴۱۵/۴۱۶/۴۱۷/۴۱۸/۴۱۹/۴۲۰/۴۲۱/۴۲۲/۴۲۳/۴۲۴/۴۲۵/۴۲۶/۴۲۷/۴۲۸/۴۲۹/۴۳۰/۴۳۱/۴۳۲/۴۳۳/۴۳۴/۴۳۵/۴۳۶/۴۳۷/۴۳۸/۴۳۹/۴۴۰/۴۴۱/۴۴۲/۴۴۳/۴۴۴/۴۴۵/۴۴۶/۴۴۷/۴۴۸/۴۴۹/۴۵۰/۴۵۱/۴۵۲/۴۵۳/۴۵۴/۴۵۵/۴۵۶/۴۵۷/۴۵۸/۴۵۹/۴۶۰/۴۶۱/۴۶۲/۴۶۳/۴۶۴/۴۶۵/۴۶۶/۴۶۷/۴۶۸/۴۶۹/۴۷۰/۴۷۱/۴۷۲/۴۷۳/۴۷۴/۴۷۵/۴۷۶/۴۷۷/۴۷۸/۴۷۹/۴۸۰/۴۸۱/۴۸۲/۴۸۳/۴۸۴/۴۸۵/۴۸۶/۴۸۷/۴۸۸/۴۸۹/۴۹۰/۴۹۱/۴۹۲/۴۹۳/۴۹۴/۴۹۵/۴۹۶/۴۹۷/۴۹۸/۴۹۹/۵۰۰/۵۰۱/۵۰۲/۵۰۳/۵۰۴/۵۰۵/۵۰۶/۵۰۷/۵۰۸/۵۰۹/۵۱۰/۵۱۱/۵۱۲/۵۱۳/۵۱۴/۵۱۵/۵۱۶/۵۱۷/۵۱۸/۵۱۹/۵۲۰/۵۲۱/۵۲۲/۵۲۳/۵۲۴/۵۲۵/۵۲۶/۵۲۷/۵۲۸/۵۲۹/۵۳۰/۵۳۱/۵۳۲/۵۳۳/۵۳۴/۵۳۵/۵۳۶/۵۳۷/۵۳۸/۵۳۹/۵۴۰/۵۴۱/۵۴۲/۵۴۳/۵۴۴/۵۴۵/۵۴۶/۵۴۷/۵۴۸/۵۴۹/۵۵۰/۵۵۱/۵۵۲/۵۵۳/۵۵۴/۵۵۵/۵۵۶/۵۵۷/۵۵۸/۵۵۹/۵۶۰/۵۶۱/۵۶۲/۵۶۳/۵۶۴/۵۶۵/۵۶۶/۵۶۷/۵۶۸/۵۶۹/۵۷۰/۵۷۱/۵۷۲/۵۷۳/۵۷۴/۵۷۵/۵۷۶/۵۷۷/۵۷۸/۵۷۹/۵۸۰/۵۸۱/۵۸۲/۵۸۳/۵۸۴/۵۸۵/۵۸۶/۵۸۷/۵۸۸/۵۸۹/۵۹۰/۵۹۱/۵۹۲/۵۹۳/۵۹۴/۵۹۵/۵۹۶/۵۹۷/۵۹۸/۵۹۹/۶۰۰/۶۰۱/۶۰۲/۶۰۳/۶۰۴/۶۰۵/۶۰۶/۶۰۷/۶۰۸/۶۰۹/۶۱۰/۶۱۱/۶۱۲/۶۱۳/۶۱۴/۶۱۵/۶۱

HISTORICAL MOSQUES OF ANDAHAR AND KABUL

BY

MOHAMMED WALI ZALMAI

97- QUETTA PUSHTOONKHO